

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

21.

JÓKAI MÓR

FEKETE GYÉMÁNTOK
(1870)

II. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1964

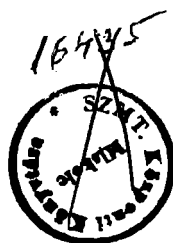
Sajtó alá rendezte
NACSAĐY JÓZSEF

Lektorálta
SZEKERES LÁSZLÓ
TERESTYÉNI FERENC

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1964

AK 370 k 6467

Printed in Hungary

A HARMINCHÁROMFÉLE ASSZONY

Hanem hát már most a mi filozófunktól azt kérdezheti minden ember: „Óh, te bölcs, te tudós ember, de nagy bolond vagy te a világon! Hogy te elhagyod a te mesterségedet, mely után élsz, egyszerű falusi lakódat, ahol jól érzed magad, a tüzek és vizek titkos szellemeit, kik neked jól ismert barátaid, s kievickélsz, mint a ponty, a vetésre, egy nem neked való világba; hogy te komédiát csinálsz a tudományból, sarlatánkodol fantasztikus felolvasásokkal, színi tablókba kiállsz státuának, énekelsz operákat, táncolsz magyar cotillont, kártyázol reggelig, s vesztegeted a pénzt, kergetsz rókát, nyulat nyaktörő futamban, iszol versenybe tivornyákon, csapod a levét magas úrhölgyeknek, beleártod magadat idegen, előkelő családok magánügyeibe, összeveszel katonatisztekkel szép grófnők miatt, pisztolyozni mégy, golyó elé állsz, sipkát, szivart lövöldözöl le ellenfeled fejéből, s végre még kardot is ragadsz, mint valami barbár massageta! Ugyan mi közöd teneked a két pólus vászonszínű embereihez s a pesti szalonok uraságaihoz, a horvát testvérek javára rendezett koncertekhez, a magyar cotillon figuráihoz, a kaszinó pagát ultimóihoz, a sportsmanek steeplechase-ihez, a grófkisasszonyok elvesztett mellénygombjaihoz, a huszárcapitányok szablyáihoz? És különösen és legkülönösebben mi a tatár bajod van neked azzal, hogy egyik Bondaváry grófkisasszony miért van haragban az öregapjával, hogyan, miként béküljön ki vele, ő menjen-e fel

hozzá Bécsbe, vagy azt csalja le magához Pestre? Mi szükség teneked egyáltalában itt lenned, és ily módon lenned itt? Mert ha mindennek okát nem tudod adni, akkor te vagy a világon a legnagyobb bolond, aki valaha regényt íratott magáról, s maga sem tudta, hogyan jött bele.

Hanem hát el fogjuk mondani az indokokat, amikért Iván mindezekén végigment, s akkor azután tessék róla ítéletet hozni, hogy bolond volt-e, vagy bölcs volt, vagy valami a kettő között. Közönséges emberi érzésekkel járó ember, aki tesz valamit, amit a szíve parancsol. S a szívnek jogai vannak!

Emlékezzünk rá, hogy Berend Iván, mikor Sámuel apát Theudelinda grófnő estélyére hívogatta, már akkor meg is írta a megköszönő levelet a grófnőhöz, s félig útban volt hazafelé. Hanem ezalatt egy levelet kapott, mely elhatározását egészen megváltoztatta.

Ez a levél Bécsből jött, írója egy fiatal zongoranövész, kinek neve néhány év óta a zenevilágban a kedveltebbek között említették: Belényi Árpád.

Mintegy tizennégy év előtt Berend Iván Belényiéknél a házában tartózkodott huzamosb ideig. Hogy miért volt ott, azt majd megtudjuk a maga helyén. Belényi Árpád akkor öt éves fiúcska volt, szülőinek egyetlen gyermeke. Már akkor csodagyermeknek tartották, a zongorán egész indulókat el tudott játszani. Abban az időben a harci indulók voltak divatban.

Egy napon hirtelen meghalt a családapa. Hogy mi módon halt meg, az is el lesz majd egyszer mondva. Az özvegy kétségbe volt esve, különösen árván maradt gyermeke miatt. Iván azzal vigasztalta őt, hogy gyermekének pártját fogja, s neveltetéséről gondoskodik. Pár hónap múlva azután Ivánnak bizonyos körülmények miatt hirtelen úgy el kellett hagynia Belényiéknél a házat, hogy maga sem tudta, fogja-e még őket valaha látni. Elválásakor Iván összes, csupa aranyokból álló pénzét odaadta az özvegynek, azt mondva neki, hogy azon a pénzen taníttassa

Árpádot zongorázni, képeztesse ki művésznek, lesz belőle híres ember és megél utána.

És Iván nem volt sem Belényinek barátja, sem feleségének szeretője, sem rokona, sem lekötelezettje. Hanem hát különös dolgok történtek abban az időben.

Ivánról azután évekig nem hallottak Belényiék semmit, valamint Iván sem örölkük. Egyszer tudott meg kérdezősködésére annyit, hogy elköltöztek abból a bizonyos városból; pörös ügy miatt elvették a házukat is, anya és fia eltűnt valamerre a világba.

Majd ezt a viszontagságot is megtudjuk, amikor sorra kerül.

És azután évekig nem tudtak egymás felől semmit kölcsönösen. Míg egyszer Belényi Árpádot mint ifjú, meglepő művészi jelenséget kezdték el emlegetni a lapok. Ez időtől fogva zenési lapokat járatott Iván, és kísérté figyelemmel fogadott fia haladását. Hanem az még mindig nem tudott arról semmit, hogy az ő fogadott apja él-e még valahol.

Míg egyszer azután Iván is követett el olyasmit, amivel a hírlapok szájára került. Az ő akadémiai debüt-je nyomára vezette fogadott fiát, ki is azonnal sietett neki levelet írni, mely levél ezen kezdődött: „Kedves jó apám!”

A levél naiv természetes gyermekes érzelmekkel volt tele, mikén keresztültört a művész szilaj humora.

Tudatta Ivánnal, hol járt-kelt ez ideig. Mindig együtt van az anyjával azóta, akinek most is számat kell adnia minden jártáról-keltéről a legkisebb részletig és igazán, mert aki hazudik, az virgácsot kap. Hangversenyezett már fejedelmek előtt is, s kapott érdemrendeket is, de azokat nem szabad viselni, csak vasárnap, máskor a mama nem adja ki. Keresett már sok pénzt, de nem szabad ám elkölteni, a mama nem ad többet egy napra egy fertálybankónál; a többit elteszi, hogy egyszer visszavásárolhassa a kis házukat, amit elegzekvált tőlük a „vén rác”. Azért nemcsak művészettel kell foglalkoznia,

hanem leckeadással is. Zongorázni tanít és éneket kísér. Azt is jól fizetik. Különösen van itt egy művész, aki mesésen fizet. Valami Kaulman nevű bankárnak a soi-disant felesége s egyúttal genre-énekesnő . . .

Ennél a sornál megdobbant Ivánnak a szíve.

Most kezdte már színét változtatni, s nagyobb figyelemmel olvasni a levelet.

„Ez egy tökéletes menádba száműzött múzsa. Pajkos gyermek, keverve dühöngő amazonnal. Született művész, egy lángész, aki sohasem fogja a közepszerűségig vinni. Szemtelen szerencséje volna, ha nem félne a szerencséséjétől, olyan esze van, mint a tűz, s olyan ostoba mellette, mint a föld. Úgy viseli magát, mint egy kurtizán, s én esküdni mernék rá, hogy a gyermekcipőket még nem vetette le. Úgy hancírozik előttem, mint egy iskolásleány; én pedig szidom, korholom, mint egy professzor. Látnád csak, kedves papa, milyen szörnyű komoly ember vagyok én. Most fényképeztetem le magamat egyenesen a te számodra. Ne hidd pedig, hogy csak azért firkálom neked teli ezt a papírost egyik élève-emnek a monográfijával, hogy nem tudok okosabbat írni, hanem azért, mert valami olyan dolognak jöttem általa a nyomára, ami tégedet bizonyosan érdekel. Mert ez az eszeveszett angyal nekem mindent elmond, ami vele történik, mintha én volnék a gyónatópapa. Néha az egész leckeórát azzal tölti el, hogy elfecsegi, hol járt, mit csinált, s sokszor olyan dolgokat is, amiket én, ha neki volnék, nem mondanék el.

Várj csak, kérlek, kedves jó papa, majd mindjárt rátérek arra, ami téged érdekel.

Hát énnekem ezzel a delnővel az a dolgom, hogy van őneki harminchárom szerepe. Megannyi egymástól elütő genre. Nem színpadri szerepek, hanem csak egyes jellemeik. Azokhoz neki valami poéta írt verseket, azokra valami muzsikós írt szimfóniákat. Ezeket azután együtt elpróbáljuk, én a változatokat játszom, ő a szerepet.

Mindjárt rájövök a tárgy érdemére, csak ne légy türelmetlen.

Csak annyit engedj meg, hogy a szerepek jellemét ideírjam.

1. Loreley.	17. A húri.
2. Kleopátra.	18. Hero kétségbeesése.
3. A napkirályné.	19. A frígiai sipka.
4. A görög rabnő.	20. Turandot.
5. A bacchánsnő.	21. A parasztleány.
6. Nourmahal szultána.	22. Az anya.
7. A menyasszony.	23. Jeanne la folle.
8. Az első főköltő.	24. Ofélia.
9. A bajadér.	25. Judit.
10. Claudia Leta, a vestaszűz.	26. Zuleika Potifárné.
11. Amalazuntha.	27. A markotányosnő.
12. Magdolna.	28. A grizett.
13. Ninon.	29. A kreolnő.
14. Az alvajáró.	30. Lukrécia.
15. Medea.	31. A villi.
16. Szalomé.	32. Gonzaga Júlia.

A harmincharmadikat nem ismerem. Azt sohasem próbáltuk el még együtt.

Hát azután mire való ez a sok bolond szerep, ha sohasem jön színpadra?

Nekem azt mondják, hogy éppen arra való, hogy az úrhölgy színpadi talentuma minden oldalra kifejlődjék, mert az operaházhoz szándékoznak őt szerződtetni.

No ezt persze érteni kell. Egy bankár, aki maga milliomos, s akinek a felesége négyezer forintos szállásban lakik, és mégis a színpadra akar menni, ahol adnak neki, ha nagyon sokat kap, tizenhatezer forintot. Abból hatezer dukál az énekmesternek, aki berekommendálta, kétezer a karmesternek, négyezer az újságíróknak, akik folyton dicsérik s háromezer a klakőröknek,

akik tapsolnak és koszorúznak; marad neki ezer, s az éppen elég parfümre.

Hanem hát ez nem addig van. A szép nőnek, ki egyszer-smind szép művésznő is, udvarlói is vannak. Amikhez annál kényelmesebben juthat, minthogy külön szállása van a férjétől. No az természetes. A bankár csak nem zavartatja magát komoly spekulációi közepett éjjel-nappal solfeggiókkal.

Tehát vannak kiválasztott egyéniségek sub titulo „Kunstmaecen”, a művészet pártolói. Magas urak, kiknek szava dönt az intendatúra és főudvarmesteri hivatal előtt. Ezeknek megadatik a kegy a fentebbi harminckét próbán jelen lehetni. A harmincharmadik még senkinek sem adatott.

Kérem, minden a legnagyobb illemmel megy. Jelen vagyok én, jelen van maga a férj, míg önagysága komédiázik.

A műbarátok között vannak grófok, hercegek, uralkodó fejedelmek. Respekt!

Akiket mi egymás között csak per Frici, Náci, Muki, Mancsi szoktuk titulálni.

Tehát a többek között van két hercegünk, Mári herceg és Baldi herceg. Amazt Waldermárnak, emezt Tibaldnak keresztelték egyszer.

Tegnapelőtt nagyon rossz kedve volt a tanulásnál Evelinának (ez az asszonyság neve) s anélkül, hogy kérdeztem volna, mi baja, egyszer csak kirukkol vele: „Képzelve azt a kiállhatatlan Waldemár herceget, tegnap a páholyban azt mondta nekem, hogyha próbáimon el nem fogadom, hát ruinálni fogja Lixit.” (Ez a férj díszneve: Félix.) Hát miért nem ereszti be? — mondék neki — az sem tátáná jobban a száját, mint más. — Mert ki nem állhatom ez embert! Elmondtam Lixinek, hogy nüt beszélt Waldemár, s Lixi azt mondta, hogy majd ruinálja ő a herceget; csak várjon. És egyúttal tudtomra adta, hogy Tibald herceg előtt fogom próbámat bemutatni. — No ez derék öreg úr, annak ön már unokája lehetne. — Az asszony a

száját harapdálta. Valamit ki kell tőle nyernem. — Gondolom, hogy mit! — Ah, biz azt ön nem gondolja. Csak egy aláírás, azután olyan dologra, ami neki semmibe sem kerül, míg Lixit egyszerre felülkeríti. Tudja ön, Lixinek van egy nagy vállalata, egy nagy kőszéntársulat, mely sok millióval indul meg, de a hely, ahol a telep van, a bondavári uradalom Tibald hercegé; testvére a grófnő már átengedte, de az ő engedélye nélkül a részvények nem fognak kelni a börzén. Ez ellen dolgozik Waldemár, azért kellene Tibald herceget megnyerni. Lixi azt mondja, hogy az most legkönnyebb volna, mert Tibald herceg az egyetlen unokájával, Angela grófnővel meghasonlott, s az őt itthagytá. A herceg bús; aki őt most felvidítaná, az nagyon sokat kivihetne nála. S a bondavári kőszén a világ első szene. — Én nem állhattam meg, hogy el ne nevessem magamat. Arra a delnő meghúzta a hajamat, s azt mondta: Maga számár! Maga mit nevet? Én csak tudom, hogy mi a kőszén, mert tíz eszten-deig talyicskáztam azt napszámban Berend Iván úr tárnájában. Én elbámulva ugrottam fel helyemből. — No ugye, most azu-tán eltátja a száját arra a szóra, hogy szenet talyicskáztam. Mégpedig mezítláb. — Nem az ugratott fel, madame, hanem Berend Iván neve. Mit tud ön róla? — Hát az a Bonda-völgy mostani tárnatulajdonosa, aki mellett Félix az egész bondavári uradalmat kiaknázó új nagyszerű telepet akar nyitni. Az volt az én régi gazdám, az Isten áldja meg, ahol jár.

No, már most itt vagyunk hát, kedves apám, amiért ezt a hosszú prelúdiumot végig kellett hallgatnod. Mert hát én a magam muzsikus eszével így fogtam fel a dolgot: „Hohó! Az én kedves apámnak van egy kőszénüzlete a Bonda-völgyben. Oda most egy sokmilliomos társaság nagyszerű gyártelepet akar lerakni. Ezt az én kedves apámnak talán jó lesz megtudni. Hátha valami hasznod vagy károd támadhat ebből. Itt tele van spekulációval a levegő. Látod, már rám is elragadt! Tudasd velem, érdekel-e tégedet ez a dolog, s mennyiben érdekel! S azután majd én is megírom neked, hogy minő hala-

dást tesz az itt a kulisszák között; mert ez a bohó teremtés nekem mindent elmond.”

Ez volt, ami Ivánt arra a nyilatkozatra bírta, hogy el fog menni Theudelinda grófnő estélyére, tart csodálatos felolvasást, és megismerkedik a magas társaságokkal, Árpádnak pedig azonnal válaszolt, kérve, hogy őt mindennap tudósítsa arról, amit Evelinától megtudhat a köszöntárna érdekében . . .

E naptól kezdve minden héten két-három levelet kapott Iván Bécsből.

„Az öreg herceg már pedzi a horgot. Kaulman maga vezette be őt a madame *tündérpróbdira*.

Evelina úgy játszik, énekel, varázsol, mikor négy fal között van, s csak ketten-hárman látják, hogy ha a színpadon is így tudna, világhírű művésznő válnék belőle. De amint a proscénium lámpái elé lép, trémát kap, elfelejt mindent, tuskó lesz és hamisan intonál.

Pedig az a titulusa a *tündérpróbdknak*, hogy a műértő herceg győződjék meg a talentumáról, s eszközölje ki szerződését az operához.

Én tudom, hogy mi az igazi cél!

A herceg nemcsak *műértő*, hanem *szakértő* is.

Ő tudja, hogy mi lehet az ára olyan két szép fekete gyémántnak, mint Evelina szemei.

Hozzájárul még az az inger is, hogy Waldemár herceg örülten szerelmes ebbe az asszonyba, s Tibald hercegnek, *tudva levő okoknál fogva* nagy érdeke van Waldemár herceg kezére nem hagyni jutni Evelinát, ha mindjárt saját magának kellene is elűtni őt a kezéről.

Waldemár herceg a minap rajtam rontott, s száz aranyat kínált mindenegyves lapjáért annak az albumnak, mely Kaulmanné jelmezalakjainak fényképeit tartalmazza.

Mert mindennap előbb elpróbáljuk en famille a genre-képet zongora mellett, azután jön a fotográf, s a leghatásosabb attitűdben lemásolja a művésznőt. Ott kell neki mindent a

háznál elvégezni, s négy példánynál többet nem szabad levonni a matrice-ról. Abból azután egyet kap Tibald herceg, egyet megtart a nagysám, eggyel boldogít engemet, az utolsó jut Félix barátomnak.

A fotográfától pedig elveszik a matrice-t.

Hát én pedig nem adtam el a fényképeket Waldemár hercegnek, hanem inkább elküldöm neked, ahogy következnek egymás után. A mama úgy sem szereti az *ilyen* képeket a háznál.”

Tehát Iván minden levéllel kapott egy fényképet is, mely Evelinát új meg új és mindig elragadóbb alakban tüntette elé.

Árpád nem is sejtette azt, hogy milyen pokoli gyönyörűséget szerzett e cseppenkint beadott méreggel „kedves apjának”.

Az első kép volt Loreley, a tündér, ki a Rénus örvénye fölött búvdalát énekli, s hosszú, leeresztett haját fésüli aranyfésűvel, jobb válláról a haböltöny alácsúszott; szemei búvólón néznek a veszni vonatottra.

A második kép volt Kleopátra, amint Tarsusban hódítója elé indul nőiségi minden búbjával azt visszahódítani. Gazdag, ragyogással túlterhelt kép, kifejezve benne a nagyravágyó királynő s az élvsóvár asszony; a látóság és a büszkeség együtt.

Harmadik kép volt a napkirályné: Atahualpa, az utolsó inka királyi nője, merész és magasztos tekintet, melynek emelkedettsége elvonja a figyelmet az ujjatlan öltözet által végig meztelenül hagyott gömbölyű karokról, miknek egyike ég felé emeli a napnak felmutatott áldozatot, egy emberi szívet, melyre a napkirálynő hidegen tekint fel. Egész arca az ég hidegét látszik visszatükrözni.

Negyedik kép a görög rabnő. A kínzott szépség, a sértett szemérem, mely a kezére vert láncokat szét akarja szakítani. Egy merész márványszobor, melynek szokatlan koncepciója Pradier agyában született, s Thorwaldsen eszményítése által tökéletesült.

Az ötödik volt a bacchánsnő. Minta egy órómai bas-reliefhez, mely a Bacchus-menetet ábrázolja. Szilaj, merész, kihívó, mámortól ittas kifejezés. Meglepő redőzet. Párducbőr, thyrus és a serleg. Az eszményített részegség maga, villanytól szilajult idomokkal.

A hatodik volt Nourmahal szultána. Egy ülő kép, melynek minden tagja, arcvonása mozdulatlan: de aki műértő, az megtalálja, hogy az a két sötét szem beszél, csak értő szem által hallható titkokat, s üdv és kéj annak, aki azokat megéri.

A hetedik kép a menyasszony. Fehér csipkés öltözet, fején fehér koszorú, a fátyol körülakarja alakját. Arcán az ismeretlen boldogságtóli félelem reszketeg kifejezése, a szemekben a könny, az ajkakon halavány mosoly. Kezét mondatlan bájjal nyújtja előre a jegygyűrű elfogadására.

Utána a nyolcadik kép az ifjú nőt mutatja, midőn legelőször előlép a főköttővel fején. A büszkeség szemérempírja s a meghódolás diadalérzete arcán. Érti, hogy az a főköttő fején egy megérdemlett korona, melyért egy koszorú esett cserébe.

Óh, milyen keserű örömeket szerzett Ivánnak az ő kedves kis fia ezekkel a képekkel!

A kilencedik kép volt a bajadér. Az indus táncosnők festői öltözetében, a csengő tamburint verve feje fölött, karcsú derekát arannyal áttört sál köríti, nyakán arany pénzfüzérek csüggnek, lábszárait térdig gyöngysorok fonják körül.

A tizedik kép megint ennek ellentéte. Claudia Leta, a vestaszűz abban a pillanatban, midőn halálra viszik, mert Caracalla csábjainak ellenállt; arcán a szüzerény borzalmával, félkezével palástját arca elé emelve, mintha a sértő tekintet elől védené magát.

Hogy tudnak a nők mindent *játszani*!

Hát még az a magyarázat e képekhez, miket Árpád leveleiben közlött!

És az eredmény!

A herceg a varázskörből nem tud már szabadulni. Minden újabb próba után kifejezést ad azon véleményének, hogy itt egy olyan kincs rejlik, melynek nem szabad a művészetre nézve elveszni.

Még egyéb kincsekre is rájönne őhercegsége, ha nem volna hatvannyolc esztendő, s az ilyen kincsek fölfedezésében nagyon sok tapasztalatot nem tett volna.

Azok igen „drága” kincsek.

Mikor már az ember hatvannyolc esztendő, azután már férjhezmenendő unokája van, hát akkor mégis csak eszébe jut beletekinteni a bankárja számadásaiba, hogy húsz millióra menő aktívái és sejtelmes mennyiségű passzívái között mekkora különbség lehet még, hogy azután ahhoz határozza el: lehet-e egyszerre egy időben az egyetlen unokát is kiházásítani, meg egy idegen szép asszonyt is bevezetni a világba?

A herceg éppen most rendeztette be, nem rég, Maximilián utcai palotáját Angela grófnő számára, ha az férjhez menne az ő kedve szerint. Az a palota igazi hercegi fényel van feldíszítve.

Hanem a grófnő összerelt a herceggel, s nem akar semmit tudni jegyeséről, amire megint bizonyos okai vannak, s míg Angela arisztokratikus daccal bosszantja nagyapját, Evelina szorosabbra fűzi körülr a búvkört, s megtörténhetik, hogy ha Angela grófnő nem jön el idején beköltözni a Maximilián utcai palotába, majd Kaulmanné találja azt elfoglalni.

Ezeket tudta meg Iván a zongoraművész leveleiből.

Ezért tolakodott Iván az úri szalonokba, ezért ártotta magát az előkelő családok magánügyeibe, ezért tagadta meg eddigi életmódját; tett mindent, amit idegen elemekben úszónak tenni kell, mert őt akarta védni! Azt a hölgyet, akit, ha meg nem óvhatott attól, hogy másnak felsége legyen, legalább attól akart megóvni, hogy egy harmadiknak szeretője legyen!

Abban megnyugodott már, hogy férjhez ment a leány, akit nem szűnt meg szeretni soha. Legyen boldog! De hogy

hanyatt-homlok belerohanjon a gyalázatba, azt a gondolatot nem bírta elviselni. Ha nő lett, legyen nő! S ha a férj maga vezeti őt a szégyenbe, tartsa vissza ő, aki igazán szerette.

Bolondság volt-e gondolatában Ivánnak? Ítélje meg, aki hidegvérrel bír; de szív volt benne, s a szívnek jogai vannak.

Azután meg, ki tudja? Hátha az üzletét védte? Ha a herceget ráveszik, hogy engedje át a konzorciumnak bondavári uradalmát, akkor Iván kis telepe agyon van nyomva. Hátha ezt akarta megakadályozni? Az ily iparűző ember mindig spekulál.

Tehát a melegvérű embereknek mondjuk azt, hogy Iván Evelinát akarta megmenteni a gyalázattól; a hidegvérű embereknek pedig azt, hogy spekulált, és a bondavölgyi tárnát oltalmazta a veszélyes konkurenciától, a akkor „duplex libelli dos est”.

Következtek a többi képek. Egymás után megküldözte azokat Árpád fogadott apjának. Amalazuntha, az amazonkirálynő, Magdolna, a bűnbánó, Ninon rokokó divat pompájában, az alvajáró nő holdas kifejezésével, Medea, a szerelemföltés bosszújának gyilkoló dühével, Szalomé, Herodiás leánya, szent halált okozó csábtáncával, a húri keleties tündéri öltözetében, a forradalmi nő frígiai sipkával s a lándzsával, Turandot, a kínai zsarnoknő, Hero kétségbeesése, Jeanne la folle kacagása, Ofélia tébolygása, Judit kegyetlensége, Potifárné élvsóvárgása, majd egy kackiás markotányosnő, egy hamiskás grizett, egy imádkozó apáca, egy lankatag kreolnő, egy túlvilági villi, anukben Iván több mesterkélrt, betanult hatásvadászatot talált már, mint ösztönsugallt igaz kifejezést. Ez volt „madame Grissac iskolája”, ahova Félix neveltetni küldé Evilát. Hanem két kép, mi utóbb jött, mégis sajnosan hatott Ivánra. Az egyik egy anya képe, ki gyermeke bölcsőjét ringatja, a másik egy parasztleány, egy szénhordó leány, leeresztett hajfonadékkal, övébe feltűzött piros rokokóval.

Ez rosszul esett Ivánnak. Minek volt még ezeket az alakokat is profanálni? Minek játéknak venni az anya szerelmét? Nem hagyhatott volna békét ennek az utolsó alaknak? A piros rokokyás leányt nem tudta már meghagyni annak, aki őt „úgy” szerette meg?

Egy napon azután ezt írta a művész Ivánnak:

„Ez az én kedves Kaulman patrónusom egy tizenhárompróbas gazember. Eddigelé rendesen együtt volt a varázspróbákon Tibald herceggel. Ma Tibald hercegnek egész derült kedve volt, elannyira, hogy Kaulmannak is feltűnt, s az első kérdésre elmondta a herceg, hogy annak örül, hogy Angela grófnőtől levelet kapott. Unokája igen szeretetreméltóan ír hozzá; elmondja, hogy most támadt eléje a föld alól valami Berend Iván nevű ember, akinek volt bátorsága öneki leckét tartani s szemébe mondani, hogy vannak a magyar főuraknak kötelességeik a haza iránt, amiket nem teljesítenek, hogy Tibald hercegnek most Pestre kellene átköltözni, ott a helye minden magyar úrnak. Akkor Angela grófnő kibékülne nagyapjával. A herceg boldog volt, mikor ezt elmondta. Hanem Kaulman nagyon savanyú képeket csinált hozzá. A herceg azt mondta, hogy meg fogja gondolni a dolgot. Ha Angela grófnő olyan nagyon megszerette Pestet, talán ő is lerándul oda. Kaulman nagyon szította a fogait. Örült persze ő is(!), hogy Angela grófnő mégis megtörte a jeget. Ez világos jele annak, hogy békülni akar. De ő a herceg helyzetében legalább még egy levél által megkísérlené a grófnőt arra bírni, hogy ő jöjjön haza Bécsbe, s ne a herceget hívja le Pestre. A herceg ráállt, hogy ez jó lesz így, s egyelőre nem megy Pestre, hanem megkísérli a grófnőt hazaédesgetni.

Aközben pedig a két legutolsó varázspróba is végbemegy.

A harminckettedik alak Gonzaga Júliáé.

„A történetét megkaphatod valami novellagyűjteményben.”

„Az alakban csak a kosztüm érdekes, mely áll egy csalán-

szövetű hálóköntösből, mely a lábakat fedetlenül hagyja. Különb en e kosztüm alatt a legszigorúbb női erény lakik, mint a história mondja, s Júlia késsel hadonáz a kezében, mellyel mindenkit legyilkolni készül, aki az ő lábára mer nézni. Melléklem a fotográfiát.”

„Az eddigi próbákon Kaulman is jelen volt. Gonzaga Júlia próbáján előre tudatta, hogy nem lehet ott, mert el kell utaznia. Hanem hiszen ott leszek én garde-dame-nak.”

„Pedig hát én sem leszek ott.”

„Amint ezt a fényképet otthon a mamának megmutattam, a mama elszörnyedt s kategorice megtiltotta, hogy az ő rajkójának ilyen kosztümben próbáló művészetet akkompanyírozni nem szabad. Izenjem meg önnagyságának, hogy beteg vagyok, vagy valami mást. Én bizony nem válogattam a hazugságokban, hanem egyenesen azt mondtam a jóltevő tündérnek, hogy: „Hallja maga, nekem a mama nem engedi meg, hogy én magának akkompanyírozzak, mikor maga mezítláb van; minthogy pedig a szerepben éppen az a vicc, hogy nincs a lábán harisnya, hát én holnap nem muzsikálok itt.” A bolondos asszony nagyot nevetett rajtam s azt mondta, hogy majd hát segít magán másképp.”

„Bánom is én, akármit csinál! Egyébiránt a mamának tökéletes igaza van, mikor azt mondja, hogy nem ereszt; és én azt hiszem, hogy nekem is igazam van, mikor ezt a nagysámnak megmondom.”

Ivánt nagyon leverte ez a levél.

Sokáig elnézte azt a fényképet. Egy hölgy, könnyű éji öltönyét félkezével összeszorítva keblén, öldöklő tekintettel, szétszórt hajjal, mutat jobbjaival maga elé, mely marokra fogott tört szorít, s mezítelen lábát egy szőnyeggel letakart tárgyra teszi, az a takart tárgy mintha egy férfi hullája volna. A lenge öltöny mindenütt odatapad plasztikus idomaihoz.

Ezen a napon Iván megtudta egy másik úrhölgytől Gonzaga Júlia történetét.

Másnap megint kapott levelet Árpádtól.
Akkor érkezett a levél, mikor éppen visszatért a pisztoly-
párbajról.

A fiatal művész megírta, hogy mi történt.

„Evelina zenekíséret nélkül produkálta művészetét a herceg előtt. És férjkíséret nélkül. A fénykép illusztráció hozzá. Mikor ilyen ijesztő szép volt, a herceg princípiumai halomra dültek. Odament hozzá, és bátorzkodott megfogni a hölgy kezét. A gyilkos asszony egyszerre elnevette magát.

— Herceg, nem látja, hogy kés van a kezemben?

— Én azt el tudom öntől venni.

Az asszony kacagott, s egy kacagó asszony kezéből könnyen ki lehet venni a kést. E percben Evelina kacagásának visszhangja támadt a szobában. Amennyiben a fülemüledal visszhangjának lehet nevezni a békavartyogást, s a hűledező herceg elé kimászott a terem díszletét képező azáleá- és mirtuszbokrok közül egy törpe, nyomorék szörnyeteg, két mankóval, két sánta lábbal, púpos vállalai közé beroskadt hosszú fejjel, sovány szatírfóján a nyomorék torz vigyorgásával, s e négy-sántalábú kobold odatipegett az enyelgő pár elé.

— Herceg, nem vagyunk egyedül! — nevetett Evelina.

— Hát ez micsoda díszpéldánya egy varangyíkos békának? — kiálta fel elszörnyedve a herceg.

— Ez az én kedves, szeretett, egyetlen kis öcsém — kiálta Evelina, s odarohant a szörnyeteghez, ölébe karolta, összevissza csókolta az arcát, megsimogatta a fejét. — Ez az én egyetlenem, drágám, mindenem. Az én zsarnokom, az én csúnya veszekedő hatalmasom, aki akkor jön hozzám, amikor neki tetszik.

— Fertelmes egy portéka! — kiáltott a herceg. — Az endori boszorkány kapujában strázsáló lidérc hozzá képest kerubim; ugyan ne csókolja meg a képét, Evelina! Az embernek örök időkre elmegy a kedve egy szép asszonyi ajktól.

Evelina azzal hirtelen egy burnuszt kerített a vállára, lábait kis papucskaiba dugta, s azt mondá a hercegnek, hogy a

harminckettedik próbának vége van, s csak a harmincharmadik van még hátra.

A herceg azt kérdé, hogy mi annak a címe?

Evelina azt súgta: azt majd megtudja ön holnapután.

— És még ki tudja meg?

— Senki más.

— Még ez a Caliban sem?

— Ez sem.

A herceg egészen elbűvölve hagyta el Evelinát, kinek utolsó varázslatán holnapután egyedül fog jelen lenni. Egy nap kell Evelinának a készülésre.

Ezt a jelenetet pedig magától a nyomoréktól tudtam meg, ki engem igen szeret, s mindennap eljár hozzám az ozsonnámat megosztani; mert bár mindennel ellátja Evelina, de nem érzi jól magát, hacsak nem koldulhat még hozzá valamit. Ez a fickó, ha herceg volna, leszállna az utcán a hintájából krajcárt kéregetni, annyira meg van elégedve a hivatásával. Nekem azután mindent elbeszél egy nagy darab árpacukorért. Az különösen megnyerte a tetszését, hogy a herceg őt úgy nevezte, hogy: „díszpéldánya a varangyíkos békának.” El is produkálta előttem, hogyan mászott elő a két mankóval, s hogyan nevetett a maga rekedt hangján, mikor az a nagy úr el akarta a nényétől venni a kést.

Holnapután majd többet!”

Holnapután?

Ezt a holnaputánt Iván nem akarta megérni.

Vagy ha megéri, bizony mondom, harapásokat hagy maga után, amikről megemlegessék.

Azon az éjszakán két Gonzaga Júliával álmodott — ébren. Mind a kettő azon van, hogy őt megölje, pedig ő egyikőtől sem érdemelte azt.

KETTŐT „ELŐRE”

Kardpárviadaloknak az a mulattató előnyük van, hogy azokat nem szükség titokban tartani. Azokról a megelőző estén mindenütt beszélnek, mint egy érdekes fogadásról. Legközelebb történt ugyan egypár eset, hogy a kardviadalnak halál lett a vége, hanem azért ezt mégsem környezi olyan misztérium, mint a pisztolyviadalt. Azután a segédekre nézve sem jár olyan nagy veszéllyel. Ha valamelyik fél elesik kapott sebeiben, az orvosi parere igen szépen bebizonyítja majd, hogy nem a kapott seb miatt halt meg, hanem volt valami organikus baja, mely két huszonnégy óra múlva úgymeg ölte volna; s ugyan ki csapna lármát 48 órai életért a mai világban?

A Salista őrgróf és Iván között végbemenendő párbajról is úgy beszéltek már kaszinószerte, mint valami színre kerülendő új operáról.

Salista maga beszélt róla legtöbbit a kaszinóban a kandalló előtti társaságnak ebéd után hat órakor.

Ott volt a négy szekundáns is.

Az előkelő fiatalság jól ismeri egymás vívótehetségét a vívómesternél való gyakori összepróbálkozásból. S az ilyen találkozásoknál előre meg képes ítélni, ki mennyire lesz győztes.

Salista mint különös jó vívó van kikiáltva. Sok párbaja volt már, s azokban mindig megpiszkolta ellenfeleit.

Van neki egy mestervágása, melyet ritka vívó tud elhárítani. Egy gyors alsóvágás, mely az ellenfél kardhegyét meg-

kerülve, annak altestét hasítja végig. Ha pedig tökéletesen elfogta az ellenfél a vágást, azáltal úgy kijött a tempóból, hogy okvetlenül fedetlenül hagyja az arcát egy rögtön rákövetkező külső vágásnak.

Salista nem érezte magát feszélyezve a mai nap megelőző párbaja által.

Más helyzetben ugyan hasonló körülmények között az illető legalább néhány hétig nem mutatná magát a társaságban, s a társaság is éreztetné vele, ha mutatja magát, hogy magaviselete nem volt egészen korrekt; de bizonyos időkben minden lehető, s azután mi nem vagyunk olyan szigorúak.

Salista őgrófnak szabad volt hetvenkedni a holnap történendőkről.

— Majd meglássuk, mit tud a tudós! Ez nem matematika, mint a pisztollyal lövés. Majd megkérdezzük, hogy tudja parírozni az alsó tercet? Mikor a kard egyszerre alulról felcsap: sutty!

Géza gróf meginté a hencegőt.

— Barátom. Neked tekintetbe kell vened azt, hogy Iván igen lovagiasan járt el irányodban, mikor elfogadta a pisztoly után a kardot. És azután azt is tekintsd, hogy ő egy igen tisztelt tudós egyéniség, akit az ország becsül, és hasznára válik.

— Jól van, jól no! Ne féljeteK semmit! Nem ölöm meg. Csupáncsak az orrából vágok el neki egy csipetnyit. Ej, no! Csak emlékül eltenni valót. A patvarba! Hiszen lehet valaki orr nélkül is igen tudós ember! Hisz nem az orrával szívja fel a tudományt. Legalább nem előget neki az orra, mikor a teleszkópiummal csillagokat vizsgál.

Erre azután Ödön gróf is felszólt, s erélyes tiltakozást bocsátott közre ügyfele orrának javára.

Végre is Salista grófnak be kellett érnI Ivánnak egy fülével. Többre engedély nem adatik.

Ödön gróf az ellen is protestált. „Érd be egy tisztességes kézvágással! Az egész dolog nem érdemes többre.”

István gróf azonban azt az észrevételt találta kiszalasztani:

— Kedves Salista! Hátha az talál megtörténni, hogy az a föld alatti ember kaszabol téged össze?

— Mit? — pattant fel a kapitány, szétterpesztett lábakkal állva meg a kandalló előtt. — Két „vor”-t adok neki. Két vágást engedek tétetni magamon előre: kettőt a karomra, s akkor gázolom össze! Fogadjunk rá! Ki tartja a fogadást?

E nagyszerű hengegés berekeszté a tárgy fölötti vitát, s oszlásra bírta a társaságot.

A kérdés csak akörül forgott, hogy a szekundánsok elég ügyesek legyenek közbelegyedni, mielőtt a ci-devant zuáv a tudóst tönkre silányította.

Másnap reggel korán találkoztak a felek a Zugligetben.

A „Fácán” vendéglő nagy tánctermet fogadták ki vívóhelynek.

A segédek eleve behinték az egész termet hosszában krétaporral, hogy a vívók el ne csúszzanak rajta.

Azután a mellékszobában levő két félt felszólíták, hogy minden öltönyét vesse le övig.

Akkor kivezették őket a terembe.

Helyet nem volt szükség húzni, mert a terem körös-körül ablak.

Mikor a kardokat előhozták, tudatták velük a feltételeket.

„Első vér. A szúrás ki van véve.”

Salista protestált. Első vérre nem megy. Vívjanak addig, míg egyik fél víképtelen nem lesz.

Mind rátámadtak, hogy kapacitálják. Nem hagyta magát.

— Ugyan adjátok ide már azokat a kardokat! — kiálta közbe Iván. — Még náthát kapok itten! Félmeztelenül.

Ez az ötlete döntött. A segédek átadták a választott kardot. S azután a menzúrába állították a két félt.

Mind a kettő övig le volt vetkőzve. Salista herculesi izmokat tüntetett ki; de Iván is izmosnak, idegerősnek látszott.

Nem volt rajta annyi hús, de csontos, inas, hosszú karokat s domború mellkast tüntetett elő.

Mindketten lehúzták fejeiket felemelt karjaik alá, kardjaik hegyét rézsút egymás ellen szegezve, s balkezeiket hátrátéve. A két kardhegy néhány percig ravaszul kerülgette egymást, kézvágást keresve, s azután összecsapódtak finoman, alig hallhatólag. A két ellenfél egymás szemébe mélyeszté tekintetét, onnan lesve ki ellenfele szándokait.

Salistának csakugyan az volt az óhajtása, hogy ellenfelének az arcára adjon egy emléket. Ez nehéz vágás, mert az arc a legjobban meg van védve a kar által.

E törekvés alatt Iván egy „kettős” vágást intézett ellene, mely szokatlan gyorsaságot feltételez, s e vágással talált. Salista jobb karjának felső izmát vágta át hosszában.

E vágás után azonban nem szokott rögtön vér jönni. Az izom sejtszövege magyarázza meg azt.

— Tovább! — kiálta Salista. — Semmi vér!

S most már felhagyott azzal a szándékkal, hogy ellenfele arcát bélyegezze meg; elővette mesterfogását, az altestvágást, mely oly nehezen védhető, s ha talál, gyakran halálossá válik. Aki nem jól védi, bizonyosan megkapja, aki jól védi, a másik percben a fejére kapott vágást.

Iván pedig azt tette, hogy nem védte azt a vágást sem jól, sem rosszul.

Salista nem gondolt arra, hogy a párbajkardok rövidebbek szoktak lenni, mint a gyakorló kardok és a lovas harci szablyák, vagy azt felejtette ki a szemmértékezésből, hogy ellenfelének szokatlanul hosszú karja van.

Iván nem védte a hasvágást, felemelte előtte a karját, el hagyta ellenfele vágását a teste előtt suhanni két vonalnyi távolban az eleven bőrétől, s ahelyett visszavágott neki, s ugyanoda, ahol először vágott a karjába *hosszában*, oda szabott egy másodikat *keresztben*.

Itt van a kettő „előre!”

A keresztvágás által ami különbség volt izomerőre nézve a két férfi között, meglehetősen ki lett egyenlítve.

Hanem Salisát ez a második vágás egészen dühbe hozta.

Vesztettül, mint egy sebzett fenevad, rohant nagyot ordítva ellenfelére, s teljes erejéből vágott kettőt annak fejéhez. Úgy vágott, mint a mészáros a taglóval. Csoda, hogy mind a két kard darabokra nem tört.

Iván azonban szabályszerűen felfogta magasra emelt kardmarkolatával mind a két vágást úgy, hogy még keresztül sem csaphatott a kard rajta, s mielőtt ellenfele a harmadik vágást intézhette volna, a tempo visszacsapott rá egy gyors „elővágással”, s e csapás teljes súlyával Salista fejét és arcát érte.

Jó szerencse, hogy a kard könnyű volt, mert koponyáját kettéhasította volna.

Salista egy pillanatig ingadozott a vett csapás után, balkezét önfeledten előrekapva feje védelmére, aztán oldalt tántorodott, s elbukott kardmarkolatára támaszkodva. Segédei odafutottak hozzá, hogy felemeljék s félrevigyék.

Iván kardját hegyével leeresztve, ott állt márványhideg, szenvnélküli arccal.

Segédei üdvözölve siettek hozzá.

— Meg vannak-e azok az urak elégedve? — kérdezé Iván.

— Szeretem hinni, hogy meg vannak elégedve — mondá Ödön gróf. — Ezt jobban nem lehetett csinálni. Az úgy be van végezve.

Azzal visszabocsáták Ivánt a mellékszobába, hogy ismét felöltözzék.

Midőn Iván a terembe visszatért, már akkor ellenfele felocsúdott kábulatából. Mind a két orvos vele volt elfoglalva. Az egyik a fején, a mások a karján kapott sebeket tapasztgató.

Iván lovagias szokás szerint odament hozzá a kibékülésre.

— Megbocsáss, bajtárs!

Salista kordiólter nyújtá eléje bal kezét:

— Ah, szót sem érdemel. Derék vágás volt. Ez az utolsó. A másik kettő nem számol semmit. Mondtam, hogy két „vor”-t adok. Hanem a harmadik az emberséges ütés volt. Nem tesz semmit. Egy hét múlva begyógyul.

Iván kérdezé az orvosoktól, hogy nem veszélyesek-e a sebek.

— Katonadolog! — viszonzá helyettük Salista. — Ilyent százat osztottam én másnak. Ideje, hogy én is kapjak egyet! Fel sem veszem. Hanem valami fáj mégis nagyon, amit sem árnik, sem jégburok meg nem enyhít. Amit csak te gyógyíthatsz meg, aki adta. Valld meg, igaz hitedre, hogy voltál te valaha *katona*.

— Hát hogyne lettem volna! — mondá Iván. — Huszár hadnagy voltam a szabadságharc alatt.

— No hát vigyen el az ördög, mért nem tudta ezt hamarabb mondani? Micsoda ezrednél szolgáltál?

— A Vilmos-huszároknál. Valószínűleg én vagyok az az *utolsó ember*, akit te, mikor mind levágtad őket, meghagytál közülök hírmondónak.

Hahotával kacagott mindenki, legjobban maga a sebesült.

Az orvosok szidták, hogy ne nevesse, mert minden flastrom felválík a képén a sebéről.

— Jól van, no! — mondá Salista. — Hát csak a fél szájjal fogok nevetni. Az Isten áldjon meg, bajtárs! Már most fel sem veszem a vágást. Csakhogy katonától kaptam; csakhogy nem komisz *diga* civilista volt, aki megvagdalt! Gyere, csókold meg a másik pofámat, ahol nem vágta meg. Így ni! Puszt, bruder! A jobbomat nem nyújthatom, mert arra keresztes rendet rajzoltál. Az is jó volt. Huszárvágás. Már így nem bánom

És azzal összecsókolóztak az ellenfelek.

Hanem Salista egy perc múlva megint elalélt a vérvesztéstől, s Iván ölébe vette a fejét, úgy tartotta, míg bekötözték, s azután segített őt hintójába átszállítani.

— Fidélis egy fickó! — mondták egymás között a kitűnő gentlemanek.

ADIEU!

Az ismerős társaság István gróf lakásán várta a tudósítást a párbaj kimeneteléről. A segédek megígérték mindkét részről, hogy a végbement viadal után azonnal oda fognak sietni.

Jelen voltak a szokott ismerősök a societásból.

Történtek fogadások az eredmény iránt. Ki kap sebet? Hoz-e emléket Salista is? Lesz-e súlyos megsebesülés vagy csak konvencionátus karcolások?

István grófnak volt elég merészsége tizet egy ellen fogadni, hogy Salista „is” kap *valamit*; sőt egyet egy ellen kockáztatott azon lehetségre, hogy éppen Salista fogja kapni a súlyosabb sebet.

No már arra, hogy Iván egészen ép bőrrel meneküljön, kereshetett volna valaki társat százzal egy ellen, és nem talált volna, aki felcsapjon.

Az előrsök az ablaknál szüntelen lesték az érkező kocsikat.

Végre egy bérkocsi megállt a kapu előtt.

„Ödön és Géza érkeztek!” — volt a tábori tudósítás.

— Akkor én nyertem — monda István gróf. — Amelyik fél könnyeb sebet kapott, azt hamarább hagyhatják el a segédei.

Ödön gróf ment a hölgyeket tudósítani, míg Géza gróf rohant fel István gróf lakására.

Felszakítá az ajtót, s párbajsegédi diadallal rontott be a társaság közé ezzel a kiáltással:

— Serpenyőbe vágta őtet!
— Kit? Kicsoda? Ivánt? Salista? — kérdezték az eléje tódulók.

— Dehogy. Iván Salistát.

— A-a-ah! — hangzott fel erre a hitetlenség tagadó felkiáltása.

— De igen — tüzelt az ifjú gróf. — Káposztának vágta, gulyáshúsnak aprította.

— És Iván?

— Annyit sem kapott, mint én magam.

— Ah, te mókázol velünk!

— No, ez ugyan tréfálni való tárgy. Kérdezzétek meg csak Salistát!

— De hát akkor hol van Iván?

— Hát természetesen az orvosát vitte haza; két orvos dolgozott Salistán, míg diribdarabjait össze tudta szedni. Iván pedig mindjárt itt lesz, és semmiféle sebet sem fog a tamaskodóknak mutatni, amibe az ujjakat dughassák.

Azzal azután körülményesen elmondta, hogyan volt, mint esett. Eduárd bárónak, ki nem akarta felfoghatónak találni a dolgot, két sétatálca segélyével megmutatta, hogyan történt. Így jött a duplavágás, így passzírozta az alsó vágást, így tette az a tempo-visszavágást. Neki magának a hajszála sem görbült meg.

— Ah, ez valódi csoda!

— Semmi csoda! — tiltakozék Géza gróf. — Hiszen katona volt! Huszár kapitány volt. (Már kapitánynak tette.) Véigiharcolta az egész forradalmat, tizenkilenc ütközetben volt, verekedett a kozákokkal is. Érdemrendet is kapott.

(Ezekből ugyan semmit sem hallott Ivántól, hanem hozzágondolta maga mint igen természetes illusztrációt; akit egyszer megszeretnek, arra azután mindent ráraknak.)

— Csodálatos egy ember! — sóhajtja fel Oszkár báró — három hónapig mindennap együtt van velünk, és egyszer sem hozza elő harci élményeit. Hallgatja, hogy beszélnek a

49-iki történt dolgokról mások, és egy szóval el nem árulja, hogy ő is tud arról valamit.

— No most ezt az embert szépen a nyakunkra ültettük, — sopánkodék Eduárd báró. — Ugratni akartuk, s szépen felugrattuk a nyeregbe. Most azután végképp köztünk ragad. Most beszéljen már vele valaki.

— Szászországi Úristen! — toldá a sopánkodást Oszkár báró. — Fog ez most henecegni közöttünk. Micsoda prepotenskedés lesz ebből! Hogy fogják ezt az asszonyok bámolni és a férfiak respektálni. Sacrebleu! Aki így tud lőni és verekedni! Pedig mernék fogadni, hogy csak vakeset volt minden.

— Én pedig az ellenkezőtől tartok — mondá István gróf. — Én azt hiszem, hogy Iván most itt fog benneteket hagyni, megköszöni a barátságot, s soha felénk sem jön többet.

— Ah, azt a bolondot nem teszi; százat fogadok egyre!

— Hanem előbb fizessétek meg a most elvesztett fogadást!

Eduárd báró zsebébe nyúlt, de mielőtt kihúzta volna a tárcáját, egy mentő gondolata támadt.

— Ah, hátha Gézáék csak komédiát játszanak velünk. Kicsináltak egy szép mesét a számunkra, s utoljára meg sem történt a párbaj, hanem kibékítették az ellenfeleket, s most jönnek a lunch-ról, ahol nem folyt egyéb vér, mint Cliquot-é.

— Hát ha nem hiszed, credj oda Salistához! Itt a kocsim. Győződjél meg róla!

Eduárd báró elrohant; míg az odajárt, feljött Ödön gróf a hölgyektől. Kérdezte: „Hát Eduárd hová szalad?”

— Nem hiszi Gézának az elmondottakat.

— Hát akkor Géza éppen úgy járt veletek, mint én a hölgyekkel. Azok meg nekem nem hisznek. Azt kérdik tőlem, hogy hol van hát Iván, ha nem történt semmi baja. Theudelinda néném sír, mint a záporosó, s átkoz, hogy bizonyosan meggyilkoltattuk Ivánt. Tudja mennykő, valamelyik a két delnő közül alighanem szerelmes bele. Eddig csak tudtam, de már most nem tudom, hogy melyik.

Kevés idő múlva visszatért Eduárd báró.
Nem szólt semmit, csak kivette a tárcáját, és fizetett István grófnak.

Ez nagyon komoly válasz volt.

— Nos? Nos? Hogy van Salista? — kérdezik tőle.

— Borzasztóan van *helybenhagyva*.

(A *helybenhagyás* és *helybeahagyás* két különböző szó!)

Arra azután mindenki fizette a veszített fogadását.

Savanyú képpel tették. Inkább mágnés-lovag kapta volna a fejevágást!

Ekkor érkezett Iván.

A savanyú képek egyszerre mind édes mosolygással fordultak feléje, s üdvözlék sorba megrázva a kezét.

Iván arca komoly volt és szelíd.

Utoljára szorított kezet István gróffal.

— Én igazán örülök, hogy önt sértetlenül láthatom — szólt István gróf.

Két ifjú úr összeségott a háta mögött:

— Könnyű neki örülni, mert összepakolt bennünket ezen a „hendikep”-en. Hanem hát azért a vesztesek is örülnek.

Minden ember örül.

Talán csak Iván maga nem.

— Igen köszönöm e szíves részvétet — szólt Iván minden patétikus komédiázás nélkül. — Különösen meg kell köszönöm gróf úrnak azon szíves fogadást, azt a szeretetre méltó barátságot, amellyel csekélységemet eddig elhalmozta. Hálával fogok rá gondolni mindig. Kérem, tartson meg ezután is szíves hajlamaiban, mert egyúttal búcsút venni jöttem. Holnap utazom haza.

A gróf fél szemöldökkel inte Eduárd bárónak: „Nem mondtam?”

És egy szóval sem igyekezett Ivánt marasztalni.

— Legyen ön meggyőződve — szólt kezét megszorítva —,

hogy én önt őszintén nagyrabecsülöm, s bárhol találkozunk össze, tekintsen régi barátjának. Isten áldja.

Hanem Eduárd báró egészen másképp akarta felfogni a dolgot; megkapta két kézzel Ivánnak a karját.

— De biz abból semmi sem lesz, hogy te most miközülünk megszökjél! De ilyen jó cimborát ily könnyen el nem eresztünk! Éppen most, mikor te vagy a szezon lionja. Innen ugyan el nem távozol. Te vagy köztünk most az „*Ehren-Praeses*”.

Iván erre elmosolyodott. Szelíd szarkazmus, csendes, ironikus bánat, férfias keserűség volt mosolyában, s azt mondta Eduárdnak halkán:

— Köszönöm, bajtárs, a megtiszteltetést. De nem való vagyok én „Barataria kormányzójának”. Jobb nekem otthon. Megyek a „grison”-omat felnyergelni, s lovagolok haza. (Akik Don Quijotét forgatták, emlékezni fognak a Barataria sziget tréfáira s a jó „szürke” érzékeny találkozására menekülő gazdájával.)

Azzal meghajtá fejét az egész társaság előtt és eltávozott.

István gróf utána ment. Demonstrált vele, hogy minden tiltakozás dacára lekísérte őt a lépcsőkön karonfogva Theudelinda grófnő ajtajáig. Őt nem érintették Iván végszavai.

Mikor visszatért, az egész társaságot még mindig az utóbbi jelenet által előidézett fanyalgó kedélyállapotban találta.

— De ki volt közülünk — tört ki végre Eduárd báró —, aki a Barataria-szigetről való persziflázst elárulta neki?

Mindannyian becsületszavukra mosták magukat, hogy nem tették.

— Vesszek el, ha nem az apát úr fecsegte el neki! — mondá ki véleményét Géza gróf.

— De barátim, rájön ez az ember arra magától is —szólt István gróf —, mert figyel ez mindenre, csakhogy nemegédi észrevenni, hogy valamit észrevett.

— Én esküszöm rá, hogy a pap súgta be neki!

(Mi nem esküszünk semmire, hanem az bizonyos, hogy néhány nap előtt Sámuel apát ilyen tartalmú levelet kapott Bécsből: „*Mi a bolondot csináltok odalenn? Mindent elrontasz! Az a Berend kibékíti a grófnőt az öreggel. Szöktesd meg onnan, mert ellenünk dolgozik! Félix.*”)

— Hja! Ezt bizony kiugrattuk innen! — szólta Ödön gróf. — De hát szép húgom kívánta, hogy menjen; tehát megy.

— Az ám — szólta István gróf —, de én még mást is előre látok; azt, hogy mikor most ez az ember odalenn a hölgyeknél azt fogja mondani, hogy ő elmegy, szép húgod fel fog kelni és azt mondja rá: „*Akkor ketten megyünk!*”

„Ah! Ah!” — hangzott a hitetlenkedés szava a társaságban, hanem Ödön vállat vont.

— Az bizony meglehet.

Meglehet-e?

Ödön Poncius Pilátus-képet csinált a dologhoz. A *fait accompli* időszaka van. Nagyobb hódításokban is megnyugodott mostanában Európa. Ha a két Sziciliát elvehette egy ember, akinek nem volt egyebe egy veres ingénél, mért ne vehetné el a bondavári hercegséget egy feketeinges?

— Enfin, hát mi baj lesz belőle? A fiú elég jó gentleman. Katona volt. Nemesember. Szomszéd birtokos a bondavári uradalommal. Neki van kétszázezer forintnyi értéke, Angela húgomra néz húszmillió örökség. De ha a mennyei hatalom még tíz esztendeig megtartja Tibald nagybátyánkat, s engedi az unokája javára tovább is kitűnő sikerrel gazdálkodni, úgy jöhet, hogy Iván és Angela vagyoni állapota között „partie égal” lesz. Ami pedig a titulust illeti, ha így fog táncolni a minisztérium a nemesi előjogainkkal, s így emelkedik a becse a parlamenti kormányzatban a halina szúrposztónak, magam is megteszem, hogy felfolyamodom érte: „*Mich in den Bauernstand zu erheben.*”

Ivánt a grófnők Theudelinda magánszobájában fogadták, mint benső ismerőst.

Mikor belépett hozzájuk Iván, szokatlanul el volt fogulva. Kemény vonásait a halaványság s bizonyos meghatottság kifejezése érdekesekké tette.

Theudelinda grófnő eléje ment, s messziről nyújtá eléje mindkét kezét, s azután megszorítá hevesen Iván kezeit. Ajkai reszkettek, nem tudott szóhoz jutni, könnyeit akarta visszaküzdni, s azután némán inte Ivánnak, hogy foglaljon helyet az asztal mellett, melynek mozaiklapján gyönyörű majolikában pompás virágbokréta díszlett. Theudelinda melléje ült le a pamlagra, átellenben vele Angela grófnő.

Angela grófnő ma reggel szokatlanul egyszerűen volt öltözve. Még csak az sem jutott eszébe, hogy egy szál virágot tűzzön hajfürtei közé, ami máskor olyan jól illett arcához. Nagyon komor volt, s szemeit fel nem veté Ivánra.

— Milyen aggodalmakat álltunk ki ön miatt! — szólalt meg végre Theudelinda grófnő, midőn szavainak urává tudott lenni. — Ön nem képzei, mily kínos félelmeken mentünk keresztül e két nap alatt.

Angela lesüté szemeit. Ő is bele volt értve a többes számba.

— Nem fogom megbocsátani magamnak soha, grófnő — szólott Iván —, ami részem ez izgalom okozásában volt, s nyomban fog utána következni a vezeklés, amit vétkemért magamra szabtam. Holnap száműzöm magamat a Bonda-völgybe.

— Ah! — sóhajtja meglepetten a grófnő. — Ön el akar hagyni bennünket? S mit akar ön a Bonda-völgyben?

— Folytatom elhanyagolt iparomat.

— S ön szeret a Bonda-völgyben?

— Nyugodtan vagyok ott.

— Vannak ott rokonai?

— Senkim.

— Háztartása?

— Amennyit magam el tudok látni.

- Ismerősei, kik után vágyik?
  - Munkásaim csupán és gépeim.
  - Ott ön úgy él, mint egy remete?
  - Nem, grófnő! A remete egyedül van.
  - És ön?
  - Mi mindig ketten vagyunk: én és a munkám.
- A grófnő egy ünnepélyes nyilatkozatra szedte össze erejét.
- Berend úr! Nyújtsa ön nekem kezét! Maradjon ön

itt!

Iván felállt székéből s mélyen meghajtotta magát.

— Kedves emlék lesz nálam a kegy, mi a grófnő marasztaló szavaiban nyilatkozik irántam. A grófnő jóságának kifogyhatlanságáról tanúskodik az. Hálám viszonzozza azt.

— Tehát meddig marad?

— Holnap reggelig, grófnő.

— Ah — szólta a grófnő neheztelve —, ha én mondom önnek, hogy maradjon.

S e neheztelés oly őszinte, oly igaz volt, hogy Ivánnak lehetetlen volt félretérnie előle. Theudelinda Angela grófnőre tekintett, mintha várná, hogy az is jöjjön már segélyére. Angela pedig fel nem vetette hosszú selyem szempilláit, hanem egy rudbekkia piros szirmait tépegette virágkelyhéből, mint aki valamit kérdezzet a virágtól.

— Grófnő — szólta Iván félretolva a széket, amelyről felkelt —, jól érzem, hogy amidőn ily marasztalásra kell azt felelnem, hogy mégis távozom, annak olyan indokát kell adnom, mely súlyával túlnyomó legyen azon keggyel szemben, amellyel a grófnő engem elhalmaz. Önnek nem felelhetem azt, amit egyéb ismerőseimnek, hogy dolgaik vannak, hogy elég régen vagyok itt, hogy majd visszajövök. Önnek meg kell mondanom, hogy elmegyek, mert nem maradhatok itt, elmegyek úgy, hogy vissza ne jöjjenek többet. Grófnő! Ez nem az én világom, ez nem az a világ, amelyben én élni tudjak. Negyedév óta mindennapos vagyok a körben, melyet a magas társaság

képez, együtt éltem és együtt tettem mindent. Elismerem, hogy e kör tagjainak joguk van, okuk van úgy élni, úgy tenni. De nekem nincs. Más világhoz szoktam, más életfeltételei vannak lételemnek. Önök idefenn mind különálló gyűrűk, mi odalenn mind összefüggő láncszemek vagyunk. Önöket állásuk függetlenné teszi; azért úgy élnek, mint akiket önakarat vezet. Minket egymásra szorít az élet, s egészen másutt van nálunk az önzés, másutt a nagylelkűség, mint önöknél. Én nem vagyok önök közé való. Szégyenlem magamat büszkének lenni azok előtt, akiket önök lenéznek, s nem tudom a fejemet alázatosan meghajtani azok előtt, akiknek önök hódolnak. Nem tudom meglátni az Istent ott, ahol önök imádják, s nem tudok róla elfeledkezni ott, ahol önök kigúnyolják. Valami varázslat libeg önök felett, hol mindennek háttere gúny, tagadás; ki mond itt igazat egymásnak a szemébe, s kit szeretnek itt, ha nem látják? Együtt futtatnak árkon-völgyön a jó barátok. Így elbukik, nyakát szegi. Jó éjszakát! Nincs jó barát többé. Másik nem úgy szegi nyakát a versenyfuttatásban, hanem elpredálja vagyonát; hagyják együtt futni, senki nem mondja neki: „Állj ki, hiszen elpusztulsz!” Egyszer azután elbukik, itt hagy ősi vagyont, ősi becsületet, összetörve. Jó éjszakát! Kitörlik a kaszinó névjegyzékéből a nevét. Nincs jó barát. Tegnap is tudtuk ugyan, hogy elvész, és hogy így vész el; de nem tudta más, hagytuk versenyezni velünk. Ma már más is tudja, ma nem ismerjük többé, ki volt. Ha fél a bajtárs velünk jönni, ha otthon ül, azt mondjuk: gyáva, fösvény, papucshős. S minő fogalmak a nők felől! Minő családélet! Minő drámák benn; minő komédiák künn! Mily virtus a vétkezésben! Mily bálványozása a futó örömmek! S ahol ez megszűnik, mily sivatag életunalom, mily öngyilkossággal kísértő fásultság! Nem, grófnő! Én nem tudok e levegőben lélegzeni többé. Nekik igazuk van, mert őket mindez boldogítja; de nekem meg kellene örülnöm benne! Azért elmegyek innen, grófnő! Bocsnat merész szavaimért! Ügyetlen voltam. Kíméletlenül

beszéltem annak a társaságnak arculatáról, melynek még parkettjén állok. Háládatlan voltam, mert kifejezést adtam ellenszenveimnek ott, ahol mások türelemmel voltak az én fajtám hibái, félszégei iránt, s nyájasan kísértek ki bennünket egész az ajtóig, ahol mindvégig nevetségesek voltunk, s nem gúnyoltak szemtől szembe; de kényszerítve voltam rá, grófnő, az ön jósága kényszerített. Mert végtelen nagy volt a kegy, mellyel ön engem ittmaradásra hívott fel; s ki kellett mondanom, hogy ami innen elvisz, az még végtelenül nagyobb.

Theudelinda grófnő is felállt Iván beszéde alatt; szemei világotlani kezdtek, egész arca átszellemült, ajkai jártak, mintha minden szót utána mondana. S midőn végeze szavait, megfogta Iván kezeit két kezével, és magánkívül dadogá:

— Ugyebár? Ön így szól! Ön most így beszél? Ahogy én beszéltem . . . ezelőtt negyven évvel . . . mikor száműztem magamat a világból. A világ most is olyan, mint akkor!

Azzal megrázta szenvedélyesen Iván kezét.

— Menjen! Menjen haza! Menjen a föld alá! A bányába. Isten önnel! Mindenütt . . . mindenkor . . . Isten önnel! Igazán . . . Isten önnel!

Nem vették észre, hogy a harmadik alak is felkelt székéről, Angela.

És midőn Iván búcsút véve meghajtá magát, egy lépést tett előre.

— Ha ön megy innen, nem megy egyedül! — szólta az ifjú delnő szilárd, elhatározott hangon. — *Akkor én is megyek!* — És arca kigyulladt e szónál.

Iván a helyzet magaslátán állt.

E szédítő magasból teljesen megőrzött lélekjelenléttel mondá a grófnőnek:

— Azt helyesen teszi, grófnő! *Holnap Tibald herceg születésnapja van.* Még holnap reggelig megérkezhetik ön hozzá, s ott ölelő karok várják.

Angela grófnő sápadt lett, mint a szobor.

Leroskadt karszékébe. A rózsaszín virágszirmokat leszórta öléből a földre.

Iván meghajtotta magát tiszteletteljesen; megcsókolta Theudelinda kezét, és eltávozott.

Ah, a Delejországon innen is vannak emberek, akik ha egyszer megszerettek egyet, azt nem felejtik el többé soha.

Iván eltávozta után Ödön gróf meglátogatója ismét nőrokonait. A kíváncsiság vitte oda.

Angela grófnő kedélyesebb volt, mint bármikor.

Mikor elváltak egymástól, azt mondá unokabátyjának:

— Eredj el Salistához s tudasd vele, hogy mintléte felől tudakozodom.

Ödön gróf bírt elég művészi nyugalommal eltitkolni bámulatát, s mikor végighaladt a lépcsőzeten, elkezdé magában dúdolni „A sevillai borbély”-ből Figaro áriáját:

„Az asszonyok csalfaságit
Nem lehet kitanulni,
Nem lehet kitanulni!”

... Angela grófnő pedig még aznap írt Tibald grófnak.
(... Másnap nagyatyjának születésnapja volt.)

A levél tartalma ennyiből áll:

„Nem megyek haza. Adieu!”

... Másnap beszéltek még Ivárról és párbajáról.

... Harmadnap elfelejtették!

„Adieu!”

A TIZENHARMADIK PRÓBA

Tibald herceg éppen születésnapja reggelén kapta egyetlen unokája levelét, mely ezzel végződik: „Adieu!”

Minden évben ünnep volt rá nézve ez a nap: Angela csecsemőkorától elkezdve a legutolsó évig, Tibald herceg minden születési évfordulóján kapott tőle egy csókot.

Ez a mai keserű egy csók volt.

Ott van a herceg ereklyéi között, egy aranytáblás albumban, melyben egyedül gyöngéd családi hagyományok vannak, minden év emléke e napról. A száraz virágcsokor, mit egyéves korában nyújtott át piciny kezével Angela a hercegnek, a kedves ákomibákom, mit első írásgyakorlatul írt számára egy szelet bristol-papírra, s a legutolsó év finom gyöngy- és aranyhímzetű emléklapja, mit Angela saját kezeivel készített. Mind Tibald herceg születésnapjára emlékei.

Berekeszti ezeket most ez az utolsó levél: „Adieu!”

A herceg kedélye érzékeny volt és ingerelhető.

Ha pedig hidegvérét hitta fel bíról, attól is azt kellett megtudnia, hogy neki van igaza unokája ellenében.

Angela grófnő tartozott magának, tartozott hercegi házában azzal, ami tőle kívántatott. Ha szíve állna útjában, nem lehetne megítélni; de Angela nem szeret senkit. Hát akkor miért tesz különbséget azok között, akiket nem szeret?

Tibald herceg izgatott kedéllyel indult el Evelina művészi próbatételére.

Ami keserítette, az forralta is véréit.

Az „adieu”-re még neki is lehet egy szava.

Evelina lakására érve, a komornyik bebocsátá az ismerős urat a terembe, ahol az állítólagos művész nő tündérpróbáit szokta tartani eddig.

A herceg egyedül találta magát a teremben.

Az ablakok halvány rózsaszín függönyei végig le voltak eresztve, s a terem szögleteiben berkek voltak összecsoportozva keleti virágbokrokból. Eleven virágillat képezte a teremben a parfümöt. Egy szegletben gerlicepár turbékolt, s valahol a magas virágfák közé elrejtve egy csalogány énekelt panaszló, dicsekvő varázsdalát. Olyan volt e hely, mint tündértanya az erdő mélyén.

A herceg nem találva senkit, leült a kerevetre, s végiglapozta az albumot, mely az asztalon hevert. Evelina művészi alakjainak gyűjteménye volt az. Végiglapozta, képet kép után megnézve, és míg e csábító alakokat nézte, lelke előtt annak a másik otthon hagyott albumnak a lapjai forogtak le, amikben Angela rajzai, hímzetei vannak.

Csak az utolsó képnél tért vissza figyelme. A csalánszövetel öltözött alak minő csábító, mily érzéki minden eszményítés mellett!

A csalogány dalolt, a gerlek turbékoltak, a narancsvirág illata oly kábító volt. Minő alakban fog megjelenni utoljára ez az asszony?

És ekkor úgy tetszett neki, mintha valahonnan a távolból egy régen hallott, régen elfeledett dalt hallana, csendesen, halkán dudorászva, ami egyszerre mint varázsigézet fut végig minden idegén.

Ez az a parasztnóta, mit egykor a dajka énekelt unokája bölcsője felett, mikor azt alatva ringatta. Valami tót népdal, ismeretlen szöveggel.

Néhány perc múlva elhallgatott a dal.

És nemsokára nyílt a mellékajtó Evelina öltözőszobájából.

Ő jött.

Hogyan jött? Minő csábalaknak öltözve? Minő varázsövével Cytherének?

Egy egyszerű fehér-fekete kockás krepon-ruha volt rajta, haja simás kontyba fonva, fehér, keskeny, himzett gallérka körítette nyakát.

És szendén, bizalommal, szerényen közelített Tibald herceg felé, s mikor feléje ért egy kis tárcát nyújtott át neki, melynek fehér atlaszára gyász-kreppfonallal egy sír előtt térdeplő gyermekalak volt finom himzéssel odarajzolva.

És azután felemelve hozzá igazi könnyektől ragyogó szemeit, tört, elfojtott, reszkető hangon rebegé:

— Uram, fogadja ez emléket tőlem ma, születésnapjára! Az ég tartsa meg önt sokáig!

Annyi igazság vagy oly csalódásig hű lelemény volt e jelenetben, hogy Tibald herceg elfeledkezék magáról, s ahelyett: „Asszonyom!” azt kiáltotta neki: „Leányom!”

A delnő e szónál zokogva veté magát Tibald herceg keblére, s a fájdalom igazgyöngyeit hullatva szeméből, esdekle:

— Óh, uram, ne vonja vissza e szót tőlem! Nincs nálamnál árvább teremtés e világon!

Tibald herceg a zokogó nő fejére tette kezét, és megcsókolá annak homlokát.

— Tehát legyen ön az én leányom! Nézzen fel rám, Evelina! Mosolyogjon rám! Ön még gyermek, tehát legyen rám nézve gyermek. Én önnek atyja — nem! — nagyatyja fogok lenni. Az apák néha nem szeretik gyermekeiket, de a nagyapák unokáikat mindig. Lesz ön az én kis unokám. Fog csevegni a fülembe bohóságokat, mikor komor leszek, fog felolvasni, mikor álmatlan vagyok, fog utánam kérdezősködni, mikor betegen fekszem. Elfogadja ajándékaimat, nyitva tartja számomra házát s asztalához ültet. Meghallgatja, ha valami panaszom van, s elmondja nekem a magáét. Nehéz szeszélyeimet nem viszonozza, kedvemet keresi. Én is úgy

fogok bánni önnel. Úrnője lesz ön mindazoknak, akiknek én ura vagyok. Ragyogni fog ott, ahol én gyönyörködni akarok ragyogásában. És nekem mindenben szót fogad.

Evelina néma kézcsókkal felelt mindezekre.

— Tetszik önnek az, amit mondtam? Örül ön annak? — kérdezé a herceg.

Erre azután a hölgy örömkacagása felelt; felszökött, táncolt, magánkívül volt, s ismét visszarohant a herceghöz kezét összevissza csókolni.

— Óh, kedves, óh, édes öregapa!

A herceg leveté magát a kerevetre, s gúnyosan felkacagott.

Evelina megrettenve állt meg gyermekes szökdécselései közepett. Oly riasztó, oly otthontalan diszharmónia volt e kacajban.

— *Nem önnek* szólt ez, kedvesem, *nem önnek*. Jöjjön ide és üljön mellém, szép unokaleányom!

(Az a kacaj *válasz* volt az „adieu”-re.)

A herceg lesimítá Evelina haját gyöngéden.

— S most önhöz igen komoly szavaim fognak lenni. Ide figyeljen, mert amit mondok, az ezentúl önre parancsolat. *Családunkban* csak egy parancsol, a többi engedelmeskedik.

Mennyi hízélgés volt e szóban „*családunkban*”!

— Ön át fog költözni rögtön Maximilian utcai palotámba, s azontúl nem fogad el mást, csak akit én önnek megengedek. Hogy Kaulman úr e rendelkezéshez beleegyezését adja, azt kieszközölni az én gondom lesz. Azontúl Kaulman úrral sem lesz önnek szükség érintkeznie, hacsak üzleti dolga nincs önnel. Sajnálja ön Kaulman úr barátságát elveszteni?

— Nem lehet elveszteni valamit, ami nincs.

— Én ki fogom eszközölni, hogy önt az operaházhoz rendes tagnak szerződtessék. Önnek állással kell bírnia, ami a világban megjelenésre jogot ad. A színművésznek címe

királyi palást, a szalonok is megnyílnak előtte. A siker iránt ne legyen önnek aggodalma. Tehetsége igen szép. Tanuljon, sokra viheti. Szerezzen magának hírnevet. Azután megélhet, ha egyszer én meghalok is.

— Csak ne félnek a színpadon!

— Hozzászokik majd. És azután majd tapasztalni fogja, hogy a színpadon is mindenki éppen annyi becsültetésben részesül, amennyire becsüli saját magát. Aki magát aprópénzre váltja fel, az mindenkinek olcsó. Azután ne fogadja ön el minden ember hódolatát. Ha valaki iránt barátságot érez, azt mondja meg nekem őszintén, hogy én is megmondhassam önnek, mit tartok felőle.

— Nem, uram — heveskedék Evelina —, én egyedül önhöz ragaszkodom!

— No, no, Evelina! Minek fogadásokat tenni az elérzékenyülés pillanatában, miket a szívdobogás órái elnémítanak? Ön még gyermek. Sohase felejtse el, hogy mi öregapó és unoka vagyunk. Kaulmanról ne szóljunk, az egy semmirekellő spekuláns. Önnel célt ért. Amit meg akart kapni, azt megkapja. Hanem viszont odaadta önnek a nevét, azt vissza nem veheti öntől. Ön majd tapasztalni fogja a világban, hogy milyen véghetetlen nagy kincs egy asszonyra nézve egy férfinak a neve! Akár ragyogni akar vele, akár szégyenét betakargatni vele. A hölgyre nézve, aki egy férfitől nevet kapott, nincs „*tíz parancsolat!*” Ezt majd meg fogják önnek magyarázni.

— Nem fogom megtanulni, uram!

— Ne ígérjen ön olyan dolgot, amit nem kérek öntől. Mert akkor azt fogom hinni, hogy azt sem tartja meg, amit igazán kértem. Egyet kötök ki magamnak öntől. Egyetlenegy embert nem szabad önnek elfogadni soha, sem levelét felbontani, sem ajándékát elfogadni, sem koszorúját a földről felvenni, sem tapsolását észrevenni. Egyetlenegy ember nem létezik önre nézve, mintha Theophratus láthatatlanná tevő sipkáját viselné fején, s ez ember Waldemár herceg.

— Óh, uram, én gyűlölöm ezt az embert! Utálom, gyűlölöm, irtózom tőle!

— Szeretem e kitörést hallani öntől. Hanem ez az ember gazdag. És szép férfi. És ön után őrzöng. És a nőknek utoljára is hízeleg az, ha tudják, hogy valaki őrzöng utánuk. Jöhetnek kényszerítő körülmények. A gazdagság nagy csábító, s a szegénység nagy kerítő. Jön idő, majd amikor én nem leszek. Én pedig azt akarom, hogy mikor én már porrá vagyok válva, még akkor se fogadjon ön el Waldemártól semmit, és ne viszonzozzon neki semmit.

— Esküszöm önnek, uram, arra, ami előttem legszentebb: anyám emlékére!

— Úgy engedje megcsókolnom homlokát. Most megyek Kaulmanhoz, és végzek vele. Köszönöm önnek, hogy megemlékezett születésem napjáról. Hiszen mások is megtudhatnák azt, csak egy conversations-lexicont ütnének fel, nevemet s életírásomat felkeresni. A kis hímnzett tárcával ön engem nagyon gazdaggá tett. Én igen dúlt kedéllyel jöttem ide, s igen nyugodt szívvel megyek el innen. Ezt meg fogom önnek hálálni. Isten önnel, kedves Evelina!

— — — — —
Néhány nap múlva Evelina beköltözött a Maximilian utcai úri lakba, hol Bondaváry Tibald hercegi fénnel vette őt körül.

A világ azt hitte, hogy a hercegnek kedvese; a herceg abban az illúzióban élt, hogy unokaleánya; Evelina pedig azt hitte, hogy hitvesi kötelességet teljesít, mikor azt teszi, amit neki az ő ura és hitves férje parancsolt.

— — — — —
Szinte azon időben megkapta a köszén- és olvasztó-konzorcium is Bondaváry Tibald herceg helybenhagyását a Theudelinda grófnővel kötött szerződésre nézve.

Fs így a bondavári uradalom mind a két tulajdonosának a lábai alól ki volt már húzva!

Azt pedig ugyan megmenthette volna Angela grófnő a maga és családja számára, ha Berend Iván szavaira hallgatott volna.

De hát miért volt e makacsság Angela grófnőtől?

Mentheti-e őt valaki azért, hogy ennyire szeszélyes, hogy ily kíméletlen nagyatyja iránt, hogy tetszik magának ebben a dachban?

Bolondság-e ez? S védelmezi-e magát e bolondság, ha az? Mondjunk egy szót a védelmére.

Az a Sondershain herceg, akihez Angela grófnőt oly szívesen akarta volna nőül adni Tibald herceg, ugyanaz a bizonyos Waldemár, akiről már annyi szó volt.

És Angela grófnő tudta mindazt, ami szó van a neki szánt vőlegényről.

Tehetett-e másképp? Fogadhatta-e meg azt, amit Iván tanácsol neki? Ezt ítélik meg a nők, férfinak nincs joga hozzá.

A PÉNZTUDOMÁNY

A bondavári uradalom tehát már megvan.

Most még csak a tízmillió beruházási tőke hiányzik. Azután még egy vasút, mely azt a világpiaccal összeköti. Lássunk legelőször a tízmillió után.

A bondavári közséntelep megéri azt. Még többet is. De ki tud felőle? Ki hiszi el?

Zsurnalisztikai reklámok, „Beküldetett”-ek veszteni kezdek már hatásukat. Minden ember tudja ezt a mesterséget. „Isten áldása Kaulmannál! Ki vesz hamburgi sorsjegyeket?”

Az élcet kezdik érteni. Az utóragban az élc, hogy: „nál” *van* ugyan, de „től” nem jön az áldás.

Hanem hát sok új *dolog* van még a nap alatt.

Mikor Félix azt a *sztivességet* tette Ivánnak, hogy vitt neki egy felügyelőt, beszélgetés közben meglátott az asztalán egy darab szénlapot, melyben valami ujjas növény lenyomata volt látható. Az a Bonda-völgyi tárnából került ki.

— Ah, ez valami ősvilági madár lábnyoma! — mondá Félix.

— Nem — mondá Iván —, ez egy növény levelének lenyomata.

— Nekem is van egy szép kövületgyűjteményem.

— Hát akkor vidd el ezt is hozzá!

Félix elvitte a kövületet.

Mikor azután a bondavári részvénytársulat fellépése közeledett, egyszercsak jön egy nagyon elterjedt német lapban illusztrációval ellátott leírása annak a legújabban talált madárnyomnak, mely a bondavári kőszéntárna mélyéből került elő. Doctor Felicius volt az értekezés alá írva.

„Hadd lássuk azt a madárnyomot!” — kiáltának a tudósok.

A felfedező tudós nevet is adott az állatnak, mely lábnyomait a még akkor lány (!) kőszénbe nyomva hagyta: „Protornithos lithanthracoides”.

„Hohó! Megállj!” — kiáltott rá egyszerre valamennyi geológ, fiziológ, paleontológ, tanárok, tudósok, ártézikút-fúrók. — Ez nagy szó!”

Egyik csoport tudós azt állította: lehet, másik azt állította: nem lehet.

Miért *nem lehet*? Azért, mert a kőszénalakulás korszakában még nem voltak madarak, sem emlősállatok, a kőszénben nem találni mást, csak növényi maradványokat, csigákat s nagy csodára egy-egy halat.

S miért *lehet*? Azért, mert amit nem talált még senki, találhat ezután valaki. Lám, Humboldt még esküdött rá, hogy nem volt az ősvilágban majom, mert ásatag majom nem található sehol, és íme, azóta már találtak Angliában egy, Franciaországban három ásatag macropythecust.

Erre a madártagadók tábora újra felzúdult, leszamarazta a madárhívőket; hiszen még hullók is csak barna szénben fordulnak elő! Hát az anthracothérium mit vétett? De madárról szó sincs!

Végre miután minden illusztrált lapon keresztül ment a veszekedés, miután felzajdította a német, angol, francia közönséget, a nagy érdeket költött pernek akként vetettek véget, hogy egy öttagú, tekintélyes tanárokból álló választott bíróság küldetett ki a kérdéses kővület megvizsgálására és elítélésére.

Doctor Felicius ezer darab aranyat ajánlott fel fogadásul annak, aki bebizonyítja, hogy az ő madárnyoma nem madárnyom.

A tudósok tribunálja azután megvizsgálván az illető köszönet, egyhangúlag kimondá a verdiktumot, miszerint az a nyom semmiféle Protornithosnak sem nyoma, hanem az „*annularia longifolia*” levelének lenyomata. Nem is lehet semmi másnak maradványa, mint növénynek, mert ez a széndarab nem barnaszén, de a legtisztább feketeszén, aminek korszakában nem volt még madár.

Doctor Félix Kaulman azután kifizette szépen az ezer aranyat, s megköszönte igen szépen azt a szívességet az egész tudós egyetemnek, hogy a bondavári szént így elhíresztelték az egész világban. Negyvenezer forinttal nem tudott volna ilyen reklámot csinálni. Már most kiálthatja mindenki, hogy a protornithos humbug! Hanem a bondavári köszön renoméja tudományosan meg van állapítva.

Tehát közeleg a kedvező időpont, amelyben a vállalatot a börze színpadán debütírozni lehet.

Mert ez a legnagyobb tudomány a világban.

Vannak a börzének derült napjai és borús napjai. Néha teli van villannyal a levegő, birkák fickándoznak a mezőn; másszor meg lehajtja valamennyi a fejét a földre, s nem akar hozzáharapni a szép zöld mezőhöz. Néha bégetve kéri a juhászát, hogy nyírja már meg, nagyon nehéz a gyapja. Másszor meg összedugja valamennyi a fejét, kifelé fordítja a hátulját, s nem hallgat semmi biztatásra. Egyszer-egyszer meg — anélkül, hogy tudná valaki, miért — nekiiramodik a vezérürü s uccu, utána valamennyi. Sem juhász, sem komondor meg nem állítja futásában.

Tehát főtudomány: megtudni, mikor van jó idő a börzén.

Mert néha vannak olyan áldott jó idők, az emberek olyan üdvezülő állapotban, a tárcák, erszények oly túlradó kedélyben, hogy olyankor minden sikerül: még ha valaki a Gellért-

hegy felaprózására és elárúsítására keresne konzorciumot, arra is találna vállalkozót és részvényeseket. Máskor meg még a török vasúti kölcsönre sem hederítenek.

Tehát egy ilyen, minden füvet megnövesztő szép napon lett feltéve a bondavári kőszéntelep vállalata a bécsi börzén, s a kiírás napján a Kaulman-bankház előtt s a hitelintézet utcájában katonasággal kellett kordont húzni, hogy a tömegesen rohanó aláírók ribillióját valahogy rendben lehessen tartani.

Az aláíró publikum már reggel elfoglalta a kapukat; könyökkel tört magának utat, aki bízott az erejében; a tolongásban bevart kalap, leszakadt kabátszárny számításba nem jött; verbál injúriák a legnagyobb mértékben, tetteleges bántalmazások a második és harmadik fokig fel sem vétettek. Az utcára nyíló ablakok bezúzódtak, azokon kiabáltatott be: „Én írok alá tízezret, százezret, milliót! Itt a biztosíték!” Derék tornászok felhasználták testi előnyüket, hogy a szomszédjaik vállára felhágva, onnan felkapaszkodjanak az erkélyre, ott dugják be a fejüket az aláírással boldogított terembe: „Fél milliót!” S midőn végre ütötte a délutáni hatot, s a kapuk bezárattak, a fegyveres erővel szétosztatott tömegnek, mely nem volt szerencsés az aláírásához juthatni, fennen kiáltottak alá az erkélyről: „Az aláírás be van zárva! Óriási túljegyzés. Tízmillió helyett aláíratott nyolcszázszázmillió forint!”

De hát itt van az a sok pénz ezeknél az aláíróknál?

Dehogyan! Az aláírt összeg tizedét biztosítékkul leteszi mindenki másféle értékpapírokbán. Pénzt még nem látott a konzorcium.

Azok, akik itt egymás kabátját letépi a nagy tolokodásban, sem pénzbőségben nem szenvednek, sem a szénprodukciónal legkisebb közül sincs, hanem most éppen jó idő van a börzén: lehet nyerni. A bondavári kőszénrészvények parin felül vannak jegyezve; azt a kis nyereséget szeretné minden ember beerszényezni, s nem bánja azután, akármi lesz az aláírt részvényeivel.

Hanem gondoskodva van róla, hogy a fák ne nőjenek az égbe.

Ott áll csatakeszen az ellenfél: a kontremin!

Waldemár herceg az élén a kontreminnek. Egyike a leg-híresebb bőrzefejedelmeknek.

Igen természetes, hogy amit azok az emberek, akik csak rögtön nyereszkedésre írtak alá, a bőrzére viszik a részvényeiket, s ott kezdik elárusítani: az emelkedés rögtön megakad, az árszó visszamegy, s lassankint egészen elenyészik. Ha életrevaló a vállalat, ha a részvények szilárd kezekbe jutottak, azután meglehet, hogy ismét felemelkedik.

Hanem ez ellen is talált ki a tudomány valami ellenszert.

Az igazgató tanács választ egy *szindikátust*. A megtörtént redukció után a szindikátus rendelkezik afelett, hogy *mikor* adja át az aláíróknak a részvényeiket.

Ez időközt pedig felhasználja arra, hogy a bőrzéágenseknek ad valami ötszáz részvényt ajándékba azért, hogy lanszírozzák a vállalatot. Ezek azután gyilkos lármát csapnak a coulissában s a parquetten. Verik fel kétségbeesetten a részvényeiket. A certifikátokat nagy árszóval ragadozzák ki egymás kezéből: hanem még részvényt nem lát a bőrze. Hanem a kurzus jegyzi szépen a „pénz” és „áru” rovatokat.

A tapasztalt emberek tudják, hogy ez csak színpadi háború, hogy aki *igazi pénzt* akar adni, kaphat annyi részvényt al pari a kútfőnél, amennyit csak parancsol; s a kontremin csak leskelődik, hogy mikor csapjon az azziotörök közé, mikor verje le egyszerre parin alul a vállalat részvényeit, hogy azután akkor vásárolja őket össze csúf áron, s azután nőhetnek megint felfelé.

Aki azután ebben a játékban elhull, az a szegény jégre táncolni ment apró tőkepenzes, akinek kiéneкли a fiókjából a keveset kamatozó kis tőkét a nagy bacchanáli zaj az aranyborjú tisztelőtére, s aki besompolyog a bizonyos nyereségre, s

mikor azután fellobban a kontremin, nagyot húznak a hátára, otthagyja a részvényeit, a differenciáit, mint a rák a lábát, s szalad haza, és hálát ad az Istennek, hogy legalább a csizmáját megmentette.

Ez már így megy.

AZ ELŐÉNEKELT TALLÉROK

X. városban van egy utca, melyet ma is „Görög utca”-nak neveznek. Szép, díszes házak sora, melyet egykor görög kereskedők építettek; a sor közepén a templom, márvány homlokzatával, pompásan aranyozott tornyával, melynek harangjai a legcsengőbbek az egész városban; azt mondják, mikor azokat a harangokat öntötték, a görögök marokkal hányták az ezüst tallérokat az olvadt ércvegybe.

Derék, élelmes, kedves faj volt az a görög. Ők voltak a szilárd kereskedelem legelső megalapítói Magyarországon; a zsidónak még akkor nem volt szabad fekvő birtokot szerezni, azért csak a görög kereskedő házán lehetett meglátni, minő uraság van az észben és szorgalomban.

Azután macedon eredete dacára sohasem vette azon észre senki, hogy nem tősgyökeres magyar ember. Magyar volt az anyanyelvük, a többbit úgy tanulták. Nem is különítették el magukat, mindenütt ott voltak, ahol más. Többnyire nemes emberré lettek, s büszkék voltak magyar ármálsaikra; ott ültek a zöld asztalnál, s csak arról tudta meg a világ, hogy különbség van közöttük és a többi lakosok között, hogy mikor már a többiek rég le is hántották a húsvéti piros tojásokat, a görögök akkor kezdtek el tizednapra egy fatáblán két kalapáccsal nagypénteket kalakolni.

X. városból ez az egész ragaszkodó faj kiveszett már. Méltó volna fiziológiai bűvárlatra, utánajárni, mi okozta, hogy

elmúltak. Miért haltak el férfiak mint agglegények, leányaik mint hajadonok? Pedig délceg, daliás termet, tüzes vér, lángoló szemek, nemes arcél tüntették ki férfi- és nőnemét. Elhaltak egymás után.

Elvégre csak egy maradt, az is agglegény már: az öreg Csanta Ferenc.

Hajdan joviális cimborá, vidám előénekes a „no gája”-ban, gazdag, bőkezű, szép asszonyoknak udvarló, gavallér, merész kártyás; időjárástával magába zárkózott, emberkerülő, fősvény, zsigori, zene- és énekgyűlölő és uzsorás.

S mentül inkább magára maradt, annál nagyobbab nőttek sivar tulajdonai. Amint egy-egy régi cimborája, rokona, üzlettársa meghalt, annak a házáat sietett megvenni; az egész utcásor az övé volt már, csak a tőszomszédjában lakott még valaki a saját házában. Az is egyik görög fajrokonának a háza volt, kinek azonban maradt egy leánya, s az a leány kivételképpen nem maradt aggszűznek, hanem férjhez ment egy zongoramesterhez, akinek Belényi volt a magyarosított neve. Annak azután született egy fia, s azt valósággal Árpádnak is keresztelték.

A vén görögöt mindez nagyon bántotta. Miért megy valaki az utolsó görög leányok közül férjhez? Miért egy zongoramesterhez? Miért születik annak fia? Miért keresztelik azt éppen Árpádnak? S miért történik mindez éppen az ő szomszédságában?

Már most az az egy ház esik közbe, hogy nem lehet az övé az egész utca!

Pedig övé már a templom is. Senki sem jár bele, csupán csak ő. Senkinek sem tartja már a pap a misét, csupán csak neki. Ő a pátrónus, ő a gyülekezet, ő a kurátor, a presbitérium, az alapítványok pénztárnoka: minden.

Ha ő is meghal, becsukhatják a templomot, s fő nőhet a küszöbén.

Abban a mellette való házban pedig éppen nem szándékozott kihalni az új ivadék. Az Árpád gyerek olyan eleven

volt, mint a csík. Ötesztendős korában sokszor áthajigálta a labdáját a vén görög háza tetején annak az udvarára. A vén görög a labdát persze sohasem adta neki vissza.

Még más keserűséget is okozott neki az a fiatal sarjadék.

A városon egy szép patak foly végig, két öl széles, fél öl mély. A házaknak erre a patakra hajlanak le a kertjeik. Szép, üde hely az egész környék.

A vén görög a maga részét a patakból elzáratta vasrostllyal. Neki még a vizébe se mászkáljon bele más.

A patakvíznek pedig az a szokása, hogy nem marad meg egy gazdánál, akármilyen vasrácsot húz is eleibe, hanem odább foly, s más jön megint helyébe. Belényiék háza fölül volt a patak mentében. Az Árpád gyerekek pedig az a gonosz szokása volt, hogy amikor csak leszökhetett a kertbe, azonnal papiros hajókat csinált, azokat megterhelte mindenféle kerti virággal s más afféle gizgazzal, s eleresztette a vízben; azok szerencsésen átvitorláztak a rács között s rendszerint kikötöttek a szomszéd partján, ki a hajótörötteket azután reggelenként ott találta, s rettentő dühös volt érte. Hogy ez megsértése a tulajdonjognak! Mit ereget az a semmiházi gyerek papiros flottákat az ő vizére? Volt is érte elég bajuk Belényiéknek, kik váltig tiltották Árpádnak a nautikai kísérleteket. De fogad is szót az ilyen rossz kölyök!

Azután valami háborús idő jött. Miért, miért nem, már nemigen lehet megtudni, a honvédek meg a német katonák egymásra puskáztak. Az újabbkori historikusok szerint az egész *gyermekjáték* volt csak, s olyasmin keletkezett, hogy a magyar sipoy-ok, akik mohamedánusok, nem akarták a költényüket fogukkal leharapni, melyeket a németek disznózsírral kenve készítenek. — Vagy ez Kelet-Indiában történt? No — mindegy. Nem tudni már bizonyosan. Ami egyebet beszélnek róla, azt mind a poéták találták ki.

Nem is egyébért tétetik erről említés, csupán azért, hogy kiderüljön, mi oka volt Berend Ivánnak Belényiék házához

kerülni. Hát ő ott valami ostromot vagy mit segített visszaverni a háborús időben, s azalatt náluk volt szállva. Igen szerették, mert jó, vígkedvű fiú volt. Egyszer azután a szegény zongoramestert, mikor csendesen menne haza az utcán, egy messze elpattant bomba darabja úgy ütötte föbe, hogy rögtön meghalt. Így lett árva az Árpád gyerek, így fogadta őt fiának Iván. Akinek azután egyszer le kellett tenni a fegyvert, el kellett menni valahová, de hogy hová és miképpen, az már olyan régen történt, s olyan unalmas história, hogy jobb, ha nem beszélünk róla.

Ezért adta oda Iván minden aranypénzét Belényinének, hogy azt Árpád zenei képeztetésére fordítsa. Veszendő pénz volt, okosabb helyre nem tehette. Ha magával vitte volna, ki tudja, ki osztzott volna meg rajta!

Ugyanebben az időben történt az meg, hogy X. város piacán kidoboltatá egy magyar kormánybiztos, hogy akinek német bankója van, hordja fel a piacra, ott lesz egy máglya, azon azt megégetik. Aki másként tesz, rosszul jár.

És valósággal, aki rosszul nem akart jární, felhordta a német bankót, azt meggyújtották, elégették.

Belényinének is volt egypár száz megtakarított forintocskája. Hová legyen vele? Sajnálta nagyon tűznek vetni. Azt tette, hogy megszólítá gazdag szomszédját, a vén görögöt, nem váltaná-e azt be neki magyar bankóra.

Az eleinte mjad kiverte a házából, de később csak megcsatt rajta a szíve, adott neki érte magyar bankót.

Még többet is adott azután neki.

Egy hét múlva odament az asszonyhoz, s azt mondá neki:

— Én nem akarom a te pénzedet kezelni, amit az apád nekem hat percentre átadott. Itt van a tízezer forintod, csinálj vele, amit akarsz! — S kifizette neki a nála levő tőkét magyar bankóban.

Másik hét múlva azután jött egy másik kommandáns a városba, az meg német volt. Az meg azt doboltatta ki, hogy

akinél magyar bankó van, hordja be rögtön, hogy élégethessék, mert akinél egyet megkapnak, halál fia!

A szegény Belényiné futott kétségbeesetten a szomszéd úrhoz: mit tegyen? Az egész összeg, amit neki visszafizetett, mind ott van még a fiókjában! Koldussá van téve gyermekes-tül, ha azt mind elveszti. Minek fizette most meg? Minek váltotta át a német bankóit, ha tudta, hogy ilyen világ következik?

— Hát ki tudta? — förmedt rá Csanta uram, s még neki állt feljebb a panasza. — Ha te koldus vagy, én háromszor koldus vagyok. Egy elátkozott fillér sincs a házamnál, nem tudok min húst hozatni ma a mészárszékből. Százezer forintom ég a tűzben. Odavagyok, koldus vagyok!

És azzal elkezdte szidni, átkozni mind a két hadakozó fél kicsinyét, nagyját úgy, hogy Belényinének kellett csitítani, hogy ne kiabáljon, az Istenért! Meghallják odakinn, s még felakasztják érte.

— Hát hadd hallják! Hát akasszanak fel! De kimegyek a piac közepére, s ott mondom a szemükbe, s ha ők fel nem akasztanak, majd felakasztom én magam magamat. Csak azon gondolkozom, hogy hova akasszam magamat, a kútágasomra-e vagy a toronyban a harangkötélre.

Belényiné nagyon kérte, hogy azt semmiképpen ne tegye.

— Hát mit tegyek? Elmenjek a kalapomba krajcárt koldulni? Itt van az utolsó két garasom, ni! — S mikor azt előhúzta zsebéből, sírva fakadt, omlott a könnye, mint a zápor. Szegény asszornynak kellett őtet vigasztalni, hogy azért ne essék kétségbe; hiszen ad a molnár is, meg a mészáros is hitelbe; s közel volt hozzá, hogy megemberelje egy húszassal.

— No majd meglátod! — szólt zokogva a vén görög. — Gyere csak holnap reggel át hozzám, s meglátod, hogy itt lógok a folyosómon a vasra felakasztva. Ezt én túl nem élem.

A szegény özvegyasszony azután hát mit tehetett egyebet,

csak felvitte a nagy csomag pénzét a kommandáns úrhoz, csak elégették azt is a piacon.

Szörnyű nevetni való tréfa volt az. Soknak, mikor visszaemlékezik rá, még most is hull a könny a szeméből — a nagy kacagástól.

Az özvegyasszonynak azután nagyon szűk napjai következtek.

Egész tőkepénzét elvesztette, amit atyjától örökölt; nem maradt egyebe, mint a háza. Annak az első szobáit kiadta boltoknak, a hátulsókban lakott, s úgy éldegélt szegényesen a sovány jövedelemből.

Mindig félve tekingetett a szomszéd folyosójára, vajon az öreget egyszer nem látja-e ott lógni a vason? Mert ő maga nagyon sok nélkülözést kiállt.

Biz az öreg nem akasztotta fel magát. Nehány ezer forintja ugyan neki is kárba veszett; hanem az csak polyva volt: megmaradt a garmada. Volt egy pincéje, melyhez a házából egy szűk átjáráson lehetett eljutni a föld alatt. Az a pince éppen a patak alatt volt építve. Bécsi pallér készítette, a helybeliek nem tudtak felőle semmit. Az a pince tele volt félakós hordókkal, és minden félakós hordó tele volt ezüsttel. Számbavehetetlen kincs volt az öreg pincéjében elrejtve. S egy titkos gépezet a hálósobájában képessé tette egyetlen rugó megnyomásával egy, a patak medrében elrejtett zsilip felnyitására, melyen át öt perc alatt az egész pince víz alá volt helyezhető. Oda rabló hiába ment volna.

Ami ezüst-, aranydarab Csanta uram kezébe került valaha, az soha többé napvilágot nem látott, vándorolt a víz alatti pincébe.

A szegény özvegyasszony pedig nélkülözött és varrt, hímzett pénzért, hogy mindennapi kenyerét megkereshesse.

Azt az aranypénzt, amit Ivántól kapott, még éhhalál esetén sem fordította volna másra, mint amire adva volt neki: Árpád tanítására.

S a zongoratanítás olyan drága!

Az Árpád gyerek lángész volt! Hanem, mint minden gyereknek, megvolt az a gonoszsága, hogy amire az Isten talentumot adott neki, azt nem művelte olyan kedvvel, mint a hiábavalóskodást.

A házból nem volt ugyan neki szabad kimenni soha az anyja nélkül, hogy más gyerekektől valami rosszat tanuljon, hanem hiszen talál ki a gyerek magától is elég sok istentelenséget.

Ott volt például a kert. Amint oda levehette magát, nekiállt a bodzafának, levagdalta a tavalyi hajtásokat róla, csinált belőle malmot, rátette a vízre és azzal a gonoszsággal töltötte az idejét, hogy óraszámra elnézte, hogy forognak annak a malomnak a kerekai. Ez még hagyján. De még más gonoszsgot is kitalált. Ugyanabból a bodzafából faragott magának tilinkót, s azon a primitív játékszeren furulyázott mindenféle parasztnótákat. Klempner úr, a zongoramester, vigasztalhatlan volt, mikor megtudta, hogy tanítványa tilinkón furulyál. Hisz ez öngyilkossága a zongoraművészeknek! De még ez sem minden. A tilinkósóra az átellenes kertből, melyet a patak választott el házuktól, meg szokott jelenni egy kis szöske ötesztendős leány; annak Árpád papiros hajókat fújdogált át a vízen keresztül, az meg visszafújta neki a vízen keresztül a hajókat. Ez meg már éppen elvetemedettség! Üldözték is emiatt Árpád urat erélyesen. De sohasem sikerült nyomára jönni, hogy hová rejti el a malmához való eszközöket és a tilinkóját. Mire lejött valaki a kertbe, minden el volt takarítva szem elől.

A malmot és tilinkót Árpád úrfi elrejté egy pincegége nyílásába, rákörtve egy sodronyból készített rézláncre, melyen át leeresztette azt a mélységbe, hogy senki se akadhasson rá.

Ez a tilinkózás pedig végtelenül bosszantotta a szomszédot. De még inkább a napestig hangzó zongoragyakorlatok.

Minden órájában a napnak kellett azt hallania. Még éjjel is azzal álmodott, hogy c, d, e, f, g, á, h, c!

Aközben drágult a világ, szűkült a keresetmód. Belényiné rászorult, hogy kölcsönt kérjen fel a házára. A szomszédhoz folyamodott. Az adott neki. A kölcsön lassan felszaporodott. Egyszer azután a szomszédnak eszébe jutott azt megkérni. Fizetni nem tudtak; per lett belőle. A pernek meg az lett a vége, hogy Csanta uram dobra üttette Belényiék házát, s maga levén az egyetlen árverező, megvette azt negyedrészt áron. Ami visszajárt a vételárból, azt Belényiéknek kiadták, s azután „Alá is út, fel is út!”

Árpád úrfi utoljára rejtette el tilinkóját és malmát a pincegégében, téglával be is falazta azt, hogy valamiképp rá ne jöjenek. Anyja felvitte őt magával Bécsbe tovább taníttatni.

A vén görög már most bírta az egész utcát. Nem alkalmatlankodott többé neki senki. Közvetlen szomszédságában nem тұrt sem gyermeket, sem kutyát, sem madarat.

És rakta élére a pénzt.

A víz alatti pince félakós hordói egyre szaporodtak, s azoknak a tartalma még mindig ezüst volt.

Ami egyszer oda bement, ki nem jött onnan többé soha.

Egy napon látogatója jött Csanta uramnak.

Régi ismerős: bécsi bankár, kinek az apjával már jó barátságban volt a görög, s azóta is mindig nála szokta beváltani bankjegyeit ezüstre, aranyra.

Kaulman Félix.

— Minek köszönjem ezt a szerencsét? Mi jó hordja itten?

— Kedves urambátyám! (Így szokta az öreget híni Félix.)

Nem soká kerülgetem a dolgot; önnek is drága az ideje, nekem is, rátérek, amiért jöttem. Én egy tekintélyes társulat élén egy nagyszerű kőszénbánya-üzletet alapítottam a bondavári hercegek uradalmán, melyre az üzleti tízmillió tőkére 820 millió lett aláírva.

— Hüh! Hisz az hát nyolcvankétszerte több, mint amennyire szüksége van uramöcsémnek.

— A pénz legkevesebb. De szükségem van tekintélyes férfiakra, akikből az igazgató bizottmányt összeállítsam, mert az egész vállalat sikere a buzgó, ügyes és műértő igazgató bizottmánytól feltételeztetik.

— No iszen olyan embereket is csak lehet találni, kivált ha jó dividenda akad.

— No, a dividenda nem lesz megvetendő, egy-egy bizottmányi tagnak osztaléka a tantiéme-ekből lesz évenként öt-hatezer forint.

— No, a bizony szép pénz. Szép szerencse arra nézve, aki bejuthat.

— Tehát egyik bizottmányi tagnak urambátyámat szemeltem ki.

— Nagy megtiszteltetés. De miféle terhek járnak *előtte*?

— Sem *előtte*, sem *utána*, sem vele semmi! Mindössze az a feltétel, hogy ezer darab részvényt kell az igazgatósági tagnak aláírni.

— Hhaj, kedves öcsém! Az sok pénz.

— Fizetésről nincs szó, csak aláírásról.

— De kedves öcsém, azért, ha kisvárosi kereskedő vagyok is, tudok én már annyit, hogy aláírni vagy fizetni, az mindegy annak, akinek van.

— Kivéve, ha a kölcsönös aláírások egymást kiegyenlítik. Ha például urambátyám aláír énnekem ezer részvényt a köszönvállalatomra, én pedig ugyanabban a percben aláírok urambátyámnak egy kötelezvényt, melyben obligáлом magamat ezer darab részvényt urambátyámtól al pari átvenni, hát akkor nulla a nullára felmegy, s egyikünk sem vesz vele semmit.

— Hm! De hát mi szüksége van uramöcsémnek erre a tréfára?

— Egész őszinteséggel megmondom. A világ már egyszer olyan, hogy arra néz, mit csinálnak a tekintélyesebb embe-

rek. Ha azok mozdulnak, mozdul valamennyi. Ha urambátyám nevét meglátják a börzén az ezer darab aláírásával, a sok apróbb kapitalista mind utána tódul. Urambátyám kap ezért egy szinekúrát, amiből öt-hatezer forint évi jövedelmet fog húzni, én pedig fényes sikert aratok a vállalatommal. No ugye, hogy őszintén beszéltem?

— Hni! Majd meggondolom a dolgot. Jöjjön el uram-öcsém délután a kávéházba.

Délutánig Csanta uram kihallgatta, mit beszélnek a kávéházban a bondavári vállalatról; hozzávetette, hogy hiszen ő maga nem kockáztat semmit; Félix kötelezvénye által a háta tökéletesen fedezve van. Mire Félix visszajött hozzá: elhatározta magát.

— Jól van. Aláírom a részvényeket. De nekem egy se maradjon a nyakamon. Mert én a papirost nem szeretem. A papiros csak papiros, s az ezüst, hiába, csak mindig ezüst.

— Ne féljen, urambátyám! Én megtartom magamnak valamennyit. Én teszem le a biztosítékot a részvényekért, s én teljesítem a részfizetéseket.

Félix megnyugtatta a vén görögöt a részvények iránt, s ott hagyta nála a kötelezvényét az átveendő ezer részvény felől.

Következett azután a kulisszai manőver!

Az ágensok, a fezőrök, a szenzálok hozzáfogtak az azsiotázshoz. A bondavári kőszén részvényei rohamosan emelkedtek fölfelé.

Hanem a szindikátus még egy részvényt sem adott ki senki kezébe.

A kontremin még meg volt bénítva.

Csanta Ferenc uram e naptól kezdve szorgalmasan elkezdte tanulmányozni a lapokat.

Nem az újságlapokat! Azok mindig hazudnak, hanem a börzetalapokat. Azok mondanak csak aranyigazságot!

S bámulva látta, hogy mi történik a bondavári kőszén-részvényekkel.

Napról napra nő a felpénzük! Már tizenötön, már tizen-nyolcon, végre húszon állnak a parin felül. Aki kétszázezer forintot írt alá, húszezer forintot nyert rajta két hét alatt. Pedig meglehet, hogy nem is volt kétszázezer forintja, csupán az a biztosítéka, amelyet papirosban letett.

Borzasztó gondolat!

Kétszázezer forinton húszezer forint két hét alatt!

Szegény becsületes uzsorásnak mit nem kell fáradni, míg kétszázat húsz percent haszonnal megfordít? Mennyit izzadni, mennyit aggódni a kikölcsonzott pénze miatt! Hány szegény bolondnak le kell addig a bőrét húzni, hány éhenholtak a vánkosát egzekválni, hány prókátorral vérig veszekedni, hány bírónak a markát megkenni, hány üzlettárs által magát le-akasztófáralóztatni! míg egy ilyen semmirekellő gaz spekuláns a neve aláírkantásával besepri két hét alatt azt az összeget! Ejh, de csak igazságtalan a sors!

Hát most Kaulman Félix kapjon azért, hogy Csanta Ferenc aláírt ezer részvényt, húszezer kemény forintokat!

De már ugyan nem volna becsületes ember, aki az ilyen istentelenségnek nyomára jutott, ha mindent el nem követne, hogy minden erejéből megakadályozza ezt az istentelenséget és inkább saját maga kövesse el!

„Hát bolond vagyok én, hogy másnak lopjak!”

Lopni in thesi már magában sem szép; de másnak lopni, hisz az már pláne immoralitás!

Egyszer csak megint előkerül Kaulman Félix, s meglátogatja öreg barátját X. városában.

A vén görög ravasz, nyájas mosolygással ülteti őt le szobájában.

— Tessék leülni, kedves lelkem, uramöcsém! Hát mi jó hordja itt megint?

— Hát tetszik tudni — szólt Félix ügyleti egykedvűséggel —, ama bizonyos részvények átruházása végett jöttem ide.

— Micsoda részvények? Úgy! A bondavári részvények?
Hát sürgetős a dolog?

— Igen is, mert az első részletbefizetést teljesíteni akarom, s azután a részvények kiállításánál két forint az átíratási díj, amit, ha rögtön az én nevemre állíttatnak ki, meggazdálkodhatok, s az is kétezer forint.

— Tehát mind az ezer részvényt hajlandó átvenni uram-
öcsém?

— Ahogy szerződésileg köteleztem magamat.

— És ha én nem adnék át belőle többet csak ötszázat?
Kaulman ajkat pittyesztett.

— No! Kénytelen volnék benne megnyugodni.

— És ha nem adnék át belőle egyet sem?

— Micsoda? — kiáltá Kaulman felugorva helyéről. —
Urambátyám talán csak tréfál?

— De nem tréfálok bizony! Talán bolond vagyok csak
egy részvényt is elereszteni, amin húsz forint kész nyereség van.

Kaulman a legnagyobb mértékben felindultnak látszik.

— De urambátyám! Hiszen így egyeztünk egymással.
Én önnek arról adtam írást.

— Adott ám, kedves uramöcsém, nekem arról írást,
hogy ön tartozik tőlem al pari átvenni az ezer részvényt, de
én nem adtam uramöcsémnek írást arról, hogy én tartozom
azt átadni uramöcsémnek; ez a tréfa a dologban. Hehehe!

Kaulman csak hátratántorodott, s tátva maradt szem-
szája.

— Hehehe! — nevetett rajta az öreg görög félszemével
ravaszul hunyorítva —, ugyebár, uramöcsém, még lehet tőlem
tanulni valamit?

— De urambátyám — pattogott a bankár —, ez nem
járja! Ez minden börzetörvény ellen van! Ha énnekem valaki
a börzén azt mondja: adok önnek ultimóban ezer ilyen meg
amolyan részvényt ezen meg ezen áron, nem kell írás; elég,
ha én magam bejegyeztem a könyvembe. Ez a börzetörvény.

— Mit tartozik énrám a börzetörvény? Az énnekem nem parancsol. Én oda nem megyek soha.

Kaulman savanyú mosolyra vonta el a száját.

— No már, urambátyám, azt meg kell vallanom, hogy így még le nem főzött soha senki életemben! Már azt meg kell adnom, hogy mesteremre akadtam. Hát csak nem ád ide a részvényekből semmit sem?

— Nem én egy felet sem.

— Jól van; de akkor le kell fizetni az aláírt összeget!

— Lefizetem. Lefizetem szépen.

— De az egészet.

— Ne tessék félni semmit! Van még miből! Adja még ez a ház. Ha kell, arannyal, ha kell, ezüsttel verhetem ki a szemét az egész konzorciumnak.

— No — szólt Kaulman, cilinderét az asztalhoz vágva —, ezt már nem hittem volna, hogy ebben a kisvárosban így megmeszeljen valaki!

Csanta uram rettenetes nagyra is volt vele, hogy így rászédhette a bécsi embert!

Sietett is hasznát venni a jó fogásnak. Élt a gyanúperrel, hogyha el talál kézni az első befizetéssel, majd nagy hirtelen megsemmisítik a részvényeit. Annálfogva sebtén hozzálátott, hogy az első 35 százalékot minél hamarább a bankár asztalára leszánálja ezüstben.

Az pedig nem olyan könnyű munka. Hetvenezer forint ezüstben egypár szekeret vesz igénybe. Azoknak zsandárkíséret kell, ami nagy feltűnést okoz, dehát hadd okozzon!

Mikor Csanta uram lement a pincéjébe a sorban fekvő hordók közül hetet felhengeríteni (mást nem hagyott ahhoz nyúlni), mégis csak nagyot dobbant a szíve. Ez a hordóba fenekelt ezüst olyan szilárd tőke! Igaz, hogy nem jövedelmez semmit, de nem is árt neki semmi veszedelem. A könny is kijött a szeméből, mikor választania kellett a húsz hordó közül, melyik menjen el legelőbb. Szinte megsiratta őket!

És ezért nem adnak mást, csak papirost.

„De ne tegyetek szemrehányást, ti árván maradt többiek! Visszakerülnek az eltávozottak nemsokára. Most csak elindulnak egy biztos utazásra, de ez útban nincsen tenger, nincsen hajótörés: vasúton, tengelyen mennek el pénzt szaporítani. Amint a részvények a kezünkben lesznek, eladjuk, meg sem hál a házunknál a papiros! Veszünk rajta megint ezüstöt. A nyereséget is ezüstre váltjuk, a hét hordó helyett kilencel jövünk vissza!”

Így biztatva a honn maradtakat, kiszámítá Csanta uram a napi árfolyam szerint, mennyi az ezüstnek az ársíója. Aszerint kell neki még visszakapni. S azzal rendbehozva az egész expedíciót, maga ment fel a szállítmánnyal Bécsbe.

Azelőtt való nap, hogy Csanta uram rászánta magát az ezüstszállításra, már tett egy mozdulatot a kontremín.

Ez még csak kísérlet volt. Meg akarták tudni, nem mozog-e valamelyik foga az ellenfélnek. Elkezdtek valutákat vásárlani. Ha az ezüst felmegy, lemennek a papirosok.

Éppen kapóra érkezett tehát Csanta uram hét hordó ezüstje a vásárra.

Két szekér, melyet feltűzött szuronnyal zsandárok kísérnek, a hordók lepecsételve ólommal, Bécs utcáin végig elég feltűnést okozhat. Hát még mikor megtudják, hogy azok a hordók tele vannak ezüstrrel! Hát még mikor azt megtudják, hogy a sok ezüst a hitelintézetbe vándorol a bondavári részvényekre befizetendő első részletül.

Peru és Brazília ereszti meg csatornáit!

A Kaulman-cég segített a lármát szaporítani. Az átvétel hivatalos személyek jelenlétében történt, s országos lótasfutás támadt, amíg az átvett ércpénzről Csanta uram megkapja a nyugtatványát, melyet délután fognak a részvényekért kicserélni, s ugyanakkor leszámítolják az ezüst-ársíót. Mindent elintéz a Kaulman-ház provízió nélkül.

Kaulman a legügyesebb biztosát választá ki ez eljárásra.

Megmondta neki, hogyan viselje magát a görög irányában; akármi borralót ad, azért kezet csókoljon neki, s egész nap rendelkezésére álljon.

A biztost Spitzhasenak hívták.

Délután elhozta Spitzhase Csanta uramnak a leszámítolási jegyzéket, a visszajáró pénzt és a részvényeket, nagy szolgálatkészséggel tudatva a nagyságos úrral, hogy hétszáz forinttal több pénzt hozott neki, mint amennyit maga felszámított, mivelhogy tegnapelőtt óta, amikor a számítást tette, az ezüst-árszó felment egy perccel.

— Űm! Ez becsületes fickó! — gondoló magában Csanta uram. — Kellene neki adni valami borralót.

S adott neki egy ötforintost.

Spitzhase nagyon hálálkodott, s nem mulasztotta el a kézcsókolást.

— Űm! — gondoló magában Csanta uram — Talán sok is volt neki az öt forint? Adja csak vissza azt a bankót, mást akartam adni: megtévedtem.

S adott neki az ötforintos helyett egyforintost.

Spitzhase azt is megköszönte, és kezet csókolat érte.

— Űm! Ez jó természetű ember. Nekem való ember. Adja csak vissza azt az egyforintost, megint megtévedtem.

Akkor azután adott neki egy ötvenforintost.

Spitzhase most már mind a két kezét megcsókolta, s eláldotta egész a paradicsom kapujáig.

Csanta uram meg volt felőle győződve, hogy no ezt most minden famíliájával együtt örök időkre boldoggá tette.

— De hátha még holnaputánig vártunk volna az ezüsttel, nem kaphattunk volna érte még többet?

— Óh nem, tessék ellinni, éppen ma volt a legjobb idő, holnapután már két perccel lejjebb fog szállni.

— Hát azt honnan tudja maga?

— Hja! Ismerem én már a börzei időjárást.

— Maga? Hát ha úgy ismeri, mért nem spekulál maga a börzén?

— Mert oda pénz kell, az pedig nekem nincs. Csak úgy a más pénzével hajhászokodom.

— Hát maga járatos a börzén?

— Ott élek, kérem alásan, csak hogy ott nem hálok.

— Hát vezessen el engemet a börzére! Szeretnék ott körülnézni.

Csanta uram azzal a szándokkal volt, hogy ott, mihelyt emberére talál, mindjárt el is adja bondavári részvényeit. „Lehet oda este is menni?”

— Sőt ilyenkor van ott a legélénkebb világ, kivált egy ilyen napon, mint a mai.

Csanta uram be hagyta magát vezetetni a pénzbálvány templomába.

Már az ajtón kívül hallatszott a zűrzavaros lárma, mely a termet felvette odabenn; s amint beléptek a csarnokba, Csanta uramnak elszédült a feje a soha nem látott spektakulumtól. Amilyen tömve lehet egy templomnyi nagy terem, oly gombolyagban taposott egymáson keresztül ezernyi ciliinderkalapos ember; mindenki beszélt, mindenki kiabált hevesen, mérgesen, mintha veszekednének; ököllel, papirossal hadonásznak a levegőben, mutogatnak az ujjakkal különböző számokat, és kiabálnak neveket és összegeket, hogy az embernek a feje szédül bele.

Spitzhase mint járatos ember vezette maga után a tömeg közt Csanta uramat, ki nagyon rendkívüli dolognak találta, hogy itt az ember annyi oldalbaütést kap, anélkül, hogy bocsánatot kérnének érte.

Azt szerette volna tudni, hogy mi az az „ich gebe!” „ich nehme!” ami összevissza hangzik a veszekedni látszó felek ajkairól.

De még jobban megragadta a figyelmét egy név, melyre

lassankint rá kezdett ismerni: „Puntafár!” — „Puntafár!” — Ez alighanem „Bondavár” lesz?

Annyit már tudott a vásár természetéből, hogy mikor valakinek valami eladója van, elébb körülkérdezi a vásárt, mintha vevő volna, hogy megtudja, mire tartsa a portékáját?

Annálfogva megszólított egyet a „wer will Puntafár”-t lármázók közül: hogyan adja ő a bondavári részvényt?

— Harminc parin fölül.

Csanta uramnak elkáprázott a szeme. Lehetetlen az.

— Hisz az nagyon sok. Tegnap csak húsz volt.

— Az tegnap volt. Ma harminc. Ha holnap akar az úr venni, harmincöt lesz. Az egész világ azt vásárol. Egy gazdag nábob Kelet-Indiából minden ezüstjét felhozta, s Puntafárt vett rajta, jönnek a peruiak, a braziliaiak, csupa ezüsttel fizetnek. Egy marokkói dey, egy muszka herceg, akinek ezüstmányája van, tízezer darabot rendelt meg egyik-egyik. Akinek csak van száz forintja, mászik egymás hátára, s könyörög egy kis Puntafárért harminc forint felpénzzel. Hát mit akar az úr?

Csanta uram nem sejtette, hogy az a pundzsábi nábob, a perui inka, marokkói dey és muszka herceg mind ő maga egy személyben, s ennek az egész lázadásnak ő a közvetlen okozója.

Sőt inkább azt hitte, hogy ővele csak tréfálnak, s lehet itt alkudni sokat. Ő beérné kevesebbel is.

— Óh, ne mondja az úr! — ellenkezők az alkuvó féllel. — Dehogy harminc forint felpénz. Én adok az úrnak ezer darab bondavárit huszonöt forint felpénzzel.

No iszen azt a lármát sem hallotta még soha Csanta uram, amit ezzel a szavával előidézett.

Elől, hátul, oldalt megtámadták, ráförmedtek, taszigálták, fülébe kiabáltak, orra alá hadonáztak. „Ki ez? Mi ez? Kontreminőr! Baissier! Tolvaj! Gazember! Reakcionárius! Fizetett ágens! Ki vele! Ússétek be a kalapját! Huszonötöt a hátára! Ki kell dobni!”

Spitzhase csak alig bírta kiszabadítani Csanta uramat a szent hajlékból, de a kalapját így is összetörték, odakinn azután még ő is nekiállt szidni.

— Mi az ördögöt csinált az úr? Hát van az úrnak helyes esze, hogy mikor a kontremin le van verve, agyongázolva, akkor előáll kontreminörnek, s lefelé akarja verni saját részvényeinket?

— Hiszen nem akartam én leverni — szabódék Csanta uram —, csak meg akartam próbálni, hogy igazán megadják-e.

— Hogy igazán megadják-e? — szólt neheztelő hangon Spitzhase uram. — Mintha a bőrzére azért járnának az emberek, hogy egymásnak élceket mondjanak. Deisz a puntafári papiros arany! Ma harminc „árú” huszonnyolc „pézn”, holnap lesz harminckettő „árú”, harminc „pézn”. És így megy följebb. Volna csak nekem pénzem, az utolsó garasomat is abba fektetném. Én tudom, amit tudok. Ismerem a börzei időjárását. Azután amit a Kaulman-büróban megtudtam. No, de nem szabad szólnom.

— Hát mit tudott meg? — unszoló a biztost Csanta uram. — Nekem csak megmondhatja.

— Csak annyit szabad jeleznem — szólt Spitzhase körültekintgetve —, hogy még nincs itt a Puntafár utolsó stádiuma. Ohó! Azok még boldog emberek, akik 32-ön juthatnak hozzá. Én be vagyok avatva a tervbe; persze, a részleteket elárulnom nem szabad, hogy következik egyik lökés a másik után, ami azokat felfelé fogja taszítani: egyik fclesztendőben ez, másikban amaz; hogy a világnak szeme-szája tárva marad. Mához esztendőre száz perccel fognak a puntafárok a parin fölül állni.

— Száz perccel! — Szörnyedt el Csanta uram, s a falnak dűlt bámulatában. De azután csak magához tért. Megharagudott Spitzhasera, mit akarja őtet bolonddá tenni. — Hallja, miaga nagy Aufschneider! Menjen vissza! Haza találok magam is.

S elkergette magától Spitzhaset.

Hanem másnap mégis első dolga volt a pincérrel a Börzenberichtet felhozatni magának.

És íme, valóban ott állt, amit Spitzhase előre megjósolt. Az ezüst egyszerre visszazökkent két százalékkal, a „Bondavár” pedig volt 30 pénz, 32 árú. Az pedig már szentírás.

— Egyet sem adok el! — szólt markába ütve Csanta uram s felkelt, felöltözködött.

Bolond szerencse ez! Az embernek csak éjszakára nyitva kell felejteni az ablakát, hogy reggelre tele pénzzel találja minden fiókját.

Még a reggelijét szürcsölte, mikor már jött hozzá Spitzhase. Ragyogott az arca a diadaltól.

— Nos? Hát mit mondtam? — szólt a magával hozott Börzenberichtet Csanta uram elé helyezve, melyen vörössel voltak aláhúzva az érdeklő tételek.

Csanta uram nem mondta neki, hogy már olvasta a Börzenberichtet, s annálfogva nagyon jól affektálhatta a finansiéri nyugodt vért, midőn a tételeket átnézve, fejével rábólintott.

— Ez biz úgy van, hallja! No! Nem nagy baj!

— De nem ám! Estére harmincötön áll a kurzus! Hej csak nekem volna!

— Nohát! Itt van, Spitzhase, még egy ötvenes. Legyen maga is boldog ember! Vegyen magának egy bondavárit. Ne csókoljon kezét. Nem engedem.

De megengedte.

— De el ne csaklizza azt a részvényt! Tartsa meg magának! Mikor a többi részletfizetés ideje eljön, azt is én fogom maga helyett fizetni. De ne csókoljon mindenért kezét! Én magával még sokszor fogok jót tenni. Ha maga nekem mindannyiszor kezét csókol, mikor én magával jót teszek, utoljára nem marad kezem. Hanem hát már most én is elvárom a maga háladatoságától, hogy engemet minden alkalommal tudósítani fog, mikor a principálisa valami manővert kezd a részvényeivel.

Különösen tudatni fogja velem, mikor lesz itt az ideje, hogy azokat el kell adni. Ért maga engem? No hát! Hiszen most már maga is érdekelve lesz, mert magának is lesz részvénye. Annál jobban vigyázhat a dologra. Azután a provízió is a maga haszna lesz, mikor eladjuk a részvényeket.

Spitzhase minden ujját sorba csókolta Csanta uramnak.

— De csak arra kérem — esedezett Spitzhase —, el ne áruljon Kaulman úrnak, mert ha az megtudja, hogy az üzleti titkait valakivel mással közlöm, rögtön elcsap.

— Ne féljen semmit! Becsületes emberrel van dolga.

S a becsületes ember ezzel azt hitte, hogy ezt a másik becsületes embert már most lekenyerezte, hogy egy harmadik becsületes embernek a titkait részére elárulja. Vajon a sok becsületes ember közül melyik fogja a másikat a legkegyetlenebbül megcsalni?

NEM! — EVELINA!

Ugyan legfőbb ideje volt, hogy Iván hazakerüljön a kőszéntárnájába.

Azalatt, míg ő Pesten segített tolni a szelet, nagy dolgok történtek a Bonda-völgyben.

Legelőször is az ő gyártelepétől egy futamodásnyira óriási új épületek támadtak varázslatos gyorsasággal, mint ahogy szoktak épületek emelkedni, amiknél nem kérdik, mibe kerül, csak azt, hogy mikorra legyen kész, akármi áron.

A részvények még ki sem voltak bocsátva, s már beleépített a konzorcium a vállalatba egymillió forintot.

Mindenütt lázas gyorsaság: itt egy téglavető dolgozik gőzerőre, amott egy sodronyvasút szállít épületanyagot az emelkedő falakhoz; egész agyaghalmok állnak már kihordott földmunkálat után; a kényéyek már füstölögnek, a tetőket már cserepezik. Egy egész utca épül itten! Egy új város.

Rauné úr nem írt Ivánnak ez építkezésekről semmit.

Még egyebet is elhallgatott Rauné úr a távollevő előtt.

Azt, hogy a tárnában megszületett az a harmadik ijesztő szellem, mely vetekedik vihederrel és zuhatarral: a „sztrájk”.

A munkások egy része el akar menni az új tárnába, amit elneveztek „úri telepnek”. Ott felényivel magasabb munkabért ígérnek, mint amit Iván fizet.

De bizony maga Rauné úr is felmondott s kinyilatkozttá,

hogy a részvényes társulatnál kínált igazgatói állomást sokkal előnyösebbnek találja magára nézve.

Természetes dolog, hogy ő maga volt az, aki Iván munkásai közül kiszemelve a leghasznavehetőbbeket, azokat nagy munkabér ígéretével elcsábította a részvénytársulat szolgálatába.

Most látta át Iván, milyen oktalanságot követett el, amikor az ő kedves barátja által idehozott felügyelőt befogadta a tárnájába.

Ilyen a tudós ember!

Azt kutatja, ha addig él is, hogy micsoda állatok éltek a kőszénben ezelőtt százezernyi esztendőkkkel; hanem arra nem jön rá, hogy konkurensét nem jó lesz odaereszteni a kőszene közé.

Azt pedig a legeggyűgyűbb árendás is tudta volna, hogy amint az ő kedves barátja Féix azt mondja, hogy ő itt a szomszéd uradalom köszénét kiaknázni részvénytársulatot alakít, azonnal pakolja fel mellé rögtön Rauné urat is: „Nekem, barátom, itt többé lélegzetet venni sem maradsz!”

Hisz az ellenségét avatta be üzleti titkaiba!

No hiszen tapasztalá, hogy az nem tartózkodott a legjobban hasznát venni e titkoknak.

Iván, megtudva a fenyegető bajt, összehívta munkásait, s azt mondta nekik:

„Bajtársak! Itt van egy új vállalat, mely nektek olyan nagy munkabért ígér, amit csak veszteség mellett adhat meg. Az én tárnámon eddig nyereség volt. Én tehát felajánlom nektek, hogy eddigi munkabéreteken felül ~~oszt~~osztunk jövőre a nyereségen is. Amit keresünk, felezzük meg. Esztendő végén elétek teszem a számadásaimat. Saját köldöttiségetek megvizsgálja azt, s ki-ki megszolgált bére és munkaaránya szerint megkapja belőle az osztalékát. Ha ebbe beleegyeztek, folytatjuk a munkát. Ha azonban jobbnak találjátok a részvénytárnához a magas napidíj kedvéért átmenni, én nem fogom magamat a versenyzésben egy sok millióval rendelkező társulat mellett

tönkretenni, hanem eladom nekik a tárnámat, s akkor azután bizonyosak lehettek felőle, hogy mihelyt egy kézben lesz a két tárna, a munkabért le fogják megint szállítani. Azoknak, akik híven megmaradnak velem, egész életükre ajánlom ezt az alkut. Ennek a tárnának a haszna mindenkor felezve lesz munkások és tulajdonos között, amíg én vagyok a tulajdonos.”

Ezt az ajánlatot sokan megértették, s ezt a részvénytársulat nem csinálhatta utána. Több felénél a munkásoknak szerződött Ivánnal, hogy megmarad, és nem hagyja el az őstelepet. Egy nagy csapat azonban felbuzdítva bérenc izgatók által, átcsapott az úri telephez.

A híven maradtaknak azután sok bosszantást kellett kiállni az elszakadtak részéről. Azontúl egy vasárnap sem múlt el verekedés nélkül a két tárna munkásai között.

Nemsokára tapasztalá Iván, hogy hatalmas versenytársa már talált ki valamit az ő sakkhúzása ellenében.

Egyenkint tudósíták szokott vevői, akiknek szén-, nyersvas- és rúdvas-szállítmányokat szokott küldeni, miszerint a bondavári részvénytárna és kohó ötven perccel olcsóbbért kínálja nekik a terményeket; jövőre tehát tőle is csak ilyen áron fogadhatnak el valamit.

Ötven százalékkal magasabb munkabér, ötven százalékkal olcsóbb ára az előállított terméknek; ez annyit tesz, mint ingyen dolgozni.

Raunének kezében voltak Iván üzleti összeköttetései; azt tehette megrontására, amit akart.

Iván még erre sem veszté el bátorságát. Visszaírt minden eddigi üzletemberének, hogy sem a szenet, sem a vasat egy fél fillérrel sem fogja alább adni, ha mind a nyakán marad is.

Ennek azután az lett a következése, hogy a termelt szén és vas mind ott gyűlt halomra a félszerekben és raktárakban, alig fordult meg egy szekér a Bonda-völgyi fekete úton. Tárna és kohó magának dolgozott.

Ez azután igen rossz kilátás volt a híven maradott munkásokra nézve. A szomszéd tárnabeli társak eleget csúfolták őket emiatt. Hol lesz a nyereség? Osztozhatnak majd a vasrudakon, meg a nyers szénen.

Iván megnyugtatta őket. Az év végén el fog minden kelni jó áron. Elvesztegetni nem szabad semmit. Ha a másik tárna teszi, tegye; ő nem megy utána.

Mikor a gyártelep nagyszerű építkezései készen voltak, az igazgatóság fényes ünnepélyt rendezett a vállalat felszentelésére.

Távol Bécs városából lejöttek a fő-fő részvényes uraságok, igazgató bizottmányi tagok és elnökök a megnyitási ünnepélyre.

A gyártelep óriási raktárának tereme nagyszerű étteremmé lett feldíszítve, az ablakok virággirlandokkal körülfüzve, a mellékasztalok a munkások számára, a főasztal az úri vendégek számára megterítve.

Előre el lett híresztelve, hogy maga a herceg is le fog jönni. Őt választotta meg a konzorcium a vállalat tiszteletbeli elnökévé. A hercegek, mint tudva van, legjobban értenek az iparvállalatokhoz, s különösen Tibald herceg kitűnő, nagy talentummal bír a spekulációra és számításra. Ő maga egymillió forint árú részvényt írt alá. Azt a milliót Kaulman kölcsönözte neki, azt a milliót a bondavári uradalomra táblázták be. Az a millió természetesen nem létezett sehol.

Az ünnepélyt templomi szertartás előzte meg, melyen, mint előre ki volt híresztelve, a nagy hírfű Sámuel apát tartotta a szent misemondást. Úgy is illik. Mert ilyen magas rangú vendégek előtt csak nem pontifikálhat egy olyan jámbor, együgyű falusi plébános, mint Mahók tisztelendő uram.

A vendégek csupa merő üveges hintókon érkeznek a templomhoz a bondavári kastélyból, hova az előző napon megszálltak. A herceg címeres batárja jön legelől. Hátul két lakáj aranyos ruhában, elől fehér parókás kocsis háromszegletű

kalappal. A lakájok sietnek a hintó ajtaját kinyitni. S abból legelőbb leszáll egy finom öreg úr ezüstfehér hajjal, simára borotvált nyájas, szelíd arccal, úri tekintettel, s ugyanaz kezét nyújtja a hintóból kiszállásra egy bársonyban, csipkében pompázó úrhölgynek, kit a legcsaládiasabb nyájasság kifejezésével segít a földre lelépni.

A hintóból lelépéskor a delnőnek kitérnek világoslila atlasztopánkáit s fényes selyemharisnyája.

„Milyen nagy uraság lehet ez!” — mondja magában a báméskodó tömeg, mely a templom előtt ácsorog s kalaplevéve várja az uraságokat.

Csak egy darócruhás alak kiált fel megriadva, midőn a deli hölgyet leszállni látja: „*Evila!*”

Szafrán Péter az.

A delnő meghallotta a bámulat felkiáltását, s mosolyogva fordítá arcát arrafelé:

„Nem! — *Evelina!*”

S azzal fellebegett a templom lépcsőin előkelő gráciával. Evelinát a hiúság hozta e helyre.

Meg akarta mutatni a selyemharisnyáit azoknak az embereknek, akik látták őt facipőben és mezítláb.

A parasztleány hiúsága volt az.

Nem kevélység, csak hiúság. Nem akarta ő lenézni egykori társait, akart velük jót tenni, pénzt osztani ki közöttük, hálára, tiszteletre kötelezni őket; s különösen azoknak, akik őhöz jók voltak, meg akarta mutatni, hogy ő most, midőn ilyen nagy uraságra jutott, nem feledte el az irántuk való háladatosságot; őhajtja őket boldogítani.

Evelina előre örült a találkozásnak hajdani vőlegényével. Az már valószínűleg rég vigasztalta magát; talán már felesége is van. Egy kis pénzajándék azt igen boldoggá fogja tenni.

Arra is számított, hogy Ivánnal is fog találkozni. Annak is be fogja bizonyítani, hogy milyen hálával emlékezik rá, s milyen hatalma van e háláját tettekkel is bebizonyítani. Annak

már ajándékokat nem oszthat ugyan, de tudathatja vele, milyen veszély fenyegeti kis telepét a hatalmas konzorcium részéről, s felajánlhatja mindenben döntő befolyását a társulatnál Iván javára, ha az ki akarna egyezni az óriás ellenféllel, ki őt agyon szándékozik nyomni.

Mindenkivel akart tenni valami jót. Hogy azután mondják az emberek: „Ah, de felvitte Isten a dolgát! De jó szíve van! De megismeri szegény barátjait most is!”

A jóltevés hiúsága hozta ide.

Azt is kicsinálta ő szépen, hogy Berenddel összejöhessen. A környék tekintélyei, földbirtokosai a herceg nevében lettek meghíva a megnyitási ünnepélyre és lakomára. Egy ilyen meghívást visszautasítani lehetetlen. Bár ugyan Sámuel apát, mikor Evelina példázgatott előtte, hogy nem látogatja-e meg Berendet mint tudós kollégáját, hogy talán magával hozhatná a lakomára, azt felelte rá, hogy nincs a világnak olyan kincse, amiért ő Berend Iván barátjához azzal a szép szóval nyisson be, hogy gyerünk a bondavári főurak szalonjába. Ő tudta, miért mondta.

Amint Szaffrán Péter az előtte elsuhanó tünemény után bámult, valaki a vállára ütött hátulról. Kaulman Félix volt az.

Péter arcát első percben az ijedtség, azután a düh sápasztá el ez alak láttára.

Az pedig úri fölényel mosolygott le rá, mint akivel egykori kapitális tréfa emléke tartja összekötötésben.

— Jó napot, fiú! Azután a vendégségre te is feljőjj!

Szaffrán Péter végigbámult az előtte elhaladó uraságokon, s mikor mind bementek a templomba, ő is utánuk ment.

Ott letérdepelt egy szentkép előtt a templom legsötétebb zugában, s két összekulcsolt kezét a falnak támasztva s arcát karjai alá dugva, egy fogadást tett, egy rettentő, nehéz fogadást. Akik lárták, azt hitték bűneit bánja és imádkozik. Azután felkelt, nem várta be a fényes szertartás végét, kisietett a templomból, vad tekintetet vetve háta mögé, ha nem kiáltanak-e

utána a szentképek, mind ujjaikkal felé mutatva: „Fogjátok el! Kössétek meg!”

A szent szertartás után a gyártelep megtekintésére vonult az úri társaság. A fenyőgallyakból emelt diadalívnál a munkások küldöttsége fogadta az uraságokat, s azoknak vezérszónoka tartott volna nekik valami ékes beszédet, ha bele nem sült volna. Hanem egy felér ruhás lyánkákból álló csoportozat egészen szerencsés volt a betanult verset elzengedezhetni; egyik kisleány Evelinának pompás virágcsokrot nyújtott át.

Evelina megcsókolta a gyermeket s azt kérdezte tőle: „Hát Micike, ismersz-e még?”

Dehogyan ismerte! Rá sem mert nézni Evelinára, olyan szép volt.

A telep épületeit, a gyárokat, a kohókat, a hámort, a tárnát, a szénizzasztót Rauné úr, az igazgató, mutogatta meg az uraságoknak, kik azután jól elfáradva érkezének vissza az étteremné alakított raktári helyiségbe, ahol két cigánybanda fogadta őket, természetesen a „Rákóczi-induló”-val.

Eljött biz erre az ünnepélyre hívtak és hívatlan: úr, paraszt, pap és cigány.

Hanem az érkezettek között Ivánt nem találta Evelina.

Még csak mentegető levelet sem küldött. Ismét a fekete ing van rajta, nem tud bókokat hazudni, ahol azoknak ellenkezőjét érzi. Goromba ember.

Pedig talán van is rá oka?

Mikor a medve bőrére isznak előre, a medvének legalább hadd legyen joga nem lenni jelen azon az áldomáson.

Hanem ott volt Szafrán Peti.

Még az a kitüntetés érte, hogy a munkások asztalánál első helyre ültették. Hiszen vendég volt közöttük. Többen nem jöttek át a Bonda-völgyi tárnából, egyedül ő.

A vendégség késő estig tartott. Urak és munkások igen vígan voltak.

A lakoma vége felé odahívatta Félix magához Szafrán Pétert.

Bemutatta őt a hercegnek.

— Ez az a derék munkás, akiről beszéltem excellenciádnak.

Szafrán érzi, hogy arcába szökik vére s halántékainak tódul.

— Nos, jó fiú, hát hogy éled világodat, amióta nem láttuk egymást? — szól Félis. — Félsz-e még a *doktortól* olyan nagyon? No, itt adok neked egy kis flastromot. Gyógyítsd meg az ijedségedet vele! — S azzal kivett tárcájából egy újdonszázforintost, s odanyomta Péter markába. — Ne nekem, a nagyságos asszonynak csókolj kezet!

Szafrán Péter szót fogadott, s kezet csókolta Evelinának, arra a szép gyöngé violaszín kesztyűjére.

Lám, milyen jó, engedelmes fiú lett az emberevőből.

— A nagyságos asszony neked igen jóakaród — folytatá Félis. — Az ő szavára őexcellenciája, a kegyelmes herceg, méltóztatott elrendelni, hogy tégedet a részvényes telephez mint tárnafelügyelőt alkalmazzunk ezer forint évi fizetéssel. Mit szólsz ehhez, fiú?

Mit szólt volna? Azt tette, hogy kezet csókolta a kegyelmes hercegnek is.

— No! És most már üríts velem egy poharat! — szól magas leereszkedéssel Kaulman úr, teletöltve habzó pezsgővel egy serleget Szafrán Péter számára. — „Éljen a mi legkegyelmesebb elnökünk, őexcellenciája, a herceg!”

— S éljen a legszebb asszony! — tévé hozzá a herceg udvariasan, mielőtt a tósztra felsivalkodott volna a hegedűtűs s azután mind a négyen összeüték poharaikat: Szafrán Péter, a herceg, a bankár s a szép hölgy.

A parasztság el volt bájolva e jelenettől. Hogy koccintanak poharat végzetetlen nagyságú főurak egy halinadarócos munkással. Ezek igazán szeretik a népet.

Szafrán Péter pedig azt találgatta magában, hogy e két úr közül, akiknek egyike jobb, másika bal felől foglalt helyet

a szép úrhölgy mellett, vajon melyik lehet a férje, s a másik miye lehet neki akkor.

Kiüríté a poharat, de attól sem tudta azt meg jobban.

Az ünnepélyt nagyszerű tűzijáték rekesztette be. Az elpatogó röppentyűk aransziporkái arra szálltak el Iván tárnája fölé.

Másnap reggel Szaffrán Péter beállít Ivánhoz és jelenti, hogy átszegődött az úri tárnába.

Iván keserűen monda: „Te is?”

— No hát eredj!

Szaffrán még sápadtabb volt, mint máskor. Várta, hogy Iván szemrehányásokat tegyen neki, s miután hiába várta, mert Iván egy szót sem szólt neki többet, kitört belőle, amit mondani akart.

— Miért kiáltotta ön „akkor” arra az emberre, hogy „doktor!”

— Mert az. Doctor philosophiae.

Szaffrán fenyegetőleg emelé fel az ujját.

— Azért mégis hiba volt, hogy az úr akkor azt kiáltotta, hogy: „doktor!”

Azzal megfordult, és köszönés nélkül eltávozott.

Iván lelkiereje bizony nagy próbán ment keresztül.

A legjobb emberei hagyogatták el. Hatalmas, kolosszális tőkepénzek hömpölyögtek kis házikója felé, hogy azt elseperjék; cserben hagyta minden régi üzlettársa, ügyfele. Erős szív kellett hozzá, hogy meg ne szökjék abból a kis kormos házikóból, s ott ne hagyja diadalmas ellenfeleinek hálátlanul fizető telepét.

De maradt e nagy leveretés közepett egy igaz, változatlan jó barátja, aki nem hagyta kétségbeesni: a kétszer kettő.

Az megmondta neki, hogy mi ez, amit lát.

„Iparúzók társulata ez?” — Nem: börzelovagoké.

„Nemzetgazdászattal foglalkoznak ezek?” — Nem: szerezsejátékokat úznak.

„Gyártelep ez itten?” — Nem: Bábel tornya.

Készer kettő: négy. És örökké csak négy.

És ha minden császár kiadja pátensét és ukázat, hogy kétszer kettő ezentúl öt legyen, ha minden pápa kiadja bulláját, hogy kétszer kettőt ötnek higgyék, és ha minden pénzkirály ötnek fogja is számítani a kétszer kettőt, az azért mégis örökké négy marad.

Ez a nagyszerű részvényvállalat e rettenetes igazság ellenére akar dolgozni. A legkönnyelműbb pazarlással épít, szerez, alapít, szerződttet, vásárol, elád; mind, mind a kétszer kettő ellenére. Nincs ennek az a célja, hogy a jövőendő haszonért dolgozzék, hanem a pillanatnyi, a rögtöni sikerért.

„Én túl fogom ezeket a halhatatlanokat élni!”

— — — — —
Az esztendő végén még egy meglepetés várt az üzletvilágra.

A bondavári részvények már kezdtek megállapodni a 35 és 40 között. Pedig közelgett a második részlet befizetése.

Ilyenkor visszafelé szokott menni minden „fiatal papiros”.

Csanta uram éppen azon gondolkozott: most éppen legjobb ideje lesz a részvényein túladni s az ezüstöt hazakaparintani.

Azonban ekkor kap Spitzhasetól egy titkos tudósítást, hogy őrizkedjék eladni valamit. Ma állította össze az igazgatóság a múlt két hónapról a mérleget, s a legközelebbi közgyűlésen azzal fogja meglepni a részvényeseket, hogy 20 százalék nyereséget oszt ki, amire a részvények rögtön gyorsan fognak ismét emelkedni. E titoknak vegye hasznát.

S valóban ez a meglepetés érte az üzletvilágot. A bondavári gyártelep megindulása első két haváról oly fényes nyereséget tudott kimutatni, hogy az igazgatósági tantiémeken kívül minden részvényre hat forint osztalék jutott, ami két hónapra a befizetett 35 százalék után hallatlan nyereniény.

Iván hahotával kacagott, mikor ezt olvasta.

Ő tudta legjobban, hogy minő nyereséggel dolgozik az a

gyártelep. Hanem hát az igen könnyű művészet olyan leltárt állítani össze, hogy a pénztárban levő összeg mint tiszta nyereség figurálhasson. A sok jámbor részvényes mit tudja azt? Az igazgatóság tagjai jól tudják azt, hanem hiszen ők látják, hogy mit cselekszenek. Amit ki-ki letéteményezett részvényekben a társulatnál, ha egészen odavesz is, a többi részvényen kizsákmányolták a maguk hasznát, s a publikum hadd sírjon.

Hiszen a börze területén nincs kihirdetve a statárium.

Tehát Csanta uram nem adta el a részvényeit, befizette a második részletet is ezüstben, s örült a nyereségének, és áldotta Spitzhaset, aki meggátolta őt abban, hogy eladja a papírjait 35-ért, mikor egy hét múlva 45-re felemelkedtek.

Iván pedig nyugodt kedéllyel nézte a pokoli handabandát:
„Vajon meddig tart ez a tréfa?”

A HALINA-TISZTELET

Különös találkozása a csillagzatoknak, hogy amidőn Iván azt mondá magában: „Vajon meddig tart még ez a tréfa?“, ugyanakkor Waldemár herceg is azt kérdezé a diadalában ragyogó Kaulmantól a börszén:

— Mit gondol ön, meddig tart még ez a komédia?

— A harmadik felvonása még hátra van! — felelé a bankár.

— Igen, a harmadik részletfizetés. Akkor levegőbe röpítem önöket.

— Én is ott leszek!

A kontremin nem bírta kitalálni, mi terve lehet még Kaulmannak. Hogy valamihez készül, az bizonyos. Nem tudta azt más, csak Sámuel apát és Tibald herceg.

Ez a harmadik felvonás volt a bondavári vasút!

Nehéz feladat! Az állambölcsek haragban vannak Magyarországgal, s haragjukban semmi vasutat sem akarnak neki engedélyezni; még az országutait sem kavicsoltatják, hadd legyen sivataggá, hadd legyen belőle egy darab Ázsia!

És nincsen-e elég okuk a haragra? Az ő kedvenc állam-eszméjük megtörik ennek a kemény fajnak a nyakasságán.

Aki csak posztóban jár Magyarországon, mind ellenök demonstrál. Az összes tisztviselői kar, az ország középosztálya, az intelligencia inkább egyhangúlag letette tisztjét, semhogy a bécsi állambölcscs kiméráját létesíteni segítse. Jól van! Fogadtak

helyette másik csoportot; vendég akad terített asztalhoz mindig. Az sem ért semmit. A fogadott hivatalnokcsoport besöpörte a fizetést, gratulált, beneventált, felesküdünt, zsebét megtömte, de az állameszméért nem tett semmit.

Az eltávozottak s az újon szerettek között csak az volt a különbség, hogy azok nyíltan megmondták, hogy nem akarnak tenni semmit, ezek pedig mutatták, hogy igyekeznek valamit tenni, de nem lehet; tolnák előre a dolgot, de ha nem megy.

A posztóviselő osztálynál nem kapni meg, amit keresnek az állambölcsek.

Máskor legalább meg volt ellensúlyozásul a selyem- és bársonyviselő osztály; a díszmente és a reverenda, a főúr és a pap. Most azok is távol maradnak.

A primás remonstrál, a püspökök reprezentálnak, a grófok, a volt főispánok Pesten vannak s debachálnak, még talán konspirálnak is.

„Flectere si nequeo superos . . .”

Forduljunk a halina-daróchoz.

A halina, mint tudjuk, a legsilányabb neme a szűrdaróc-nak, melyet csak a legszegényebb népfajok viselnek.

Ez a halina-daróc nagy kedveltségnek örvendett ez idő szerint a császári székvárosban.

Nem mintha a divathölgyek bolondul neki vetették volna magukat a halinaszövetnek, hogy ezentúl abból varrassák saut-en-canot-jaikat, hanem mivel annak a viselői egy egész padot ültek tele a birodalom törvényhozó testületében. Galícia küldte őket.

No és? Van önnek valami kifogása ellene? Demokraták vagyunk-e még? Mit?

Óh, kérem alássan. Persze, hogy demokraták vagyunk. Egy szavam sincs ellene; sőt inkább azt akartam mondani, hogy az valami zseniális gondolat volt, a halinát beültetni a törvényhozó testületbe. Annak a viselői kétségkívül igen tiszta lelkű,

becsületes emberek. Ha vezérpüspökük ásít, ők is ásítanak, ha az feláll, ők is felállnak, ha a fejét vakarja, ők is vakarják a magukét, ami elvszilárdságot tanúsít. A nyelvet, melyen a tanácskozás foly, nem értik ugyan, de ezzel azon megbecsülhetlen előny van összekötve, hogy nem is tartanak hosszú szónoklatokat, s a viták folyamát közbeszólásokkal nem zavarják. Valami mély ismereteket a törvényhozás, alkotmánykérdés, reformügyek és büdzsé-tételek dolgában nem hoztak ugyan magukkal, de éppen ezen paradicsomi egyszerűségük érdemli, hogy legnagyobb bizalom kövesse eljárásukat; mert senki sem gyanúsíthatja őket azzal, hogy azért szavaznak a kormánnyal, mert hivatalt akarnak kapni.

Még egyszer ismételjük, hogy a feltalálónak becsületére válik a halinazekének bevezetése a törvényt és alkotmányt gyarapító testület kebelébe.

Pedig hát Magyarországon is viselik a halinát sokan. S száz egynéhány szék üresen áll a számukra a schottenthori törvényhozó palotában.

Csak egy médium hiányzik. A papok.

Mert ezek a magyarországi papok oly barbárok, oly műveletlenek, hogy még most is elébbvalónak tartják a régi Rákóczi-korbéli hagyományokhoz való ragaszkodást, mint az újabb kori civilizáció vívmányainak elfogadását.

Mikor még egy olyan kicsi-pici ember is, mint Mahók plébános, azzal a válasszal küldi vissza a miniszter intimátumát, melyet a katedrából kellett volna kihirdetnie a nép előtt, hogy ő nem falu baktere. Ha hirdetni akarnak valanút, ott a piac, ott a kisbíró, ott a dob, dobolják ki a nép előtt; de az ő templomában kurrenszek nem olvastatnak fel!

Ezt a keménynyakú papságot is meg kell törni!

— — — — —
— Itt az idő a tettere! — mondá Kaulman Félix Sámuel apátnak.

„Itt az idő a tettere!” — mondá Sámuel apát önmagának.

A primás Bécsben járt. A primás nem kapott elfogadtatást. A primás kegyvesztésbe esett. Az erdélyi püspök egyházi hivatalától felmentetett. A magyarországi klérus ellen fenve van a kard. S Damoklesz kardjának fonala ellen készül az elszakító olló!

A bondavári vasút „gradus ad Parnassum”.

Ha az sikerül: a Kaulman-ház a Pereirákkal és Stroussbergekkel áll egy sorban.

És akkor létesíthető a magyar egyházi birtokokra kötendő pápai kölcsön.

Mindent egy csapással!

A rangot a világban, a hatalmat az országban, a befolyást a császárságban, a sikert az üzletpiacon s a diadalt az egyházi uralomban.

Sámuel apát hozzáfogott fennhéjázó szerepéhez.

Első feladat volt Magyarországról is behozni a halinardócot a birodalmi törvényhozó testületbe, s cserébe megkapni érte a bondavári vasutat, a püspöki címet s a széket a felsőházban.

Tenyerén feküdt mind a három.

A legnagyobb emberek csak sakkfigurák voltak, akiket mozgatnia kellett tetszése szerint: a kormányférfi, a börzekirály és a szép asszony!

— — — — —
Egy szombat napon meglátogatta Ivánt Rauné úr. Elmondta röviden látogatásának célját. A Bonda-völgy lakóinak több szomszéd faluból azon óhajtásuk van, hogy a bécsi kormányhoz és birodalmi tanácshoz folyamodjanak vidékük elhanyagolt közlekedési ügyének jobb állapotba helyezése végett. Ez a dolog Ivánt is éppen úgy érdekli, mint a többit, annál fogva engedje meg, hogy az ő munkásai is részt vegyenek a holnap tartandó népgyűlésen.

Iván kereken megtagadta az engedélyt.

— *Kivételes törvények* alatt élünk. Azok tiltják a politika

gyülekezeteket. Ez pedig olyan színezetű lesz. Én a felsőbb tilalmat szem előtt tartom.

Azért másnap végbement a népgyűlés, melyen Sámuel apát tartott felbuzdító beszédet a gyülekezet előtt. Alakja maga is tekintélyadó volt, előadása érthető és megragadó.

A tárgy oly világosan közérdekű, hogy annak ellentmondani nem lehetett. S hogy a gyanú szikrája még csak tápanyagot se kaphasson, ez a megfordított népszerűségre jutott szó: „Reichsrath” sehol elő nem fordult a beszédében.

Egyhangúlag el lett fogadva, hogy egy tizenkét tagból álló küldöttség választassék a *nép által*, mely felmenjen Bécsbe, s a nép kívánalmait előadja. Az ugyan jó lesz.

Sámuel apát megnevezé a tizenkét választandót, s azokra a körülállók rákiálták az „éljen”-t.

A bondavári részvénytársulat szívességéből minden megválasztott küldöttségi tag egész úti ellátást kap, azonfelül új szűrt, kalapot és csizmát.

Tizenkét új szűrhöz lehet tizenkét vállalkozót is találni, aki azt felvegye.

Nem volt az könnyű munka! Mert a halina gyanakodó.

Nem szereti az úri komázást. Az ajándékról meg éppen azt tartja, hogy annak nagyon meg kell adni az árát. Ha kaputos ember lett volna az indítványtevő, sok ellenmondásra talált volna, de pap volt: előkelő pap. Annak a nyoniában el lehet menni. Attól nem lehet tartani, hogy valami olyan helyre viszi a deputációt, ahol valami terhet kell elvállalni, s egyszer csak azt hallják, hogy el kell hagyni házat, telket. Miért? Azért, mert ekkor meg ekkor tizenkét ember fennjárt Bécsben, s ott elköthette az egész népség földi és mennybeli jussát az ördögnek vagy kinek.

A pap nem viszi őket a jégre.

De azért mégis lelkére köték a tizenkét új szűrnek, hogy odafenn egytől egyig mind eltagadja, hogy írni tud, semmi írásra a körmük vakarintását rá ne tegyék! S különösen ha

afelől találnak tudakozódni tőlük, hogy kinek mennyi földje, hány legényfia van idehaza, arra őrizkedjenek egyenes feleletet adni.

A küldöttség közé természetesen Szafrán Péter is be lett választva. Őrá különös szükség volt Bécsben.

Másnap mindjárt útnak indult a küldöttség az apát úr vezérlete mellett.

Harmadnap pedig idézték Ivánt a legközelebbi hadkerület katonai parancsnoka elé.

A katonai parancsnok tudtára adá, hogy Berend úr fel van adva. Az összalkotmány ellen lázít, a birodalmi tanácsot a nép előtt ócsárolja, a népet, különösen saját munkásait visszatartja a hűségi nyilatkozatoktól, a magas kormány tagjait piszkolja, s titkos társulatokban vesz részt. Hogy mind ezt őrizkedjék a jövőre tenni, mert különben megindítatik ellene a vizsgálat, s annak szomorú vége lehet. Most az egyszer még a pusztá ijedtséggel elbocsáttatik.

Iván tudta jól, hogy honnan jön ez a feladás.

Még csak az a csapás kellene üzletének, hogy az egyedüli igazgató és kezelő fő egy rövid évre — vizsgálati fogságba — elzárassék. Azután majd kiderül az ártatlansága, s szabadon bocsáttatik; hanem azalatt az egész iparüzlete teljesen tönkremegy.

Az volt a szerencséje Ivánnak, hogy az auditor feleséges ember volt, s annak a felesége lakott abban a szobában, mely elővizsgálati foglyok szállásául volt rendelve, s az asszonyság éppen gyermekágyat feküdt. Így inkább hazaeresztették, mint hogy a szobát elvegyék a beteg asszonyságtól; amit, úgy hiszem, mindenki helyeselni fog.

— — — — —
Ah, az valódi ünnep volt, mikor a tizenkét új halinaszűr a Bonda-völgyből a metropoliszban megjelent.

Itt vannak ők! A magyarok. A föld népének romlatlan kedélyű gyermekei. Küldöttség a birodalmi tanácshoz.

Elismerése a februári alkotmánynak. Az első úttörők. Hároniszoros „magas éljen” nekik.

Minden hírlap tele volt üdvözlésükkel. A politikai lapok komoly vezércikkeket hoztak e nevezetes jelenségről. Az államférfiak külön audiencián fogadták őket, nevökben az apát úr tartott ékes beszédet, beleszövében abba az országnak jelen megrekedt állapotját, melyből a nép menekülni óhajt, s az igaz jóltevőket kezdi felismerni a tétlenségre kárhozható hitegetőktől.

Különösen hangsúlyozta a népnek e józan felismerését az apát úr, mikor az *irányadó excellencia* elé került.

Az irányadó excellencia kegyteljesen szorítá meg az apát úr kezét s biztosítá róla, hogy az X.-i püspökség nemsokára meg fog ürülni, s betöltésénél gond lesz rá, hogy a leghívebb prelátus jusson oda.

A küldöttség tagjaival is váltott nyájas szavakat az excellencia, mely nyájas beszélgetéssel, egyik sem értvén a másik nyelvét, kölcsönösen meg voltak elégedve.

Sőt midőn az apát úrtól megtudá, hogy a küldöttek között legkitűnőbb egyéniség Szaffrán Péter, ezzel még kezét is szorított az excellenciás úr, s azon reményét fejezte ki, hogy a birodalmi tanács holnapi ülésén látni fogja őket a karzaton. Most még „csak” a karzaton!

Péter meg is ígérte, hogy elmennek. Ő egyedül értette, hogy mit beszélnek hozzá. Tudott németül, sőt franciául is. Hajós korában ragadt rá.

Hanem arra nem felelt semmit a miniszter úr, hogy a Bonda-völgyi vasútengedéllyel mi lesz. Pedig ez a főkérdés.

A magas audienciák után következnek a népszerű ovációk. Három illusztrált lap szerkesztői szólíták fel a küldöttséget, hogy engedjék magukat lefényképeztetni újságaik számára azokban az új „festői” szűrőkben. Ez érdekes csoportozatok lehető legrövidebb idő alatt megjelentek minden műáros kirakatában, s csődítettek maguk körül bámuló közönséget.

A birodalmi tanács másnapi ülésén egy egész első pad lett számukra a karzaton fenntartva; ahol sorban helyet foglaltak a kedves vendégek kikönyökölve a mellvédre s alá-lógatva gombakalapjaikat.

Az irányadó excellencia másfél óráig nyúló beszédet tartott a kedvükért, s megszámlálták a cseh disszenterék, hogy ötvenkétszer nézett fel a karzatra beszéd közben, hogy minő hatást tett reájuk.

Egy elaludt, s leejtette a kalapját. Az a kalap viszont egy, a képviselői padokon alvó tagot felébresztett. Ezt az eseményt, mint pompás calembour-t cifrázta ki három napig az összes birodalmi sajtó, míg végre az illusztrált élclapok niartalékába jutott. Repülő szavak indítottak meg a rovásukra, amiket sohasem mondtak.

De végigvárták az egész ülést. Derék emberek.

Kárpótlásul e szenvedésért és jutalmul a kitartó állhatatosságért, a törvényhozók vezérkapacitásai pompás bankettet rendeztek számukra a Hotel Munschban, ahol Szaffrán Pétert az a tisztelet érte, hogy az asztalfőn, mindjárt az apát úr jobbján foglalhatott helyet; s azon a helyen mindenki által apróra megbámultatott.

A lelkesült tósztokból, miket a kitűnő szónokok, a doktor urak, a Reichsrathok és Geheimrathok szemébe mondtak németül, megérté Szaffrán Péter, őbenne tiszteli mindenki a Bonda-völgyi közönség által rövid időn felküldendő Reichsrathot, a sperativ kollégát, a prezumpatív törvényhozót. Azokból a suttogásokból pedig, amiket a háta mögött francia nyelven ejtegettek el, azt tudá meg, hogy a jelenlevők úgy mutogatják be őt egymásnak, mint azt a nevezetes fickót, aki vőlegénye volt az isteni Evelinának, akitől elszöktette őt Kaulman.

Szaffrán Péter úgy tett, mintha nem hallaná sem azt, amit lelkesült szóval a szemébe, sem azt, amit gúnyos nevetéssel a háta mögött mondanak.

Hanem magában arra gondolt: „Ha ezek az uraságok itten tudnák azt, hogy én már egyszer emberhúst ettem!”

A bankett vége felé a nagy tudós, tekintélyes doktor urak összecsókolóztak derék vendégeikkel, s a késő éjszaka válaszottta el a szerelmeseiket egymástól. Másnap valamennyi Bonda-völgyi polgártársnak kóválygott a feje a sok bevett jótól, amihez ők nem voltak szokva.

Pedig még hátra volt a sok parádé! Meg kellett jelenni a császári várakban és letenni a tisztelet és hódolat adóját a legmagasabb trón zsámolya elé. A szegény halina előtt a legmagasabb kapuk is megnyíltak.

Másik nap a pompás katonai parádét kellett végignéznaiök. Mennyi ágyú! Mennyi lovasság! Milyen irtóztató szuronyerdő!

Megint másik nap, vasárnap következett; akkor sorba járták a templomokat. Minő templomok azok! Az ember el sem meri azokban mondani azt a közönséges parasztimádságot, amit odahaza tanult. Van is hozzávaló ének, orgonahang! Itt már csak gazdag az Úristen! Hogy szégyenlheti magát a paraszt, hogy falun olyan szegény!

Délután meg népiünnep volt. Hejh! Ott volt még látnivaló! Csodaállatok, kötéltáncolók, bűvészek, versenyfutók, légbemerkedő gömbök. És azután sör, amennyi kell. Fizeti az apát úr.

Mégsem volt vége. Meg kellett nézni a császárváros minden nevezetes bámulnivalóját: képtárait, ritkasággyűjteményeit, fegyvertárát, ágyúöntödéjét, kincseit és drágaságait, hogy legyen fogalma a halinának, minő pompa, hatalom, dicsőség, gazdagság, fenség és uralom az, mely most vele kezert szorít, az ő szegénységével, pusztaságával, tudatlanságával, tehetetlenségével és alázatosságával.

A halina pedig szeretett volna már otthon lenni és nagyot nyújtózni a saját asztalánál, egy tál főtt burgonya mellett. Az utolsó estén elvitték őket a színházba.

Nem a Burg-színházba, az nem nekik való, hanem a Treumann-félébe.

Ott adnak most olyan nekik való darabot, amin nevetni lehet sokat, bámulni még többet. A darab csupa ének meg tánc, meg furcsaság. S ami legnagyobb furcsaság benne az, hogy a címszerepet a szép Evelina játssza benne: Kaulmanné. Vajon rá fog-e ismerni Szaffrán Peti?

Evelinát nem lehetett egyenesen az operához szerződtetni, mert ott még az olasz staggione tartott; de amint annak vége lesz, kilátásba lett helyezve, hogy szerződtetni fog; egyenesen kiköttetvén, hogy előbb más alsóbbrendű színpadon gyakorolja magát, amíg leszokik a lámpalázzról.

Így került mint vendég a Treumann-színház deszkáira.

Saját természetes bájai igézetten voltak a közönségre, s már ez idő szerint úgy beszéltek róla, mint kitűnőségről, s ami az aranyfiatalságot illeti, az meg éppen bomlott utána.

A darab, amelyet az este a halina tiszteletére előadtak, egyike Offenbach ledébb dalműveinek, melyben a színpad hölgyei kevés titkolni valót tartanak a közönség előtt.

A Quirites gyönyörködik és tombol az élvezettől.

Hanem a halina nem jól mulatta magát.

Nem volt tetszésére a sok cincogás és kornyikálás, a balett és a lenge öltözöttű nimfák, a kacér taglejtések, a csábos mosolygások, a merész kirúgások s a kurta rokolyák.

Hisz a szegény ember leánya is felgyürkőzik, mikor dologban van, mikor a pataknál mos; de az akkor *dolgozik*. Ki néz oda? Ki gondol rá?

Nem a lovagrend jelszava, hanem a szűrös embereké igazán a „honni soit, qui mal y pense”.

Úgy tetszett a halinának, mintha neki kellene itt magát ségyenleni a szereplők és nézők helyett.

Hát még mikor Evelina előjött!

Tündérmű volt, mitológiai istenasszony, felhőkbe, aranyozott, napsütötte felhőkbe öltözve; s a felhőknek

nyílásai voltak, amiken keresztülviláglott.....no igen:
az ég.

Péternek mintha forró láz futott volna végig a testén.

Hát az egész világnak szabad abba az égbe benézni?

Mikor a tárnában dolgoztak is, féltő irigységgel nézte sokszor, mint látszanak ki e szép lábszárak a feltűzött ruha alól; de a leánynak nem volt akkor tudata arról, hogy lábszárain mit nézhetnek, s a dolgozóknál „honni soit, qui mal y pense!”

Most pedig már tud kacérkodni, mosolyogni, csábítani ezer ember bámultára!

Azt Péter nem vette számba, hogy ez csak színpad; s hogy ezek a tündérek, kik itt most játszanak, a színpadon kívül mind igen erényes hölgyek és szófogadó leányok. Ez csak művészet.

A halinaszűrös volt vőlegény undort és elkeseredést érzett.

Játékból öllekezni, játékból szerelmet vallani, csábítani, enyelegni!

Azután rá van ez a hölgy arra szorulva, hogy magából ily szégyent csináljon?

Vagy nem szégyen ez, hanem dicsőség?

Úgy van, dicsőség! A páholyokból koszorúzapor özönlik lábaihoz, alig tud elszökellni a virágosó között. Ez dicsőség!

A taps fölveszi a házat. Ez tisztelet. Nem olyan tisztelet, amelyet embernek adnak, nem is olyan, amilyennel a szenteket üdvözlik, hanem valami idegen neme az imáadásnak. A Bálvány imádása ez. S a nőnek tetszik, hogy ő Bálvány.

Így értelmezte a dolgot Szaffrán Péter, s semmivel sem lett általa szívesebb indulatra hangolva Evelina iránt.

Csak az vigasztalta, hogy társai közül egy sem ismert rá a színpadi csábalakban a hajdani szénhordó leányra.

Péter keserűséget és undort vitt magával a színházból.

Mikor előadás után a hotelben összetalálkozott az apát úrral, azt mondá neki:

- Mikor megyünk már haza?
- Meguntad magadat, Péter?
- Meg!
- No, csak még légy türelemmel! Holnap még egy helyen kell tisztelkednünk! Egy szép asszonyságnál.
- De hát mire valók vagyunk mi ott?
- Csak te járj el mindenüvé, s ne kérdd, miért. Ha sikert óhajtunk, minden eszközt elő kell vennünk. Egy asszonyság pártfogását kell még kikérnünk, akinek egy szava többet ér az irányadó excellenciás úrnál, mint a mi egész litániánk.
- Jó, hát még oda is elmenjünk.

A KÉT IMÁDÓ

Másnap tizenegy órakor ismét bérkocsiba pakolta híveit Sámuel apát, s vitte az utolsó instanciára: a nagy befolyású úrhölgyhöz, akinek egy szava többet tesz a fő-főexcellencia előtt, mint minden papnak és orátornak körmönfont szónoklata.

Egy pompás palota előtt állottak meg. Skarlátbundás, medvebőr süveges portás húzta meg előttük a csengettyűt, s a kapu alól kettős márványoszlop soron át haladtak végig a lépcsőzetig. Az is fehér márványból volt kettős szőnyeggel bevonva. Milyen boldog volna otthon az iskolamester, ha ebből a szép vastag pokrócból kaphatna egy télikabátra valót!

A lépcsők mellvédein olyan szép szobrok vannak felállítva, hogy szegény ember szinte kezet csókolhatna nekik.

Fűtve van az egész tornác, s üveggel fedve udvar és lépcsőház, hogy a szép virágok a drága porcelán cserepekben meg ne gémberejjenek.

Az előszobában ezüst vállszalagos inasok fogadják a tisztelgőket, kiknek a lélegzetük is eláll, mikor az elfogadóterembe bebocsátják őket.

Itt nem látni falat; drága virágos selyemmel van behúzva minden, gazdag, aranyozott cifraságok tartják a függönyöket, s a selyem tetejébe meg pompás festmények vannak akasztva aranyos rációkban. Az ablakok felső része üvegfestmény, mint a gazdag templomokban, s átellenben a világossággal egy nagy,

fehér márványkandalló, melyen csodálatos óra ketyeg tüné-
ményes mozgó tündérszoborral a tetején. A bútorzat mahagóni
fából; a boltozatról, melyre gyönyörűség felnézni, olyan szép
aranyozott freskók vannak oda festve, százkarú csillár függ le
ezernyi üvegprizmával. Lehet itt fény, ha azt mind meg-
gyújtják!

A jámbor küldöttség még jól körül sem bámulhatta itt
magát, midőn a másik teremből előjött egy finom fekete
frakkos úr, fehér nyakkendővel, aki ha nem nagyságos úr,
hát akkor legalábbis komornyik, s az jelenté az uraságoknak,
hogy lépjenek át a másik terembe, az úrnő kész az elfogadá-
sukra.

Ajtó nem volt itt semmi szobán, csupán nehéz damaszt-
függönyök, mint otthon a templomi zászló.

Ez a másik terem pedig még csodálatosabb volt. Vad-
galamszín selyemmel szőnyegezve a falak, tetőtől a padlóig
eresztett tükrök virágos porcelán rációkban, a tükrök közt
faragott konzolokon táncoló fehér márványnimfák; a padlat
puha szőnyeggel takarva, mintha mohos gyepen járna a láb;
a kandalló fekete márvány ezüst rácsozattal; a bútorok a
versailles-i mintára utánozva, sèvres-i porcelánból székek, aszta-
lok lábai, karjai finom virágfüzérekből, csábitó nőalakokból
idomítva; egy-egy műredek mindegyik; s a közép- és mellék-
asztalokon tarkabarka japáni köcsögök és vedrek. Egy ablak-
ban csodálatos tengeri növények üvegvederben, aranyhalakkal.

De egy tekintésre meg sem látta mindezt a szegény falusi
ember, mert amint a sok tükrör elé lépett, azt hitte, nyilván
még három másik szűrös deputáció nyomul a terem másik
három oldalán be, ugyanannyi aranykeresztes apát úrral az
élén.

De ami a csodálkozását mindenkinek egyszerre magára
vonta, az volt az eléjük jövő úrhölgy.

Valami jelenésszerű szépség. Nyakig érő hullámos viola-
szín selyemruhája drága csipkéekkel díszítve, gazdag fekete haja

fürtökben omlott hátrafelé és két vállára; arca oly szép, oly elragadó, oly méltóságteljes, hogy lehetetlen volt kiállni a tekintetét.

Hanem azért Szafrán Péter csak ráismert itt is. Megint ő! Itt is ő! Ni, mily tiszteletteljes bókkal közeledik felé az apát úr, hogy hajtja meg magát előtte, mily komoly nekifohászkodással mondja el kicirkalmazott szónoklatát, ajánlva a bondavári nép ügyét a nagyságos asszony pártfogásába. Mire a nagyságos asszony kegyteljesen malaszttal viszonz, ígérve minden közbenjárást, ami tőle telik, buzgóságán nem fog múlni. És hozzátette a végén: „Hiszen magam is a Bondavölgy szülötte vagyok.”

E szónál egy kérdező pillantást vetett rá a halinás deputáció, s aztán megfelelt magának: „Bizonyosan a bondavári főurak egyik leánya vagy úrnője.”

Csak Szafrán évdött magában. „De hát mi vagy te? Tegnap este felhőruhában énekelsz, ugrálsz, bohóskodol, mutogatod szépségeidet a förtelmes városi csöcseléeknek, mely még távcsővel néz rád, mikor a kalapját kellene a szemé elé tartani, hogy ne lásson; ma meg deputációt fogadsz el, s komoly instanciát hallgatsz ki, és pártfogást ígérsz szupplikáló papi fejedelemnek? Komoly dolog volt-e az, amit tegnap este játszottál? Vagy ez is csak komédia, amit most a pappal és velünk játszol?”

Ennél a kétségnél eszébe jutottak Szafránnak a távol tenger vademberei a Fidzsi-szigeten, kiket ottjártában kinevetett az ő tudatlanságukért. Hogy bámult a hottentotta, mikor azt látta, hogy a fehér ember lehúzza a kezéről a bőrt, s alatta van még egy másik bőr.

Ilyen hottentotta-butának érezte magát Szafrán.

Csakhogy itt az egész bőrről van szó.

Az apát úr, mint ki nagyon meg volt elégedve a küldetés eredményével, jelt adott a hátul levőknek a kisomfordálásra, s hódolatteljesen hajtá meg magát a delnő előtt.

A delnő ekkor valamit sűgott az apátnak s hátra-maradt.

Az apát megfogta Szaffrán Peti kezét, és azt mondá neki halkán:

— Te Péter, maradj itt! A nagyságos asszony néhány szót akar veled szólni.

Szaffrán azt hívé, hogy a vére a feje tetején löki magát keresztül.

Szédelegve fordult vissza az ajtó félrevont függönye alól.

És Evelina, mikor a többiek távoztak, odasiertet eléje. Nem volt már az a csűf kesztyű a kezén, Szaffrán érezheté kezének bársonyát, midőn az ő durva tenyerét megszorítá vele, s újra megismerheté a hangot, melyet annyiszor hallott, a pajkos, a kedélyes fecsegés hangját.

— No, Péter! Hát annyit sem mondanál, hogy: „Isten jó nap!” — szolt Evelina hátba ütögetve kétszer-háromszor az ámulót. — Hát haragszol még rám, Péter? No látod, ne haragudjál! Maradj itt nálam ebéden; azután megigyük a béke-poharat együtt!

Azzal karja alá ölté kezét, s megveregeté Péter pofáját finom fehér kezecskéjével, amin nem látszott meg, hogy valaha munkától volt érdes.

— — — — —
Evelina ígérétehez híven mindennap meg szokta mondani Tibald hercegnek, ha valakit szalonjában el akart fogadni, hogy nincs-e ellene valami kifogása.

A herceg mindig megmondá neki atyai véleményét.

Híszen vannak igazi tisztelői a művészetnek, s vannak tisztességes gentlemanek (legalább meglehet, hogy vannak), kiket minden későbbi veszélyre való kilátás nélkül elfogadhat a szalonjában egy delnő, aki nem a férje házában lakik.

A herceg maga is szerette a vidám társaságot, s ha ízlése szerint volt az összeválasztva, jól mulatott közte, Evelina végezővén a honőroket.

Erre a napra két új elfogadandót jelzett a hercegnek Evelina.

Az egyik volt Szaffrán Peti.

A herceg elmosolyodott rá.

— Jól van. Szegény fiú! Vendégelje ön meg! Az annak jól fog esni.

Ez nem veszedelmes ember.

A másik ő irányadó excellenciája.

De már erre felütötte a fejét a herceg.

— De hát hogy kerül önhöz ez az excellenciás úr?

— Nos? Talán asszonygyűlölő volna?

— Ellenkezőleg. Őexcellenciája nagy gonosztevő, csak hogy nem szereti ezt nyilván vinni. Ilyen gyöngeségekkel nagy embereknek, kik a sors kerekeit forgatják, szabad ugyan bírni, de nem szabad azt elárulni. Ilyen magas úr minden ürügy nélkül egy szép művész nő szalonjába nem vezettetheti be magát úgy, mint egy habitué a zokéklubból.

— Hát hiszen van rá ürügye. Én kértem tőle a találkozást.

— Ön kérte tőle?

— Azaz hogy azt kértem, hogy mikor fogadhatna el kihallgatáson, s ő arra azt üzenté titkárjától, hogy inkább maga jön el hozzám.

— De hát mit akar ön e kihallgatással?

— Félix parancsolta.

— Úgy? Kaulman úr? És mi végett?

— Ezen okmány aláírása végett.

Evelina egy összehajtogatott iratot mutatott a hercegnek. A herceg beletekintett, s bámulva rázta a fejét.

— S őexcellenciája tudja azt, hogy erről a tárgyról akar ön velem beszélni?

— Dehogyan tudja! — kacagott fel Evelina. — Mikor a titkárja által tudakozódtatott nálam, hogy mi tárgyban akarok velem szólni, azt mondtam neki, hogy az operabázhoz való szerződötésem tárgyában. Arra rögtön visszaüzent, hogy

eljön. Erről a tárgyról, ami itt a kezemben van, semmit sem tud.

— Kaulman úr adta önnek ezt a tanácsot?

— Ő adta.

— Jól van. Kaulman úr egy rafinírozott imposztor. Hanem azért tegye ön, amit mondott. Kaulman úr csalatkozni fog, ha azt hiszi, hogy ilyen nagy vadat ilyen selyembálóval meg lehet fogni. Hát csak fogadja el ön magas látogatóját. Önt már most nem félttem őexcellenciájától, hanem ezt az írást, ezt már most félttem, hogy valami baj éri.

— — — — —

Tehát Evelina Szaffrán Péter karja alá dugta szép fehér kezét s átvezette őt egy másik szobába; az meg csupa ezüsttel volt rakva. Onnan megint egy valahára csukott ajtón át egy negyedik szobába, mely szőnyeg helyett művészi faragványú fatáblázattal volt fedve, a plafon is gerendázattal ellátva, a gerendák mind cifrára faragva, alácsüngő hegyes csigákkal, az ablakok függőnyeit szárnyas amorettek tarták, a falhoz hason-szerű fából faragva, a bútorok ódon alakú mesterművek remek kariatidákkal, a vésművészet csodái, az óra kétszáz éves régiség, áttört óraházban feljövő nappal, holddal és csillagrendszerrel; s amit elkomorít a faburkolat a szobán, azt felderítik a falakba illesztett porcelán festményű gömbölyű tájképek; a három ablak is ilyen tájképet mutat fel, csakhogy azok átlátszóak, s egy negyedik ablak, éppen olyan gömbölyű rá mával, mint a képek, a szomszéd télikertre szolgál; a belenéző mintha egy japáni virányt látna maga előtt, tele kaméliákkal, azáleákkal és hortenziákkal. A gerendázatról csillár helyett egy virágveder függ alá, s abból élő folyondárok futnak fel a gerendáig, onnan ismét lecsüggyve s összevissza tekerőzve zöld leveleikkel, piros virágfürteikkel a rokokó ízlés halfarkú, kétszarvú emberalakjain.

Itt leülteté Evelina a kerevetre az asztalhoz Szaffrán Petit. Ő maga odaült mellé egy karszékbe.

Nem volt senki a szobában, csak ők ketten.

— Látod, Péter! — szólt Evelina a darócruhás férfi karjára téve kezét. — Az Isten akarta úgy, hogy én akkor tetőled elváljak! Nehezemre esett az nekem, hidd el, mert már háromszor ki voltunk hirdetve. De hát nem kellett volna bántanod a szegény Jánoskámát. Engem is megvertél. Jól van, erről ne beszéljünk. Az nem fájt nekem. Azért én nem haragudtam terád. Te azt nem is tudod, hogy mikor vissza nem jöttél, én utánad mentem, hogy felkeresselek, éjjel a sötét erdőn keresztül, egész a völgyi csárdáig. Ott meglestelek az ablakon. Láttalak, hogy táncoltál a Cifra Mancival. Meg is csókoltad. Akkor haragudtam meg rád.

Péter a fogait csikorgatta. Érzé, hogy meg van fogva, meg van kötözve. Még ő a hibás! Nem is védheti magát. Nem mondhatja azt, hogy ami szabad a férfinak, az nem szabad az asszonynak! Ha ilyenért a tisztességes, jámbor embernek szemrehányást tesz otthon a felesége, annak csak meg tud felelni; jól végigverni, az a felelet; de hogy lehet egy ilyen úri asszonyt megcáfolni, akinek nem markolhat az ember a hajába, hogy addig cibálhatná, míg elismeri, hogy nincs igaza.

— No, de ezen már túl vagyunk! — szólt vidám enyelgéssel Evelina. — Látod, az Isten jóra fordította ezt a dolgot. Neked örökös keserűséged lett volna velem, mert én szeretek ellentmondani, dacolni, féltékenykedni; most pedig azt teheted, amit akarsz. Nekem pedig, lásd, milyen uraság a sorsom. Annyi emberrel jót tehetek! Mindennap húsz szegénynek találak a házamnál. Sok panaszos embernek az ügyét-baját elvégzem a nagy uraknál egy jó szóval. Egész völgyeteknek jóltevője lehetek. Olyan nagy dolgokat vihetek véghez, hogy ezersen meg ezersen megáldanak érte. Hát rosszul van-e, hogy így van?

Evelina feleletet várt. Szaffrán Peti látta, hogy be kell végre bizonyítania, hogy nem némult meg.

— És mindez a nagy gazdagság a bondavári kőszénből kerti ki?

Evelina mélyen elpirult. Mit feleljen e kérdésre?

— Nem egészen. De magam is keresek a művészetemmel. Látod, egy föllépésemért a színpadon kapok ötszáz forintot.

„Ötszáz forint!” — gondolá magában Péter; a bizony szép pénz. Már ez sokat megmagyaráz. Azért a díjért ugyan kissé több ruhát is vehetne magára az asszonyember; de hátha ez a fővárosi csöcselék így jobban szereti. Ez tehát mégis csak *dolog*. Jobban is jövedelmez, mint a szénhordás. Ehhez is fel kell kötözködni. De hát a „munka tisztesség!”

Kezdett Szaffrán Péter enyhülni.

— No, hát ne csinálj olyan haragos képet! — szelídíté őt Evelina. — Ha hazamégy, mondd el, hogy beszéltél velem, együtt voltunk. Ha valakinek otthon nálatok valami baja van, csak egy sort írjatok nekem, amint lehet, mindjárt segíték rajta. Azután te házasodjál meg, ha még nem nősültél, ott van a Panna, az szép, derék lány, nekem jó barátnőm volt; vagy az Anica, az mindig járt utánad, jó asszony lesz belőle. Csak a Mancit ne vedd el, kérlek, azzal nem lennél boldog. Azután ha megházasodol, itt van, nézd, a jövendő mátkádnak küldök egy pár fülönfüggőt, egy nyakláncot meg egy mellboglárt menyasszonyi ajándécul; neked meg emlékül adom ezt az órát; a lapjára, nézd, az én képem van festve. Azután rólam megemlékezzetek, mikor boldogok lesztek.

Mikor Evelina e szót mondta, s az ajándékokat Péter zsebeibe tömte, könnybe lábadtak a szemei, s ajkai körül görcs vonaglott; Péter azt látta ebből, hogy ebben a nagy fényben nem lakik boldogság.

Valami gondolat kezdte olvasztani szívében a jeget. Nem a kapott drágaságok, nem a menyasszonyi ajándékok. Nem eszik azokból semmiféle menyasszony! Akár aranyból vannak, akár ólomból volnának, mindegy ez rájuk nézve; nem látja

meg azokat soha senki! Hanem arra gondolt, hogy hadd legyen hát minden úgy jól, ahogy van.

Szafrán keveset szokott fennhangon beszélni, magában annál többet.

„Jó szíved van, adakozó vagy. Tele marokkal osztod az aranyat. Látod, ha azt akarnád, hogy megáldjalak, nem kellene hozzá semmi arany. Adhatnál nekem *egy csókot*. Mi neked egy csók? Alamizsna. Egy csók, amiből annyi van! Amit még a festett képű komédiásnak is adsz a színpadon!”

Szegény bohó! Nem tudta, hogy azok csak kasírozott csókok, miket a színpadon adnak, valamint kasírozott torták, amikből esznek. Az mind papirosból van.

Péter azt hitte, hogy ettől az egy csóktól lecsillapulna minden szomja, minden éhe. Pedig rettenetes vágyat érzett: embereket apróra megrágni. Mindazokat, akik szemébe áldomásoztak, a háta mögött nevetgöztek, kincseikkel dicsekedtek, szépségeiket fitogtatták, dicsőségükkel parádéztek, és azokat, akik amazoknak a beszédein elaludtak, akik ugrádozósaikat szemüvegezték, és a papot, ki őket idehozta, és idehozott társait, kik tátott szájjal bámulnak az új kapura, úgy szeretne volna fogai alatt összemorzsolni! Úgy égett a *pokla* a szomjtól.

Mіндеzt a kint elmulasztaná egy csók.

„Egyedül vagyunk, egymás szeretői voltunk, mi volna benne lehetetlen?”

De nem tudta, hogyan kezdjen hozzá, hogy ezt megmondja neki.

— Hát most együtt ebédelünk Péter! — monda nyájasan a hölgy. — Hej, képezem, hogy meguntad már azt a sok úri kotyvalékot, amivel itt Bécsben naponkint traktálnak. Hát megállj, ma én főzök számodra. A te kedvenc ételedet, amiért annyiszor megdicsértél; azt mondtad, senki sem tudja azt olyan jól csinálni, mint én. Készíték neked haricska-puliszkát.

Szafrán Peti képe galvanikus mosolyra vonult el. —

A kedvenc étel nevére-e vagy arra, hogy a nagyságos asszony még most is tudja azt készíteni és az ő számára?

De vajon hogy kezd hozzá? Hiszen itt nincs se tűzhely, se bogrács!

— Mindjárt lesz minden — szólt gyermeteg élénkséggel Evelina —, csak öltönyt váltok, ez nem főzni való.

Azzal egy benyílóba suhant, s két perc múlva már visszajött átöltözve. (A színésznők jól tudják azt.) Fehér hímzett pongyola volt rajta, fején csipkefőkötő.

Nem hitt magával segítségül semmi cselédet, maga felterítette az abroszt az ódon tölgyfaasztalra; rátette az ezüstbográcsot, mely alatt ezüstkatlanban lobogott az égő borszesz, annál megforralta a vizet; azután felgyúrte otthonkája bő ujját könyökig, s gyöngéd, rózsaszín markával eregette bele a forró lébe a barna haricska lisztet, nagy ezüstkalánnal kevergetve azt folytonosan, míg sűrűvé dagadt. Akkor azután megfogta az ezüstbogrács két fogantyúját, kifordítá az egész drága főzeményt egy mázos cseréptálba; igenis egy cseréptálba, ráöntötte a langy tejszínt, s elővett két fakanalat, az egyiket odaadta Péternek, a másikat magának tartotta.

— Együnk egy tálból, Péter!

És ettek egy tálból fakanállal haricska-puliszkát.

Péter azon vette észre, hogy szeméből valami forró hull a kezére. Talán könny!

Olyan jó is volt az a haricska-puliszka.

Bécs városának minden szakácsa egymáshoz verné a fejét, mégsem tudná azt úgy elkészíteni.

Bor nem volt, sem pohár az asztalon. Parasztember nem iszik evés alatt.

Hanem mikor jó sort ettek a tálból, Evelina előhúzza az asztal függönye alól a cserépkorsót, s megkínálta vele Pétert, előbb maga húzván belőle egy kortyot tisztesség szerint.

— Igyál, Péter! Ezt is szeretted te!

Méhsőr volt benne. Péter kedvenc itala. Ártatlan hűsítő

szer. Péter azt hitte, hogy azt neki kötelessége az utolsó cseppig kiinni.

Mindent eloltott az odabelől. Az egész lánggal égő pokol kialudt tőle.

„Igen! Úgy lesz! — mondogatá magában. — Visszamegyek a templomba, ahol azt a szörnyű fogadást tettem: visszaimádkozom a szenttől kezébe tett esküvésemet. Nem bántok senkit, nem állok bosszút semmiért. *Hadd zöldüljön a szép fű a mezőn!* Te pedig ragyogj tovább aranyban, selyemben, nagy urak mosolygásában: nem haragszom rád tovább. Elfeledem azért a napért, amelyen fogadtál, azt a napot, amelyen elhagytál. Hanem adj most még egy csókot! Hadd ne emlékezzen azután egyébre, csak erre az egy csókra!”

A delnő arca oly nyájasan ragyogó volt, ajkai olyan pirosak, oly hízelkedők, szemei oly epedők; olyan volt hímmelt fehér köntösében, mint a kívánság; és Péter mégsem tudta, hogyan kezdjen hozzá, hogy megmondja neki ezt a nagy szót: „Adj hát eldobott vőlegényednek először és utoljára egy csókot!”

S addig-addig keresgette a nyitját a nehéz szónak, míg egyszer sebesen felnyitják az ajtót, s berohan a komornyik és jelenti, hogy itt van az excellenciás úr!

No most, Péter, Isten hozzád! Siess innen! Nem kapsz már se csókot, se pulizskát többet. Ki sem kísérhet a nagyságos asszony, mert sietnie kell újra átöltözni. Majd a rejtékajtón kitol szépen a komornyik, ott egy inas majd levezet a hátulsó lépcsőn, s majd kiereszt a kis kapun, s kicsuk egy ismeretlen utcába, ahol még sohasem voltál; onnan azután, míg hazatalálsz a szállodába, gondolkozhatol rajta, mit mondanál a szép asszonynak, ha még egyszer egy óra hosszat egyedül volnál vele a gömbölyű ablakos szobában.

Szafrán Péter az öklével verte a homlokát, s fogait csikor-gatta, mikor az utcára lekerült.

Az alvilág égő folyamai tomboltak ereiben! A kénköves folyamok, mikben az elkárhozottak lelkei kínlódnak!

„Ne zöldüljön hát a fű azon a mezőn!”

Mikor feljött ebbe a nagy Babilonba, csak a bosszút és a szerelemfélést hozta fel magával. Most megszerezte hozzájuk még a gyűlöletet, az undort, az irigységet, a szégyendühöt és a politikai fanatizmust. Szép társaság, ha egy helyre kerül!

AHOL A GYÉMÁNT NEM FOG

Hogy mit beszélt az excellenciás úr a szép asszonnyal ez óhajtott találkozáson, azt hitelesen nem mondhatjuk meg, mert sztenografunk nem volt jelen.

Bizonyosan magasztalta művészi tehetségeit, ígérte magas párfogását; s mivelhogy a világon semmi sincs ingyen, s amint a herceg bizonyos tekintetben őexcellenciáját nagy gonosztevőnek nyilvánítá, valószínűleg példálózott a pártfogásért járandó foglalóra.

Mire viszont Evelina mint okos asszony elébb „feketével fehérre” téve akart látni bizonyos vívmányokat, s eléhúzá fiókjából azt a bizonyos írást.

Arról a bizonyos írásról őexcellenciája valószínűleg azt hitte, hogy az az operaházhoz való kinevezési dekrétumért folya-
modás, s lehető, hogy vidám mosolygással mondá, miszerint az annyi már, mintha alá volna írva.

Több mint valószínű pedig, hogy amint azután a kétfelé nyitott írásba belepillantott, azonnal hivatalos ráncokba húzó-
dott magas ábrázatja, levén abban nem színházi históriáról, hanem a Bonda-völgyi vasút engedélyéről szó.

Hogy akkor azután mindjárt felkelt a szép asszony mellől őexcellenciája, s minden szépeltési kedve megsavanyodván, elkezdett neki beszélni elháríthatlan akadályokról, nagy ellenzésről a birodalmi tanácsban, még nagyobb ellenállásról az urak házában, ahol Sondershain herceg eget-földet megmoz-

dít a bondavári vasút engedélyeztetése ellen; politikai feltételekről, a pénzpiac nehézségéről, az állam túlterheltségéről, stratégiai szempontokról, területi nehézségekről s több effélékről, amik miatt lehetetlen, vagy legalább mostanában nem lehető a bondavári vasút engedélyezése állami kamatbiztosítás mellett.

S hogy azután nagy hamar vette a kalapját őexcellenciája, s otthagya a szép asszonyt, ez már tény.

S hogy midőn a lépcsőn végighaladt fanyar képpel, magában ilyesmit mondott: „Tudtam volna csak, hogy nem a színésznő, hanem a bankár felesége akar velem beszélni, majd jöttem volna ide!” Ez pszichologice dedukálható.

Az meg már éppen histórikum, hogy mikor a bérkocsiba beült, annak úgy becsapta az ajtaját, hogy az üvege kitörött.

— — — — —

Tibald herceg palotájában ezalatt igazgató tanácsi ülés volt. A harmadik részletfizetés elrendelése forgott szóban. A legkritikusabb műtét a közönség erszényén.

Erre kellett volna nagyon a bondavári vasút.

Kaulman mulhatlannak hitte, hogy egy hét alatt meglesz rá az engedély. A Bonda-völgyi deputáció nagyon jó szenzációt gerjesztett.

Azután van még egy hatalmas pártfogója a konzorciumnak, aki az excellenciáknál mindent kivihet, még a vasutat is.

Az elnök finom, nagyúri ábrázatja egy vonással sem árulta el, hogy ő ismeri ezt a bizonyos titkos pártfogót.

Kaulman fel sem tehetette Evelináról azt az átkozott naivságot, hogy az a hercegnek, ki számára palotát tart, mindenkit bemondjon, akit e palota kiskapuján az ő távollétében magához bebocsát.

Az ilyesmi unikum, ha megtörténik. S éppen Kaulmanon történik meg.

Az ülés alatt egy levelet hoztak Kaulmannak.

Félix megismerte rajta Evelina írását.

Sietve bontotta fel azt.

S azután fanyalogva tette azt le az asztalra.

Olyan képet mutatott hozzá, mint aki megitta az ecetet, s el akarja titkolni.

— Mi az? — kérdezé Tibald herceg önhatalmilag elfoglalva az okmányt.

Az aláíratlan okirat volt az.

Kaulman mérgesen csapta a tollát a papirosra.

— A vasutunkat megint elvitte az ördög!

A herceg mondá magában:

— Hanem az asszony megint megmenekült.

Azután odahajolva Kaulmanhoz, s kezét vállára téve, súgá neki:

— Nem adják azt egy pár szép fekete szemért! Jó barátom!

Spitzhase volt a jegyző a bizottmányban.

E jelenet után kis papírszeletre valamit írt, s azt Kaulman-nak nyújtá.

Kaulman átolvasta azt, s azután széttépte és vállat vont.

— Ezt bolond nélkül is tudom.

A mai bizottmányi ülés nagyon rossz kedvvel oszlott szét.

A Bonda-völgyi deputáció bohózatának színpadi költsége kétezer forintba került, s nem használt semmit.

Az utolsó eszközhöz kell folyamodni.

— — — — —

Csanta uram szentül el volt szánva, hogy a harmadik részletfizetés kiírásánál de bizony nem fizet be többet. Veszik, ahogy veszik, ő minden részvényét a piacra veti.

A kiírás napján azonban kap egy levelet Spitzhasétól, mely így szól:

„Uram!

Holnap odamegy önhöz Kaulman úr, s minden részvényét átvenni kínálgozik 45 felülfizetéssel. Vigyázzon ön! Bizonyosan mondhatom önnek, hogy a kormány által már aláíratott a

Bonda-völgyi vasút engedélye, mely amint létrejön, a részvényeket újabb 20 perccel egyszerre feljebb fogja szöktetni.”

Csanta uram most már úgy hitt Spitzhasenek, mint az orákulumnak.

Ha hitt neki, hát nem is csalódott.

A harmadik részletfizetés kiírása után, mikor a részvények egy kissé meggyökkentek, csak megjelenik ám nála Kaulman uraöccse, és kínálgat 45 felülfizetést a részvényeire.

Nem adta neki: állhatatos volt.

Inkább az utolsó hordó ezüstjét is kihengerítette pincéjéből, s vitte fel Bécsbe, semhogy egyetlen részvényétől megváljon.

Meg is volt a jutalma érte.

Harmadnapra a befizetés után olvasá a hírlapokban, mily nagyszerűen meg lett szavazva a Bonda-völgyi vasút a birodalmi tanácsban s az urak házában.

Ő legnagyobb excellenciája maga védelmezte az ügyet az alsó- és felsőházban, s napnál fényesebben bizonyította, hogy a Bonda-völgyi vasút állami kamatbiztosítását mind a politikai célszabályok, mind a pénzpiac jelen kedvező hangulata, mind az állam-nemzetgazdasági érdekei, mind a stratégiai szempontok, mind a területiális kedvezmények mindenképp ajánlják, s mind a két helyen keresztülment az alig észrevehető ellenállás mellett. Waldemár herceg lármázott ellene, de senki sem hallgatott rá.

— — — — —
A Bonda-völgyi konzorcium számadásvizsgáló küldöttsége pedig a legközelebbi vizsgálat alkalmával talált egy ilyen pozíciót a kiadásokban:

„Alapítási költségekre 40 ezer forint.”

„Mi az?” — kiáltának egyhangúlag.

Kaulman valamit súgott az elnök fülébe. Az azt tovább-súgta. Arra a gallérja közé húzta mindenik a fejét, s azt mondta, hogy jól van.

A bondavári részvények a vasútengedély után felmentek 70-re a parin felül. Csanta uram puncsot ivott örömeiben!

Evelina találkozott később a Treuman-színház öltöző előcsarnokában az excellenciával.

Őexcellenciája idején látta érvényesíteni a tanúsított protekciót az instáns-fél előtt.

— Nos, kedves? Hát kivívtam a bondavári vasutat, ugye?

Evelina mélyen meghajtotta magát előtte. Éppen a gerolsteini hercegnő jelmezében volt.

— Örök hálára lekötelezettje vagyok excellenciádnak. Legközelebb küldök érte *negyvenezer* csókot.

Miért, miért nem, őexcellenciája, a „negyvenezer” szóért nagyon felütötte az orrát, s többet nem udvarolt a gerolsteini hercegnőnek. Hanem Evelina is bizonyos lehetett felőle, hogy akárhogy énekeljen ezután, az udvari operaházhoz dekrétumot kapni nem fog.

A BONDA-VÖLGYI VASÚT COROLLARIUMAI

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. Waldemár herceg meg van verve, vele együtt az egész kontremin. Mert vannak emberek, akiket a jó termés halat meg éhen.

A zsoké-klubban találkozott Waldemár herceg Tibald herceggel s szembeállt vele.

— Te az én ellenségeimnek feje lettél. Te mindent elkövettél, hogy engemet letromfolj.

Én ajánlkoztam neked, hogy pénzügyeidet rendezem, amik nagyon ziláltak: te azt a velem ellenséges lábbon álló Kaulman-házra bízta.

Én unokaleányod kezét kértem, te ideigérted; akkor mindenféle ürügy alatt eltávolítottad Bécsből, s most hallom, hogy valami Salista nevű condottieri kapitánnyal jár jegyben Pesten.

Nekem fogam volt egy szép menyecskére, azt te, csak hogy nekem ne jusson, a saját palotádba vitted s meghagytad neki, hogy akárkit mást, de engem soha el ne fogadjon.

Te odaadod az egyetlen adósságmentes ősi bondavári uradalmat egy szédelgő kompániának, mely az én fejemre akar felmászni, s magad elnökévé leszel e társaságnak.

Te kimesterkéled, hogy állami kamatbiztosítással engedélyezzenek egy vasutat a te kőszéntársulatodnak, mely vasút két száztólit nem fog behozni.

Te magad sem tudod, hogy milyen magasra felmáshztál.

Én téged sajnállak, mert mindig tiszteltelek.

De vigyázz rá, mert ha egyszer azt az emberpiramist, aminek a hegyén állsz, megrúghatom, te esel róla legnagyobbat! . . .

Azzal otthagya a herceget.

Tibald herceg a sok kellemetlen mondat közül csak azt fogta fel, hogy Angela Salista örgrófit választotta férjül.

És neki még csak meg sem írta ezt. Idegentől kellett megtudnia.

A bondavári vasút tehát épül. A szép asszony két szép fekete gyémánt szeméire nincsen többé semmi szükség. El lehet már dobni.

Egy napon felkereste Evelina férjét a lakásán.

Az nagyon örült ennek a szerencsének.

— Uram! Én öntől valamit kérdezni jöttem. Tibald hercegen néhány nap óta valami szokatlan búskomorságot veszek észre. Nem tudja ön annak az okát?

— Nagyon tudom! Unokája, Angela grófnő, férjhez ment, s veje, Salista örgróf, bírói felügyelet alá kéri venni a herceget oktalan pazarlásai miatt.

— Ez oktalan pazarlások között bizonyosan én is szerelek?

— Önnek éles esze van, Evelina!

— Ennek én véget akarok vetni! A hercegnek még ma megmondom, hogy elhagyom a palotáját. Azért örökké háladatos leszek iránta. Ő nekem jóltevőm volt. Ön is az volt, uram. Önt kellett volna első helyen említenem. Önök engem tanítottak, kiműveltettek. Önöknek köszönöm, hogy érek valamit, még akkor is, ha minden gyémántot leszedek magamról; s tudok kenyeret keresni. Leszek művészni szakmából. Hanem Bécset el akarom hagyni. Itt nincs kedvem maradni többé.

— Azt jól teszi ön, Evelina. Lássá mennyire rokonszenveznek szellemeink. Én éppen azt akartam önnek tanácsolni,

amit ön most elmondott. Hagyjá el ön Bécset, s menjen a színpadra, érvényesítse világra szóló tehetségét. Én minden kötelességet teljesíteni fogok, amivel önnek mint férj tartozom. Én elkísérem önt Párizsba. Átköltözöm ottani házamba, s ott etablirozom magamat, hogy önnek segélyére lehessek. Ott szerencsét fog ön csinálni. És azután mindenkor igen jó barátok maradunk.

Evelina, dacára annak, hogy olyan nagyon jól kiismerte ezt az embert, elég gyenge volt érzékenyülni, s azt hinni, hogy mégis igazságtalan lehetett iránta.

Ez mégis sok áldozat, amit érte tesz. Hogy a kedvéért átteszi az üzletét Párizsba.

Tudta volna csak, hogy ezt éppen azért teszi, hogy egy napon azt mondhassa neki:

„Madame, ön holnaptól kezdve megint mademoiselle! Így rendelik azt a francia törvények, amik nem ismernek, csak polgári házasságot.”

A fekete gyémántok megtették a szolgálatukat, a fekete gyémántok mehetnek vissza, ahonnan jöttek!

És azután a nagy egyházi kölcsön megkötése végett is át kellett települnie Kaulmannak a párizsi házába, mert azzal főleg a francia és belga pénzüvilágra kellett számítnia.

— — — — —
A Bonda-völgyi vasút tehát épül. És Sámuel apát fellegvái is magasulnak.

Ez a vasút neki is út a magasra.

A Kaulman-cég világhírűvé emelkedett e siker által.

Most már világraszóló vállalatba is merészkedhetik. Fejedelmi rangja van már a pénzpiacon.

A *börzebárok* közül a *börzehercegek* közé emelkedett. Ha kölcsöne sikerül, a neve *börzekirdly*.

Sámuel apát neve pedig kezd glóriától körülövezve lenni.

Fenn a kormányférfiak azt látják, hogy e hatalmas népszónok erős fegyver lehet a kezükben, ki elvágja majd a népet

az úrtól, s a tömeget az értő fejek nélkül behozza az álmodozott
összbirodalomba.

Lenn a nép úgy bámulja őt, mint magas jóltevőjét, kinek
szavai hatalmasak. Tanúbizonyság rá az épülő Bonda-völgyi
vasút. Mind a tizenkét halinazeke azt hiszi, hogy azt a vasutat ő
hozta szűrűjában haza.

A magyar klérus keletkező *lument* lát benne.

Rómában a szentszéknek küldött segélyeiért magasztalják.
Ha püspökké ki lesz nevezve, ő lesz az első magyar preláthus,
ki a bécsi urak házában helyet foglal.

A miniszter bámulni fog, midőn a magyarországi egyházi
javak szekularizációjáról való tervét keresztezve találandja egy
szent kölcsön terve által ugyanezen javakra a római állam fel-
emelése céljából.

De hozsannával fogadja azt majd a francia és belga
katolikus pénzvilág; hozsannával a római kúria; s megmentője
nevét aranytáblára fogja írni a Szentszék.

És amellet még Magyarországon is úgy fog az feltűnni,
mint megmentése az egyházi vagyonnak, mert a hipotékát a
kormány nem veheti el soha.

Azután . . . . .

A primás öreg ember, a pápa még öregebb.

Minden kerék rendben van már, a gép megindulhat.

Mikor az első megkoszorúzott gőzmozdony végigfűtül
a Bonda-völgyi vassíneken, Sámuel apát elmondhatja:

„Ez az út Rómába vezet!”

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. Berend Iván saját
telepe tönkrehajtását jósolhatja magának abban.

Ez országos vasút által az egyleti tárna terményei a világ-
piacra juthatnak, s most már nemcsak az ő csekélységével, de a
porosz köszénnel s az angol vassal fognak versenyezni. Ő már
számba sem jön többé. Az óriás a világot lépi hétmérföldes
csizmáival.

S amennyi előnyére van a vasút az egyleti tárnának, épp annyi hátrányára van az ő telepének.

Mert a vasútvonalat nem azon a völgyön vitték végig, amelyben az ő tárnája feküdt, s ami legolcsóbb és legtermészetesebb vonal lett volna, hanem inkább hegyet törtek, alagutat fúrtak, hogy őt kikerüljék, s az egyleti tárna előtt vihessék el az utat, s ennél fogva Ivánnak fél napi kerülőt kell tennie, hogy a tárnájából a vasútig jusson, mert a részvényes társulat a bondavári uradalom határán át versenytársának az indóházig egyenes utat nem nyit, és így, mire az állomásra szállította terményét, már öt-hat százalékkal többen van az neki, mint a részvényes tárnának.

Tehát rá nézve az egy eldöntő csapás.

Azonközben az év vége is közeleg. A tárnamunkásoknak az ígért osztalékot ki kellene fizetni, de sem szénnek, sem vasnak nincs többé kelete. A túlsó társaság olcsóságával minden vevőt elfog.

Azt a mesterséget ugyan Iván is tudta, hogy akinek heverő pénze van, az mondhatja azt, mikor legjobban veszt is, hogy nyer. Ezt úgy hívják műnyelven, hogy: „a saját zsebébe hazudni.”

(Pedig rendesen a „más zsebe” bánja azt meg!)

Neki pedig van heverő tőkéje, mert jó gazda volt. Félretett pénze meggy pár százezer forintra, s azzal, ha folyvást veszteni fog is, tíz évig kiállhatja a versenyt magával azzal a nagy óriással.

Csak hogy az óriásoknak még hozzá az ujjaik is nagyon ügyesek.

Még az apró mesterfogásoktól sem tartózkodnak.

Mikor a Bondavölgyi vasút számára szolgáltatandó sínekre csőd lett kihirdetve, Iván gondolta magában: „No, most teszek egy tréfát. A részvényes társulat, tudtom és számításom szerint hat száztólival olcsóbbért adja a közönségnek a vasat, mint amibe saját magának kerül. Most én adok be a

vasúti vállalkozóknak egy ajánlatot, melyben tíz százalékkal olcsóbbért vállalom el a sínek szállítását, mint amibe nekem kerül. Vesztek rajta ötvenezer forintot, de elveszem a szomszédnak a kedvét vele az oktalan árleveréstől.”

Ártatlan ember!

Ilyen a tudós ember, aki még azt képzei, hogy azért van a pecsét a levélen, hogy azt, ami benne van, titokban tartsa, s még arról álmodozik, hogy mikor a sok beküldött ajánlattevő levelet felbontják, hát akkor mindjárt, amelyik legelőnyösebb ajánlatot tett, annak átadják a vállalkozást.

Dehogy úgy van!

Azt előre elhatározzák, hogy ki kapja meg a vállalatot.

Mikor azután felbontják az ajánlatokat, s kiderül, hogy a pártfogoltnál még olcsóbb áron is vállalkozott valaki, akkor azt mondták a pártfogoltnak: „Itt a toll, itt a papír, írj gyorsan más levelet, s tégy még fél percenttel olcsóbb ajánlatot!”

Ez köztudomású dolog, csak az olyan emberek nem tudják, mint Iván, akik mindig petrefaktumokat meg csillagokat vizsgálnak.

A vasúthoz való sínek szállítását a részvényes társulat kapta meg még $\frac{1}{4}$ rész száztólival olcsóbb árak mellett az Iván által ajánlottaknál.

Hanem azért Ivánt még most sem hagyta el a szívóssága. A kétszerkettő még most is mindig négy. S akik az ellen vétenek, azoknak vagy előbb, vagy utóbb, de el kell pusztulniok.

Iván csak azért is folyvást vasúti síneket készíttetett kohójában, s rakatta őket halomra félszerei alá. Majd eljön azokra is a vásár!

A bondavári vasút tehát épül.

Csanta uram árulja a házait X.-ben. Az egész házsor eladó.

Azt mondja, hogy felmegy Bécsbe, és lesz „Ausschuss!”

Nagy fizetés jár vele ingyen.

Minden pénztét papirossá teszi. Nincs mai világban olyan

szántó föld, olyan bánya, olyan marha, olyan ház, mint a papiros. Nem kell neki se béres, se trágya, se széna, se zab, se tűzkármentesítés! Hát még az olyan papiros, amitől nem hogy az államnak fizetne valaki adót, de még az állam pótolja ki, ha a szegény tőzsér nem kapott utána elég jövedelmet.

Azért az egész házsor eladó. Csak az a szerencséje, hogy X.-ben olyan kevés a pénz, hogy az egész város nem volna képes megvenni egy egész utcát.

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. Az egész vonalon folyik a nagy munka. Egy hosszú, végtelen hangyaboly dolgozik, fárad, talyigázik napestig. Földet vágnak, sziklát repesztenek, hegyet fúrnak, töltést emelnek, cölöpöket vernek, köveket faragnak mértföldnyi és mértföldnyi vonalakon végig.

A bondavári tárna sötét szádában egy férfi áll, mozdulatlanul bámulva a munkát. Komor, fenyegető tekintete oda van fagyva e mozgó képhez.

Ez az alak Szaffrán Péter.

Kezében egy nagy darab kőszöveget tart.

S midőn a zajos tájról a csendes halott-növényre visszatekint, azt látszanak mondani szikrázó szemei:

„És mindennek a dicsőségnek, ennek a gazdagságnak, ennek a hatalomnak Te vagy az alapja, Te vagy a kútfeje, Te vagy az éltető ereje? Te!”

S odavágta a kezében tartott kőszöveget a falhoz.

A SZEGÉNY JÓ HERCEG

— Ön azt üzente nekem, hogy valamit akar velem közölni — kérdezé Tibald herceg, midőn ama napon, hogy Evelina férjével beszélt, a szép asszony levelére megjelent nála.

— Én el akarok menni Bécsből.

— Ah! Ez igazán meglepő! És hová?

— Ki a világba. A férjem Párizsba költözik, s én alkalmassint vele megyek.

A herceg figyelmesen tekintte a hölgy arcába.

— Megunta ön már mellettem az életet?

— Hiába tagadnám. Én itten rabnő vagyok. Cifra fogságban élek. S még azt sem tudom, hogy mi az élet.

— Nekem adott szavát sajnálja ön? Én feloldom önt az alól. Maradjon itt!

— Arra megint büszke vagyok, hogy valaki iránt hálátlan legyek, akinek jótéteményeit élvezem. Nekem elég tudnom, hogy ebben a palotában ön az úr, az engem önnek rabjává tesz. Én nem akarom, hogy valaki jót tegyen velem többé.

— Ön művészni akar lenni?

— Az „is”.

Evelina szándékosan hangsúlyozta az utolsó szót.

— Becsvágyból?

— Nem. Akkor szorgalmasabb volnék a tanulásban. Élvezni akarom a szabad életet. Lánc nélkül akarok már egyszer járni a világban.

- Az sikamlós út a szép hölgyekre nézve.
- Nem esnek el rajta oly nagyon, hogy fel ne emeltessenek.
- Ki mondta ezt önnek?
- Látom.
- Tehát csak tőlem akar ön szabadulni?
- Igen, igen, igen! — ismétlé háromszor is türelmetlenül

Evelina.

— Akkor legjobban teszem, ha mentől hamarább megszabadítom önt kellemetlen társaságomtól — szólt a herceg kalapját véve, s finom iróniával tevő hozzá —, megbocsásson asszonyom az unalmas órákért, amiket önnek egyszer-mászor okoztam.

Evelina dacosan vállat fordított az eltávozóinak, s türelmetlenül dobbantott lábával.

A herceg az előszobában vette észre, hogy sétatálcáját nem hagyta odakinn, hanem bevitte magával s otffelejtette. Kedves tálcája volt. Azt is Evelinától kapta egyszer újévi ajándokul. Nem akarta otthagyni nála.

Visszament érte.

Amint azon szoba ajtajában megjelent, ahol Evelinát hagyta, meglepetve állt meg.

A hölgy háttal volt fordulva az ajtónak.

És azt a tálcát, melyet a herceg keresett, két kezében tartva hevesen szorítá ajkaihoz kétszer-háromszor, és zokogott.

A herceg visszavonult, mint jött, észrevétlenül.

Értett mindent.

A hölgy összeesett vele, hogy könnyűvé tegye neki a válást, s alacsony érzelmeket színlelt, hogy elfeledtesse magát.

De miért teszi ezt?

Másnap azt is megtudta a herceg.

Evelina lakosztályának kulcsait hozta el a komornyik. A hölgy a korán reggeli vonattal elutazott.

A herceg felsietett Evelina szállására, s ott azután megtudta, hogy miért hagyta el őt ez az asszony.

Mindent, amit csak ajándékba kapott a hercegtől, otthagytott. Ékszereit, ezüstjét, csipkéit.

Semmit sem vitt el magával.

A herceg megértette, miért hagyta el őt.

Még sétabotját is ott találta az asztalon, s csak később vette észre, hogy ahol a pálca elefántcsont fogantyúja az aranykarikát éri, oda egy vékony hajszál van a nyílásra csavarva, egy szál abból a hosszú selyem hajból, mely főtől sarkig ért le.

Milyen ereje volt ennek az egy szál hajnak!

Evelina elébb érkezett meg Párizsba, mint Kaulman.

Abban egyeztek meg, hogy amíg Kaulman elrendezteti Evelina szállását, hotelben fog lakni.

Pár hét múlva azután felkeresé a hotelben a hölgyet Félix úr s mondá neki:

— Kész a szállása önnek, ha tetszik, odavihetem.

Evelina kocsiba ült Félixszel, s el hagyta magát új szállására vitetni.

Az a világváros egyik legdíszesebb részén volt, a Boulevard Sebastopolon, az első emeleten.

Mikor szállásába belépett Evelina, nagyot dobbant a szíve.

Ugyanaz a meggyszín szőnyeges szoba, utána a vadgalambszín selyemmel díszített, a fekete márványkandallóval, és végül ugyanaz a rokokó faragványos kabinet a kerek porcelán festményekkel, az egyik ablak a télikertre nyíló, aminő volt a bécsi. Azok a képek, azok az ezüstneműek, az a ruhatár, azok az ékszerládikók, minden, az utolsó, az asztalon feledett kesztyűig, amit Bécsben elhagyott.

„Szegény jó herceg!” — sóhajtta magában a delnő, ölébe csüggesztve összetett kezeit, s szemeit elhomályosítá a könny.

És Félix úrnak elég flegmája volt azt kérdezni tőle e pillanatban:

— Nos, hát jól *rendeztem* be a szállásodat?

. . . „Szegény jó herceg!”

És ezt bizony sokszor elsóhajtotta még Evelina. Mert

attól elkezdve, hogy Párizs legkitűnőbb operaházához rögtön szerződtek, a legelső, lábaihoz dobott koszorúig mindent, de mindent Tibald nagyapó kezei intéztek ott is, ki le nem vette azokat róla többé, attól a szótól, mellyel azt mondta neki „leányom”.

DIES IRAE!

Egy borongós őszi napon Iván a hámorától jött vissza gyalog a tárnájához. S útközben elgondolkozott magában.

„Cudar világ biz ez.”

Nem a bölcseké a kenyér, nem az erőseké a diadal.

Éppen úgy, mint bölcs Salamon korában.

Minden hátrafelé megy.

Egyik rossz év a másikat követi.

A természet is mostoha az ember iránt.

A nép éhezik, és kenyeret koldul.

S azután mikor kapott, elfelejti azt, aki adta.

A tudatlanság legnagyobb ellenségünk.

Nagy úri birtokok elpusztulnak, anélkül, hogy birtokosaik valaha egy följegyzésre méltó jótettet hagytak volna az országban, a nemzetben, a közügyön. Minden terhe a jelennek és jövőnek egy szűk számú, kizsarolt osztályon fekszik.

Sem a nagy úr, sem a köznép nem található otthon.

Íme már ez a zsíros condra arról tanácskozik a malom alatt, hogy kit válasszon küldöttének a Reichsrathba.

S Szaffrán Peti, mióta Bécsből hazajött, szóba sem áll a régi ismerőseivel: úgy megnövelték a taréját.

A bolondoké a világ.

Merni sem tud már senki.

Csak sóhajtozik a bús honfi, csak éneklé a „Szózat”-ot,

csak búsul a pohár mellett, csak fenyegetőzik; de merni nem tud többé.

Elveszett minden erő. Nincs egyetlen férfi az országban.

Hát asszony van? Igenis, nőnemű emberek.

Ott az egyik. Aki odaveti magát annak az embernek, aki őt rágalmazta, csak azért, hogy magas megvetését kifejezhesse ezzel a lenézett nyomorult irányában, aki őt védelmezte.

Hát a másik?

A hercegek kegyence, az egész világ csalogatója.

Az úrnőtől a parasztleányig nincsen semmi; mind a kettő szívtelenség.

S a föld alatt sincs jobb világ. A tárnában napok óta viheder jár. Olyan sűrűen jön a könlég, hogy nem lehet benne dolgozni.

Bárcsak a fejére szakadna egyszer az egész, mikor odalenn van!

A fekete tájképhez való gondolatok.

Amint Iván a hármortól levezető úton a szélső munkás-házak előtt elhaladt, a legutolsónak az ajtaján egy munkást látott kibotorkázni. Az az ajtó egy pálinkásbolt ajtaja.

A munkás háttal volt neki fordulva, nem ismerhetett rá. Látszott, hogy erőlteti az egyenesen járást, hogy léptei ne ingadozzanak.

„Ki lehet az, aki ilyen korán reggel már tántorogva jön ki a korcsmából?” — gondolá Iván, s meg akarva tudni, melyik munkása lehet az, utána sietett, hogy szemközt láthassa.

Mikor utolérte, bámulva ismert rá. Ez Szaffrán Péter.

Ivánnak felötlött ez a dolog. Emlékezett rá, hogy Szaffrán felfogadta Evila eltűnésének napján, hogy soha több pálinkát inni nem fog.

Azt is tudta, hogy Szaffrán megtartá fogadását.

De arra is emlékezett, hogy ugyanakkor olyasmit is ejtett ki, hogy még egyszer fog pálinkát inni, s valami rejtélyes fenyegetést is kötött e mondatához.

Hát hadd igyék! Az ő dolga.

De minek jön ide, Iván telepére pálinkát inni? Nem kap eleget a saját gyártelepe butikjaiban?

Hátha neki ez tetszik.

Iván üdvözlé a férfit.

— Jó reggelt, Péter!

Az üdvözöltt nem fogadta a köszöntést, hanem ahelyett merőn, vadul a szemébe bámult, mint egy veszni készülő kutya, mely embert nem ismer többé. Ajkait összeszorítá, és orrcimpái széttágultak; a sipka le volt szemöldére húzva.

Iván meg akart tőle valamit tudni.

— Jár-e a ti tárnáitokban is a viheder? — kérdezé tőle.

A megszólított erre sem felelt semmit, hanem feltolta a sipkáját homlokáról, s szemeit kerekre felnyitva odahajolt hozzá egészen közel, s akkor némán szétnyitva száját, rálehel a kérdezőre. S azzal semmit sem szólva, elfordult tőle, és ment tovább a részvénytárna felé vivő úton.

Ivánnak valami borzadály futott végig egész testén, mikor ez a rálehel pálinkaillat érte arcát. Ez különben sem kellemetes szag.

Utána nézett, egy helyben állva, a távozónak, ki, amint hús lépésnyi távolban volt Ivántól, ott még egyszer visszafordítá fejét, hogy ugyanazt a fenyegető, veszésnek indult arcot megmutassa neki; ajkait felhúzta, mint a fenyegető eb, hogy ritka fehér fogsora s széles vörös ínye kilátszott azok közül.

Ez arc láttára Iván zsebébe nyúlt, s egy percre az a gondolat villant át lelkén, amint revolverének agya kezébe akadt, hogy ha ő most ezt az embert úgy föbe lőné, hogy rögtön hanyatt essék, valami Istennek tetsző jó dolgot követne el vele. Iván egy idő óta revolverrel volt kénytelen járnai, mert a szomszéd tárna munkásai azzal fenyegették, hogy egyszer, mikor magányosan jár, belelökik valamelyik szénüregbe, ha másként el nem tudják pusztítani; s a durva, felbőszített, idegen elemekkel összekevert hadtól minden kitelik.

Hanem azután csak hagyta menni Szaffrán Pétert. Ő is

megfordult, s ment a tárnája felé, a légszivattyú gépet megvizsgálni.

A tárnában három hetedrész volt az arány a könlég és a levegő között. Annálfogva Iván megtiltotta e napra a föld alatti munkálatot, előbb ki kell szivattyúzni a vészterhes gázokat.

A munkásokat mind a külső szén eltakarításához rendelte, a tárnánál nem maradtak mások, mint akiknek a szivattyúkemencék körül volt dolguk.

Iván maga egész késő estig ott volt felügyelni.

Este hazabocsátotta munkásait: éjjeli munka ma nem lesz.

Maga is jókor házikójába vonult.

Csúnya, ködös, borongós idő volt, s az ragad az ember kedélyére. Az ember együtt szenved a természettel.

Ha az ég melankolikus, az ember is az. Hát még mikor a föld is betegeskedik. Ez itt alattuk már napok óta lázban van. A kőszén halálos gázokat izzad, s bűzhödt lélegzetével megmérgezi a levegőt: féregtől, penésztől hull le minden gyümölcs, üszög lepi meg a gabonát, s métely pusztít az állatok közt. Az ember maga is gornyadozik.

Iván egész nap érezte azt a névtelen borzadályt, mely egyszer-egyszer végigfutotta testét.

Kellemetlen világ!

Mikor magára maradt pusztá lakában, még jobban elővette ez a fagyos érzés. Lúdbőrzött minden tagja. Nyugtalan volt.

Kedvetlen volt minden gondolatja, akárhová fordította. Ha saját anyagi viszonyaira gondolt, ha hazája ügyeire, ha jó barátokra, ha szépasszonyokra, egyik nagyobb undort keltett, mint a másik.

A tudomány sem vigasztalá. A vak tapogatózása az a sötétben.

A munka nem ízlett. Ez pedig a legrosszabb kórjel.

Még ha étel, ital nem esik jól, ha az álom nem kell, ha a

szép nő szava nem melegt: hagyján; de mikor már a munka nem ízlik, az már nagy nyavalya.

Nem kellett testének, lelkének, se álom, se ébrenlét.

Lefeküdt, csak azért, hogy feküdjék. Lehunyta a szemeit, csak azért, hogy ne nézzen velük.

S azután a lehuny: szemek előtt megnépesült a világ. Eszébe jutott mindenféle a múltból.

Emlékező undorral — mert az undornak van legjobb emlékezete — gondolt Szaffrán Péter pálinkaszagú leheletére, s ez az undor visszavezette az egykor mondott szavaihoz a munkásnak:

„Nem iszom több pálinkát ez életben soha. De még egyszer iszom. Amikor megérzi ön rajtam, hogy pálinkát ittam, vagy meglát a korcsmából kijönni, az nap maradjon otthon a házában; mert azon a napon nem tudhatja senki, miért, mi módon, és mi által hal meg!”

De hát mi bajom nekem a te részegségeddel? Te aludjál otthon, én is aluszom otthon.

Hanem a kísértet sehogy sem akart otthon aludni. Minden módon azt akarta, hogy Ivánnal egy ágyon aludjék.

Amint Iván kissé elszenderedett, már érezte azt a kellemtelen bűzt az arcán, s látta lehuny: szemein át amannak feléje hajló arcát, amint vérben forgó szemeit rámeresztí, s felhúzott ajkai, összeszorított fogai közül rálehel.

Úgy erőlködött őt ledobni magáról.

Egyszerre, mintha az ítéletnap i rombolás szava dördülne meg, egy rettentő pukkanás ébreszté fel Ivánt előálmából.

Olyan jól felébreszté, hogy ágyából is kidobta: a földön szedte fel magát.

Az első gondolatja ez volt: „A zuhatar szétzúzta a tárnámat!”

Még csak ez a csapás kellene a fejére, hogy semmivé legyen téve!

Kirohant az ajtón a szabadba.

Künn koromsötét éj volt és siket csendesség, minő a fülzúgás siketsége.

Azt sem tudta, merre forduljon. Kiáltson-e? Kinek kiáltson? Van-e még élő lény ebben a völgyben? Meghalt-e és eltemetve minden? Vagy él, de meg van némulva minden ember, miként ő maga?

Mi volt ez? Honnan jött ez a dördület, mely után még most is reszket a föld, még most is zúg a levegő?

A következő perc feleletet hozott.

A szuroksötét éjszakában egyszerre vakító lángoszlop emelkedik ki a részvénytárna épületei közül, s pillanat múlva egy még nagyobb robbanás hangzik az előbbinél, melytől a házak minden ablaka bezúzva csörömpöl össze, s a megrázott kémények hullanak alá a tetőkre; míg az iszonyú légnyomás Ivánt ajtajához visszataszítja.

S az alvilági fénynél ott látja Iván saját tárnája előtt munkásait térden állani az iszonyat, a rémület kifejezéseivel tűzvilágította arcaikon. A közeli házak küszöbein nők, gyermekek alakjai; a rémület első rohamától mozdulatlaná téve.

Az egész völgy egy beomlott vulkán kráteréhez hasonlít. Gomorrához, midőn a Holt-tenger alá a tüzeseőben elsüllyed.

A rettenetes láng felcsap a felhők magaslatáig, s mennydörögni tanítja az egeket, amilyen mennydörgést zivatar utánozni nem fog soha.

S két perc múlva vége van a lángnak; az egész táj ismét pokolsötét lesz, csak a részvénytárna fölött terjeng még valami vékony fehér felhő.

— A szomszéd tárna felrobbant! — kiálta a kétségbeesés ordításával Iván, mintha nem hinné, hogy a pokolbeli csattanás úgysis felébresztett mindenkit, akit halva nem hagyott. — Segítségre emberek!

Nem jutott most már eszébe, hogy „cudar a világ”, hogy „ellenségei az emberek”, csak azt tudta, hogy egy irtóz-

tató, szavakkal ki nem fejezhető szerencsétlenség történt a föld alatt, akárkié legyen az a föld.

— Segítségre, emberek! — ordíta még egyszer s a lárma-haranghoz rohant, és elkezdte azt rángatni teljes erejéből.

Perc múlva jöttek minden oldalról felriadt munkásai, mindenik azzal a kiáltással: „A szomszéd tárna felrobbant!”, mintha volna valaki, aki azt nem tudná.

Azután egy hosszú néma perc következett. A tárna-munkások lámpáikkal kezeikben körülfogták Ivánt, s kérdően néztek arcára, mit fog mondani.

— Meg kell őket mentenünk! — ez volt Iván első szava hozzájuk.

Óh, be eltalálta mindannyinak gondolatját.

Azokat, akik a föld alá temetve vannak (talán még élnek?), meg kell menteni azoknak, kik az Isten ege alatt maradtak. Nincs itt most ellenség, csak ember és ember!

— Gyorsan elő kell hozni a légszivattyút, a merítő vedreket! — osztá ki a parancsokat Iván. — Minden ember lássa el magát szájtakaróval! Vegyétek a faltörő szereket, hozzatok kötelet, lábtót és a kaucsuktömlőket. Ne maradjon itt más, csak az asszonyok. Előre!

Ő maga egy nagy feszítő vasrudat kapott vállára, s alig véve magára valami rossz öltönyt, sietett munkásainak utat törni a részvénytárna felé.

Az új birtokosok erősen körülpaláncolták birtokukat, hogy Iván szekerei ne járhassanak rajta keresztül.

A kapukon nagy betűkkel volt hirderve: „Ezen kapun engedély nélkül bemenni szigorúan tiltatik!”

Nagyon jártak most az engedély után!

Amint a kapu be volt zárva, Iván nekifeszíté a vasrudat, egyet recscentek a pántok, s a kapu feltárult.

Az emberek nem várták, míg a lovakat befogják a gépek szekereibe, maguk fogóztak azokba, s tízen tolták, húzták azokat úton, út nélkül, kémény irányában, merre közelebb volt.

Mint egy futó lidérctábor, olyan volt végigvonulásuk az éjszakában, amint mindegyiknek övébe volt akasztva a lámpája.

Nemsokára lett számukra kivilágítás. A részvénytárna melletti vashámor egyik boltozata beomlott az erős rázkódástól, s az izzó kohók tűzfénye egyszerre végigvöröslött a tájon.

A munkások szétszaladtak mellőle; folyhatott az olvadt vas, amerre akart.

Egy réműletes kép bontakozott ki a tárnához érkezők előtt e tűzvilágítás mellett.

Az akna fölötti gömbölyű szivattyúkemencék nem voltak sehol, tégláikkal ezer ölnyre terítve a mező.

Az emelőgép, mely öntöttvasból volt, felfordítva feküdt messze előbbi helyétől, s a toronyszerű épületnek csak egy fala állt, arról csüggtek alá a kiszakított vaspántok. S a közel fekvő nagy épületek tetőiről lehántva minden cserép.

A tárna északi torkolata pedig be volt omolva. A pompás faragott kövekből épült portálé, mintha egy elhagyott kőbánya torkolata lett volna, egymáson hevert.

Kövek, gerendák, vasrudak, szén és terméskő csodamódon összekeverve, mintha egy vulkán köpte volna oda.

És az a rettenetes sírás!

Száz meg száz asszony és gyermek. Talán ugyanannyi özvegy és árva?

A férjek, az apák ott a lábaik alatt vannak eltemetve. És ők nem tudnak rajtuk segíteni.

Egypár férfi inkább oktalanságból, mint bátorságból, megkísérlé egymás után behatolni az összeomlott tárna szádába.

A kitóduló gáz leütötte őket lábaikról, társaik nagy életveszéllyel vonszolják ki őket most éppen csákllyákkal, horgos kötelekkel.

Egy már oda van kifektelve a gyepre. Kezeiket tördelő tehetetlen asszonyok állják körül.

Iván, amint odaérkezett, azonnal elkezdett intézkedni.
— Nem kell a tárna-szádához közelíteni oktanul!
Várjon mindenki, míg visszajövök!

Az igazgatósági épületbe sietett. Nem jutott eszébe, hogy fogadást tett soha nem beszélni többé Raunéval.

Hanem Raunét nem találta otthon. Az éppen a szomszéd városban volt; ott a vasúti vállalkozók adtak bankettet a nagy alagút elkészülésének örömére. Neki ott kellett lenni.

Csupán a másodmérnököt találta helyben. Az szemközt jött rá.

Átkozott flegmatikus ember volt.

Azzal vigasztalta magát, hogy megtörténik ez külföldön is. Az ilyen katasztrófákat már ott számításba sem veszik.

— Újra kell építeni a portálékat, újra felpóckolni a tárnasikátorokat, s talán másutt kezdeni a turzást. Ez sok pénzbe fog kerülni. Voilà tout!

— Hány ember dolgozott odalenn? — kérdezé tőle Iván.

— Most csak valami százötven.

— Csak? Hát azokkal, mit gondol ön, mi lesz?

— Hja, biz azokat nehéz lesz megszabadítani, mert éppen most dolgoztak azon az átjáraton, mely az északi tárnát a keleti tárnával összeköti, hogy a ventiláció tökéletesítve legyen.

— És így más bejárat nincs a tárnába, csak amelyik összeomlott?

— De a keleti tárna is összeomlott! Annak a lángja volt az, ami az aknán kicsapott. Látta ön?

— Megfoghatatlan volt előttem, hogyan jöhetett több percnyi időköz után az utóbbi robbanás az előbbi után?

— Annak igen természetes magyarázata van. Az áttörendő aknafal már olyan vékony volt, hogy azt az északi tárna robbanása bedönthette. Akkor kétségtelenül nem a lángtól, mert ez már ellobbant, hanem az erős légnyomástól (az is hőséget fejt ki) gyulladt meg a keleti tárnában a gáz, s minthogy az omló szén felé nem törhetett ki, az akna torkán lövellt fel.

Ez olyan, mint mikor a puska csövébe homok megy, s a lőpor inkább a puskacsövet szakítja szét, semhogy a homokot taszítaná ki.

Ezt olyan hidegvérrel magyarázta meg a mérnök Ivánnak, mint akit ebből az egész afférból semmi sem illet egyéb, mint hogy már most egészen új portálé-mintákat kell majd neki rajzolni.

— Hogy az eltemetett munkásokat megszabadíthassuk, legelőbb a gázt kellene az üreg torkából kiszivattyúzni, hogy a romok elhordásához lehessen kezdeni. Hol az önök szivattyú-gépe?

— Ott van ni — szólt a mérnök a levegőbe mutatva —, ha még le nem esett.

— S hordozható szivattyúk nincsen!

— Annak szükségét nem látta be senki.

— Jó! Itt az enyémm. Alkalmazzuk azt!

— Csak azt szeretném tudni, hogyan? Ha rézcsöve van a szivattyúnak, az a zezugos romok közé be nem tolható, ha kaucsuktömlője van, az elhajlik.

— Azt embereknek kell oda bevinni.

— Embernek? — szólt a mérnök ajkaival prüszkölve. — Nézzon ön oda! Most húzzák ki a harmadik embert halottan, aki bolond fejjel a romok közé rohant.

— No, még azok sem haltak meg! Majd életre hozzuk őket.

— De azért nem hiszem, hogy ön ma estig valakit találjon, aki a tömlő végét bevigye ötven lépésnyire a romok közé.

— Már találtam is! Majd megteszem magam.

A mérnök vállat vont. Nem tartóztatta.

Iván visszament embereihez, kik azalatt munkához rendezkedtek. Félrehívta a legvénebb tárnamunkást.

— Pálom! Valakinek be kell menni a tárnatorokba a légszivattyú tömlőjével.

— Jó! Húzzunk sorsot!

— Nem húzunk sorsot. Én magam megyek. Ti mind családapák vagytok. Feleségeitek, gyermekeitek otthon; nekem senkim. Mennyi ideig tartja ki az ember lélegzetvétel nélkül a tárnában a gáz között?

— Míg az ér százat üt.

— Jól van! Adjátok ide a tömlőt. Kössetek egy kötelet a derekamra, s eresszétek azt könnyen utánam. Ha a tömlőt nem húzom többé magam után, akkor vonjátok vissza csendesen a kötelet; de csendesen, hogy ha el találtam csni, a fejemet össze ne zúzzátok a heves visszarántással.

Iván ezalatt leoldotta derekáról a gyapotövet, s belemártotta azt egy veder borecetbe, s azután kifacsarva, körütkötötte vele az arcát, hogy szája és orra el volt takarva vele.

Azután hóna alá igazította a kötél hevederét, vállára vette a tömlő végét, s megindult a romok közé.

A vén munkás utána dörmögte:

— Számláld a perceket, uram! Ötven oda, ötven vissza.

Iván eltűnt az omladékok között.

A munkások levették kalapjaikat s kezeiket összekulcsolák.

A vén munkás jobbával bal keze csuklóját fogva számlálta az érütéseket.

Már túl volt az ötvenen, a tömlő még folyvást húzódtott odább.

Már a hatvan, már a hetven járta, a tömlő még egyre húzódtott. Iván még egyre beljebb nyomult a halálos légbe.

A vén munkás homlokáról a hideg verejték csorgott alá.

Már nyolcvan, már kilencven, már száz perc!

Sohasem fogjuk őt látni többé.

Ekkor megállt a tömlő.

Most a kötelet kezdték vontatni.

Az lankadt volt. Nem húzott terhet. Ő jön visszafelé.

Még mindig jön, még mindig lankadt a kötél. Most egyszerre megfeszül: Vigyázva húzzad! Újra lankad a kötél. A vén munkás a százhatvanadik percet számlálja. Akkor kapasz-

kodik ki Iván a tárna-szádából, a boltozat leesett zárkövére támaszkodva, de már azt átlépni nincs ereje; s amint egyszerre odarohannak hozzá, szédülten bukik munkásainak karjai közé. Arca sápadt, mint aki halállal küzd.

— Nincs semmi baj! — rebegi magához térve, amint arcát a friss lég éri, amint homlokát ecettel megdörzsölik. — Ah! Odabenn rettenetes lég van. Mit kell kiállani azoknak, akik odabenn rekedtek!

És nem az jutott neki eszébe, hogy: „Itt vagytok most nyomorultak, kik hálátlanul elhagyatottok, kik vesztetre összeesküdtek, kik híveimet üldöztétek, kik utánam árulkodtatok, kik orozva előlni akartatok, kik követtségbe jártatok, követet küldeni készültetek tulajdon szülőföldetek ellenségeihez! Itt vagytok most a bosszúálló anyaföld sötétségébe eltemetve!” Hanem az jutott eszébe: „Mennyit kell szenvedniök nekik a föld alatt! Szabadítsuk meg őket!”

Amint a légszivattyú gép működésbe jött, hozzá lehetett kezdeni a munkához.

Most is nehéz küzdelem volt az, de lehetséges.

Iván felosztotta az embereket szakma szerint.

A romok széthordásánál egy óránál tovább egy ember nem dolgozhatik.

Mindenki bekötve tartsa egész arcát. Amint valamelyik szédelegni kezd, társai rögtön kapják meg, s állva vigyék el onnan.

Mire megvirradt, a beomlott portálé el volt takarítva. Hanem az üreg torkába nem világíthatott be a nap.

Az agyagpala boltozat egyik oldalon végig le volt szakadva úgy, hogy Ivánnak, midőn a tömlőt oda bevitte, alig lehetett annyi szabad tere, hogy testével keresztülfúrhatta magát a résen. Ahol pedig a tömlő végét elhagyta, ott egészen le volt szakadva a boltozat.

Emberföltötti vállalkozás volt azt, ami hetek munkája lett volna, azt most napok alatt végrehajtani. Pedig tenni kellett!

Iván munkásai tovább folytatták a beomlott tárna-szádának kibontását, amiben nagyon kevés segítséget kaptak a részvénytárna részéről.

Kisült, hogy a felrobbanás éppen azon időszakban történt, amidőn a munkásokat felváltják.

Midőn bányagázban kell dolgozni, négyszer váltakoznak.

Ez éppen az éjféλι csere idejében történt. Egy része a munkásoknak éppen akkor bocsátkozott le az aknanyíláson; azok már az égben vannak!

Más rész útban volt kifelé, azokat a robbanás s az omló tárna agyontaposta. Hanem egy rész valószínűen a lerakódó helyen maradhatott, ahol sem a láng, sem a romok nem érheték, azok most ott élnek eltemetve.

Tehát idekűnn alig maradt húsz-harminc férfi tárnámunkás.

A hámor munkásait pedig a hámor igazgatója kerekén megtagadta a tárnabontásra odakölcsonözni. Neki minden kohójában olvad az érc, ha nem ügyeltet rá kellően, csupa „medvét” fog velük.

(Medvének híják a kohászok az olyan vastömeget, mely hibás olvasztás miatt nem jött ki a kohóból s melyet azután mint kárba veszett tömeget kemencéstől együtt ki kell lökni.)

Pedig a hámor munkája sűrgetőš. A vasúti síneknek napjára el kell készűlni, különben óriási bánatpénzek fizettetnek.

Tehát Ivánnak munkásaival csaknem egyedűl kellett végeztetni a szeretet munkáját. Csupán az asszonyok voltak kezére. Azok segítettek férjeik szabadítóinak.

S az nehéz munka volt.

Az omladozó folyosótetöt minden fél ölnyire aláarakott gerendákkal kellett felpóckolni, s amint egyszer nyílást törtek az omladványban, egy új ellenséggel találkoztak.

A robbanás után a tárnát ellepte a víz.

Most még a vízszivattyúkat is működéšbe kellett hozni. Ahová azzal nem lehetett férni, merítő vedrekkel kényszerűltek kiadogatni a fekete iszapot.

Térdig bűzös iszapban állva, dögletes légtől körülvéve, felülről szüntelen hulló omladéktól fenyegetve haladtak nyomról nyomra mélyebben a föld alá a derék munkások.

Délután hazaérkezett Rauné úr is.

A legjobb mulatság közepett tudta meg a rémhírt. De ugyan dühös is volt.

Odajött a tárna elé, s átkozta a benn veszett munkásokat.

„A gazemberek! Egy millió kárt okoztak a társulatnak! Bár döglöttek volna ott meg valamennyien! Mit vesződnek a megszabadításukkal! Vesszenek ott! A részeg gazemberek!”

A dolgozó emberek nem feleltek vele. Először azért nem, mert nem érték rá, másodsor mivel mindegyiknek be volt kötve a szája. A tárnanyitás nagyon csendes munka.

Hanem egyszer azután találkozott egy munkással Rauné úr, aki, mikor legjobban átkozódott, s szidta az elsíroltakat, egészen odaállt eléje, és merően a szeme közé nézett.

Az is éppen olyan iszapos, szénnel befent alak volt, mint a többi. Arca éppen úgy, mint a többinek, kendővel szeméig bekötve, azon felül korommal belepve, hanem a szemeiről azért ráismert.

Aki egyszer ezekbe a szemekbe nézett, sohasem felejtette el azoknak tekintetét. Azok Iván szemei voltak.

Rauné úr elhallgatott rögtön, s elkotródott onnan mérnökével együtt, s hagyta azontúl Ivánt működni, ahogy neki tetszik.

Négy nap, négy éjjel szakadatlanul folyt az erőfeszítő munka.

A derék emberek leküzdöttek minden akadályt, utat törtek a szabad tárnáig.

Iván ez idő alatt nem evett asztal mellett, s nem hált ágyban. Ott falatozott, mikor ráért, a legközelebbi kövön, s aludt egy-egy órát, mikor elnyomta az álom akárhol, ahol útban nem volt. Egy órára sem távozott el a tárnától.

Negyediknapon találták meg a munkások a legelső embert.

Embert? Dehogy! Egy tömeget a falhoz tapasztva. Valaha hús volt és csont.

Néhány öllel odább feküdt a földön egy másik ember, akinek nem lehetett megtalálni a fejét.

Azután találtak egy gyalogszekeret, minőn a szemet tolják kifelé, darabokra szaggatva, forgácsai egy emberi hullát szurkáltak összevissza.

És azután ismeretlenné perzselt alakokat. Azokat már a láng is érte.

Egy helyen tizenöt embert sajtolt egy csoportban össze egy leszakadt palakő réteg, száz mázsányi súlyú. Azokat ott kellett hagyni. Napokig fog tartani, míg azt a követ szét-darabolhatják.

Most a még talán élőket felkutatni sürgős az idő.

Mindenütt, a tárna minden folyosóján lehetett találni halottakat; de az még mind nem adta ki az elveszettek számát.

A részvénytárna munkásai azt mondták Ivánnak, hogyha valahol lehetnek élve megmaradtak, az csak a lerakodó helyen lehet, ahol munka kezdete előtt iszákjaikat le szokták tenni s munka után ismét előkeresni.

Hanem a folyosókban oly rombolás történt, hogy maguk az ott jártas munkások is alig tudták magukat tájékozni; néhol kitörte a robbanás a közfalakat, másutt betemette a bejáratokat, vagy átszakított két egymás fölött levő folyosót. Kutatni kellett még a jártasnak is, hogy merre a tájékozó főutca?

Végre úgy tetszett Ivánnak, mintha egy nagy halom kőszén és palakő tördelék alól halk nyöszörgés ütné meg füleit.

— Itt kezdjünk el ásni! — mondá munkásainak.

Az omladékot félre kezdték hártani, s amint az eltsztult, a részvénytárna munkásai kezdték tájékozni magukat.

„Igen! Itt van az ajtó, mely a lerakodó terembe vezet!”

A légnyomás bizonyosan becsapta az ajtót, az oldalfalat

rádöntötte s betakarta vele, s míg egyszerre eltemette a benn levőket, egyúttal megvédte őket az agyonperzseltetéstől.

Úgy volt!

A nyöszörgés, a segélyhívás egyre hallhatóbb lett az omladványon keresztül, már látható lett az ajtó, s amint azt sarkaiból kiemelték, Iván volt az első, ki lámpájával bevilágított a sötétségbe.

Nem hangzott eléje örömkialtás. Nem rohantak térdeit átölelni kárhózatból kimentett alakok. Az élet végküzdelmének torzalakjai feküdtek ott.

Száznál többen.

Még mindannyi élt! De minő élet! Kiaszva az éhségtől és szomjútól. Elfojtva a bányalégtől. Megtörve a kétségbeeséstől. Száz emberi csontváz emelé fel lankadt kezeit, bágyadt fejét a besütő világosságra. A hajnalsillag volt az a sírban. A csontház mozdult meg a feltámadás szavára.

És egy szívreszkettető nyöszörgés, melyben már semmi emberi hang nincsen, hangzott fel száz ajakról, hogy annak, aki azt hallotta, egész életére volt elborzadni valója tőle.

Ezek a robbanás percében iderekedtek. A légnyomás egyszerre kioltá lámpáikat, s világot gyújtaniok örülség lett volna. Azóta itt vannak a sötétségben eltemetve.

Veszedelmüket szaporítá az, hogy az elboríttatás után nemsokára kezdék észrevenni, hogy a víz lassanként szivárog abba a terembe, mely nekik menedékül és csontházul szolgált. A terem fél öllel mélyebben fekszik, mint a folyosó.

Akkor a sötétben elkezdtek a terem deszkáiból és cölöpei-ből emelvényt alkotni. Erre az emelvényre kapaszkodtak fel mindannyian. Ott várták a sokszoros halált. Az éhség, a bányalég vagy az emelkedő víz hozta halált.

Mikor a szabadítók rájuk nyiták az ajtót, a víz már éppen a küszöbig ért, s az emelvény padlatát nedvesíté.

Iván intézkedésére csendben, rendben szállíták ki a nyomorultakat síri fekvőhelyükből. Azok nem tolakodtak előre.

Mindegyik feküdt veszteg a maga helyén s várt, míg rákerül a sor.

Nagyon csendes emberekké tette őket az a halottak próbája.

Némelyik a szemeit sem bírta már felnyitni; de Iván úgy találta, hogy még mindannyi él, s az emberi természet csodatevő!

Ezek tehát meg voltak szabadítva.

De még ezzel nem volt bevégezve a munka.

Hátha még az áttörésnél is lehetnek elsírolt emberek?

Azután az iránt is bizonyoságot kelle szerezni, vajon csakugyan úgy történt-e, ahogy a mérnök feltételezé, hogy az első robbanás bevégezte a két tárna közti áttörést, s most ebből amabba is át lehet menni, ami nagyon megkönnyítene a szabadítók munkáját a keleti tárna áldozataira nézve.

Az áttörési alagút szájánál ott feküdt egy ismerhetlenségig összeégett alak.

Kezében volt még akkor is a Davy-lámpája *kinyitva*.

Tehát ez volt az az átkozott, aki a rémtettet elkövette!

Tehát csakugyan emberi örültség gondolta ki e pokoli rombolást!

A hulla ismeretlen volt. Öltöneyei leégtek róla. Hanem a bőrvén volt egy acéltokocska. Abban a tokban találtak egy aranyórát, melynek lapjára zománccal egy szép hölgy mellképe volt festve.

Iván Evelinára ismert e képben.

És a kép mellett volt egy százforintos bankjegy, erősen megbarnítva az izzó lemeztől, de meg nem égve.

E bankjegy hátuljára ez volt írva:

„Kaptam ma egy éve, *visszafizetem* ma.”

Borzasztó visszafizetés volt!

Iván most már értette az egész összefüggést e rémítő ember tettei és szavai között, kit az emberevés emléke ily óriási embergyilkolásig üldözött.

A fenyegetőzést menyasszonyának elszöktetésekor.

A hirtelen elvállalt szolgálatot a részvénytárnában.

Az utolsó pálinkaivást. És azt a vészjósló lehetetet
Iván arcára.

Ez egy antikrisztusi jellem volt.

Egy emberi testbe öltözött démon, ki feláldozza önmagát, hogy bosszút álljon mindenkin, aki őt megbántotta, meglopta, kinevette, kigúnyolta, lenézte, bolonddá tette, tósztokkal megtisztelte, gazdagságával inzultálta, pompájával ingerelte, együgyűségét orránál hurcolta!

Hogy fognak utána esni valamennyien, hogy rúgta ki alóluk a talpkövet, s hogy fognak zuhanni az ő sírjára egymásután: pap, bankár, tőzsér, diplomata, miniszter és komédiásnő!

Ennek már nincs mit tanulni a pokolban!

Iván gondolatokba mélyedve állt a hulla fölött, és e percben az eget érte fejével. Pedig a föld alatt volt.

Az ő szívében is dúltak ezek az indulatok mind!

Őt is meglopták, megrabolták, kinevették, gazdagságukkal agyonnyomták, szíve közepébe mérges gyilkokkal szúrtak ugyanazok az emberek, akikre ez a másik önté ki a bosszúmérget!

És ő most ellenségei életét, vagyonát siet megmenteni.

Nemcsak az emberéletet, hanem őszintén az emberi vagyont is.

Hisz az a roppant kincs, ami itt a föld alatt hever, nem csupán ellenségei kincse, hanem az emberiségé is; az állam gazdagságának, az ipar emelkedésének titkos tárháza ez.

És még egy nagy félelme volt.

Nem mertte azt senkinek mondani, mert ha közölné gondolatját munkásaival, akik eddig minden vészen keresztül követték, egyszerre visszafordulnának, és futva igyekeznének a szabad légre feljutni.

A Davy-lámpák sodronyhengere színültig van telve vörös lánggal, ami azt hirdeti, hogy még mindig egyharmad

rész a könlég a tárnában, csak kétharmad az éltető lég: a többi halálgőz.

De már a bányagáztól nem félnek. Ennek a rettenetes szellemnek fényárasztó szeméibe megszokták bátran belenézni. Még akkor is, midőn szétroncsolt áldozatainak tetemeit rakják a hordágyra.

De van egy másik szellem, aki lehunyt szemmel jön. Azzal nem mert találkozni senki. Az a *szénlég* a bányában.

Annak a jelenléte rettenetes!

Midőn az alagút áttöréséhez értek, csakugyan úgy találták, ahogy a mérnök előre mondta.

A közfalat kirúgta a robbanás, s most csak ennek az omladékait kellett elhárítani, hogy a keleti tárnával meg legyen nyitva az összeköttetés. A feladatot teljesítő munkások egyike sem bírta sokáig az ott dolgozást.

Néhány percnyi munka után egymásután visszatértek, s köhécselésről panaszkodtak, s hogy a lámpa azon a helyen rosszul ég.

A folyosón még az egész hengert félelmesen megtölti a lámpa lángja, s az omladéknál már csak pislog. Ez még félelmesebb.

A legutóbb visszajött munkás azt mondá, hogy amint egy nagy széndarabot megmozdított, oly kellemetlen szag hatott át szájtakaróján, hogy nem bírta kiállani. Hasonlított az a szag a romlott savanyú káposzta bűzéhez.

A vén munkások már tudták, hogy mi az a káposztabűz a tárnában.

Az öreg Pál figyelmezteté Ivánt, ki maga ment oda vizsgáldni, hogy őrizkedjék lélegzetet venni szájkendőjén keresztül, s sietve jöjjön vissza.

Iván fogta a vasrudat és a lámpát, s lélegzetét visszatartva odasietett a romtörés felé.

Két kézre fogott vasrúdjával teljes erejéből meglökte a széntömeget, mire az nagy robajjal omlott be túlfelől.

Akkor a rúd kecskekörme közé csíptetve lámpája fogantyúját, betolta azt a támadt résen.

A lámpa egyszerre elaludt.

S amint a sötétségből a résen áttekinthetett Iván, borzadva látta, hogy a túlsó tárnában valami vöröses izzó fény dereng, mely az egész folyosót végigvilágítja.

Tudta jól, mi az.

Olyan jól tudta, hogy rémültében otthagya a vasrudat is, s sietve futott onnan, ahogy bírt.

— A keleti tárna ég! — mondá elrémülten a munkásoknak.

Azok egy szót sem szóltak többet, hanem megkapták Iván karjait kétfelől, s sietve vonszolták el magukkal, nehogy hátul maradjon.

Ami utánuk jön, az a rémséges búz, az nem a rettenetes viheder többé, aki fenyeget s összezúz, ha felgerjesztik haragját, hanem az alattomos széngáz, mely a tárnaégésből fejlődik, mely nem hagy magával dacolni, nem becsüli a bátor szívet, s akit egyszer megfojtott, életre nem engedi dörzsölni vagy visszaimádkozni többé. Ez elől futni kell.

Percek múlva üres volt a tárna.

Mikor a napvilágra kiértek, ahol a tömérdek asszony, gyermek örömsírása vagy jajveszékeltése vevé körül a kiszabadult élő halottakat, feltalálta Iván a mérnököt.

Iván most már letépte szájáról a kendőt.

— No uram, most már megmondhatom önnek, hogy mi van odabenn! A végpusztulás. A keleti tárna ég! Több nap óta kell neki égni, mert az egész folyosót izzani láttam. E látmányt soha el nem felejttem. Ez nem emberi gonoszság műve, nem Isten csapása többé, hanem egyenesen a felügyelők hanyagsága. Azt ön mint nagy fizikus tudni fogja, hogy a kőszéntárna azáltal gyullad ki, ha a kénkovacsos kőszéntörmeleket, ami hasznavehetlen, halomra hagyják gyűlni. Az ott megfűlled, s amint szabad lég éri, magától kigyullad. Az önök

tárnái teli vannak ily tűzélesztő szeméttel. És már most jó éjszakát önöknek is, nekem is! A tárnatüzet el nem oltja senki. Ismeri ön a duttweileri égő hegyet? Százhusz éve, hogy kigyuladt benne a kőszén. Még most is ég. Itt lesz neki a párja. Jó éjszakát, uram!

A mérnök vállat vont. Mit tartozik ez órá?

Iván elhagyta munkásaival együtt az istenverte telepet.

Hát az ő telepe mivé lett azóta? Saját jószágára nem is gondolt négy nap és négy éj óta . . .

DU SUBLIME AU RIDICULE

Aki meg akarja érteni e mondat jelentését: „A magasztos a nevetségéstől csak egy lépésnyire van”, játsszék a börzén. Ott majd megtanítják rá.

Ma olyan voltál, mint egy „kisisten”, holnap olyan leszel, mint egy „kiskutya”.

Ma mind a hatvan „*agent de change*” rekedtté kiabálja magát vállalataid nevével a „*corbeille*” kerek sorompója mellett; ma minden börzefejedelem meglátja, hogy ott vagy a „*parquetten*” s lesik az arcodon, víg vagy-e, nincs-e valami rejtett árny az arcod ragyogásában. Ma, mikor az egy órát üti s megszólal a börze harangja, tódul utánad a *coulissier*-k serege, az *agent de change*-ok messziről mutogatják eléd „*carnetjeiket*”, telijegyezve javadra kötött „*affaire*”-ekkel. Ma a *coullisse* népe egymás hátára teszi papírjait, úgy jegyzi irónnal részvényeidre tett fogadásait. Ma minden kéz mutogatja a „*pointage*”-t ujjaival a levegőben, emelkedésed tanúját. Ma elállják a *passage de l'Opéra* átjáratait a tömegek, akik nevedre spekulálnak. Ma dühösen kiabálják papírjaidra: „*je prends ! je vends !*”, kötik rájuk a szerződéseket „*fin courant*”-ra, „*fin prochain*”-re. „*En liquid !*” Még a börzén kívül is, honnan a „szépnem” ki van zárva, mert asszonynak nem szabad a börzén játszani törvény rendeleténél fogva, tehát játszanak a börze kerítésén kívül, ezernyi pénzvagyó kapzsi némben lesi a *carnetes* bizományst, ki a vasrácson keresztül kiáltja ki a „*bourse des femmes*”-

nak, hogy állnak a részvényeid. S a sétány túlsó oldalán a nagy úrhölgyek, kik szégyenlenek közel jönni, de nem szégyenlenek játszani, kihajolnak hintóik ablakán megtudni, mit nyertek „rajtad”. Ez ma van.

Holnap pedig nem vagy sehol.

A nevedet kitörli mindenki a jegyzőkönyvéből. A parquetten azt látják, hogy nem vagy „ott”, s arról tudja minden ember, hogy nem vagy *a világon*.

Még a vénasszonyok is a börzerácson kívül tudják már, hogy nem vagy *többé*. Ember sem vagy, senki sem vagy. Üres hely vagy.

— — — — —
A Kaulman-cég a diadal tetőpontján ragyogott.

Félix úr és kebelbarátja, az apát, egy délutáni szieszta alkalmával az illatos latakia füstfellegébe burkolózva építék fényes fellegváraikat.

— Holnap lesz feltéve a börzén a magyar egyházi javak pápai kölcsöne — mondá Félix.

— Holnap kapom meg a kinevezést Bécsből az erdélyi püspöki székbe — szólta Sámuel apát.

— A pénzkirályok milliókig érdeklík magukat kölcsönünkben.

— A pápa áldását adta hozzá, s a bíbornokkalap már fejem fölött libeg.

— A legitimista pénzfejedelmek neheztelnek érte, hogy egy asszony, aki nevemet viseli, a színpadon van. Ez a szent kölcsönt alterálhatja.

— Könnyű elválnod tőle.

— Semmi szükségem rá többé. Holnap felvilágosítom őt helyzetéről.

— Azt mondják, hogy Waldemár herceg Párizsba érkezett.

— Úgy beszélük, hogy a szép asszony után.

— Hátha pénzügyi míveletünket akarja zavarni?

M. JOKAJUS

Juodteji
deimantai

A litván kiadás borítéklapja (1958)

A. Langrand-Dumonceau (1826–1900),
a 60-as évek egyik Kaulman-típusú bankárja

— Arra semmi tehetsége többé. Mióta a bondavári részvényvállalatnál és vasútnál olyan érzékeny vereséget szenvedett, el fog hallgatni a kontremin hosszú időre.

— Tehát csak Evelináért járna Párizsban?

— Belé van bolondulva egészen. Azt mondják, ha Evelina utazik, mindenütt utána jár, s ahol Evelina megszállt egy fogadóban, Waldemár megvesztegeti a pincéreket, hogy abba az ágyba fekhessék bele, amelyből ő kikelt, s a fürdőintézet szolgáját, hogy abban a kádban, abban a vízben fürödhessék meg, mely előbb Evelinát fogadta be.

— Különös bolond! S az asszony pedig ki nem állhatja őt.

— Az az ő kára.

— Tibald herceg bajosan fogja sokáig vinni.

— Ahogy én megkísértém pénzügyeit rendezni, alig viheti két esztendeig hitelezői összehívása nélkül.

— Ha ugyan valamivel korábban az újdonsült vő meg nem indítja ellene a bírói gond alá vétetést.

— Volt már róla szó, mikor eljöttünk Bécsből.

— Nem fog az a bondavári ügyekre visszahatással lenni?

— Semmivel sem. A részvényeiért hitelezett tőke éppen a bondavári uradalomra van betáblázva, mely tiszta. Óh, a bondavári vállalat gyémántsziklára van építve.

A távirdahivataltól sürgönyöket hoztak a két úrnak. Kaulman házához voltak címezve az apát úr levelei is, miket bécsi tudósítóitól kellett kapnia.

— „Lupus in fabula!” — szólta, az első sürgönnyt feltörve Kaulman s odanyújtva azt Sámuel apátnak.

Az apát ezt olvasá belőle:

„B. Tibald herceg ellen a bírói gond alá vétel törvényesen elrendeltetett.”

— Szegény Evelina! Ezzel ő járta meg! — mondá cinikus humorral Félix.

A pap is feltörte a magáét, s egy perc alatt végigolvasta.

— Ezzel meg „én!”
A sürgönyt átnyújtá Félixnek.
Abban e sor állt:
„A miniszterek mind leköszöntek. A császár elfogadta.
A rendszer változik.”
Adieu püspöki infula! Adieu kardinálkalap! Adieu
reichsrathi bársony karszék!
A harmadik sürgöny felbontásánál összedugták fejüket,
hogy egyszerre olvassák azt.
Abban pedig ez volt tudatva:
„A bondavári tárna felrobbant. Az egész tárna ég.”
— Ezzel pedig mind a ketten! — rebege Félix kihullatva
kezeiből a távsürgönyt.
A három csapás úgy jött egymás után, mint a háromágú
mennykő!
Ez a legutóbbi a legnehezebb volt.
Ha ezt Waldemár herceg megtudja, a kontremin minden
tűzaknája egyszerre lángba borul.
Valamit kellene tenni a veszély elhárítására, de gyorsan.
Mit?
Csak a nagy egyházi kölcsön kiírásáig lehetne időt nyerni,
azután ily apróság, mint holmi Bonda-völgyi vállalat, számba
sem jönne többé.
De hogyan elhallgattatni az ellenfélt?
El lett határozva, hogy Evelinával beszéljen még ma a pap.
S Waldemár herceggel Kaulman.
... A ragyogó arcok milyen nagyon elsötétültek!
Hát most egy asszony mosolygásának selyemszálán függ-e
a férfiak minden dicsősége?

K É T G Y E R M E K

Evelina sajtós divat idején érkezett Párizsba.

Akkor volt ez, amikor Eugenia császárné letette a krinolin, s monsignore Chigi, a pápai nuncius kedvéért meghagyta udvarhölgyeinek, hogy az elfogadáson mindannyian nyakig érő ruhákban jelenjenek meg.

A rossznyelvű világ és megromlott hírlapirodalom azt a megjegyzést tevő rá, hogy ez nem is igen volt kedvére a magas nuncius úrnak.

A krinolin-letevés epochális dátuma még ugyan nincsen a naptárban a vörös betűs napok közé jegyezve, hanem arra mindnyájan emlékezünk, hogy ez esemény valódi üdvös forradalmat (hogy ne mondjam: restaurációt) idézett elő az egész hölgyvilágban.

Sötét színű ruhák, felül nyakig felmenők, alul szűkek, feszesek jelentek meg a közhelyeken; fekete ékszerek, nagy láncok, olvasószerű kőszén-gyöngysorok keresztrel a végükön jöttek divatba.

És a külső divattal a belső kosztüm is összhangzásba hozott. A jó ízlés templomba járt, prédikációt hallgatott. A hölgyközönség tanult eleganciával fohászkodni és imádságos könyvbe sütni le szép szemeit.

A bűnbánat s a világ romlottsága feletti elszomorodás még intenzívebb hatású tényekben is nyilatkozott.

Az elegáns úrhölgyek elkezdtek kegyes adakozásokat

gyűjteni magasztos célokra, minők a Szentszék védelmére toborzott lelkesült vitézek felpénze, elítélt igazhitű kegyes újságírók pénzbírságának helyreépítése, székhelyeikből az istentelenek által kizavart buzgó főpapok prófétái ellátása, mely magasztos célokra a leghírhedettebb szépségei a szalonoknak és színpadoknak nemcsak ismerőik körében gyűjtötték a szeretet adományait, hanem annyira vitték a kegyességet és alázatosságot, hogy kiálltak a templomok ajtaiba persellyel, s a templonlátogató közönségtől szedték be a kegyeletes filléreket.

Kaulman úr soha kedvezőbb időszakot nem választhatott volna Sámuel apát nagyszerű tervének realizálására.

S ezen kedélyszínezete a párizsi divatvilágnak Evelina lelkületével egészen összetalálkozott.

Párizsba érkezete után néhány napra nyomorék testvére meghalt. Valami híres orvos olyan műtétet vitt rajta véghez, amitől meggyógyult örökre.

Evelinát nagyon elszomorítá e veszteség. Úgy érezte, hogy most már senkije sincs, akiért éljen.

A meghalt nyomorék kopott mankóit ott tartotta budoárjában, kétfelől a pipereasztalhoz támasztva, s minden héten kétszer kikocsizott a temetőbe friss koszorúkat vinni sírkeresztjére.

Őt tehát egészen szíve szerint ragadta magával ez a vezeklési divat.

Sokkal örömebb énekelte a templomban Mozartot és Händelt, mint az operaházban Verdit.

Sőt egyszer arra is elhatározta magát, hogy egy kegyes hangversenyt rendez saját szalonjában magas belépti díj mellett, melynek jövedelméből valani nagyon kegyes cél fog előmozdítást *szerven*ni. Talán valami zuávcsapat vagy más afféle. Bizonyosan nem tudom. Majd kiderül; hogy miért nem tudom.

Mikor legjobban töri a fejét a program készítésén, berohan

hozzá minden bejelentés nélkül, nagy szeleburdisággal az ő régi kedvenc bohó pajtása, Árpád.

Evelina rögtön lecsapta a tollat kezéből, eléje futott kacagva és átölelte.

— Ah, maga nagy bohó! Hát hol veszi magát itt egyszerre?

— Járok a mesterségem után — szolt Árpád nevetve. — Nézem, hová tehetném le a cimbalmomat, hogy egy koncertet adhassak.

— Soha jobbkor! Mintha csak híva lett volna. De hát hogy akadt rá?!

— No, ugyan nagy mesterség önre ráakadni! Ha a színlapon meg nem találnám a nevét, meg kellene látnom a St.-Eustache affiche-jein.

— Hát hallott már engem?

— Mind a két helyen. A színpadon is, meg a templomban is. Hanem mondhatom, hogy ez utóbbi helyen nagyon drága az entré. Amíg az operában megkaptam önt tizenkét frankért, a templomajtóból el nem eresztett az a pénzszedő hercegasszony hús frankon alul.

— Óh, maga nagy bolond! Hogy engem megkaptam tizenkét frankért! Már micsoda kifejezés az? Majd megkapom én magát mindjárt! Mennyiért kapható?

— Az a kérdés, hogy mire?

— No nézd a kis csacsit! Hisz csak nem kávédarálásra akarom elfogni? Mennyiért zongorázik egy este?

— Önnek egy szép kézszorításért, másnak ötszáz frank szabott ár.

— De hátha jótejkony célról van szó?

— Arra sem ingyen, sem pénzért!

— Nono! Micsoda beszéd ez? Maga cinikus ember! Hát senki iránt sem érez részvétet? A *szegényekért* nem tenne semmit?

— Nekem van egy *szegény asszonyom*, akinek én minden-
nel tartozom: az az anyám. Minden garas, amit másnak adok,

a világ legigazságtalanabbul kifosztott szegényétől van elvéve: az anyámtól. Adja vissza a világ az anyámnak azt, amit tőle elraboltak, s én a világnak adom mindazt, amivel bírok. Addig mindenem az anyámé.

— No, maga anyámasszony katonája. Hát megkapja az ötszáz frankot, hanem valami szép szent szimfóniákat kell zongoráznia. Liszt miséjét vagy Händel oratóriumát.

— Mit? Talán bizony valami római zuávtoborzó koncert készül?

— No, igen! Én rendezem.

— Én abból nem eszem.

— De hát miért nem?

— Miért? Azért, mert én Garibaldi ellen nem muzsikálok.

— Óh! Maga hallatlan ostoba gyerek! Hogy nem muzsikál Garibaldi ellen!

— Nem! Nem! — tüzelt a fiú, s hogy nagyobb nyomatékot adjon ellenkezésének, felszakította mellényét a keblén, s azt kétfelé nyitva odamutatta Evelinának.

— Látja ezt?

Vörös ing volt azon.

Evelina féktelenül nevetett azon.

— E bizony vörösinges lett! Még megérem, hogy maga is elmegy garibaldistának.

— El is mentem volna régen, ha az anyámat nem nézném.

— Hátha azután ellőnék a kezét, akkor mit csinálna?

— Beállnék valami úrhölgyhöz házikoldusnak. Valaki csak eltartana.

Ekkor Evelina egyszerre sírva fakadt.

Árpád el nem tudta gondolni, hogy mi lelte.

Odament hozzá, kérlelte, vigasztalá, kérdezte, hogy megbántotta-e valamivel, míg végre kizokogta a hölgy:

— Lássá, a szegény Jánoska meghalt. Itt vannak az asztalom mellett a mankócskái.

— No, azt igazán sajnálom. Sok derült órát töltöttünk szegény fiúval.

— Ugye, ön is szerette? Lássa, nekem olyan üres most a világ, hogy nem hallom mankói kopogását a lépcsőimen. Nem tudom, hogy miért élek még. Úgy szeretnék valami olyan emberért élni, aki nem tud magával jól tenni, csak ha én ápolom. Képzelek magamnak valami festőt, aki elvesztette szeme világát, valami zenészt, aki elvesztette jobb kezét, valami nagy politikai hőst, akit üldöznek, s nem hagyhatja el a szobát, s akinek én volnék mindene, jóltevője, kenyérkeresője. Menjen ön Garibaldihoz!

És azután nevetett ő is.

— De hát beszéljen arról, hallott engemet énekelni? Nos, mit szól hozzá?

— Ha úgy tudna ön énekelni az ördögöknek is, mint az angyaloknak tud, akkor ön igen nagy művésznek volna.

— De mit ért ön az ördögök alatt?

— No, azt tudni fogja ön pater Anselme prédikációból, hogy a színház az ördögök zsinagógája.

— No! . . . óh! Ön goromba paraszt! Hát nem tudja, hogy én színésznek vagyok?

— Ezer bocsánat! Én azt hittem, hogy ön nappal apáca-fejedelemasszony s csak este színésznek. Hallja! Ez nem volna rossz hivatal.

— Menjen! Maga nagy bolond! Hát miért tart engem apáca-fejedelemasszonynak?

— Nem annak van-e öltözve?

— Én csak a vezekléshez vagyok öltözve. Ön is istentagadó! Gúnyt űz a kegyességből!

— Nem én, madame! Sőt elismerem, hogy sűrű és fekete selyemben járni nagy vezeklés, lesütött szemmel kokettározni nagy bűnbánat, húszfrankos tengeri rákot enni nagy böjtölés. Én még azt is elhiszem, amit a párizsi nőkről híresztel a kegyes világ, hogy azért viselik most a magas ruhákat, mert

a középkori divat szerint ők is végigkorbácsolják a hátukat a flagellummal bűnbánatból, s annak a nyomait takargatják.

— Ah! Az nem igaz! Azt nem tesszük! — tiltakozott Evelina.

— Én nem tudom. A világ azt beszéli. Ez nagyságtok titka.

— De nem igaz! — heveskedék Evelina. — Mi nem korbácsoljuk a hátunkat. Nézzen ön bár ide!

S azzal lehajolva Árpád előtt felemelte hímzett gallérkáját, hogy az odaláthasson, egész öntudatlan szeleskedéssel.

Árpád pedig elpirult, s nem nézett oda.

Valóságos gyermek mind a kettő!

Árpád azután kalapját vette, s tréfásan mondá Evelinának:

— No, csak énekeljen ön össze egy csoport zuávot Merode úrnak, majd mi meg Garibaldival széjjelmuzsikáljuk őket.

Azzal otthagya jegyét lakása címével Evelinánál, eltávozott a szeleburdi.

A másik szeleburdi csinálta tovább a kegyes programot.

IMMACULATA

Ez a női sztrájk Párizsban már kissé sokáig is tartott. Mi, akik élveztünk már betűszedői sztrájkot, sütőlegények sztrájkját, tudjuk, milyen nehéz kiállni ilyen munkamegszűntetést olyan tárgyak körül, amik a mindennapi élvezetekhez tartoznak.

Hát még ha a nők csinálnak sztrájkot!

Parbleu!

Az ilyen dologgal tréfálni Párizsban veszedelmes.

Száz évvel ezelőtt abbé Pâris divatba hozta az élvezetek megtagadását s a testsanyargatást, s lassankint úgy elterjedt a szent rángatózás dűhe, hogy mindenütt minden szép asszony és leány, ahelyett, hogy a kedvese után látott volna, a temetőbe járt magát korbácsolni; a secourista nők hasábfákkal verették magukat és kiáltozták hozzá: „Ah, mi jó ez! Ah, mi üdvös!”

Végre a királynak el kellett záratni a temetőket s megtiltani a szent rángatózást, mire a konvulzionerek ezt a bonmot-t írták:

„De par le Roi, defense à Dieu,
De faire miracle en ce lieu.”

(A király nevében megtiltatik az Úristennek ezen a helyen csodát tenni.)

Utoljára sem bírt neki véget vetni sem király, sem parlamenti tanács, hanem végét vetette egy új divat.

Áldott legyen, aki a chignon-t feltalálta, s más dolgot adott a szép hölgyek fejének, mint a magasztosért rajongni, különben még a krinolin bukása után az egész világon elterjedt volna a hölgyek aszkétai konvulziója.

— — — — —
Sámuel apát úr felkeresé Evelinát.

Óh, Párizsban semmi különösét sem talál abban senki, hogy az abbék látogassák a színésznőket.

Az apát úr régi jó barát mind a két háznál. Már tudniillik mind a férj, mind a nő házánál.

Evelina azzal fogadta őt, hogy megmutatta neki a programját a kegyes célú hangversenyre, melyet szalonjában akar rendezni.

Az apát úr nagy érdekltséget mutatott e program iránt.

— No már nézze — szólt neki Evelina bosszúsán —, milyen jó lett volna ide e közé az énekrész és gordonka közé annak az ostoba Árpád kölyöknek a zongoraszáma, de nem akar eljönni!

— Hát Árpád itt van?

— Itt ám! Most szaladt el tőlem. A futóbolond. Pedig olyan szépen kértem, hogy vegyen részt a hangversenyemben. Azután a fiszharmonikán is ő tudná legjobban kísérni az én „Stabat Mater”-emet. De nem hallgatott rám. Meg van bolondulva. Eretnek lett.

A pap nagyot nevetett rajta, s nevetés közben valamit gondolt ki.

Ez az asszony nagyon örömet beszél arról az Árpád kölyökről. Az Árpád kölyök kezd már húsz éves lenni. Evelina közel a tizenkilenchez.

A gyermeknek kell valami mulatság „is”, hogy a komoly és nehezebb dolgokra készen legyenek. Nem jó lenne-e Waldemárt megcukrozni Árpáddal?

— No, hát én kicsinálom kegyednek, hogy Belényi Árpád itt fog zongorázni a hangversenyén, a „Stabat Mater”-t is

fogja kísérni fiszharmonikával, hanem azután mit ád nekem ezért?

— Óh, nem teszi az azt. Ismerem én. Nagy buksi az! Ha valamit feltett abban a kakadu fejében! Azután ha „én” nem bírtam vele!

Evelina meg volt győződve szemének varázshatalmáról.

— No, én rá fogom venni! De mit kapok érte? — erőlteté a pap.

— Mivel akarja rávenni? — kérde Evelina. (Még mindig nem felelt arra, hogy mit ád érte.)

— Azt majd meglátom. Például azzal, hogyha itt fog játszani, akkor a császárné termeiben is fog játszhatni, s ezzel az egész szezonra meg lesz alapítva a szerencséje. A művészember fel tudja fogni az ilyesmit. Azután meg egy kis pénzféle.

— Ah, hisz azt én is kínáltam neki. Ötszáz frankot.

— No, az meglehet, hogy amit ötszáz frank meg nem tett egy fiatalbernél egy szép hölgy által kínálva, megteszi száz Napóleon-arany egy öreg asszonyságnál, egy pap által küldve. Árpád anyjával kell megegyezni, amit azután az öreg asszonyság elhatározott, azt a fiúnak meg kell tenni. Ismerem én a viszonyokat.

— Ejnye, ön csakugyan okos ember, apát úr! Erre én a magam esztől rá nem jöttem volna. Persze, hogy nem a tacs-kóval kellett volna alkudnom, hanem az anyjával. Tehát ön magára vállalja ezt! No, ha ezt megteszi, akkor kérjen tőlem akármit!

Az asszonynak oly derült kedve volt, hogy mindent lehetett nála merni.

A pap mert.

— Tehát amit én kérek kegyedtől, az egy meghívójegy a jótékony hangversenyébe.

— Óh, akár tizet! — kiálta Evelina örömmel.

— De a meghívás névre szól, s azt ön maga írja fel.

— Mondja ön tollam alá, kinek írjam e meghívást.

Evelina reszketett a kedélyizgalomtól, midőn íróasztala fiókját kihúzta s egy meghívójegyet maga elé tett.

— Nos? A név?

— Sondershain Waldemár herceg.

Evelina e névre úgy belevágta a tollat az asztalba, hogy a hegyével megállt benne, s felugrott hevesen.

— Nem!

Az apát úr kacagott rajta.

— Ah, be jól illik önnek ez a harag! Törjön össze, kérem, még egynéhány tollat.

— Sondershain hercegnek nem adok meghívót! — szólt Evelina, s durcásan veté le magát a pamlagára.

— Kellemetlen embernek találja kegyed a herceget?

— Kiállhatatlannak.

— S azt képzeli kegyed, hogy a világnak csupa Belényi Árpádokból kell állani?

Evelina felpattant, s mérgesen tépte szét az egész programot.

— No, hát maradjon Árpád is odahaza, az anyja szoknyája mögött! Nem kell sem ő, sem más, sem az egész hangverseny! Vége van! Nem tudok róla semmit.

S a kandallóba dobta a széttépett papirost.

Ekkor a pap is fölkelte helyéről, s megfogta az izgatott delnő kezét.

— Csillapítsa le indulatait asszonyom. Én egy igen komoly ügyben jöttem önhöz, mely érdekli önt, önnek a férjét s — nem titkolom el — engemet magamat is; oly nagyon érdekel mind a hármunkat, hogy azt merem mondani: életkérdés, mely ha ellenünkre fordul, önnek a férje száműzve van Amerikába, én száműzve vagyok a kolostoromba, ön, nem tudom hová.

A nő megdöbbenve foglalt helyet.

— Legelőször is kezdjük önnek a dolgán. Azt tudni fogja ön, hogy Tibald herceg, miután ön Maximilián utcai palotáját, ami önnek volt ajándékozva, egyszerűen visszaadta,

az ön számára egy millió forintnyi névértékű bondavári részvényt letéteményezett.

— Egy szót sem tudok róla! — mondá Evelina elbámulva.

— No, ez azt bizonyítja, hogy ön nem vesződött azzal az unalmaskodással, hogy megkérdezze Kaulman úrtól, miből kerül ki e fejedelmi háztartás, a pompás előfogat, a tömérdek cselédség, télikert s a többi.

— Én azt hittem — szólta a nő zavarodottan —, hogy színpadi fizetésem és Kaulman úr . . .

Egy gúnymosoly a pap ajkain kettévágta szavait. A pap folytató:

— Mindennek vége! Ma érkezett távirat szerint a herceg ellen veje bírói gondnokságot kért, s azt megadták neki. A gondnokság kétségtelenül lefoglalja az ön javára letéteményezett bondavári részvényeket is.

— Hát foglalja le! — szólta a nő könnyelműen.

— No, ezért még lehetne perelni. De most jön a nagyobb baj. Egy másik távirat szerint a bondavári tárna a múlt héten a zuhatar által légbe röpítettett.

Már erre felsikoltott Evelina:

— Berend úré is?

A pap bámulva nézett rá, s folytató a nő arcára figyelve:

— Az nem! De a részvénytárna egészen. S amint a távirat tudósít, azonfelül a tárna ki is gyulladt, s eloltása lehetetlen.

A pap azt olvasá a nő égneke emelt szeméből, mely fohászából, hogy: „Hála Istennek! Csakhogy Berendnek nem történt baja!”

— Most ebből egy igen nagy veszedelem támad — folytató az apát. — Ön talán hallott róla valamit, hogy Kaulman a pénzvilágban mily fényes hírre emelkedett a bondavári ügylet által. Milliók vannak reális értékben befektetve, és tízannyi milliók ideális értékben mint börzejáték tárgyai függnek a levegőben. Egy ilyen katasztrófa, mely meglehet, hogy még:

kiheverhető, meglehet, hogy a tárnatüzet elolthatják, de mostanra elégséges fegyver az ellenfél kezében, hogy Kaulmant megbuktassa. A fellobbant tárna egyúttal a kontremín tűz-aknája is. Egy pénzkirálynak nem azokban a milliókban fekszik az értéke, amiket vasládája őriz, hanem azokban a milliárdokban, amik számára az idegenek fiókjában nyitva állanak: a hitelében. Egy csattanó esés, és mindezen fiókok becsapódnak előle, s még az is, ami zár alatt volt nála, elolvad; hacsak el nem fut annyival, amennyit a két kezével kimarkolhatott a saját pénztárából. Kaulman most ebben a helyzetben van. Ma százmilliót tart feléje kínálva minden kéz, holnap — egy kiáltás! — s ugyanannyi kéz zörget a kapuján visszakérni azt, amit rábízott. Ezt a kiáltást megtenni vagy meg nem tenni, most egy emberen függ. Ez az ember Sondershain Waldemár herceg. Ő itt van. Ma érkezett meg. Valószínű, hogy titkos ügynökeiktől előbb megtudta a bondavári balesetet, mint Kaulmant tudósíták ottani igazgatói, kik talán elfojtani hitték a veszélyt. Sondershain herceg kezében van Kaulman sorsa, és nem titkolom, az enyém is. Egy roppant, félvilágra szóló tény mozdító ereje voltam. Holnap kellene a párizsi és brüsszeli pénzpiacokon feltéeteni a Kaulman által intézett egyházi kölcsönnek, mely talán a világtörténetnek adhatna új fordulatot. Ha Waldemár herceg felhasználja a bondavári katasztrófát s közbekiált, elenyészett az egész, mint az álom. Ha ő megjelen a börzén s azt kiáltja: „Kaulman-féle részvények parin *alól* hatvan!” akkor el vagyunk veszve. Ha ő hallgat, a nagyszerű terv fényesen sikerül, s akkor a bondavári kicsiny malőr olyan apró dologgá zsugorodik össze, hogy a világpiacon senki sem veszi észre. Érti-e ön most már, hogy minő varázshatalom van most önnek egyetlen szavában, hogy mit tehet ön, ha Waldemár hercegnek egy szót mond?

Evelina csak némán ingatta fejét, s mutatóujját ajkára tevé. A hallgatás nemtőjének képe.

— Micsoda? Ön nem akarná ezt megtenni? — szólt az

apát úr szent haragra gerjedve. — Ön nem gondol arra, hogy egy magas cél elérése egyetlen szavába kerül? Ön engedné a szentszéket összeomlani, az Angyalvárta a hitetlenek vörös zászlóját a levertt kereszt helyébe tűzteni, a szenteket helyeikből ledobatni csupán egy asszonyi szeszély miatt?

Evelina széttárta két karját, mintha küzdelemre menne egy kízó óriással, s elszántan kiálta fel:

— Nem szólhatok azzal az emberrel!

Sámuel apátot most már bosszantotta ez a szeszélyeskedés. Feltette magában, hogy ha rá nem veheti ezt az asszonyt, legalább érzékenyen meg fogja sérteni.

Azért vette a kalapját, s azt háta mögé tett kezébe fogva hideg gúnnyal mondá Evelinának:

— Én meg nem foghatom önnek az ellenszenvét. Hisz Sondershain herceg semmi tekintetben sincs hátrányban azon férfiak mögött, akiket ön eddig magánál elfogadott.

E megbántásra hevesen megragadá Evelina a pap kezét, s a szív visszatartóztatlan önfeledtségével mondá neki e szokat:

— Uram! *Én még leány vagyok!*

A pap bámulva tekintte rá.

Az égő arc, melyet bánatpirulva fordíta félre a hölgy, a szív szemlesütés, a gyermekzokogás esküdött mellette, hogy igazat mondott.

A pap nagyot sóhajtott.

Egész nagyságát, egész dicsőségét köddé foszlani érezte e szó előtt.

Hisz ez nagyobb eszme az angyalvárnál!

Egy nő, a „talon rouge”-zal a lábán s a mirtusszal a fején.

A kurtizán és az immaculata.

És a pap érté a „Sphinx” talány nyitját legjobban.

A pap kiütve érezte magát pályaköréből e szó által.

Saulust a villám nem térítette meg jobban.

Érezte, hogy mindaz, amit férfi álmodhatik, nagyot, lehetetlent, dicsőségről, magasságról, hatalomról, világ előtti.

hírről: füst és pára ahhoz a magassághoz, ahonnan most ez asszony őhöz alábeszélt.

Aki viselte egy férj akaratáért, akinek hűséget esküdött, az áruba vetett divathölgy festékét arcán, s meg tudta őrizni alatta a szemérem orcápirulását.

Nem volt szándéka őt e magasságból lerántani többé.

— Evelina! — szólt hozzá szelíd komolysággal. — Amit ön most mondott, azzal ön engem száműzött cellámiba. Jól van! Odamegyek. Ön szétriasztá fényes álmaimat világi nagyságról. Jól van! Nem álmodozom többé. Ön azt mondá: „Én még leány vagyok!” Jól van, tehát legyen ön valóban „leány”. A francia törvények nem ismernek házasságot, mely nem polgári hatóság előtt kötött. Önnek a házassága Kaulman Félixszel ez országban érvénytelen és semmi. Ön itt *Dirmák Éva* leányasszony, semmi más. Ezt megmondhatja ön Kaulman úrnak, hogy tőlem hallotta. Én adtam neki e tanácsot, hogy önnel így tegyen. Most megyek kolostoromba vissza Istennel kibékülni.

„Dirmák Éva” odarogyott térdre a pap lábaihoz, s kezét elárasztá csókjaival és megfüröszte könnyeivel.

— Tegye ön fejére kezét! — zokoga a leány. — Áldjon meg, atyám.

A pap csak messziről emelte feléje kezét.

— Óh, leányom, a te fejed fölött valamely láthatlan kéz lebeg szüntelenül. Az oltalmazzon meg téged örökké.

A pap eltávozott. Fel sem kereste Kaulmant többé. Jegyet váltott a vasútra, s elzárta magát csendes kolostorába.

Nem hallott felőle a világ többé semmit.

FÉR J É S F É R F I

Félix sietett ezalatt a herceggel találkozni.

Nem várta az esti börzeóráját, amikor a parquetten minden ceremónia nélkül szemközt kaphatja, hanem felkereste őt a szállásán.

Waldemár nem hagyta őt sokáig előszobájában várakozni, a fináncfejedelmek is szokták tisztelni egymás rangját, legalább külszínen.

Dolgozószobájában fogadta a bankárt.

— Ah, a herceg dolgozik? — szólta Kaulman kötelezett nyájassággal, nagyot csodálkozva azon, hogy egy ilyen előkelő rangbeli úr még arra is képes, hogy sajátkezűleg felmessen egy füzetet, s abban vörös és kék plajbásszal neki megtetsző sorokat húzgáljon alá.

A herceg letette asztalára a kezében tartott röpiratot, s megkínálta Félixet, hogy üljön le.

— E percben tudtam meg, hogy a herceg Párizsba érkezett, s siettem, hogy első legyek, aki üdvözlésére jön.

— Én is éppen önnel foglalkoztam.

Félix nagyon is értette azt a sajtóságos mosolyt, amivel a herceg e szavait kísérte.

— Ezúttal a parlamenten fehér zászlója alatt jövök az ellenség főhadiszállására.

A herceg gondolá: „Tudom; az a zászló egy hímszett zsebkendő „E” betűvel a szögletében.”

— Nálunknál nagyobb hatalmasságok is kibékültek már — kezdé Félix —, s lettek ellenfelekből szövetségesek, ha egy közös érdeken összetalálkozhattak.

— S ilyen közös érdek reánk nézve?

— Az általam tervezett kölcsönügy.

A herceg nem felelt rá semmit, csak egy bántó mosolyt adott rá válaszul, mely a bankárt egészen kihozta hidegvéréből.

— Uram! — szólt Félix, felkelve helyéből, hogy nagyobb emfázissal adhassa elő nézeteit. — A Szentszék javára kötendő kölcsönről van szó! S én tudom jól, hogy ön buzgó katolikus!

— Vajon ki árulhatott el?

— Azonkívül ön született arisztokrata. Ön nem engedheti azt, hogy amíg Magyarországon egy bürokrata miniszter csak úgy egyszerűen zsebre készül dugni az egyház birtokait, azalatt másfelől egy szabadkőműves csőcselék szent Péter birodalmát ajándékozza a sansculotte canaille-nak, holott mi most egy csapással mindkettőt megakadályozzuk. Ön nemes ember!

— Hát még mi vagyok?

— És — enfin —, financier is. Önnek lehetetlen észre nem vennie, hogy ez a mi vállalatunk egyike a legnagyobbszerű, legrentábilisabb vállalatoknak. Ön számítani tudó okos ember.

— Vagyok-e még valami?

Félix nem engedte magát Waldemár hideg szarkazmusa által leveretni, egy merész fordulattal, a legédesebb nyájasság kifejezésével arcán odanyújtá kezét Waldemár elé.

— És Kaulman Félix házának legkedvesebb barátja.

Kockáztatta, hogy erre a szóra vagy felcsapnak a tenyérébe, s elfogadják a barátságot vagy pofon ütik.

Még rosszabb történt vele az utóbbinál is.

A herceg felvette asztaláról azt a bizonyos röpiratot, amiben az imént kék és vörös írónnal sorokat húzogatót alá.

— No hát, édes katolikus hitfelem, arisztokrata rangtársam, financier compagnonom s legkedvesebb barátom, tekintsen ön bele ebbe a kis röpiratba, s találja meg benne

adandó válaszomat. Kérem, tegye magát egészen kényelembe nálam.

Azalatt, míg Félix átfutotta a kezébe adott füzetet, Waldemár ráért a körmeit gömbölyűre köszörülni.

Félix letette a füzetet.

— Ez az én biográfiám lenne?

— Mint a címlap is bizonyítja.

— Ezt a herceg maga írta?

— Legalább én diktáltam az adatokat.

— Itt el vannak számlálva mindennemű üzleteim, amikkel állítólag a közönségnek port hintettem a szemébe, egész a bondavári vállalatig, amelyben a tőkepénzesektől álmérleg és költött osztalék által tízmilliót összeszedtem, s az most mind veszendőbe megy a kiütött katasztrófa miatt. Ez kegyetlen pamflet.

— Talán nem igaz?

— Igaz! A hercegen hű historikusomra találtam. Hanem hát hadd folytassam az életírásomat. A tegnap okozott kárt holnap helyre pótolhatom; a rossz üzletet kiegyenlíti a jó. A kis vereséget eltakarja a nagy győzelem. Mit akar a herceggel a röpirattal?

— Abban az órában, amelyben ön kölcsönét felteszi a börzén, kiosztom ezt az iratot a parquetten, a coulisse-ban, s megkezdem a kontremint azzal, hogy az ön részvényeit kitörültetem a jegyzékből.

— Ezt előre tudtam, s éppen azért jöttem ide, hogy ennek elejét vegyem.

Kaulman Félix szemeinek sűrű pislogásával akarta kifejezni elkeseredését; kezét mellényébe dugta, s tompított hangon folytatá:

— Uram! Ha azt akarta ön, hogy szemei előtt haljak meg, célt ért.

Waldemár nagyot kacagott, s a vállára csapott Kaulman-nak.

— Ugyan kérem, ne komédiázzék ön itt nekem! Nem azért jött ön énhozzám, hogy itt szemem láttára főbe lője magát, hanem azért, hogy nekem valamit eladjon. Ön egy tönkrejutott szédelgő, akinek van még egy utolsó klenódiuma: egy csodaszép fekete karbunkulus, amit ön egy köszénhalom közt talált, kiköszörült, sokszor eladott, sokat nyert rajta, most megint visszakerült önhöz; ön tudja jól, hogy én önnek ebbe a kincsébe bele vagyok bolondulva, hogy kész vagyok rá árverezni az egész világ ellen; ezért jött ön ide! No, hát értsük meg egymást! Alkuszom. Mi az ára?

A herceg levetette magát karszékébe, s most már nem is kínálta Kaulmant, hogy tessék neki is leülni.

Az is felhagyott a pátossal, s visszavette természetes arcát. Ha ugyan szabad nála arcról beszélni.

— Legelőször is ez a brosür! — szólt kezét a röpvívre téve.

— Jó! Megkapja ön. Ezer példányban az eredeti kézirat-tal együtt. Befűthet vele, ha ugyan meg nem akarja tartani emlékül.

— Másodszor — folytatá Félix —, a herceg lemond a kontreminről, a kölcsön aláírásának három napján ellenem és üzlettársaim ellen semmi manővert nem csinál. Ellenkezőleg maga fog az első aláírók között nevéhez illő összeggel megjelenni.

— Jó! — mondá a herceg. — Megegyezünk! De hallja ön már most az én módosítványaimat. A kölcsönaláírás első napján nem teszek ön ellen semmit, de nem is írok alá semmit. A második napon sem bántom önt, de nem is segítem elő. A harmadik napon azután aláírok a kölcsönre egy milliót, és azontúl hajtom önnek előre a vállalatait úgy, mintha én volnék önnek a legjobb barátja.

— De miért nem az első napon?

— Majd megmondom önnek, hogy mi történik az első két nap alatt. Még ma tudatja ön madame-mal, hogy Tibald

herceg bírói zár alá jutott, s hogy ő Tibald herceg hotelében többé nem lakhatik. Madame már egyszer nagylelkű volt palotáját mindenestül visszaadni Tibaldnak, másodszer is megteszi, s hazamegy férjéhez. A férj a kibékkülés napját fényes estélyel ünnepli meg. Ez estélyre házának legjobb barátját is meghívja. (A herceg itt jelentő mozdulattal tette mutatoujját saját mellére.) Aki ez alkalommal madame-nak be fogja mutatni azon pompás nyári palota tájképét, mely a Como partján úrnőjére vár, kinek nagy szüksége van az olasz légre és a kedélyváltozásra.

— Ön igen gyöngéd ember.

— Még ne dicsérjen, kérem. A második nap arra való, hogy Kaulman Félix úr felvilágosítja madame-ot afelől, miszerint Franciaországban okvetlenül megkívántatik a házasság érvényességére a polgári szerződés. Annálfogva elviszi őt magával a jegyzőhöz s a polgári kötést végrehajtja.

— De uram! — kiálta fel Kaulman, igazi ijedelemmel arcán, s visszahőkölt. — Miért akarja ön ezt?

— Miért! — szólt a herceg, s most már ő is felkelt a helyéből, hogy jobban az orra alá beszélhessen áldozatának. — Hát azért, hogy ön ravasz spekuláns ne tehesse meg azt, amire számított, hogy elvesz egy országban egy szép arcot, s egy másik országban, ahol túlradhat rajta, eldobja azt magától. Én akarom, hogy ön el ne vesse a nevét a madame-tól soha és sehol. Ugye? Negyednap a szemem közé nevetne ön s azt mondaná: „Hisz amit neked adtam, nem is volt az enyém soha!” Nekem a gyémántnak a foglalatja is kell! Én nem engedem azt az ön jegygyűrűjéből kitörni, uram, hanem azzal együtt akarom azt látni!

Kaulman nem titkolhatta el megzavarodását.

— Ezt a szeszélyt nem értem önnél, uram!

— Én értem! S ha akarja, ön is megértheti. Én bolondulok e nő után. S e nő engem ki nem állhat. S én annak tudom az okát, ön pedig nem is sejtí azt. Önnek a neje *erényes* nő!

Ön bánul rajta, ugye? Nem az ön érdeme, hogy az, hanem Tibald hercegé. Ezt Tibald megmondta nekem. Megeskerte e hölgyet, hogy engem soha el nem fogad. Szegény öreg! Azt hitte, hogy leányát kibékíti velem, ha Evelináról lemondok. Milyen rossz pszichológ volt. Hisz ezzel szenvedélyemet szította csak. Egy bukott nő után nem szaladnék országról országra. Rég elfeledtem volna. De üldözöm, mert elárulták előttem tisztaságának titkát. Én imádom ezt az asszonyt azért, mert fényes, mert tiszta, mert ragyogó; ez átlátszó ragyogásnak titulus kell, hiteles stigma, ez a titulus az ön neve. Most már tudja ön, hogy mit követelek öntől!

— Herceg, ön pokolbeli ötletekkel bír! Ön hozzá akar engemet kötni gyalázatomhoz!

— Gyalázatához? Hát ki hitta önt abba a vásárba, ahol gyalázatot adnak és vesznek? Hát mit kínálok én önnek? Nem azt-e, hogy a Kaulman-név magasra becsültessék? Óh, a Kaulman-néven egy szennyfoktnak sem szabad maradni! A Kaulman-cég főnöke egy derék respektábilis férfi lesz. Künn a világban tekintély, a bőrzén cenzor, szilárd férfi, honn tisztos családfő. Azt azután, hogy künn a világban *micsoda*, csak mi tudjuk *ketten*, azt pedig, hogy otthon *micsoda*, csak mi tudjuk *hármán*.

Kaulman belső küzdelem hevélyét akarta mutatni.

— Ej, uram, ne dörzsölje ön a szemeit és az arcát! — szölt elfordulva a herceg. — Azért én nem fogom sem azt hinni, hogy ön sír, sem azt, hogy elpirul. Az idő rövid, jobb lesz, ha siet ön azt felhasználni.

Ez biz igaz. Sietni kell. Azért hát Félix úr csak elengedé magának az önhajkitépéssel járó végjelenetét egy a kétségbeeséssel küzdő becsületértzésnek, s bevégzett ténynek véve a kedvező alkut, kezét nyújtá rá Waldemárnak.

Hanem azért Waldemár már csak mégsem szorított vele kezét. Köszönte alássan.

— Csak írja be ön a jegyzőkönyvébe, a többi üzleti

kötések közé, nincs ok miért kezét szorítanunk. Az adatokat pontosan tegye fel! Ha én holnap déli egy óráig megkapom öntől a meghívást az estélyre, akkor holnap nem jelenek meg a börzén. Ha holnapután déli egy óráig megkapom a hivatalos tudósítást önnek jegyzőjétől a megkötött polgári házasságról, akkor ismét nem megyek fel a börzére. S ha negyednapon déli egy óráig eljön hozzám önnek a megbízottja, s hozza azon tudósítást, hogy ön elutazott a brüsszeli piacra ottan vezetni a kölcsön ügyét, s küldi számomra lakosztálya kulcsát, kérve, hogy álljak helyt itten önért mint üzleti társ, akkor megjelenek a börzén, s fényes diadalra juttatom a kölcsönt. Már most tessék sírni vagy kacagni, de csak ne az én szobámban.

DIRMÁK ÉVA

Kaulman úr tehát a legjobban elrendezte dolgát Waldemár herceggel.

A herceg csakugyan bele van bolondulva Evelinába.

Amióta a St.-Eustache-ban hallotta énekelni, még arra is képes volna, hogy kimenjen utána egy puszta, barlangban lakni és sáskával élni, mint szent Antonius; csak ő lenne a kísértő lélek!

Kaulman teljes sikerre jutott vele.

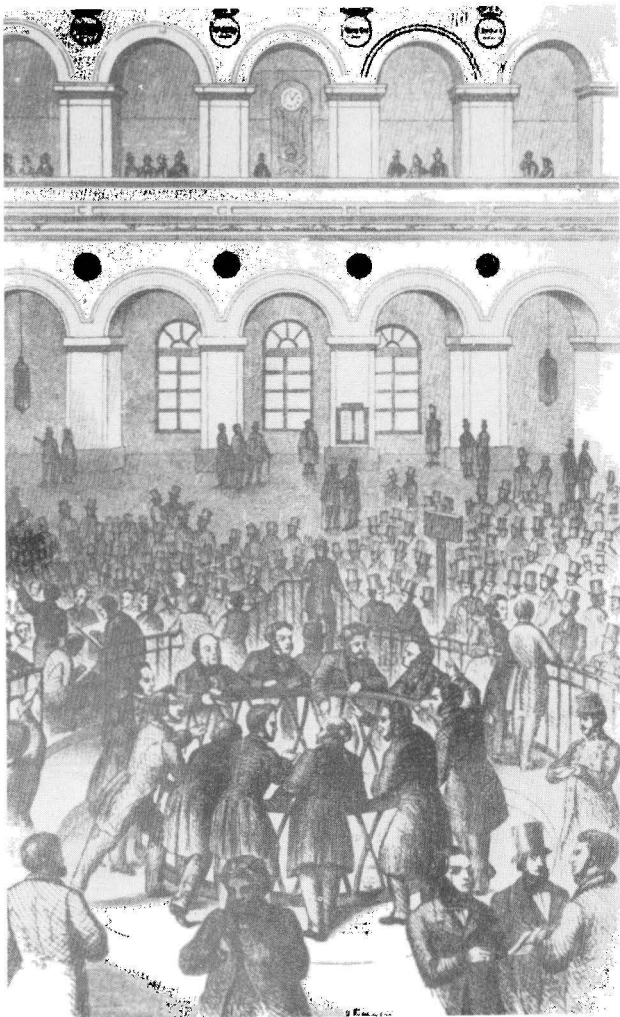
A herceg nem fog a kontremin élére állni, nem fogja a bondavári katasztrófát felhasználni, nem dönti meg a Kaulmanház vállalatait.

Ellenkezőleg, vissza fogja tartóztatni a bécsi börzén a pánikot, mely a baleset híre nyomán támad; fenntartja a papírok árkeletét. Engedi feltétetni a párizsi és brüsszeli börzén az egyházi kölcsönt, s maga is ott lesz az aláírók között a lehető legnagyobb összeggel.

És mindez mibe kerül? Semmibe sem! Egy szép asszonynak egy szép szavába.

Még egyszer tegyék meg varázslatukat a fekete gyémántok: Evelina két fekete szeme. Akkor azután bírja, aki legtöbbet adott érte!

Kaulman várt sokáig a pap visszatérére, s azután, hogy hiába várt, csak rászánta magát, hogy maga menjen el nejéhez.

Tőzsdeterem az 1870-es években (Párizs)

VIII.

Somlay Artúr mint Berend Iván,
a regény némafilm változatában (1917)

Azt nem találta otthon. A kapus mondá, hogy az asszony-
ság a színházba ment.

Kaulman elfelejtette megnézni a színlapot, csak most
tudta meg, hogy Evelina ma játszik.

Odahajtatott az operaházhoz.

Legelőbb felfutott neje páholyába, melyben akkor a
társalkodónőn kívül nem volt senki.

Onnan széttekintett a nézőtéren. A parterren volt klakőr
elég, a proscénium-páholyok egyikében pedig megpillantá
Waldemár herceget.

Ah, a herceg jobban tudta, hogy Evelina ma énekel.

Azután lement a foyér-ba, ismerték már mint az asszonyság
férjét, s bebocsáták Evelina öltözőszobájába.

Evelina jelmezben volt már, s jelenését várta.

Mikor Kaulmant megpillantá, duzmadt képpel fordult
félre. „Mit zavarja őt most, mikor hivatását kellene teljesítenie?”

— Egy szép jó estét jöttem önnek köszönni, asszonyom!

— Ezt holnap reggelre halaszthatta volna ön.

— Mit? Az estét? Haha!

— Nem azt, hanem a köszöntést. Tudja, hogy minden
játék előtt úgy el vagyok fogódva.

— Nem akartam elkésni. Tudja ön, hogy a társaság
krémje töri magát az ön jótékony hangversenyének belépti
jegyei után. Tett ön a számomra egyet félre? — Félix úr csupa
szeretet volt és nyájasság.

— Nem tettem félre.

— Ah! S miért nem? — kérdezé naiv nyafogással.

— Mert nem lesz az egész hangversenyből semmi.

Lemondtam róla.

Félix úr arca hosszúra nyúlt egyszerre.

— Nem lenne ön szíves az okát megmondani: miért?

— Majd játék után. Most jelenésemre kell mennem.

Azzal kiment a hölgy az öltözőszobából, s a színpalak
közt töltötte az időt, amíg jelenésére került a sor.

Kaulman egy másik színpal közét expropriálta, ahonnan nejeére is láthatott, meg a proscénium-páholyra is.

Evelina nem játszott jól s nem énekelt jól. Trémázott. Nemcsak rosszul intonált, hanem egész kottákat elejtegetett. Észrevehető volt elfogultsága.

Hanem azért a jól rendezett klakk úgy tapsolt neki, majd leszakadt a ház, s Waldemár herceg úgy tapsolt a páholyában, mintha neki fizetnének azért legjobban.

A végária után pedig csoporttal repültek Waldemár páholyából a koszorúk és virágcsokrok Evelina lábaihoz.

Evelina egyet sem vett fel belőlük, s sietett vissza öltözőjébe.

Kaulman utána ment.

— Miért nem vett fel ön egyet is a tömérdek szép koszorú közül? — kérde a hölgytől.

— Mert nem érdemlettem meg őket. Érzem, tudom, hogy igen rosszul énekelttem.

— De legalább a koszorúk hajítójáért kellett volna önnek egyet felvennie.

— Úgy? Ön azt olyan nagyon megkívánja?

— Én?

— No igen! Én azt hiszem, hogy ami koszorúkat kapok, azokat mind ön hajíttatja nekem.

— Óh, nem! Hát nem látta ön? Azok mind egy páholyból jöttek. Nem ismert ön arra, aki abban a páholyban ült?

— Nem néztem oda.

— Az Waldemár herceg.

— Ah! Az, aki önnek olyan nagy ellensége? Aki önt meg akarja buktatni?

— Óh, már megtért, egészen megfordult, most a legkedvesebb barátunk.

— Kiknek? Barátunk?

— Mind nekem, mind önnek.

— Én köszönöm! Nem kérem a magam részét.

— Azt pedig nehéz lesz elkülöníteni, madame! Mert nekem már egyszer jó barátom, s előtte nyitva a házam.

— De az én házam csukva.

— Már most hát kénytelen vagyok önnek egy kellemetlen felfedezést tenni. Elvégezte ön a szerepét, ugyebár? Nem izgatja fel többé . . .

— Igen, csak mondja el ön — szólt Evelina finom krémmel törülve le arcáról a festéket a tükör előtt —, hallgatom.

— Ön nem sokáig fog saját házat tarthatni. Tibald herceg gondnokság alá került, s mint ön sejtette éles eszével, párizsi hoteljét az ő baráti megemlékezésének köszönhető. Ez most megszűnik. Nekem pedig nem engedik a körülményeim, hogy ön számára külön háztartást rendezek be, és így kénytelenek leszünk együtt lakni, s ott azután az a természetes kényszerűség áll be, hogy akik az én szalonomban szívesen látott vendégek, azok önnek is vendégei.

Evelina levette fényes királynői jelmezét, fejéről a diadémot, karjairól a ragyogó karpereceket.

— S azt hiszi ön — szólt félvállról visszafordulva Kaulmannak —, hogy ha a pompás hotelt el kell hagynom, nem tudok magamnak egy manzárdszobát fogadni Párizsban, amelyiknek ajtaja van, az ajtaján tolozár van, s ha a világ akármicsoda hercegének az orra előtt azt becsukom, hát oda nem jön?

Kaulman a végletre hagyta jönni. Nem erőtetett már nyájasságot arcára.

— Figyelmeztetem önt, asszonyom, hogy Franciaországban vannak kellemetlen törvények, amelyek kényszerítik a feleséget arra, hogy törvényes férjénél lakjék, vele utazzék, neki engedelmeskedjék.

Evelina aranyos szandáljait húzta le éppen.

Ránézett azokkal a fekete, átszegező szemekkel Kaulmanra.

— Én pedig figyelmeztetem önt, uram, hogy Franciaországban vannak kellemetlen törvények, amelyek egy francia

polgárnak az oltár előtt kötött házasságát polgári szerződés nélkül semmisnek és érvénytelennek nyilvánítják.

Kaulman felugrott helyéről, mintha a tarantula csípte volna meg.

— Mit mond ön?

Evelina lehúzta az aranyos szattyán szandált a lábáról. S mikor egy alsó ruhában, *mezítláb* ott állt, odaveté a cifra szandált Kaulman lábaihoz.

— Azt, hogy „ez” még az öné, de én: „Dirmák Éva *demoiselle*” a magamé vagyok.

— Ki mondta ezt önnek? — kérde elképedve a bankár.

— Ugyanaz, aki önnek azt a tanácsod adta, hogy velem így cselekedjék.

Kaulman szédelegve támaszkodott az asztalnak.

— S most — inte kezével Evelina — tudja ön, uram, hogy ez Dirmák kisasszony öltözőszobája!

Kaulman nem mondatta ezt magának másodszer, hanem kapta a kalapját és elszaladt.

Olyan jól nekiindult azután, hogy meg sem állt, míg majd valahol el nem esik.

Veszve volt minden dolga. Semmin sem lehetett segíteni többé.

Úgy volt, ahogy az apát mondá.

Tegnap még sok millió ura volt. Százmilliók kínálkoztak eléje, hogy fogadja; holnap ezer kéz fog utána nyúlni, hogy a meglevőt is atomokra tépje, a milliókat garasokra váltsa.

Nincs más választás, mint vagy főbe lőni magát, vagy belemarkolni a saját pénztárába, s amennyit magával vihet belőle, futni vele, amerre világ van.

Kaulman az utóbbit választotta és futott.

SEMMIVÉ LENNI

Evelina úgy érezte magát, mint akinek egy rosszul kezdett élet után megadatott, hogy újjászülessék.

Nem asszony többé.

Nem is özvegy, akinek van mit siratnia elmúlt örömein.

Leány ismét, ki előtt az élet virágos mezeje terül, azt sem tudja, mit szakasszon belőle.

Tele felébredt vágyakkal, reménnyel, névtelen ábrándokkal a szív. Egy búbájós titok, mely megoldóját keresi.

Midőn másnap meghallotta, hogy Kaulman megszökött, s vissza sem térhet többet, rabláncait érezte lehullni.

A vadmadár kiszabadult kalickájából.

Hová repül a vadmadár, ha a szabad levegőt érzi szárnyai alatt? Jut-e eszébe, milyen fényes volt kalickája, milyen nyájasan hízelgett gazdája, milyen gazdagon táplálták, mint védve volt a hideg ellen, üldözők ellen, milyen szépen tanították énekelni?

A vadmadár csak arra gondol, hogy elrepüljön.

Künn meglehet, hogy széttépik, megfagy, talán nem is tudja már, hogyan kell élelmét a földből kikeresni, de mégis elrepül. Bokrot keres. Párját keresi.

Evelinának nem jutott az eszébe, hogy Kaulman megszökési híre az ő hírét is magához láncolva hurcolja. Hogy minden ember azt kérdezi már most, kire marad a szép asszony.

A szép asszony, aki nagyobb szerepet játszik a szalonban, mint a színpadon. Itt csak dilettánsnak tűnik fel, amott gyakorlott művésznőnek.

Kit fog választani új királyának? Mert ez a rebellis birodalom, akinek szépasszony a neve, örökké megtartja királyválasztási jogát, hamar meg van nála írva a decheance akta. Furcsa konstitucionális monarchia; minisztériummal, mely a királynak nem felelős, s ahol a civillistáról való fogalmak diametraliter különböznek a mieinktől!

Tehát most senkije sincs. A ház üres. S a szív teli örömmel, melynek nincs még neve. Vajon mi nevet adjon neki?

Kire gondoljon? Ki van hozzá legközelebb?

Kinek mondja el leghamarább, hogy boldog, véghetetlen boldog, hogy új emberré lett, hogy szabad?

Asztalán ott hevert Árpád látogatójegye.

Befogatott, inasának átadta a lakás jegyzékét, s elment meglátogatni Belényiéket.

Messze künn laktak azok Párizsnak valamelyik külvárosában, ahol még földszinti házak vannak.

Belényiné szeretett földszinti házban lakni. Az ő háza is olyan volt, amit tőle elkótyavetyéltek.

Azután még más jó is volt abban.

Akárminő nagy városban szálltak meg, hangversenyeket adni vagy zongorára tanítani, Árpád anyja mindenütt úgy intézkedett, hogy ő konyhás szállást kaphasson, otthon főzhessen, együtt étkezhessék a fiával. Hogy ne szokják el az anyai felügyeletől, ne kerüljön korhely társaságokba, amiket a vendéglői életben okvetlenül fel kell találnia.

Az özvegyasszony természetesen maga főzött, és Árpád imádta anyja főztét, s ha valaki rossz szívességet akart neki tenni, csak úri ebédre hitta légyen magához. Ahol lehetett, kimentette magát, nem ehetik másutt: homöopátiával él.

Azt csak nem mondhatta az invitáló uraságoknak, hogy

köszönöm, de az anyám otthon paszulyt főzött disznófüllel, s azt én az egész dicsőségekért ott nem hagyom.

Munkába került Evelina kocsisának és inasának rátalálni arra az utcára, valahol a Montmarte körül, amelyben Belényiék letelepültek.

Evelina nem engedte a hintóját az utcába behajtatni, a fordulónál leszállt, s gyalog ment inasa kíséretében a házat felkeresni.

Egy olyan primitív emberi építményben, amelynek még hátul kertje is van, fogadott Belényiné két szobácskát, amiket egy konyha választott el egymástól.

Valami cseléd, ki az udvaron mosogatott, megmutatta Evelinának a szobát, melyben az ifjú úr lakik.

Evelina halkán nyitott be a konyhába s vette észre, hogy az udvarszoba ajtaja is rögtön nyílik, de csak annyi rést engedve, hogy azon egy kémlelő asszonyarc kitekinthessen.

Ez bizonyosan Árpád anyja lesz, ki akarja tudni, ki jön látogatóba fiához.

Evelina lábhegyen suhant a másik ajtóhoz, s nesztelenül benyitott rajta.

Meg akarta lepni Árpádot.

Árpád szobájában meglepő csín és lakályosság volt otthon. Látszott rajta az anya keze. Asztalát, falait magas uraságoztól kapott emlékek díszíték; serlegek, faragványok, antik fegyverek, remek festmények; ablakaiban nyíló virágok, szekrényében pompás könyvtár.

Az anya úgy rendezte azt, hogy fia szeressen *otthon lenni*. A bérlett zongora Erardi legjobb készítményei közül való, mely most is kinyitva áll.

S e zongora előtt ül Árpád, háttal fordulva a hangszernek, és egy kis asztalon fest!

A zongoraművész fest!

Szokott ilyen bogara lenni mindenféle művésznek; amelyik híres festő, az szereti hegedűszóval kínozni a szomszédait,

amelyik kitűnő zenész, az belekontárkodik a versírásba, s amelyik regényt ír, szereti elrontani a márványt, elefántcsontot egyetlen szobrokat faragván belőle.

Azután mit fest Árpád?

Evelina odasuhan a háta mögé. Hanem a selyemruha suhogása mégis elárulja; Árpád felriad, s a festményt hirtelen elzárja fiókjába ijedten. Evelina csak annyit lát meg róla, hogy az valami arckép.

— Ah! Ön az? — hebegi zavarodottan Árpád. — Azt hittem, az anyám.

— Ahá! Ugye most megint olyan dolgot csinált, ami meg van tiltva. Az anyja nem engedi, hogy fessen. Micsoda gondolat! Egy zongoraművésznak festéssel tölteni az időt. Azután mit festett?

— Ah, bohóság. Egy virágot.

Hogy hazudik! Arckép volt.

— Adja nekem, ha virág volt!

— Azt nem adom.

— De ha virág volt!

— Nem adom önnek.

— No, hát ne haragudjék rám! Mondja már, hogy üljek le.

Már pedig Árpád haragudott rá.

Mi szükség volt őt így felriasztania? Máskor talán nagyon szívesen látta volna.

De ez a bevezetés egészen szerencsétlenné tette a további pásztorórát.

Az az arckép nem Evelina képe volt.

— Azután üljön le mellém. Különbén azt hiszem, hogy fél tőlem. Látta, azt vártam, hogy el fog hozzám ma jönni, s elmondja tegnapi játékom felőli véleményét, s hogy ön nem jött, hát én kerestem fel önt. Nos, mit mond? Ugye rosszul énekeltem?

— Igen rosszul! — felelt Árpád kedvetlenül. — Ön hátra-

felé megy, visszatanul. Pirultam a nézők között ön miatt! Hát még a játék! Azt hittem, az automat-színházban vagyok.

— Lásza, igen rossz kedélyhangulatban voltam. Házi kellemetlenségeim voltak; annyira, hogy Kaulmantól végképp elváltam.

— No bizony, az egész Kaulman nem elég ok önnek arra, hogy egy hamis hangot adjon, s elválhatik tőle anélkül, hogy az ütenyből kiessék. Kaulman úr hadd üljön a milliói között. Ön eddig sem sokat törődött vele.

Árpád nem tudja még, hogy Kaulmannal mi történt. A hír még nem terjedt el a Montmartre-ig.

— Azután csak legalább koszorúkat ne hajigálatna magának, mikor olyan rosszul énekel!

Evelina nagyon érzékeny részén és nagyon igazságtalanul volt sértve.

Csaknem sírva menté magát.

— De, kérem, hisz nem én hajigálatom magamnak a koszorúkat!

— No, hát önnek valamelyik tisztelője. Valami örült herceg. Hisz az egyre megy. Szépnek lenni, rosszul énekelni, koszorút kapni: az három olyan bűn egy bokrétában, amit a világ sohasem enged különválasztani.

— Jól van; szidjon ön, korholjon ön, zsémbes vén profeszszorom! Tud-e még valami rosszat felőlem?

Árpád elmosolyodott, s kezét nyújtá Evelinának.

— Bocsánat, szép asszony! Az eddigi gorombáskodások a művész tanító zsémbelései voltak a művésznő tanítványhoz. Ez megvan. Hát már most megint legyünk gyermekek és enyelegjünk. Előhozzam az ostáblát? Akar ön „hanzlit” játszani velem — vagy kézreverősdit?

Ez a vidám hang ismét átmelegítette Evelina kedélyét.

Nevetett s ráütött Árpád ingerkedő kezére.

— Hát már most mihez kezd ön, ha Kaulman urat elcsapta magától? Férjhez megy megint? Van már földből

kibújó új férj? Úgy hiszem, terem az, mint a champignon. Vagy fenntartjuk a művésznői *autonómiát*?

Evelina lesüté a szemeit és elgondolkozott.

— Nekem senkim sincs — szólt elszomorodva.

— Ūhüm! De ez nem annyit tesz, hogy „én senkinek sem vagyok”.

— Ugyanazt teszi. Nem is akarok senkié lenni. Én magamon soha úrrá nem teszek mást, mint aki velem egyenlő rangú! Lássa ön. A szénhordó leány, ki mezítláb szökött el a tárnából, feltartja rangját. Akinék én valaha helyet engedek a szívemben, annak szabad, korlátlan úrnak kell lenni, mint amilyen asszonynak én vagyok. Nem függni semmi úrtól, nem függni semmi mástól, mint saját lángeszétől. Csodálatni nem a pénzért, hanem saját ragyogásáért. Művésznek és büszkének kell lennie.

Ez elég vallomás volt annak, aki érti.

Árpád értette azt. Nagyon elfanyarodott rá.

— Hm! Szép asszony! Hanem akkor olyan úton indult ön el, amelyen ilyen emberrel nem fog *szemközt* találkozni.

— Mit akar ön mondani?

Árpád szeleskedő indulattal kelt fel.

— Azt, hogy a művészfajtának vannak bizonyos bizarr fogalmai az élet felől. Nézze ön, itt az asztalomon egy szép antik billiköm; Demidov hercegtől kaptam ajándékba egy hangversenym alkalmával. Ő viszont az ősetől örökölte azt, kinek Nagy Péter cár ajándékozta. Híres emlék, remekmű. Fejedelmek, hercegek ittak belőle. Meg is becsülöm. Benne tartom látogatójegyveimet. Hanem asztalomhoz, ivásra egy üvegpoharat használok, melyet magam vettem tizenöt sous-ért, s amelyből más nem ivott rajtam kívül soha.

Evelina mélyen elpirult e kegyetlen mondásra.

Árpád pedig feltette magában, hogy meg is magyarázza neki azt.

— Ön, szép asszonyom, egy művészt keres, aki büszke,

szabad, korlátlan ura saját régiójának, aki önlángeszével világít maga körül, s ön azt képzei, hogy egy ilyen szabad, büszke ember fog az ön oldala mellett ülni, mikor ön a Champs Elysées-be kocsikázik, s hagyja maga után mondatni a világtól: „Nézzétek, az ott Apollónak felkentje, de a lovak, mik kocsiját húzzák, nem a Hyppocrenét rúgott Pegazus utódai, hanem X. herceg telivérei, s amitől az asszony ragyog, az nem férjének dicsősége, hanem Y. márkí gyémántjai!” Talál ön egy ilyen embert, szép asszonyom?

Szegény Evelina! Vesztére azt gondolta ki, hogy védelmezze magát e kegyetlen gyermek ellen.

— És ha én elvetem magamtól a gyémántokat, az egész idegen ragyogást, mindent, ami nem az enyém, amit meg nem érdemeltem, amihez úgy jutottam, hogy nem adtam érte semmit, még egy mosolygó köszönetet sem; és azután leszek semmi más, mint ami vagyok önmagamtól: művésznő; ha éjt, napot eggyé teszek, hogy tehetségemet kiműveljem, hogy rajtam se ragyogjon semmi más, mint a művész dicsősége . . . ?

Árpád erre azután megmondta neki, amit még nem tudott.

„A gyermekek és a bolondok igazat mondanak!” S Árpádban mind a kettőből volt valami. Amabból életkora, emeből művészete virtuális jogánál fogva.

— Szép asszonyom! Önből soha, de soha nem lesz művésznő. Ön azok közé a mostoha leányai közé tartozik a múzsának, akiknek minden tehetség meg van adva pazarul, csak egy nincs: a bátorság hozzá. Ön gyönyörűen énekel idehaza, lángésszel, humorral játszik három ember előtt, de amint a proscénium lámpásait meglátja, hangja elfogódik, keble összeszorul, hamisan intonál, nem lát, nem hall, nincs szeme, nincs füle. És amellet úgy játszik, mint egy fabáb. Ezt úgy nevezik, hogy lámpaláz, és ebből sohasem gyógyul ki senki. Ez több szép tehetséget megölt már, mint a kritika. Ön persze a fejét rázza erre, s kivívott diadalai tényére hivatkozik. Ne csalja önmagát! Én ismerem ezt a mi mesterségünket egész a

színpadi villámcsináló gépig s tudom, hogy mi okozza a színpadi mennydörgést. Ön diadalt ül, tapsokat kap, koszorúk közt jár minden föllépésekor. Másnap magasztaló bírálatokat olvas azokban a lapokban, amik asztalát ellepik. Az mind aranyfüst. Tart addig, amíg önnek gazdag pártfogói vannak. Azok tudják, mibe kerül ez a módja az udvarlásnak. De próbálja ön meg egyszer szétkergetni udvarlóit, becsukni az ajtaját a magas pártfogók elől, s álljon ki a színpadra azzal a követelés-sel: „Most ne *nekem*, de *értem* tapsoljatok!”, majd meg fogja tudni, milyen olcsó a fütty, a megölő kritika pedig éppen ingyen!

Evelina megsemmisülve hajtá le fejét.

Hiszen tudta ő jól, hogy ez mind igaz.

Árpád könnyen vette a dolgot mint művész, s nehezen vette mint ifjú.

A divathölgyet látta maga előtt, akinek nincs miért hízelegjen az egyenes lelkű műértő, miért szédítse hiú ábrándokkal; de szánta benne a játszótárust, aki olyan jó volt mindig hozzá. Őt sohasem bántotta. Hát miért bánt vele oly kegyetlenül?

Miért nyúlt Evelina olyan húrjához a szívének, amihez nem volt szabad nyúlania?

Minek riasztotta fel festő palétája mellől? Minek kérdezősködött az elrejtett kép felől, mi az.

Akármi!

Hadd legyen virág!

S ha virág, minek kérte azt magának?

Ha hozzányúlt, kezére kellett ütni? Az nem neki termett . . . .

— S mit tegyek hát most? Mi van számomra hátra? — kérde Evelina elcsüggedten, s könnyben úszó szemeit választ kérve emelé Árpádhoz.

A fiú gondolkozott rajta, megmondja-e neki.

Ha kérte a poharat, igya ki fenéki!

— Megmondom, szép asszony. Önnek csak két dolog közt lehet választani. Mert a harmadikat: azt, hogy térjen vissza férjéhez Kaulman úrhoz, én nem tanácslom. Ha asszony volnék, inkább feküdném a Morgue asztalán, mint az ő hidegvérrel összerabolt milliói között. Tehát csak két választása marad önnek: maradni a színpadon, mint eddig, fogadni a koszorúkat, tapsokat, ahogy jönnek, s válogatni a hercegekben; vagy pedig visszamenni: szívet talicskázni!

Evelina felkelt helyéről, sálját szorosra húzta termete körül, s elfogult hangon e szót rebegé: „Köszönöm!”

És azzal elietett.

Árpád mégis megkönnyezte, mikor eltávozni látta.

De hát miért jött éppen akkor, mikor ő azt az arcképet festi?

Alig távozott el az úrhölgy, Árpád kihúzta fiókját, megnézni, ha nem törlődött e el a nagy sietséges elrejtésben az a virág.

Igazán virág volt.

Egy szőke gyermek kék szemekkel.

Az ajtó megint nyílik. A képet megint el kell rejteni.

Nem jön be senki, csak Árpád anyja szól be a nyíláson keresztül:

— Árpád fiam! Ki volt az a szép hercegasszony, aki most téged meglátogatott?

— Ez, anyám, egy szegény asszony, aki koldul!

— Hm! Csodálatos, milyen cifra koldusok vannak ebben a Párizsban. Selyemruhában és perzsasálban! Adtál neki valamit?

— Nem adtam neki semmit, anyám!

— Azt jól tetted, fiam!

Azzal becsukta az ajtót, s visszament hátulsó szobájába; fia inggallérjait varrni.

A K Ö S Z É N !

Evelina úgy tett, mint aki nem akar meghalni.

Csak azért sem akar meghalni, mert az orvos azt mondta, hogy nem élhet tovább.

Ez a fiú sok igazat mondott neki, de egyben mégse legyen neki igaza:

Abban, hogy mi az, ami „lehet”, aminek lenni „kell!”

Evelina fölébredni érzé lelkében az erélyt, a visszadacolást, amint azt látta, hogy egyedül maradt a világban.

Sok embernek új erőt adott már ez a tudat: „Ha senkim nincs, legyek magam magamnak!”

Feltette magában, hogy „lenni fog!”

Művésznő fog lenni!

Csak azért is megmutatja a világnak, hogy tud, ha akar.

Fog bátorsága lenni a lámpák előtt. Abból fogja meríteni a bátorságot, hogy ezt tagadni merik mások.

Úgy fog énekelni, mintha egyedül önmagának énekelne. Teheti, hisz az egész világ, mely körülötte van, a „senkinek” és a „semminek” összessége rá nézve.

Egész éjszakája kínos volt; szorongatá a szemrehányó pompa, mely termeiben körülvette, minden remekmű asztalán, szekrényeiben; drága vázák, billikomok, drágaköves kelyhek azt beszéltek lelkének: „Mit ér, hogy arany vagyok, ezüst vagyok; ha tizenöt garasos pohár nem vagyok!” de az álom végre is elnyomta, s reggelre acélozott kedéllyel ébredt fel.

Aznap ismételve lett az a dalmű, amelyben tegnapelőtt játszott.

Délelőtt próba volt belőle.

Meg fogja mutatni már a próbán, hogy mit tud! Nem fogja látni az embereket. Úgy fog énekelni, mint a vak csalogány.

Befogatott hintójába, midőn a próbára felment s a színházhoz érve, hazabocsátá fogatát, megrendelve, hogy két óra múlva jöjjön vissza érte. A próba addig fog tartani.

Mikor azonban a foyer-ba lépett, a rendező eléje jött, és tudtára adá, hogy szerepét ma más primadonna fogja játszani.

Evelina felingerült e szóra. Miért vették el azt tőle, miért nem tudatták vele? Ez figyelmetlenség volt!

A rendező sajnálta, hogy nem adhat rá felvilágosítást. Kérdezze meg az impresszáriótól.

Evelina felindult kedéllyel kereste fel az impresszáriót. Az nem volt hivatalszobájában.

Hanem a titkánya feszes udvariassággal kézbesíte Evelinának egy levelet, melyet éppen el akart számára küldeni az impresszárió rendeletéből.

Evelina átvette a levelet, s amint az előcsarnokba kiért, feltörte azt és elolvastá.

Felmondás volt. Rögtöni felmondás. Indokolta a tegnapi balsiker.

Hogyan jutott ki a színház csarnokából a hölgy, hogyan került ki az utcára? Maga sem tudta. Csak akkor tért magához, mikor a népár közé kijutott, s akkor jutott eszébe, hogy elbámuljon saját magán.

Milyen különös az az ember, aki már nem él, és még mindig jár a föld felett!

Ő még látja az embereket, de már azok nem látják őtet.

Még jár, még halad, de már teste és lelke két külön úton járnak.

Milyen különös dolog semmivé lenni!

Tehát mindaz igaz volt, amit az a kegyetlen gyermek mondott!

Hogy a felhők aranyozása csak addig tart, ameddig a nap le nem megy?

Hogy kívülről jött minden ragyogás, belülről semmi sem jött?

Hogy csak bűnös játékszer volt a szép alak még bűnösebb kezekben?

Hogy a bolond szerencse csak addig tart, amíg szerencsétlen bolondok vannak a világon?

Evelina sokáig elődöngött az utcákon, amíg hazatalált. Hiszen gyalog járt.

Szégyenlett kocsiba ülni, vagy talán nem mert megszólítani egy bérkocsist, attól tartva, hogy az kinézi a szeméből, hogy ő már *senki*, s azt fogja kérdezni: „De hát ki fizet meg nekem azért, hogy önt valahova viszem?”

Egy csepp csodálnivalót sem talált volna rajta, ha hotele kapujában azt mondták volna neki, hogy itt nem lakik olyan nevű asszony, mint ő. Az régen meghalt, kiköltözött.

Pedig még maradt fenn a számára valami, ami csodálkozásra rázza fel kábulatából.

Amint lakosztálya termein végigment, legbelső öltözőszobájában talált egy férfit, aki egy karszékben kényelmesen ült, elnyújtózva.

Ez Waldemár herceg volt.

Ideje, hogy bemutassuk e sokat emlegetett hősünket.

Hibátlan szabású gentleman, elegáns tournure, gondosan ápolt haj és szőke szakáll, kétoldalt csüngő kotlettekben nekieresztve, felsütött bajusz, kerekre felnyílt szemek, felvetett kicsiny ajkak. Mosolygása előkelő és kiállhatatlan. Szemei kedvesek és sértegetők.

Evelina a meglepetés és ijedelem dühével kiálta rá:

— Uram, mit keres ön itt?

— Önre várok, szép hölgy! — szólt a herceg szuverén orrhangon, s fel sem kelt helyéből, ahol olyan kényelmesen látszott heverészni.

— Ki adott önnek engedelmet idejönni? — kérde Evelina indulatosan.

— Nem kértem azt senkitől!

— Tehát hol veszi a jogot arra, hogy itt legyen?

— Innen veszem, asszonyom! — szólt a herceg, nagy renyheséggel kabátzsebébe nyúlva, s egy hirdetménylapot vonva ki belőle, melynek minden sora veres irallal volt alá-húzva. Azt odanyújtá Evelinának. Evelina kezében reszketett a lap, midőn azt végigolvasá. Bámulva kérdezé:

— Mi ez? Nem értem!

— Pedig nagyon érthető a dolog! — szólt Waldemár herceg, elvégre rászánva magát, hogy felkeljen a karszékből. — Kaulman úr hitelezői bírói foglalást intéztek önnek ingóságai ellen. Kaulman úr elég figyelmetlen vagy szórakozott volt neje holmijait a saját magáé gyanánt jelenteni be, s most önnek mindenét lefoglalták; távollétében törvényes erőhatalommal nyitattva fel szobáit, s a hitelezők rögtön kiragaszták a hirdetményt a kapura, melyben meghívják a venni szándékozókat, hogy tekintsék meg az elárusítandó holmit. E meghívás következtében van szerencsém itt lenni és körültekinteni. Mint látja ön, itt minden bútoron a hivatalos pecsét van. Én *vevő* vagyok itt!

Evelina körülnézett s látta, hogy amit a herceg mondott, az rideg való.

— De uram, ez lehetetlen! Hisz Kaulman jól tudta, hogy itt semmi sincs, ami az ő tulajdona volna.

— Azt én elhiszem. Mindenesetre az ön jegyzőjének a hibája, hogy eziránt önnek biztosítékot nem szerzett. Így csak az van tudva, hogy Kaulman úr szállíttatott ide mindent. Ő vett, ő hozatott mindent. Kaulman úr pedig, fájdalom, nem fog a legjobb akarat mellett is most már ön mellett

bizonyítani, mert vele az a kis fátum történt, hogy amint a calais-i vasúton észrevette, hogy a rendőrség nyomában van, kiugrott a vagonból s oly szerencsétlenül, hogy rögtön meghalt.

Evelina fáradtan rogyott le egy pamlagra, s homlokát kezére nyugtatá.

— Ha egypár könnyet akar ön szentelni Kaulman úr emlékének, asszonyom, úgy félrefordulok — mondá Waldemár herceg hideg bókkal.

Evelina nem szólt rá semmit.

Hadd vesszen utána minden!

Ha meghalt, jó éjt neki! A tolvaj, ha futtában ejtik el, jól járt; legalább nem akasztják fel.

Egy banqueroutier neje, kinek férje halálhírét hozzák, adjon hálát az Istennek. Jól tett vele!

A hant eltemeti a férjet és a gyalázatot.

Mire gondolhatott még egyébre?

Pörölni talán az elvesztett vagyoneért?

Törvényszék elé állni? Merész orcával megjelenni a bírák előtt? Tanúkat hozni elő, akik bebizonyítsák, hogy ez és ez az ékszer, ez a drága garnitúra nem a férj tulajdona volt, hanem egy ősz, becsületes magyar főúr ajándéka, mit az minden önzés nélkül, minden szégyenletes utógondolat nélkül ajándékozott a művésznőnek, fogadott leányának? Ezt bizonyítani a gúnykacagók előtt? Keresni valakit, aki elhigye? Átadni a köznevetiségnek jóltevője nevét a saját magáé mellett?

Inkább vesszen oda minden!

— Nem sírok, uram! — szólt Evelina. — Beszéljen ön, mi jót tud még!

— Sok egyebet tudok! — szólt Waldemár, s nekitámaszkodott az ezüst rácsozatú kandallónak. — Tibald herceg, önnek magas pártfogója, gyermekei által bírói gondnokság alá vétetve megfosztatott minden további tevékeny befolyástól a világ eseményeire.

- Azt már tudom!
- S így azon egy millió forint árú részvény is bírói zár alá került, ami az ön részére volt letéteményezve.
- Arról is értesítve vagyok.
- De maga ez a substratum is nagy alterációt szenved; mert a bondavári részvények a tárna föllobbanása és olthatlan égése miatt egyszerre hanyatt estek.
- Mit bánom én azt!
- Azt ön hát mit bánja? De egyidejűleg megbukott az államférfi is Bécsben, ki önnek leghatalmasabb védelmezője volt.
- Nem törődöm vele.
- Még mind nincs vége. A pap, ki önnek jó barátja volt, s a püspökségről álmodozott, visszatért kolostorába.
- Régen tudom.
- Úgy látszik, mi mindent egyszerre tudtunk meg. Tehát én is tudom azt, hogy önnek, szép asszony, ma reggel az impresszáriója egy levelet írt, melyben rögtön felmondja a szerződését.
- Itt van a levél! — szólt Evelina kivonva zsebéből az összegyűrt iratot s leverve az asztalra.
- S azután száraz szemekkel nézett Waldemár herceg szemei közé.
- Nagyon szép volt e percben ez asszony.
- Csak azért jött ön, uram, ide, hogy nekem ezeket elmondja? — kérdezé Evelina. És szemei ragyogtak mellette: nem víztől, de tüztől.
- Nem „csak” ezért jöttem! — szólt Waldemár, odalépve a pamlagon ülő hölgyhöz s kegyesen lehajolva hozzá. — Hanem azért, hogy önnek egy okos szót mondjak. Íme, mindannak vége, amiből eddig az ön aranyálmái eredtek. A bondavári tárna ég. A részvények hanyatt-homlok esnek. Az állam-bölcs megbukott. A herceg gondnokság alá jutott. A férj elszökött, s agyonütötte magát. A bécsi Maximilián utcai palotát

lefoglalták. A párizsi vagyont árverezik. A színháznál felmondták a szerződést. Ennek a drámának mind az öt felvonása be van fejezve. Tapsoljunk neki, ha tetszik, s kezdjünk újat! Én visszaadom önnek elveszett „rente” papírjait, én megszerzem önnek a Maximilián utcai palotát, én visszavásárlom önnek elkobzott bútorait, gyémántjait és lovait, én visszaadatom önnek színházi szerződését sokkal előnyösebb föltételek mellett, mint az eddigi volt. Én nagyobb úrnővé teszem önt, mint volt eddig, s adok önnek egy sokkal hívebb, feláldozóbb, imádóbb rabszolgát, mint aminőkkel bírt eddig. Annak neve Sondershain Waldemár herceg.

S azzal mélyen meghajtotta magát Evelina előtt.

Evelina sötét megvetéssel tekintte a férfi lába hegyeire.

Waldemár arról volt meggyőződve, hogy most ő ura a helyzetnek.

S midőn a hölgy sokáig hallgatott, azt tette, hogy kivonta óráját mellénye jobb zsebéből (pompás kronométer volt), s odanyomta azt a hölgy kezébe.

— Asszonyom, az én időm drága. A börzén várnak. Megyek a Kaulman-vállalatokat tönkrezúzni. Most éppen tizenkét óra. Adok önnek egy órai gondolkozási időt. Határozzon sorsa felett. Én addig itt fogok várakozni. Rövid felelet, amit öntől kérek: „igen” vagy „nem”.

Evelina még annál is rövidebb feleletet adott.

Úgy vágta a kezébe adott kronométert a földhöz, hogy háromezermilliom darabban repült széjjel a nyomorult jószág.

Ez volt a felelete.

Waldemár herceg nevetett, s azzal mellénye bal zsebébe nyúlt, s egy másik órát húzott ki, s gúnyosan lehunyva szempilláit mondá:

— Tökéletesen készen voltam erre a feleletre, szép asszony, azért még egy másik kronométert is hoztam magammal. Kérem, vágja még ezt is a földhöz. Akkor előadom majd a harmadikat.

Hanem a második kronométert nem vette kezébe Evelina. Ahelyett hevesen felpattant helyéből, s kitiltó mozdulattal kiálta Waldemárnak;

— Ha bútoraimat megvette ön, vitesse el! De szállásom még az enyim. Távozzék el ön innen!

Waldemár herceg büszkén emelé föl örök mosolygású arcát.

— Szép asszony! Ez könnyen van kimondva. De gondolja meg, mi vár önre, ha engem elutasít magától? Önnek nincs hova lennie!

— Még van egy menedékem! — kiálta keserűen a delnő. — Akihez folyamodhatom minden időben!

— És az?

— *És az a kőszén!*

Waldemár herceg meghajtotta a fejét, egy szót sem szólt többet, vette a kalapját és eltávozott.

A hölgy, ki a kőszénre *apellál*, nem szorult senki barátságára többé.

A divatvilág fővárosában sok szép asszony találta már ennél *utolsó pártfogóját!*

***

Még azon az estén Evelina ékszerésze látta a szép asszonyt. Evelina odavitte hozzá utolsó brilliánt fülönfüggőjét. Az maradt meg neki; a többi ékszere mind bírói zár alá volt véve.

Azokat a gyémántokat eladta Evelina az ékszerésznek. Az árát otthagytá nála, azzal a meghagyással, hogy annak a kamatjából kis öccse sírját a Père Lachaise-ben minden évben kétszer felhantoltassa, s a minden halottak napján friss virágokkal ültettesse teli.

Azt mondta neki, hogy messze el fog utazni.

Úgy látszik, hogy el is utazott nagyon messze!

Másnap korán reggel egy csomagba kötött kasmíróltönyt

találtak meg a Seine partján, melyben az eltűnt énekesnő ruháira ismertek rá házicselédjei.

Waldemár herceg nagy jutalmat ígért annak, aki a szép asszony holttestét feltalálja.

De úgy látszik, a szép asszony még azt is oly féltékenyen el tudta rejteni, hogy sohasem akadtak rá.

Talán csak cselfogás volt tőle a Seine partján elvetett öltönycsomag, s míg minden ember a víz fenekén kereste: ő csakugyan szavát tartotta, s menekült a *kőszénhez*, a csendesen betakaró, haldoklók szemeit lefogó, más világra elszállító *kőszénhez* . . . . .

Waldemár herceg sohasem tudott meg felőle semmit. S hat hétig mind maga, mind összes cselédsége gyászruhát viselt utána.

A GÖRÖG VÉGRENDELETE

A bondavári részvények már hatvanon álltak a parin fölül, s még mindig feljebb akartak menni.

De már Csanta uram mégis megelégette a nyereséget.

Ami sok, csak sok. A jóból is sok, ami sok. Az ember ne legyen telhetetlen. Ne kívánja az egész világot elnyelni. Hiszen elég szép nyereség egy esztendő alatt hatvanezer forint semmiért.

Azután meg — valljuk meg az igazat — elég nagy szív-szorongatás egy esztendeig ellenni valakinek anélkül, hogy az alatta levő pince tele legyen vert arannyal és ezüsttel. Próbálja meg ezt a kint valaki. Aludni azzal a tudattal, hogy nem hál tallérokön!

De már rászánta magát, hogy akármit beszél Spitzhase uram, itt az idő, amidőn jó lesz a részvényeit apránként beadogatni a börzén a beteg embereknek. Hadd gyógyuljanak meg szegények tőle.

Egy idő óta már úgyis nagyon megállapodott az áruk. Egészen megszokta már a börzeárfolyamban ott látni a sztereotip számot:

„Bondavár 60 parin fölül.”

Egy szép reggelen tehát, mikor Csanta uram éppen azzal a szándékkal kelt föl, hogy küldi a részvényeit Bécsbe, felvesződik a kávéházba, s kezébe veszi a legelső lapot, melyet éppen nem foglalt le más, s természetesen kezdi a hátulján ol-

vasni, ott, ahol a tőzsdei táviratok vannak öreg betűkkel közölve.

Ott a legelső, amit meglát, ez a kompakt betűs sor:

„Bondavár: 60 parin alól.”

„Óh, ez sajtóhiba, de öreg! Részeg volt az újságíró, az akasztófa, mikor ezt ide nyomatta. Be kell csukatni a semmirekellőt! Ha van még policáj Bécsben és igazság a monarchiában, az ilyen gonosztettért bizonyosan vasra fogják verni, aki így megijeszti a becsületes embereket! Mert ez már, ha valami, hát „közcsendháborítás”.

De azután sorba nézte a többi lapokat is. S úgy találta, hogy ezen a napon valamennyi újságíró csodálatos módon összebeszél, hogy úgy leigyák magukat, hogy a „parin fölül” és „parin alól” között különbséget ne tudjanak tenni.

Pedig április elseje sincs, hogy azt valami juxból tennék.

Elvégezte magában, hogy itt valami óriási félreértésnek kell lenni, s rögtön táviratozott Spitzhasenak: „Mi baj van?”

Spitzhase távirata keresztezte az övét; az még előbb táviratozott neki.

„Nagy baj. . . . Bondavári tárna ég . . . . Pánik nagy . . . Részvények 60 parin alól . . . . Eladni mind! . . . .”

„Hűh! Aki áldotta! — káromkodék Csanta uram. — Eladni mind! Hatvannal parin alól! Hatvanezer forint veszteséggel! Most már igazán, hol a harangkötél, hol a folyosóvas? Hadd akasztom fel magamat! Hat hordó ezüst oda! Embert ölök! Embert eszem! Megyek Bécsbe! Szétrúgom Bécs városát, mint a hangyavackot, ha az én ezüstömet vissza nem adja! Nem azért vittem én fel az ezüstömet, hogy az ott maradjon!”

És dúlt-fúlt, mint a veszett bivaly, és kihánytaládájából mind a részvényeket, és a hasukra taposott a sarkával.

„Ti cudarok! Ti gyalázatosak! Ti piszkos papiros koldusok! Hát ti akarjátok nekem megenni hatvanezer forintomat ezüstben? Kigyúrom a béleteket! Kihásítom a hátatokból az ezüstömet! Agyonverlek! Eltaposlak!”

Hát a nagy hányás-vetés közben valami akad a kezébe.
Egy írás.

„De nini! Hát mit dühösködöm én itt, mint egy félbolond a ketrecben? Hát van énnekem valami bajom? Nincs énnekem annyi bajom sem, mint a máknyi mag! 'Sz itt van az öcsém-uramnak a levele, ni! De jó, hogy ezt vissza nem adtam neki! Amelyben kötelezi magát, hogy ezer darab bondavári részvényt tartozik tőlem átvenni *al pari, bármikor*. Ej, de emberséges ember voltam érte, hogy pipára nem gyújtottam egyszer ezzel az írással. Megcsókolhatnám magamat érte, hogy ilyen okos ember voltam! Óh, én édes eszem! Óh, én előrevigyázó orrom! Most ebbe az írásba beletakarózom egészen. Eshetik tőlem a jeges zegernye zápor; engemet ettől egy cseppje sem érhet!”

Azzal szépen visszatette tűzmentes fiókjába a részvényeket is, meg a drága levelet is, s egészen meg volt vigasztalva.

Mindjárt leült levelet írni az ő kedves uraöccsének Párizsba, kinek fel volt nála jegyezve az üzleti irodája; felszólította egész emberséggel, hogy minekutána így meg így állanak a dolgok, tessék valakit ideküldeni a részvényeiért, aki azokat átvegye; vagy akár azt a barátságot is megteszi még a kedveért, hogy maga helyébe viszi, csak mondja meg, hogy hová, és hogy ki fizeti ki. A közbeeső kamatok iránt majd kiegyeznek.

Erre a levelére pedig egy hétig nem kapott választ. Hanem hiszen Párizs nem is bolhaugrás X.-hez.

Annak a hétnek pedig minden napján kapott reggel is, délben is táviratot Spitzhasetól, melyben az sürgetve unszolja, hogy adjon túl a részvényein, mert nagyon rohannak lefelé. Mindennap tíz forinttal buknak lejjebb. A hét utolsó napján már csak 80 forint értéket jegyeznek utánuk: az is „lanyha kereslet!” A kontremin borzasztóan felülkerült.

Csanta uram a füle gombját sem billentette mindezen táviratokra.

„Beszélj, beszélj! Csak te koptasd a körmödöt a sok táviratozásban. Bánom is én, ha már most lefelé kezdenek is nőni a részvényeitek, mint a sárgarépa, s a jövő héten annak adnak száz forintot, aki egyet örökbe fogad közülök keresztényi barátságából. Nekem nem részvényeim. Kell is nekem a ti papirostok! Tietek! Vigyétek el! Nekem az ezüstöm kell vissza! Én fogom a fületeket.”

És amellet mindennap eljárt a kávéházba és mutatta, hogy nincs rossz kedve. Egy csepp rossz kedve sincsen. Ami másnak fáj, annak jajgasson más!

Hanem azután a nyolcadik napon, mikor egy reggeli lapban azt a párizsi táviratot olvasta, hogy a Kaulman-cég főnöke, Félix úr megszökött, hátrahagyva rémítő mennyiségű fedezetlen kötelezettségeket, s utána mindjárt a calais-i táviratot, hogy a futamodó Kaulman az üldöző rendőrség elől a gyorsvonatról leugorván, nyakát szegte; akkor közel volt hozzá, hogy a guta megsimítsa.

Rögtön táviratozott Spitzhasenak, hogy adja el minden részvényét azonnal, ha veszik, 80 forintért; ha nem veszik, azon alul; akármilyen áron, csak adja el.

Spitzhase aztán visszafelelt neki, hogy:

„Jókor már! Hetvenen áll az árfolyam. Az is csak névleges jegyzés. Csak kínálóknak vannak, vevősenki. Oda a tárna, oda a vasút! Oda minden! Mért nem adta egy hét előtt, ahogy üzent neki. Most már befűthet vele, s süthet rajta makkot!”

„Meg vagyok löve!”

Ez volt a szava Csanta uramnak.

„Hazamegyek. Lefekszem. Meghalok. Nem lehet tovább élnem. Tiszta abszurdum, hogy még három napig éljek.”

Elbúcsúzott minden ismerőstől. Ne féljenek semmit! Nem öli ő meg magát. Meghal szépen magától, csak úgy bújában, mint ahogy meg szokott halni az ember betegségben.

Hisz ha meg lehet halni az embernek egy hideg szél-

fuwallattól, egy lenyelt rossz falattól, egy ragályos lehelettől, hogy ne lehetne meghalni egy ilyen veszteség fájdmátától?

Kétszázezer forint oda!

Szépen rendberakott, hordóba eltett, tallérokra felváltott kétszázezer igazi forint!

Nem olyan képzeleti forint, olyan papirosra festett forint: ma veres forint, holnap zöld forint! Valóságos, igazi csengő-pengő, ezüsből kivert forint. Ami ezer esztendő múlva is pénz!

Oda!

Csanta uram hazavezetteté magát irgalmas lelkek által a lakóházába. Magától világért haza nem talált volna soha. Az egész utca minden házát végig bekopogtatta volna, azt tudakolva, hogy nem lakik-e ő itten.

Az emberek azt hitték volna, hogy valahol nagy mulatságban volt, s nagyon sokat bevett a jóból.

Hazaérve, még egyszer levezetteté magát a pincéjébe, ami oda a patak alá volt építve, hogy még egyszer lássa élő szemével: csakugyan valóban nincsenek-e ott az ő ezüsttelt hordói?

Nincsenek! Egy sincs ott! Az utolsóig kicsalogatta valamennyit az a furfangos bécsi rabló.

Oh, hogy miért tört ki neki a nyaka? Miért nincs neki annyi nyaka, ahány hordót kihengerítettek innen a kívánatára!

Milyen szépen feküdtek itt egymás mellett! Osztályozva. Ez itt húszas. Ez forintos. Ez birodalmi tallér. Ez koronás tallér!

Milyen szép pénz az az ezüst! Milyen igazi pénz! Bukhatnak királyok, bukhatnak forradalmak, ő megmarad. Hirdetheti a törvényt német potentát, magyar potentát: ezeknek nem parancsol!

S ezt a szép pénzt, ezt az igazi pénzt engedte ő kicsalogatni a pincéjéből! Abból a biztos pincéből, amibe rablónak sem lehetett betörni, mert egy nyomással a víz alatt volt minden!

— Eresszétek bele a vizet a pincébe! — hörgé magánkívül

a tőzsér. — Hadd teljék meg a pince! Fulladjon oda, aki belemegy!

Késő már az!

Hamarább kellett volna azt a vizet ráereszteni a pincére!

Mikor még a hordók mind ott voltak, hogy ne nyúlhatott volna hozzájuk maga a gazdájuk sem. Akkor most is ott volnának! Szépen megzöldülve a húszasok, tiszta fehérre mosva a tallérok. Most pedig béka kuruttyol a vízben, s azt mondja: „Vak, vak, vak!”

Csanta uram levetkőztetetté magát, s lefeküdt az ágyba.

Hívatta a papot, meggyónt, s felvette a szentséget.

Azután hívatta a magisztrátuális perszónákat és testamantumot tett.

Rendelkezett világi vagyonáról.

Sok birtoka volt még. De mit ér az, ha oda az alap, oda a győzelem trófeuma, oda az ezüst?

Házait, az egész utcasort eltestálta annak az üres templomnak, amibe most már nem fog jární senki többé, aminek a küszöbén most már ki fog nőni a kövek közül a fű, s körülödeli az egész falat; s az udvarán *pullus* diákok fognak labdázni minden csütörtök délután.

Azért legyen annak a templomnak papja, egyházfia, harangozója.

A pap tartsa a misét, a harangozó húzza meg a harangokat, az egyházfi nyissa ki az ajtót mindennap, mint amikor még százan meg százan mentek be a kinyitott templomajtón, szép ezüstgombos férfiak s hosszú selyemuszályos asszonyok, akiknek ivadéka nem maradt a földön.

Az a templom hirdesse, hogy ők „voltak!”

A szomszéd ház pedig bocsáttassék vissza annak az özvegyasszonynak a tulajdonába, aki utolsó leánya az utolsó görögnek a városban, akitől ő vette azt el egykor kótyavetyén.

S minthogy ezzel az asszonnyal maradt fenn még régibb időkből valami vitája, amiben Isten a bíró: papirosról volt szó,

ami ma sokat ért, holnap semmit sem ért; tehát neki hagyományozza még és az ő fiának azt a kárba vezett, azt az elátkozott papiroshalmazt is, aminek „bondavári részvények” a neve, amik őt most megölik. Legyen az övék. Ha elvész, vesszen el nekik; ha megmarad, nyerjenek ők vele.

Ekként rendbe hagyva világi vagyonát szépen, megpecsételé a végrendeletet, aláírta saját kezével; kiosztotta utolsó ezüst-, aranypénzét az ismerősök, a cselédek között; a harangozónak megmondta, hogy húzza meg rögtön a harangokat, és minden két órában húzzon három verset, s ha kérdik, kinek szól, mondja azt, hogy a vén Csanta meghalt!

Azzal kiküldött mindenkit magától.

És másnap reggelre meg volt halva.

Nem érte semmi erőszak.

Csak a bánat ölte meg. Mint ahogy meg tud halni az öreg ember, mikor az öreg felesége meghal, akivel együtt megvénült, mint ahogy meg tud halni az olyan ember, akinek erős akarata van, s ha kimondta, hogy nem marad itt többé, hát el tud menni!

MIKOR A FÖLD ÉG A TALPUNK ALATT

Szafrán Péter átka beteljesülésnek indult: „Ne zöldüljön hát a fű azon a mezőn!”

Még ugyan zöldül a fű azon a mezőn, de alant a föld keblén nem tudni, mi történik.

A részvénytárna igazgatósága azt a védelmet gondolta ki a tárnaégés ellen, hogy minden hozzájárást betömetett: tárnák, aknák nyílásait; így ha nem fér a küllég a tűzhöz, magában el kell annak aludni.

Hanem ebből azután az a baj támadt, hogy a szénkészlet elfogyott, s nem volt mivel tüzelni a kohókban.

Próbáltak fával tüzelni, erdő volt elég; hanem azzal meg nem tudott bánni a kezelő személyzet, s tömérdek vasat rakásra rontottak.

Vasúti sínek helyett csak úgy heverték a hámor körül a kilökött medvék.

Mert a hámorhoz is összeszedték a külföldi gyárakból, aki csak kimustrált, hasznavehetlen, korhely és kontár munkás volt, csakhogy ők port hinthessenek vele a világ és a részvényesek szemébe, hogy nekik nagyban dolgozó gyáruk emelkedt ki egy varázsütésre.

Az igaz, hogy a varázsütés megvolt, hanem egy egészséges kalapácsütés többet ért volna annál.

Álmodni sem lehetett arról, hogy a szerződött síneket a vasúti vállalkozóknak a határnapra elő tudják állítani. A biz-

tosíték úszott! Viszont a vasútepítettők biztosítéka forgott nagy veszélyben, ha a kitűzött időre a vasút a közforgalomnak át nem adatik.

Így aztán egymásba fogózva a tárnarészvény-vállalat a vasútvállalattal, hengergöztek a veszedelmes lejtőn alá, hol az egyik, hol a másik alul, de folyvást lefelé mind a kettő.

Végre az egyik igazgatóság szorította a másikat, hogy venni kell a szenet, ahol és ami áron kapható. Ott van Berend Iván Bonda-völgyi tárnája, ott kell elég szénnek lenni, mert egy év óta nem volt vására, vegyenek attól.

Rauné úr tehát rászánta magát, hogy írjon Ivánnak, s kérjen tőle szenet! Szép gazdaság. „Kováctól venni a szenet.”

Az Ivánhoz intézett leveleivel azonban az a sajtóságos fátum történt, hogy feltöretlenül kerültek hozzá vissza.

Mikor azután még jobban szorították Rauné urat, végre elszánta magát, hogy személyesen menjen el Ivánhoz szénre alkudni.

Ez a látogatás pedig igen röviden ütött ki. Rauné úr mindössze nem volt két percig Iván szobájában, s azután az történt vele, hogy előbb jött ki maga, mint a kalapja és mind a kettő után Ivánnak ez a szava: „Én denúnciánssal többé szóba nem állok!”

Járult-e valami tettelegesség is Iván részéről ehhez az elbúcsúztatáshoz, azt nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy Rauné úr sem pert nem indított Iván ellen, sem a kartelvivőit nem küldte el hozzá, hanem ahelyett írt egy hosszú levelet a direktóriumnak, melyben elmondja, hogy Berend egy piszkos-haszonleső ember. Most fel akarja használni a részvénytárna szerencsétlenségét, s semmi áron nem ad el szenet, ahelyett inkább maga készítet egyre-másra vasúti síneket arra spekulálva, hogy majd a társulat kénytelen lesz azt ötöle minden áron megvenni. Ezt nyilatkozatá ki őelőtte.

Megfoghatatlan, hogy az alatt a két perc alatt, melybe a bemenetel és kijövetel is beleszámítatik (az utóbbi az igaz,

hogy röviden történt), hogy lehetett azt a hosszú értesülést nyernie!

Hanem azzal csak azt vitte ki Rauné úr, hogy a vasút-igazgatóság egyenesen Ivánhoz fordult, s tett neki egy ajánlatot a sínkészletére, mely nagyon megtoldta a kiállítási árt. És ha Iván azt mondta volna, hogy még ötven perccel többet kíván, azt is megadták volna neki.

Mindenkinek égett a föld a talpa alatt.

Megvolt tehát a nyereményosztalék busásan Iván hűnek maradt munkásai számára.

Az elpártoltak is visszakérezkedtek: amott megszűnt a munka.

Hanem most már válogatva bánt velük az őstárna.

A „hívek” zsűrije szavazattal határozott: visszavehető-e az eltávozott, vagy befogadható-e egy új tag a telepbe?

A „nem” száműzte az elítéltet, s Ivánnak sem volt megkegyelmezési joga számára. S a bevettnek egy évig kellett szolgálnia a tárnában rendes munkabér mellett, akkor aztán nem is a zsűri, de a suffrage universelle döntötte el, érdemesítette-e magát az új tag arra, hogy az állandó telepítvényesek sorába fölvéttessék, és az osztalékban részesüljön jövőre.

A munka pedig gyönyörűen ment; minden munkás egyúttal sajátjának is tekintette a tárnát. Kevesebb volt a kár, több volt a munka látatja; nem veszett kárba sem idő, sem erő. Rend uralkodott parancsszó nélkül.

De hát a tárna jövője nem volt-e veszélyeztetve a szomszéd tárna égése által?

Igen.

A széntelep fekvéséből ki lehetett okoskodni, hogy a tárnaégés a Bonda-völgy felé terjed. Évek kellene hozzá, míg odáig elér; de elvégre mégis csak az lesz a sorsa, hogy az is elhamvad a másikkal együtt.

Mennyi kincsnek kell elveszni a föld alatt!

Pedig a föld felett is sok elveszett már a bondavári fátum miatt.

Eleinte a részvénytársulat igazgató tanácsa azt gondolta ki, hogy meglevő tőkéjével maga vásárolja vissza bukó részvényeit, s azzal kettős hasznot csinál; először: al parin kiadott részvényeit messze a parin alul kapja vissza, másodsor: megállítja azoknak további hanyatlását.

De nem ért el vele egyebet, mint hogy a tartalék tőkéjét apródonként ki hagyta szivárogni a pénztárából, s utoljára a legszükségesebb kiadásokra sem maradt.

A részvények hanyatlását pedig meg nem akadályozhatta. Alig jutottak szegény vízbe esettek egy kis lélegzetvétélhez, megint jött a kontremin, s a víz alá nyomta a fejüket.

Waldemár herceg is tudta, hogy mire valók a hírlapok.

Kifogyhatlan rovatot képezett a tárcákban, újdonságokban a bondavári hegy égésének minden kitalálható változata.

Leírták, hogy repedezik meg a föld, rossz szagú gőzöket eresztve hasadékaiból. E gőzöknek az a csodahatásuk van, hogy minden piros virág kék színűvé válik tőlük.

A fű nagy térségeken kiszárad gyökerestől, s egész erdők lombja lehull kora tavasszal.

A szántóvető bámulva látja, hogy az a szép agyagos föld, amit ekéje feltúr, milyen veres!

Az agyagvermek fenekén jáspis alakú égett tömegek kezdenek mutatkozni, mint a kegyetlenül égetett téglákon.

A márga- és palarétegek beszakadoznak a gypsín alatt.

A bondavári őskastély kútjában először meleg kezd lenni a víz és kén ízű, azután lassankint elfogy, szétpárolog, utoljára egészen kiszárad. Még később forró gőzök törnek ki belőle. Utoljára már szublimátumok tapadnak a köveihez, mik új ismeretlen kristályképződésekben rakodnak le.

Ott vannak közszemlére kiteve az antikváriusok, a természetráji kereskedők kirakataiban a jáspissá égett agyaghantok, a kiforrott földsalak darabok, s a soknemű kristályozatok, mik a bondavári hegyégésről tanúskodtak, s a tudó-

sok, a geológok bizonyítják, hogy ezek valóban a hegyégés produktumai.

Hiába tiltakoznak a részvényesek azután, hogy mindebből egy szó sem igaz. Zöld a fű, zöld az erdő Bondavárott; hogy ezek az égett tanúk a *duttweileri* hegyből valók, mely százhusz év óta ég, meg a *planitzi* kőszénbányából, mely már kiégett; a kristályok az *epterodei* és *bilini* földkiégés alkotásai; nem használ semmit.

A megijedt ember mindig a rosszabbat hiszi.

Tény, hogy a föld alatt tűz van Bondavárott.

Ha ma nem, tíz év múlva, húsz év múlva csakugyan így lesz az összedüledezve, égve; forrva, mint ahogy most írják róla.

S Waldemár herceg szüntelen készen volt valami új riasztással.

Lenyomta már a részvényeket harmincig, húszig, még azon is alul akarta nyomni. Egész a semmiig.

Éppen akkor volt rá példa, hogy egy roppant pénztársulat részvényeit még a semmin is alul nyomták. Egy percentet kínáltak a birtokosok annak, aki egyet elfogad a maga nevére.

Szép játék volt ez! Ezer meg ezer embernek lett kezébe nyomva a koldusbot.

Az a sok szegény apró ember, aki egy év előtt futott a maga megtakarított forintocskáival a roppant nyereséget hirdető bondavári papírt megvenni; a kishivatalnok, ki beleölt a szállásbérét, a szatócs, ki amit a sajton nyert, sajttakaróba verte; a cseléd, ki félretett bérét vélte igen jól elhelyezni, az özvegyasszony, ki szűken kamatozó papírjait cserélte ki a gazdagon fizetővel, s a pénztárnok, ki a rábizott összeget e biztos nyereségért kockáztatni merete, s most elveszté a pénzzel együtt a becsületet is: mind, mind koldussá, nyomorulttá téve, kenyerétől megfosztva! Szilárd iparúzó emberek, kiket a kacér szerencse műhelyeikből kicsalogatott, tönkretéve! Híntón áró urak gyalogjárókká csapva.

Jaj és jaj mindenfelé!

Hanem mulatságnak nagyon szép ez a másik fél részére, aki felülkerült.

Most is van lárma a börzén, csakhogy most a „baisse” lármázik.

Közel az idő, amidőn Waldemár herceg azzal a szóval fog a kerek sorompó előtt megjelenni:

„Kinek kell Bondavár tíz forintért? Én adok!”

És nemcsak az apró emberek sírnak. Vannak magas urak is, akiket ez a csapás ledöntött a lábaikról.

Ott a Bondavár herceg és a grófnők.

A herceg veje tapasztalá, hogy nem lehet egy boltívnek a zárkövét kilökní anélkül, hogy az egész boltozat összeessék. A Tibald herceg ellen kért bírói gondnokság maga után vonta a hitelezők összejövetelét.

És azzal az óriási birtokok, miknek tulajdonosa nagyobb úr volt akárhány uralkodó hercegnél, hitelezők kezelése alá kerültek.

Akkor égett azután igazán a föld a lábuk alatt.

Ha a tiszti gazdálkodás tolvajgazdaság volt náluk, a hitelezői bérgazdálkodás valódi rablógazdaság képét mutatta. Kivágták pompás őserdeiket, parkjaikat, vadaskertjeiket, elprédálták gulyáikat, méneseiket, merinó juhaikat, s felszántottak s bevetettek búzával minden darabka földet, ami csak teremhetett. Amiért azután az Úristen azzal büntette meg őket, hogy adott nekik roppant termést, de nem adott hozzá zsidót, aki megvegye. Nem volt semmi ára a nagy termésnek.

Bele lett vonva a kondolenciába a bondavári uradalom is.

Tíz per is keletkezett miatta, amikben minden egyes beavatkozó alperes is volt, felperes is volt; külön egymás ellen — együtt egy ellen! — és abban végrendelet és vitalitium, hajadonjog és örökösödés, ősiség és majorátus, bérszerződés és örök átadás, szolgáalom és bányajog, betáblázás és statútumok, beruházás és kisajátítás, lefoglalás és prioritások úgy együvé

kavarintva, prókatori furfanggal úgy összebonyolítva, egy olyan szövevénnyé gubancolva, hogy mire abból a törvényszékek ki bírnak gázolni, a jelen ivadék rég a másvilágon van már.

Ennek azután az a legközvetlenebb következése lett, hogy Theudelinda grófnőnek sem fizette senki a kikötött évi negyvenezer forintot.

Az pedig sok családi viszálynak szokott kezdő sora lenni, hogy elfogy a pénz.

Theudelinda grófnő pénzzavarát Angela grófnő érezte meg legjobban.

Salista őrgróf megházasodása után úgy pazarolt, mint aki abban a nézetben van, hogy húszmillió forintot vett el; s nehéz volt őt e nézetének megváltoztatására bírni. Amiből azután igen éles jelenetek fejlődtek ki a házastársak között.

Angela grófnő is úgy viselte magát, mint aki nem becsülésből választotta magának a férjet, hanem dacból.

Tudta ezt mindenki.

Tudhatta Iván is.

Csak hogy Ivánnak most egészen máson volt a gondja. Azon, hogy ég alattunk a föld!

GYERMEKJÁTÉKOK

A koncertszezon legszebb virágzása közepett kapták meg Belényiék a hivatalos értesítést, hogy Csanta uram meghalt, s végrendeletében visszaadta elkobzott házukat.

Hátha Beethoven, Mozart és Haydn várták volna Árpádot kvartettre, nem otthagya volna-e rögtön Párizst, hogy megláthassa az elhagyott ház udvarát újra?

Még Belényiné is elfeledkezett bevételek és belépti díjak mennyiségével vesződni arra a szóra, hogy „Hívnak haza!”

„Vajon megvan-e még a szomorúfűz a kút mellett? Mekkorát nőhetett a télizöld repkény a folyosó falain? Vajon ápolta-e valaki a gyümölcsfákat a kertben? Megvannak-e még a gyöngyvirágok a fal mellett? Nem pusztultak-e el a nefelejcsbokrok a patak mentén?”

Ez volt most a nagyobb kérdés!

Dehogy időztek egy napot is tovább. Egyik jobban tüzelt, mint a másik.

Másnap már vasúton voltak. Úgy siettek, mint akik hitelezők elől szöknek.

Sem éjjel, sem nappal nem pihentek sehol. Délután volt, mikor megérkeztek X.-nek városába.

A massaecurator, a szenátor úr már akkor ott preferánszozott a kaszinóban, de biz azt csak kihúzták a kártyasztal mellől, nem hagyták másnap reggelig a bőrében, hogy a házukat át ne adja. A jó úr kénytelen volt kifizetni a buktit és menni velük.

Belényiné azon aggódott az egész úton, vajha ne töretett volna boltot Csanta uram az ő szép utcaszobájából. Bárcsak egy kis szoba volna benne felhagyva, ami ne volna bérbe kiadva, hogy ő ott hálhatna meg a maga házában első éjjel.

A szenátor úr tehát nagyon megvigasztalá, midőn tudtára adta, hogy nem lakik a házában senki. Csanta uram nem fogadott lakókat a tőszomszédjában levő házakba. Békében akart élni és szomszédok nélkül. Neki senki se leskelődjék át az udvarába. Neki ne nézegessenek be a pinceablakain. Csak egy mindenest tartott azokban, aki a házakra felügyeljen, hogy a tolvajok fel ne verjék. Annak volt egy szobácskája ottan.

A szenátor úr tehát bevezeté visszkapott házukba Belényiéket; felnyittatá előttük a szobákat.

Minden bútor úgy állt azokban, ahogy elhagyták. Még a por sem volt letörülgetve róluk, ki tudja hány esztendő óta.

Árpádnak első gondja lett volna a kertbe szaladni, ha a szenátor úr meg nem fogta volna.

Még valami átadnivaló van. Egy nagy vasláda. Azon hármas zár. És abban egy nagy kincs!

A bondavári részvények.

— A patvar vigye el a bondavári részvényeit — nevetett Árpád —, hiszen nyár lesz már, nem kell most *fűtnivaló*!

— Bizony azok most nagyon alant állnak! — biztosítá őket a szenátor úr. — Jelenleg alig áll az árfolyamuk tíz forinton felül. Mert hogyha úgy nem volna, hát hiszen nem is halt volna akkor meg Csanta uram.

De már csak azért el kellett őket fogadni. Ajándékmarhá-
nak nem kell nézni az ázsióját.

Belényinének még azután sok beszélni valója volt a jó öreg szenátorral mindenféle ügyes-bajos dolog felől; Árpád nem ártotta magát abba, hanem kiosont a szobából és le a kertbe.

De bizony megvoltak a gyümölcsfák mind, éppen teljestele virágzásban; a kerítés mellett ott piroslott a teljes virágú

őszibarackfa, amiről hajdanában halálbüntetés terhe alatt nem lett volna szabad egyetlen virágot vakmerő kézzel leszakítani, a nefelejcs is ott kéklott a víz partján, s a fal mellett egész kardalt csilingeltek a gyöngyvirágok csengettyűi. Csak az legyen, aki meghallja.

Minden megvan, minden nagyot nőtt azóta. A két átellenes part fái egészen egymásba hajlottak már.

Árpádnak első gondja volt kibontani a betéglázott pincegégét. Ott van-e még a sodronylánc s a láncre akasztva a bodzafa-malom?

Ott volt.

Hát a tilinkó?

Az is ott volt.

Egymásba illenek-e még a rovátkok?

Tökéletesen.

A malomból nem hiányzott semmi.

Akkor azután végighasalt a sárgavirágos zöld fűben; rátette a bodzafa-malmot a vízre, s két tenyerébe fektetve állát nagy megelegedéssel nézte, hogy forog a bodzafakerék, hogy kelepelnék a lapátok, hogy forog a korong rajta. Nem verik meg érte többé!

Valahára kijátszhatja magát kedvére.

Hír, dicsőség? Mit beszélnek az újságok? Hogy sajnálják hirtelen eltűntét a világvárosból? Szerelmes úri asszonyok? Mi az mindehhez a malomkelepeléshez?

Hát a tilinkó mit beszél?

Nem romlott-e el azóta? Nem némult-e meg? Nem repezett-e össze, nem porhadt-e el?

Semmi baja. Igen jó helyre volt téve. Szellős, hideg, száraz hely volt az. Csak ki kell játszani egy kicsit. Úgy szól, akárcsak a rigó.

Ezért sem szidják már össze!

Mi van még hátra? A papiros hajók. Azokért sem zsémbel már a szomszéd, nem pirongat meg a mama.

Árpád kihúzza a zsebéből egy nagy papírost; az éppen az ő párizsi diadalának emléke: egy színlap a legközelebbi hangversenyéről.

Hol van az már!

Abból csinál egy jó nagy hajót, vitorlával, s hogy terhe is legyen a hajónak, megrakja azt a dupla barack piros virágával — nem vernek már érte a körmére! — s elereszti azt a vízben; s míg az csendesesen úszdogál a víz fölött táncoló szita-kötőktől körülforgatva, ő megint végigdül a nefelejcses zöld fűben, s elkezd a tilinkóján a „Repülj fecském” nótáját tilinkózni.

S a tilinkószóra lejön a szomszéd átellenes ház kertjéből egy másik gyermek. Egy szőke tizenöt éves kisleány. Gömbölyű piros mosolygó orcája. Viola szemei. Félénken tesz egy-egy lépést, mint az őz, s bámulva figyel előre. Még elébb jön. Megint megáll. A furulyázó nem veszi őt észre. Nincs egyébre figyelme, mint a tilinkójára, a bodzafamalmára, meg a virágteherrel úszó hajójára.

A másik gyermek egész a partig jött már, mégsem veszi észre. Akkor elneveti magát. Mint a tündércsengettyű csengetése, hangzik a vidám gyermek kacagása.

Árpád felriad rá. Feltekint meglepetve.

— Ah maga az, Zsófi? Jaj, de szép leány lett magából, mióta nem láttam! Hajtsa vissza, kérem, a hajómat.

S a másik gyermek nem mondatta azt magának kétszer. Leszökkent a víz mellé. Térde közé szorította a ruháját, hogy a vízbe ne érjen, s még egy csomó fehér virágot vetve a hajóteher piros rózsácskái közé, visszahajtotta egy rekettyeszállal a hajót a túlsó partra.

S azután megint újra kezdték.

Olyan jó mulatság volt ez!

Belényiné a folyosórul nézett le a kertbe. Nem szólt rájuk. Hagyta őket mindaddig, míg lement a nap; hűs kezdett lenni, s valamelyik a kettő közül, amelyik okosabb volt

(bizonyosan a leány), nem figyelmezteté a másikat, hogy harmatos kezd lenni a fű, jó lesz már hazamenni

Akkor azután Árpád szépen kikötötte a malmát, eltette a tilinkóját, s felment az anyjához.

Belényiné nem zsémbelt rá, de nem is csókolgatta meg a fejét, mint máskor.

Megmutogatta neki, hogyan rendezte el a házat, amíg ő odalenn járt a kertben.

Árpád nagyon meg volt vele elégedve.

— Már most itt fogunk lakni mindig.

Egyszer csak rákezdte azután az anyja.

— Hja, biz én nem is bánám, ha megházasodnál, fiam! Valami jó asszonyt hoznál a házhoz.

— Én? Anyám! — szólt Árpád nevetve és csodálkozva.

— Hát persze! Nagy gyerek vagy már; én csak nem vigyázhatok rád örökké.

Árpád még jobban nevetett.

— Hát azért, hogy olyan nagy gyerek lettem, hogy az anyám nem bír velem többé, szerezzek magamnak egy másik asszonyt, aki jobban tud rám vigyázni?

— Hát bizony! Annak az a rendje! — erősíté egész komolyan Belényiné.

Mínta az nem is lehetne másképp, mint hogy a gyereket, amíg felnő, az anyja tartja felügyelet alatt, s azután átadja egy másik asszonynak, akinek feleség a neve, ügyeljen az rá. Magára csak nem lehet hagyni a gyereket soha.

— No, hisz azt is megteszem a kedvedért, anyám, elébb-utóbb. Most már megvan a házunk, hanem elébb még egy kis konyhára valót is kell összemuzsikálnom, hogy azután akkor ne járjam a világot, mikor már van valakim. Mert látod, ebben a cigányéletben egyforma baj, akár otthon hagyja az ember a feleségét, mikor Pétervártól Párizsig kóborol, akár magával hordja.

— No iszen, van is valamink. Nem rosszul gazdálkodtam

a keresményedből. Azután itt vannak ezek a részvények is. No, ne ne vess hát, te bolond fiú! Ha tíz forintot ér is egy, de ezer darab. Ha eladjuk, tízezer forint. Kis városban az egy kapitális. Arra mindjárt megházasodhatol.

— Hhaj, mama. Ne úgy értsd te azt a dolgot! El lehet ám adni egy nap „egy” részvényt tíz forintért, de ha én másnap ugyanarra a helyre visszamegyek, hogy egy másikat is eladjak, fejembe verik a kalapot s kilöknék. Ha pedig azzal állok elő, hogy ezer bondavári részvényt akarok eladni, megkötnének a becsuknak a tébolydába. Csak tedd el te azokat a papirosokat a többi emlékezetes papirosaid mellé, amikről hívő szívvel várod, hogy még egyszer olyan idő lesz, amikor megint annyi forintot fognak érni, amennyi rájuk van nyomtatva.

— No hát, bizony az meg is történhetik. Nem sok nagy dolog megtörtént már? Hitted volna, hogy a házunkat valaha visszakapjuk? Azt is bánom, hogy a többit odaadtam elégetni. Ki tudja, micsoda szerencse érhet bennünket még ezekkel a részvényekkel? Hátha egyszer még al pari állnak, s kétszáz-ezer forintot kapunk értük!

— No, én ilyen szerencsére nem számolok, mama. A legrosszabb komplement, amit az Úristen tehet egy embernek, ha a sorsjátékon engedi nyerni. Mintha azt mondaná neki: „Látod, te szamar, másképpen nem tudok rajtad segíteni!” De egy embernek, akinek esze van, a lutrin nyerni nem lehet. Annak azt mondja a szerencse: „Elmégy előlem szemtelenkedni! Nem elég, hogy talentumot adtam? A Haupttreffeireimet a hülyeimnek tartom!” Ne félj, mama, majd megélünk mi a művészetem után. Csak egy kicsit várjunk! Hisz ráérünk. Annak a kislánynak majd veszek addig egy porcelánfejű babát, játsszék még egy kicsit azzal. Majd csak vigyázol te énrám ezután is.

Erre mégiscsak megcsókolta a fiát az özvegyasszony.

Hanem azért este holdvilágnál csak kiült a szomorúfüz alá Árpád úrfi tilinkóján azt a síró nótát elfurulyázni. Meg-

megállt vele egyszer-egyszer hallgatózni, a patakon túl a másik ház udvarán hogy énekli azt vele együtt egy ezüstcsengésű szelíd hang.

Csakhogy, mikor észrevették, hogy ő abbahagyja, ott is abbahagyták; megszégyenltek.

.... Mégis szép dolog gyermeknek lenni!

Isten engem!...

HEURÉKA!

Mikor Iván ötnapi munka után a felrobbant tárna kibontásából hazakerült, mielőtt házába lépett volna, sietett saját tárnáját megtekinteni.

Hát ott nem történt-e valami baj?

Éhség, álom, tiszta víz utáni vágy nem gyötörte annyira, mint megtudni: mi történt a tárnában?

Hisz a rázkódás az egész szénrétegre kihatott.

Ott is történt valami.

Legelőször is az lepte meg, hogy a könlég alig volt érezhető a tárnában, hanem ahelyett minden folyosó teli volt vízzel.

A közfalak itt-ott meg voltak repedezve, de beomlással még nem fenyegettek. Sietett a tó üregét felkeresni.

Abban az üregben nem volt semmi víz.

Várta, hogy majd előjön; a karzatra támaszkodva leste a visszatérő tavat, három óra hosszant nem jött az elő.

Akkor egy munkásával váltatta fel magát, meghagyva a többieknek, hogy egész éjen át egymást felváltva őrködjenek a tóüregben, s amint a víz jön, neki adják hírül.

Azzal hazament mosakodni és lefeküdni.

Bizony úgy elaludt a nagy fáradtság után, hogy fényesen besütött az ágyára a nap, amikor először fölébredt.

Azon csodálkozott legjobban, hogy munkásai nem költötték fel az éjjel, ahogy meghagyta nekik.

Lehet, hogy azok is elaludtak, szegények! Ki voltak fáradva.

Vagy talán ő aludt olyan mélyen, hogy nem hallotta meg zörgetésüket.

Sietett azonnal a tárnába.

Az őrt álló munkások tudatták vele, hogy a változó tó nem jelent meg egész éjjel.

Azután vártak rá még huszonnégy óráig. Nem jött elő többé.

Iván kiszámította ennek az okát.

Az időszaki források elmélete ez.

A hegy keblében van egy medence, melyet a hegyboltozat felül légmentesen elzár a küllevegő nyomásától. Ezt a vízmedencét a sziklából leszivárgó nedvek táplálják.

Egy sziklahasadék, melynek a felső nyílása a medence vízszíne fölött torkollik, összeköttetésbe hozza azt egy mélyebben fekvő üreggel, melyhez a külső lég hozzáfér.

Ez alsó üregből felható küllég nyomására a felső medence vize alátödul a sziklarepedések közt, s addig tölti az alsó üreget vízzel, míg a közlekedő sziklanyílás alsó száját el nem takarta; akkor egyszerre megszűnik a légnyomás az alsó üregtől a felső medencére, s abból nem foly ki több víz mindaddig, míg az alsó medencébe meggyűlt víztömeg ismét szét nem szivárog a maga földalatti útjain, az összekötő sziklaodú fel nem szabadul, s a légnyomás újra nem kezdődik.

Ha tehát a változó forrás vissza nem tér többé, akkor ennek kétféle oka lehet.

Vagy a közlekedőcső lett egyszerre légmentesen eltemetve, s a felső medence vize nem kaphat több küllégnyomást, mely azt lefolyásra kényszerítse, vagy pedig a felső medence boltozata kapott valami kis repedést, melyen át a küllég nyomása hozzáférhet, s akkor az egész víz lefolyt egy még alantabb álló üregbe.

Méltóztassék erre nagyon figyelmeznii! Mert ez ad mérté-

ket annak az istenkísértéssel határos vakmerőségnek, amihez Iván hozzáfogott.

Most már szabad a tér! Nyitva a halálország fekete folyosói előtt. Bemehet ebbe a sötét labirintba. Keresheti azt, amit oly régen keresett. Az összeköttetést a felső és az alsó medence között.

Erre a munkára már kellett egy embert vinnie magával.

Az öreg Pált szólítja meg.

— Hány éves vagy, Pálom?

— Hatvankilenc.

— Szeretnéd a hetvenet is megélni, ugye?

— Csak azért, hogy megülhetném ennek a tárnának az aranylakodalmát. Akkor lesz ötven éve, hogy megnyitottuk.

Én voltam az első munkás benne.

— Hátha hamarább meg kellene halni?

— Azt mondanám: „Áldassék az Úr neve!”

— Nagy emberek már a fiaid?

— De már az unokám is mind maga keresi a kenyerét.

— Kész volnál-e velem olyan helyre eljönni, ahol könnyen meg lehet halni?

— Hm! Nem voltam-e már olyan helyen önnel együtt?

— Jól megértsd, hogy hová hívlak! Az eltűnt tó vizét kell fölkeresnünk. Reánk nézve — és igen sok emberre — erre az egész vidékre nézve élet-halál kérdése ez. Azért hiszem, hogy az Isten segítségünkre lesz benne. De hátha nem lesz? Hátha azt mondja nekünk: „Mit akarjátok megakadályozni — ti férgesek! — az erős ítéletet, amit egy vidékre kimondtam? Ha Lóth könyörgését meg nem hallgatám, s most a Holt-tenger úszik az elsüllyedt városok felett, ti sem voltatok jobbak, mint azok!” Értsd meg jól! Én gyakran jártam az eltűnő tó vizei után azokban a sötét, tekervényes üregekben, amik oly szűkek, hogy néhol csak összeszorított mellel feszülhetni rajtuk keresztül, másutt hasmánt csúszva kell áthatolni az alacsony

barlangi szakadáson; mély sötét örvények tátognak a láb alatt, mik fölött a falba kapaszkodva kell végigcsuszamlani; szűk kürtőkön kell térd- és könyökfesztve alámélyedni. Mindezen sziklarepedéseket, hasadásokat egy hajdani földrázkódás képezte, mely az egész szénrétegben egy elcsuszamodást okozott. Most, lehet, hogy a nagy tárnarobbanás e szakadékok közül némelyeket összecsukott, s másokat ismét kinyitott. Ha azt a nyílást csukta össze, mely egy alattunk levő üreget köt össze a felettünk levővel, akkor egy egész tó vize van a fejünk felett. Ha kutatásaink közben ezt a becsukott nyílást ki találjuk nyitni, ha csak annyi rést nyitunk is rajta, amekkorát egy csákány hegye üthet, az egész felettünk levő üreg vize rögtön fejünkre szakad. Mikor már meghalljuk a morgását, már akkor veszve vagyunk. Ha azonban a felső sziklába okozott repedést a föld rázkódása nyitva hagyta, akkor a tó a fejünk fölül eltűnt, s a lábunk alatt van. És nekünk meg kell tudnunk, akár élünk, akár halunk, hogy hol van.

— Nem sejtem, hogy mit akarsz velem, uram. De te tudod, s én veled megyek.

— Akkor eredj haza, s végy búcsút családodtól, mintha útra kelnél. Térj be a papodhoz s áldozzál meg! Azután jöjj vissza, s ne szólj senkinek semmit, hogy hová készülünk!

Iván maga is úgy készült ez úthoz, mint amelyből lehet, hogy nincs visszatérés.

Elkészíté végrendeletét. Tárnáját munkásainak hagyta, pénzét Pál családjának, ki ha elvész, vele együtt vész el.

És azután még egyszer körülnézte a világot, mielőtt az örök éj országába leszállna.

Mégis, olyan szép idefenn!

Olyan messze kék az ég! Olyan közel zöldül a fű!

Ekkor levele érkezett a postáról.

Belényi Árpád írta. Tudatta vele a Párizsban történeteket. Kaulman fátumát, a szép asszony eltűnését. Mindenki azt tudja róla, hogy öngyilkos lett.

Iván felsóhajtott. Érezte, hogy ettől a hírtől egészen vassá válik a szíve, s kezd nem érezni többé.

Nem volt már olyan kék az ég, nem volt már olyan zöld a fű előtte többé.

Jövel szénbányák örök sötétsége!

Ez a hír nagyon jó útravaló volt neki. Nem borzadózott már semmitől.

Összerakta egy bőriszákba az úti eszközöket: a vízszínmérőt, a szögmérőt, a fenékkémlő önt, a rajzoló eszközöket. Az iszákot nyakába akasztá. Pál hozta utána a csákányt, a vasrudat és a kötelet. Így szálltak le együtt a tőüregbe, s ott eltűntek a vízjárás hasadékaiban.

Hat óra múlva jöttek elő.

S ez így ment nap nap után.

Iván a labirint minden odújának, kürtőjének helyrajzát fölvette, és pontosan összeállította, s odahaza azután még hosszabb munka volt a mérnöki kiszámítás a szerzett észleletekről. Egész nap amellet ült.

Éjszaka pedig bezárta magát tudákos barlangjába, tüzet gyújtott kemencéiben, s főzte a halálos gázokat górcsőveiben, s kényszeríté a világalkotó elementumokat, hogy vallják meg előtte a rég keresett titkot. Küzdött az engedelmeskedni nem akaró démonokkal. Melyik közületek a tűzfojtó szellem?

Jelenj meg, jelenj meg!

Nem az alfa és ómega, nem a pentagrammaton nevére, nem az abraxas és meithras hatalmára, hanem a mindent kivívó tudomány erejére kényszerítetek: jelenj meg!

Hanem az mégsem jelent meg.

S e kettős küzdelem: odalenn a földdel, idefenn a léggel, a világalkotás két nagy démonával, így ment: nap nap után: éjjel úgy, mint nappal.

Nem volt pihenése.

És egy reggelen azt a hírt hozták neki, hogy a vár kútjában meleg kezd lenni a víz és kénizű.

Kétségbeesett.

Tehát a földalatti égés gyorsabban terjed, mint képzelé.
Menthetlenül veszve az egész vidék. Egy évtized elég, hogy
semmivé legyen.

Rauné úr erre a tényre otthagytá állomását, s átcsapott
Waldemár hercegehez. Annak a megbízásából írta meg a bécsi
lapokba az egész katasztrófa történetét, mint leghitelesebb
tanú.

Iván pedig a kétségbeesés erőszakával vetette magát utána
a kutatásnak.

Továbbhatolt a földalatti labirintban. Öreg kísérője már
kísértetlátó lett a réműlettől, melyen keresztül gazdája vezette
mindennap.

Egyszer azután olyan helyre értek a sziklaüreg tömkele-
gében, ahol el volt zárva minden további út.

Hanem egy helyütt döngött a fal, mintha túl rajta nagy
üresség volna.

Az egymásra lapult palarétegek tanúskodtak az új össze-
csukódásról.

— Ezt kell áttörnünk! — kiálta Iván, s kezébe ragadá a
csákányt.

Az öreg Pál borzadva lapult a sziklafalhoz s nézte, mit
csinál amaz.

Így döngeti valaki a pokol kapuját, hogy kihíja párharcra
az ördögöt magát!

A csákány rést vágott. Akkor a résbe belefeszíté a vasrudat
Iván, s egy egész palaréteget kiemelt vele.

Most fejükre szakadhat a víz, ha a fejük fölött van!

A vén ember keresztet vetett magára, s Istennek aján-
lotta lelkét.

De Iván a felfedező örömeivel kiálta:

— Hallod ezt? A befelé hulló kődarabok vízloccsanást
hangoztatnak vissza: az alsó medence itt van alattunk.

De hátha a felső is tele van még?

Arra csak addig kell várakozniok, míg az ér százat üt.
Ennél kínosabb érütést nem számláltak, még akkor sem,
mikor Iván a beomlott tárnában járt.

Semmi morgás nem hangzott. A föld keble csendes.

— Megtálaltuk! — kiálta Iván, reszketve a diadaltól. —
Most kösd oldaladra a kötelet, s bocsáss alá a kútüregbe.
Még oda is!

A vén munkás egyre imádta magában a Boldogságos
Szűzet, míg a kötelet ereszté Iván után. Ne nézze azt, hogy
eretnek! A lámpafény egyre mélyebben pislogott. Egyszer
hangzott Iván kiáltása: „Fel!”

Vén társa csendesen felvonta őt a mély üregből ismét.

Mikor kezét nyújtá Ivánnak, hogy kisegítse, Iván meg-
ölelte az öreget:

— Célnál vagyunk! A fenékmérő ólom roppant víztöme-
get hirdet.

Pál agyában kezdett valami világosság derengeni e kutatás
célja felől.

— Most siessünk ki a napvilágra!

Iván, amint kijutott a tárnából, futott haza. Összeveté
távméréseit, s meg volt elégedve az eredménnyel.

Este felhangolt kedéllyel zárkózott be vegytanműhelyébe;
azzal a büszkeséggel lépett ostromlott szellemei elé, amivel
egy győztes hadvezér kéri fel az utolsó ostromlott várat a
feladásra.

„Amazokat már legyőztem, most már tinektek is meg kell
adnotok magatokat!”

Vannak ilyen felmagasztosult pillanatok a teremtő lelkek
életében, amidőn Isten kölcsönadja nekik egy percre alkotó
hatalmát.

Új lényeket szülő terhes percek, amikben a bölcs elragad-
tarva szökik ki az utcára, s a nép közé kiáltja örömét:
„Heuréka!” (Feltaláltam.)

Tíz csepp ebből a folyadékból — csak annyi, amennyi egy

toll hegyétől kifecskendeztetik — s az egész műhely egyszerre sötétben marad; az egész befűtött kemence, fehérén izzó szenével perc alatt kialszik. Fekete lesz.

Ez a fekete éj volt az a világosság, amit Iván keresett.

Ez a sötétség, melyben tudományának minden sugára egyesült. Egy fekete „fókusz”.

„Megtaláltam!” — kiáltá önmagának.

„Megtaláltam!” — kiáltá munkásainak, midőn kirohant közéjük fedetlen fővel, egy ingre vetkőzötten, mint egy őrült.

És azok nem tudták, hogy mit. De azt tudták, hogy aminek ez az ember olyan nagyon örül, annak igen jó találmánynak kell lenni.

AL PARI!

A pokoli komédia még egyre tartott a börzén.

A halálra ítélt papírok, a bondavári gyártelep s a bondavári vasút részvényei egyik kézből a másikba repültek.

Most már a komikumig vitték a tragédiát, s kezdett humor vegyülni a szerencsétlenségbe.

Ez a szó: „Bondavár”, csak arra való volt, hogy derűtséget idézzon elő a börzeemberek között.

Aki az utolsó részvényén túladhott nagy veszteséggel, nevetett azon, aki megszerezte azt.

Kezdték a részvényeket megfoghatlan becsű tárgyakért cserébe kínálgatni. Ráadásul egy új esernyőre egy ócska esernyőért.

Használták előfizetési ekvivalensül olyan lapokért, amiket valakinek a szerkesztő a nyakára köt erővel.

Ajándékoztatták jóteknony célokra.

Akadtt olyan élces ember is, aki kabátot varratott belőle magának az álarcosbálra, mint E*** herceg egy időben Tizian remek festményéből.

A tőzsdén még csak egy neme a küzdelemnek volt számukra fenntartva.

A részvények főtulajdonosai küzdöttek a mécs utolsó lobogványaért, mit a kontremin végképp ki akart oltani.

Waldemár herceg, a kontremin vezetője, napról napra lejjebb nyomta a részvényeket, mik utóbb csak egy százalékkal

engedtek, majd csak féllal, csak egy negyedrésszel, s e fél, e negyedrészt forint felett folyt még a küzdelem.

Sondershain odáig akarta őket nyomni, hogy végképp kitörültsenek a börze jegyzékéből. A birtokosok csak ezt akarták még meggátolni.

Azon a napon, hogy Rauné úr érkekezése minden bécsi lapot átfutott, melyben vegyelemezve volt, minő alkatrészek vegyültek a bondavári kastély kútjának vizébe a tárnaégés óta, ami nagy szenzációt gerjesztett, Waldemár herceg az utolsó csapást vélte mérhetni a bondaváriak fejére.

A börzén kikiáltatá, hogy a hónap utolján 10 forinttal fogja adni a bondavári részvényeket.

A tőzsdefogadásnak akadtak elfogadói. Érdekelt részvényesek, kik tudták ugyan, hogy veszteni fognak még ily ajánlat mellett is, de nem akarták engedni, hogy részvényeik végképp leszoríttassanak a jegyzékről.

Waldemár herceg délig valami ötezer részvényre kötött fogadást.

Azok a részvények sem neki nem voltak kezében, sem az ellenfogadó nem kívánta azokat tőle megkapni, csupán játék volt az.

Ha a hónap utolsó napjáiig lemennek a részvények hat forintra, akkor az ellenfogadók fizetik ki neki a húszezer forint különbséget, ha felmennek négy forinttal, akkor ő fizet nekik ugyanannyit.

Délben egy ügynök érkezik a sorompóhoz, aki elég hangosan adja tudtul, hogy egy úr van itten a rekeszen túl, aki ötszáz darab bondavárit akar venni — *al pari!*

Mintha egy zongorára ütne valaki pöröllyel, olyan zűrhangot adott ez a szó.

Gúnykacaj, csodakiáltás, örömmordítás, szitok, hihetlenség emelkedik egyszerre a sorompó körül.

„Ki az? Megőrült az? Al pari! Bondavári részvényt! Hol az az ember?”

Az ügynök rámutatott.

Egy igénytelen külsejű falusi ember volt az. Odatámaszkodott egy oszlopnak, onnan nézte az olimpi látványt.

— Ah! Ez valami bohóc, aki meg akar bennünket tréfálni! — gúnyolódék Waldemár herceg. — Menjen ön oda — szólt az ügynöknek — s kérdezze meg tőle, mi a neve. Ismerni akarjuk a nevét, akivel *körüink*.

Az ügynök odament, pár szót váltott s visszajött.

— Az az úr azt üzeni, hogy az ő neve: „százezer forint”. Pénz beszél.

S azzal felmutatott tíz darab bankutalványt ugyanannyi tízezer forintról.

— Ki ad ötszáz darab bondavári részvényt?

De már ez tökéletes revolúciót idézett elő a börzén.

Az imént oly csendes társaság, melyben csak egyes hangok emelkedtek, egyszerre összebomlott: hívők, hitetlenek tódultak az ismeretlen felé; körülfogták, ezer kérdéssel ostromolták, egymás fején keresztül nyújtogatták felé jegyzőkönyveiket; az idegen mindezt a lármát hidegen fogadta, s a hozzátódulókat odautasítá ügynökéhez, végezzenek azzal.

Végre Waldemár herceg utat nyitott magának a tömeg között az ismeretlenig.

Ött előkelő impertinenciával szemére rántva kalapja karimáját s mellénye zsebeibe dugva kezeit, kérdezé tőle:

— Uram! Ön egész forradalmat idézett itt elő a megjelenésével. Szabad megtudni önnek a nevét?

— Az én nevem Berend Iván! — szólt az idegen vállával folyvást az oszlopnak támaszkodva.

— Ah! — mondá Waldemár, kalapját hirtelen leemelve s gunyoros bókra görbítve meg a derekát. — Van szerencsém híreből ismerni. Ön az a híres pisztolyozó, aki az emberek szájából a szivart kilövellődözi? Akkor én senki sem vagyok; különben pedig Sondershain Waldemár herceg volnék. De

úgy, mint ön, csakugyan nem tudok lőni. Annálfogva beszéljünk egymással okosan. Ön al pari vásárol bondavári részvényeket. Kelet-indiai nábobot örökölt ön, aki azt a feltételt szabta az örökséghez, hogy bondavári részvényeket vásároljon rajta al pari?

— Nem! Azért veszem őket, mert annyit érnek.

— De hisz a bondavári tárna ég!

— Tudom, az enyim mellette van.

— Akkor ön kétszeresen ég meg vele!

— Nem, mert eloltom azt két hét alatt.

Erre a szóra a zshivaj a lehetetlenségig fokozódott; az érdekelt részvényesek csaknem agyonszorították Ivánt.

„Itt van az az ember, aki eloltja a tárnát! A telep helyreállítva újra! Bondavár al pari megint!”

A kontremin egyszerre hanyatt bukfencezett, az őrzöngő részvényesek karjaikra kapták Ivánt, úgy hurcolták körül a börzén, s még aznap estére nagy közgyűlést hirdettek ki, melyben fulladásig telt terem közönsége előtt adta elő Iván, hogy őneki csalthatatlan terve van a bondavári tárnaégésnek két hét alatti elfojtására; ugyanakkor meghívott mindenkit, hogy tekintse meg holnap reggel a szabadban teendő próbatélt most feltalált tűzfojtó szerével, s győződjék meg arról, hogy amit ígért, az nem hiú biztatás.

Másnap reggel nagy néptömeg előtt tartotta a kísérletet, mely meglepően sikerült, egy máglya szénből, tőzegből, meglocsolva kőolajjal s meggyújtva minden oldalról, a legnagyobb lobogás közepett öt perc alatt holtá lett téve egyetlen kézifecskendő működése által.

Az ujjongó közönség diadallal vitte vissza Ivánt a városba, s a részvényesek folytatott gyűlésén el lett határozva, hogy Ivánnak, ha a tárnaégést eloltja, s a tárnát ismét használhatóvá teszi, hatszázezer forint jutalmat adnak.

Nem hiányzottak azonban az ellenmondások is. Ott volt Waldemár herceg, most egyike a legtöbb részvénnel bírók-

nak s a legtöbb ellenvetést tevőknek: az minden módon ki akarta Ivánt forgatni a tudományából.

— Megengedem — szólta Ivánnak —, hogy ön egy akó folyadékkal elolt hat köből izzó szenet. De gondolja meg ön, hogy a bondavári tárnában, a kitörés helyétől a várlakig véve, legkevesebb harvanezer köből szénnek kell égni, arra tízezer akó folyadékot kellene önnek rábocsátani, mégpedig egyszerre, és egyenesen arra a helyre, ahol a tűz működik. Micsoda géppel hiszi ön ezt a műtétet kivihetőnek?

— Nincs kifejezve ez a műtétel a tervemből! — felelt neki Iván.

— Azután, föltéve, hogy sikerülne önnek ezt a tömeg folyadékot egyszerre rábocsátani az égő tárnára, az oly tömeg gázt fejlesztene ki abban egyszerre, hogy az ön egész tárnájának fenekestől felfordulva, a levegőbe kellene repülni.

— Mind előre gondoltam rá.

— És végül, ha van önnek valami fogalma gépekről és mechanikáról, akkor át kell látnia, hogy egy millióból ki nem állíthatja azt a szükségletet, ami csak a kísérlettelre multhatatlanul megkívántatik.

— Készen vagyok a számvetéssel.

A részvényesek ráordították, hogy minden költséget magukra vállalnak, kerüljön bár egy millióba, s azzal Ivánnak ki lett adva a teljhatalom, azt tenni a bondavári telepben, amit szükségesnek és üdvösnek lát, kerüljön bármennyi pénzbe.

Sondershain herceg átlátta, hogy azt a fordulatot, amit Iván előidézett, semmi ellenmanőver egyelőre meg nem akadályozhatja.

Mikor a részvényesek gyűlése a jegyzőkönyvet hitelesíté, félrevonta Ivánt, s azt mondá neki:

— Berend úr! Mármost akár sikerül önnek ez a vállalat, akár nem (aminthogy én azt hiszem, hogy nem), az én zsebemből ön egymilliót kirántott velem. Netto egymilliót. Azonfelül a saját magából is százezeret, nem is számítva még a

kockáztatandó kísérlet költségeit. De mindegy. Ön e manőver által fixírozta két hétre a börzén az al parit. Nem lesz ugyan sem vevés, sem eladás, mert mind a két fél tartózkodó marad, de már egyszer a táblára ez lesz jegyezve, s én tartozom az általam kötött fogadások differenciáit ezen jegyzés szerint kiegyenlíteni. Az nekem egymillió. De nem tesz semmit. Láttam én már máskor is egymilliót elveszni. Megint hazajött. Csak nyugalom kell a börzeharchoz. Ha azonban történetesen két hétnél hamarább rá találna ön arra jönni, hogy amit magára vállalt, ez lehetetlen, s ezt köztudomásúvá tenné, akkor én azt a kerek milliót egyenesen az ön kezébe tenném.

Iván valódi üzleti nyugalommal felelt rá:

— Sondershain úr! Én nagyon jól tudom, hogy a börzének megvan az a sajátságos szabadalma, hogy itt lehet egymásnak gorombaságokat mondani, minden következmény nélkül. Amik itt mondatnak, ajánltatnak, feltételeztetnek, mind nem kerülnek a közönséges társadalmi szabályok mértéke alá. Itt szabad akárkitől megkérdezni: „Hogy adod a becsületedet?”, s ha az azt mondja „Nem eladó!”, hát „Ha nem adod: nem adod”, itt szabad akárkit megszólítani azzal a felhívással: „Gyerünk, raboliunk ki valakit!”, s a megszólított nem haragszik, ha nem kell az ajánlat, legfeljebb azt feleli: „Nincs rá időm!” Itt, ha leszidnak, leköpnék valakit, ha a kalapot beütik a fejébe, az sem szégyen; az ember elfordul, mintha nem hallott volna semmit, letörli a képét, kiegyenesíti a kalapját, s megint fölteszi a fejére, s egy óra múlva karöltve megy ki ellenesével. Senki sem mondja, hogy veszekedtek; csak egy kis „differencia” volt közöttük, s az nagyon „animírozott” hangulatot fejtett ki. Azért, amit most Sondershain „úr”, a börzefejedelem mondott a Bonda-völgyi köszénkereskedőnek, arra a Bonda-völgyi köszénkalmár mindössze azt mondja, hogy „Nem vehető tekintetbe”. De őrizkedjék Sondershain „herceg” a börze küszöbén kívül ezt az ajánlatot ismételni Berend Iván előtt!

Waldemár herceg nevetett.

— Azt úgyis tudom. Sokszor volt szerencsém hallani az ön nevét, s ha ön iránt jó szívvel vagyok, az, tudja ön, hogy nem esik ingyen. Ön egykor egy szép hölgnél nekem erős pártfogóm volt. Nem tudom az okát, miért tette, de tudom, hogy tette. Az egész világ tudja. Ön még saját igényeiről is lemondott, amikor annál a csodaszép hölgnél jogosítva lehetett. Hanem hát hasztalan volt. Utoljára is egy hitvány emberé lett. Mindegy! Önnek kimagyarázhatlan intervencióját, mely ha üzleti számítás nem volt, akkor csak az őseredeti puritanizmusból származhatott, én soha el nem felejttem. Ha akkor az a szép hölgy hallgat önre, most a bondavári kútból nem merítenek kénfürdőhöz való forró vizet, mert az egész vállalatból nem lett volna semmi. Azért akármiképp beszéljünk a börze küszöbén kívül egymással, én a tett ajánlatomat bejegyzem a tárcámba. Ha sikerül önnek a tárnát eloltani, kap hat-százezer forintot, ha nem sikerül, kap egy milliót.

A részvényesek észrevették, hogy Waldemár nagyon sokáig beszélget Ivánnal, s odarohantak a fejeiket a kettő közé dugni. „Semmi Techtl-Mecht, herceg úr! A mi emberünknek hagyjon békét!”

Féltek, hogy leveszi a lábáról.

— Ne féltékenykedjenek! — kiáltá a herceg. — Egy szép asszonyról beszélünk, akinek mind a ketten udvaroltunk. Isten ügyse!

Hanem azért a részvényesek nem hagyták magukat elálatni.

Választottak maguk közül egy háromtagú bizottságot, mely Ivánt most már nyomról nyomra kísérje, sehoh el ne hagyja, vele ebédeljen, a küszöbén háljon, az ablaka alatt strázsáljon, nehogy az ellenség hozzáférhessen. És mindezt az alatt a cím alatt, hogy segélyére legyenek, hogy a szükséges pénzeket utalványozzák a részére.

Iván azonnal visszautazott a Bonda-völgybe három kísérő-

jével, magával vive a vállalatához szükséges gépeket és munkásokat.

A három kísérőnek meghagyatott, hogy mindennap küldjenek tudósítást a munka előmeneteléről.

A három kísérő között volt Spitzhase úr.

Erre szükség volt ott mint a legvigyázóbb, legbiztosabb s legszemtelenebb hívére a részvénytársulatnak.

(Ez utóbbi epithetont nem megvetésképpen iktattuk ide. A pénzügyekben a szemérmesség és szégyenlősség öreg hiba, s ennek az ellenkezője megbecsülhetlen tulajdon. Tehát: dicséretképpen volt mondva.)

Ezt egynéhányszor ki fogja dobni majd Iván az ajtón, s ez ugyanannyiszor vissza fog menni az ablakon.

A HARC AZ ALVILÁGGAL

A háromtagú küldöttségnek az első hét nap alatt végzetlenül kevés tudósítani valója akadt.

Berend találkozik velük este és reggel a falatozásnál a vendéglőben. A nap és éj többi részét mind a föld alatt tölti. Kérdőöködéseikre csak annyit felel, hogy minden a legjobban halad.

Hanem, hogy mi halad, azt nem lehet látni.

S ami felettébb gyanús tény, az, hogy Berend folyvást csak a saját tárnájában tölti az időt, odavitette le a magával hozott gépeket és vegytani anyagokat mind, s az egyleti tárnának még egyetlenegy nyílása sincsen kibontva, vagy valami előkészület téve körülötte az oltáshoz.

Berend pedig a kérdőöködésekre semminemű felvilágosítással nem szolgál. Az igaz, hogy a gépek folyvást működésben vannak, s a tárnából azóta szén helyett minden ember agyagot, követ, sziklát talicskáz ki, hanem a dolgot mégsem lehet érteni.

A nyolcadik napon Spitzhase úr nem állhatta tovább türelemmel.

— Uram — szólt Ivánhoz üzéri merészséggel —, ön két hetet ígért a tárna eloltására. Egy már elmúlt. Én még azóta nem láttam, hogy valami történnék.

— Az természetes! — felelt rá Iván nyugodtan.

— Ön pedig azt állítja, minden jól halad előre.

— Úgy is van.
— Én azt szeretném látni!
— Innen, ahol most áll ön, semmi esetre meg nem látja.
— Tehát vezessen oda, ahol meglátom!
— Igazán oda akarna ön jönni? Az igen rossz hely.
— Ahova ön elmehet, én is elmehetek. Nem bánom, ha a pokol is.

— Kevés híja, hogy az legyen.
— Hát megyek oda is! Én az ördöggel is szeretnék ismeretséget kötni. Ki tudja, nem lehet-e valami üzletet kötni, hogy ezentúl tőlünk vásárolja a szenet?

— De még egyre figyelmeztetem. Ahova én megyek, oda nem jöhet velem senki báméskodni; mert az út éppen csak két ember számára való, s a munka is két embert igényel. Ott tehát úgy kell önnek dolgoznia, mint ahogy én dolgozom.

— Jól van, nem ijedek én meg semmi munkától. Ördögös fickó vagyok én.

— Jól van, tehát jöjjön velem! — mondá Iván. — S ha a másik két úrnak is van kedve bennünket a gépezetig lekísérni, odáig eljöhettek.

Kaptak rajta. Eddig is majd megölte már őket a kíváncsiság.

Iván mind a három úrra bányászöltözetet adott, s a szállító gépen levitte őket magával az aknakúton.

Mіндеgyik kapott egy Davy-lámpát az övébe akasztva, meg egy vastag nemezkalapot.

A tekervényes tárnafolyosókon át azon vasajtóig vezette őket Iván, ahol a visszatérő tó járt-kelt még nemrég. Annak a közepét most egy malomgépezet foglalta el, melyet egy felülről járó gépszíj tartott mozgásban.

Ez a malom valamit őrölt, melynek darája egy csövön ismét a dobogó alá omlott. A gépszíj a nagy kerékről a dobogó híd alá tűnt el.

Iván vezette vendégeit tovább, folyvást szűk folyosókon

keresztül. Még egyszer kellett leszállniok valami mély kút-
aknába, most már hosszú hágcsókon.

Amint annak a fenekére leértek, egy kis, alig harmadfél
négyyszögöl tériméjű kamra fogadta őket, melyben két munkás
őrködött: egy öreg meg egy fiatal.

— Nos uram — szólta Iván Spitzhasehoz — ez itt a
toalettszoba; kezdjünk hozzá a kosztümfrozáshoz.

— Micsoda? Hát még szebb ruhákat is kapunk?

— Igen: páncélt. Ahhoz a tornálishoz, amihez most készü-
lünk, páncél is szükséges.

Intésére a vén munkás és a fiatal előhozták az öltözőket,
s kezdték feladni rájuk.

Olyanforma öltözetek voltak azok, minők a tűzoltók
páncéljai; bő, idomtalan dolmány és lábravaló, melynek
külső szövete azbeszt, éghetlen ércselyem, belseje a másik
szövet közt több rétegben kitöltve finom porrá tört faszénnel.
Elöl a karjaiknál pedig vastag kőlen kesztyűik zárják el az
ujjakat légmentesen.

— Szép vitézek lesznek belőlünk! — tréfálkozék Spitz-
hase úr.

— Tessék csak elvárni a sisakot!

Két, tizenkét iccés hordó nagyságú üveggömb az, melyen
három nyílás látható.

Iván megmagyarázta neki, hogy mi lesz azzal.

— Ahova most mi leszállunk, az a hely teli van széngáz-
zal. Annálfogva olyan készüllettel kell odamennünk, mintha
a víz alá mennénk. Egyúttal, minthogy tűz között is kell néha
járnunk . . .

— Tűz között!

Spitzhase úr kezdte bánni, hogy idejött, de szégyenlett
visszamenni. Azután meg az üzletnek is van bátorsága.

— Tehát arra való raitunk az azbesztöltöny! — folytatá
Iván. — Ez a készüllet a búvárok és tűzoltók felszereléséből van
kombinálva. Most erre az üvegsisakra, amit egy kaucsuk-

szorító légmentesen a ruhánk gallérjához fog kötni, jön két cső, amiknek egyikén a lélegzéshez való levegőt kapjuk, a másikon pedig a romlott levegőt kileheljük. A két csőnek a vége itt marad, a tömlője utánunk húzódik, éppen úgy, mint a tengerben a búvároknál. Az egyikén hajtják utánunk az éltető leget, a másikon kimegy a romlott lég a sisakunkból az első nyomása által. Kissé melegebben kapjuk azt, mint idefenn, s a vulkanizált kaucsuk szaga bűzlik rajta, de meg nem fulladhatunk. Ezt a harmadik nyílást egy ruganyos és feszes cső foglalja el, mely a két sisakot összeköti. Ez meg arra való, hogy amit egymásnak mondani akarunk, azt meghalljuk rajta keresztül, mert ezen a vastag üvegsisakon át, semmi hangot nem lehetne meghallani, különösen annak, akinek még egy ilyen másik sisak van a fején.

Spitzhase úr sehogy sem érezte jól magát, mikor ezt a sisakot a fejére srófolták. Kivált mikor a csöveket is beleillesztették mind a három nyílásba, s egyszerre csak azt vette észre, hogy meg van siketülve, nem hall semmi szót többé, mit a két másik úr beszél hozzá. Nincs többé ezen a világon.

Csak egy embernek a szavát hallja még: azét, akinek a feje az övéhez van kapcsolva.

— Vegye ön karjára azt a kaucsukcső-tekeracet! — hangzék ez egyedüli hang szűk sisakjában, az is olyan messziről, mintha száz lépésnyi távolból vagy a toronyból jönne.

Gépileg engedte karjára öltetni az összetekert csövet.

— Induljon utánam! — hangzott Iván szava, ki egy másik tekeracet emelt vállára, s azzal kinyitott egy eddig zárva tartott vastag tölgyfa ajtót.

A hátramaradt két úr nem hallott többé semmit abból, amit egymás közt beszél a két sisakos. Az egyik megszeppenve kérde, hogy ha felnyitják azt az ajtót, nem fog ide is betódulni a rossz levegő.

Az öreg munkás megnyugtató őköt. A szénlég sokkal nehezebb az élenynél, még inkább a kőnlégnél, az tehát ott

alant marad, ahová a két földbúvár lemegy. Bátran utánuk lehet menni egész odáig, ahol az utolsó Davy-lámpa ég.

A felnyílt ajtón át egy tágas üregbe jutottak; az üreg falain meglátszott, hogy azt a természet alakította.

Két egymástól elvált fal, minden rovátka úgy egymásba illett, s helyenkint oly sima volt mind a kettő, mint az acél-tükör. Rézsút repedt kőszéntömegek voltak.

S ez üreg át volt hidalva vastag, kemény fadeszkákkal.

A mindenütt működő gépszíj, mely a magasból alákiigyzott, itt is mozgatott egy gerendelyt, melynek dobogása, mintha mély víz között járnának kelepei, hangzott a padló alatt.

E hídról egy alacsony sikátor ment be a kőtömegbe, rézsútos haladással.

E sötét üreg nyílásán túl már nem égett a lámpa. Ott már a szénlég uralkodott.

Hanem a hídon volt felállítva egy villanygép, melynek tüzlámpáját sodronytakaró fedte.

A vén munkás működésbe hozta a villanygépet, s odavetteté sugarát a sötét üregbe.

Az volt az alagút, melyet Iván négy hét alatt töretett saját aknájától a szomszéd telepig.

Addig nem is szólt senkinek, míg a munka annyira készen nem volt, hogy éppen csak a keresztültörés hiányzott.

Azt már csak a búváröltözetben lehetett elvégezni, azért tartott még egy hétig.

A villanyvilágítás hosszan felderíté a szűk alagutat; ahol pedig annak elhajlása volt, oda magas tükrök voltak felállítva fényesre csiszolt bádogból, mik a fényt tovább vetették. Egy másik tükrő ismét odább adta azt, míg végre alig maradt belőle valami csekély derengés, aminél a két búvár a tárgyakat kivehette.

— Most mindjárt sötétben leszünk! — mondá Spitzhase Ivánnak.

— Mindjárt kapunk világosságot eleget! — biztatá Iván.
S vitte őt magával.

Mennie kellett vele, mert a feje oda volt kötve az ő fejéhez.

Csodálatos szíami ikrek. Ha az összekötő cső elszakadna, egyszerre meg kellene halni mind a kettőnek.

— Megállj! — monda Iván. — Itt a szivattyúgép. Add ide a csövet!

A pokolban „per tu” voltak. Röviden kellett beszélni.

A félhomályban egy kisdéd, harmadfél lábnyi magas gép tűnt elő, melynek forgató kereke volt. Ezt már a megelőző nap hozták el ideig.

Iván elvette a kaucsukcső-tekercset társától, s csavarjánál fogva ráerősíté azt a gép megfelelő nyílására. Azután elereszté a gép kerekét, s az elkezdett két nehéz súlygolyójával együtt sebesen peregni.

Akkor a cső végét megfogta, s a gépnek csapját elfordítva, visszaadta a tekercset társának azzal a különbséggel, hogy amíg az eddig karjára akasztva hozta azt ideig, most a fején keresztülvetve a nyakába akasztotta neki.

Spitzhase úgy érzé, mintha az a csőtekercs, mely ideig alig nyomott tíz fontot, most egyszerre félmázsás teherré vált volna. A cső egyszerre megfeszült.

— Siessünk előre! — hangzott Iván szava a csövön keresztül.

— Pokoli hőség kezd lenni! — dörmögé vissza útitársa.

— Ez már a kioltott tárna egy része! — mondá Iván.

A két alak lábaira üvegzsámolyok voltak kötve. Különb-
ben éreznők kellett volna, hogy amiben végighaladnak, az a hamu még most is forró.

A kaucsukcső lassan tekergőzött le Spitzhase válláról.
És aközben egyre sötétebb lett.

Végre egészen fekete éjszaka vette őket körül.

— Nem látok! — hangzott Spitzhase szava.

— Csak jöjj utánam bátran! — válaszolt Iván.

Egyszer azután elkezdett ismét derengeni.

A világosság, mely előttük támadt, rózsaszínű volt.
Hajnalodik a föld alatt.

Spitzhase panaszkodott, hogy nehéz lélegzetet venni.

— Még most könnyű! — vigasztalá őt Iván.

Egyszer azután, amint egy folyosószegetnél bekanyarodtak, eléjük tárult az egész infernális látvány.

A pokol maga!

Egy égő labirint, melynek izzó tömkelegében a fény minden színei váltakoznak.

A talaj kék-zöld lángja közül kiemelkednek a folyosók skarlátvörös közfalai, miknek távola bíborsötétségbe mélyed, míg repedéseik a napfény vakító fehérét lövellik szerte. Az izzó zsarátnok ölében táncol a föld alatti lángok démoncsoportja zöld üstökével, vörös tarajával, a tárnaboltzat cinóbervöröséből aranyeső hull alá: szikrák özöne! Egy-egy oldalfal hasadékából süvöltve lövell ki rézsútosan az elszabadult gáz, világot gyújtva a föld alatti tűzéjszakának, s egy mély üregből tűzszökőkút ugrik fel magasra, szikrákat omlatva üstökéből, s az egész felett valami tejszínű felhő jár csendesen a boltzatot érintve alá s fel, s közelíteni látszik a vakmerő pokollátogatók elé.

Spitzhase elrémülten támaszkodott a falnak. E látvány megtámadta minden idegét.

— Bocsásd le a csöveket! — hangzott hozzá Iván szava.

A leeresztett csövek egyszerre, mint a kiszabaduló kigyó, előre tekergőztek.

— S most jer utánam! — mondá Iván. — A csövet tartsd karodon!

És azzal vontá őt magával.

Spitzhase kénytelen volt őt követni.

Fejeik egymáshoz voltak csatolva.

Még ha erőszakkal vagy véletlenből elszakadhatott volna is tőle, csak azt nyerte volna vele, hogy a sisakján betóduló széngáz azonnal megöli.

Gépileg hagyta magát előre vonatni.

A pokol és annak minden rémei lobogtak, riadoztak eléje.

Az a másik ember nem fél azoktól.

Talán nem is ember, hanem egy másik szellem, ki bővérővel bír a tüzek tündérei felett.

Egészen odáig megy, ahol a lángtengernek szilárd partja van még.

Ott bátran lekeríti válláról a karikába font tömlőt, s annak csövet nekiirányozva a pokol méhének elfordítja rajta a csapot.

A cső végéből egy gyémántsugár látszik végiglövellni, mely lecsap az izzó gyehenna közére.

— Erősen állj! — hangzik Iván szava.

S a megeresztett cső hatalmától egyszerre sötétlő gőzfellegek tódulnak az égő földgyomor belsejéből elő, mik szürke homállal borítják el az imént oly vakító csarnokot, s a rohanó gőztömeg egyszerre eltemeti a két vakmerőt.

Az egyik tántorog.

— Ne félj! — szól neki a másik. — Mi bizton vagyunk itt.

— Fullasztó meleg van! Megégek! — nyögi a másik.

— Ne félj semmit, jöjj utánam! — szól az első, s vonja maga után ingadozó társát füstölgő sziklákon keresztül, gőzokádó padmalyok alatt, mindenüve, ahol tüzet lát, lövellve fojtogató, pokolirtó vízsugarát a kaucsuktömlőnek. A gáz süvölt, a forró gőz sűstörög körülöttük, a hamvadó lángok visszavillognak szemeik közé; ő nem ijed vissza semmitől. Csak előre, mindig előre! A föld alatti felhő keresztülhőmpölyög rajtuk.

— Elveszünk! — nyögi a másik halandó e rémek között, térdére esve.

— Kicsinyhitű! — szól hozzá a pokol ellenharcosa, s kezét nyújtja neki. — Térjünk hát vissza!

És felemelé őt, mint mikor a tengerbe süllyedező Pétert felemelé a Megváltó.

Azzal összegöngyölte ismét a bezárt csövet saját nyaka körül, s visszatért vele egész az elhagyott szívógépig.

Azt bezárta akkor, s visszavezette társát a tárna öltözőszobájáig.

Spitzhase csak lerogyott a földre, mikor odaért.

Mikor leoldták mind a két férfi fejéről az üvegsisakokat, Spitzhase fuldokolva tátogatott levegő után. Iván szánakozva tekintte rá.

A munkások siettek mindkét férfinak egy ital friss citromos vizet adni, s halántékaikat erős borecettel dörzsölik be.

Azután levetkőztették mind a kettőt bőrig, s beledugták egy kád hideg vízbe, két perc múlva megint kiránták onnan, s végigdörzsölik durva gyapotkendőkkel.

A jámbor Spitzhase csak akkor kezdett életre téregetni, s mind az öt érzékének ura lenni.

Mikor újra felvették embernek való öltönyeiket, Iván azt kérte tőle:

— Nos, uram, hogy tetszett önnek oda alant?

Spitzhase nem volt fejtetőre esett ember. Jó kedéllyel felelt neki:

— Tudja ön, uram, nem adom százezer forintért, hogy ott voltam, de nem tenném meg kétszerannyiért, hogy még egyszer odamenjek!

— Már most tudja ön, hogy mit írjon meg az igazgató tanácsnak. Pálom! Vezesd haza ezeket az urakat! Én itt maradok folytatni a munkát.

Hogy Spitzhase úr mily lelkesüléssel írta le a bécsi lapokban ezt a földalatti harcot, annak visszaadásához erősebb képzelő tehetség kellene, mint az enyéem.

Iván úgy lett bemutatva, mint egy Antiprométeusz, egy Mózes, egy szent Flórián.

Mindezek a hiperbolák és auxézisek az al pari-árfolyamnak igen nagy barátságot tevő retorikai képletek voltak.

Hogy a háromtagú bizottság ez estén nagyot ivott, az igen természetes. Folyt a pezsgő. Hogy miként jutott a Bondavölgyi korcsmáros pezsgőhöz, azt talán Rauné úr tudná felderíteni.

A pezsgő által felhevülve s Spitzhase úr exorbitáns dicsekedései által fellovalva, a másik két úr is oly tűzbe jött, hogy utoljára is fogadásra mentek, hogy ők is megteszik azt az utat a pokolba, amit Spitzhase úr megtett Ivánnal. Mindjárt másnap.

A másnap reggeli Katzenjammer idején azután már természetesen bánták nagyon fogadásukat, de a becsületérzés nem engedte a visszalépést.

Lementek a tárnába egy felügyelő vezetése mellett. Iván nem volt a tárnában akkor. Azt mondták, hogy valahol a föld felett jár.

A két úr nem hagyta magát ezáltal visszatartóztatni.

Az öltözőkamrában ott heverték éppen használatlanul a bűváröltözékek. Mondták, hogy ők azokat fel akarják venni.

Senki sem tett nekik ellenvetést.

Egyszerre akarnak a bűvárköntösökbe bújni mind a ketten.

Tessék!

Egymáshoz kötött saját fejeikkel akarnak kísérletet tenni.

Ahogy kívánják.

Felöltöztették, felsisakozták őket, s azután kivezettek a tölgyfaajtón a medenceüregbe.

És akkor nem találták az alagút nyílását sehol.

— Hol itt az alagút bejárata? — kiálta az egyik.

— Hol itt az alagút bejárata? — kiálta a másik.

Azt pedig, amit kiáltottak, saját magukon kívül nem hallotta senki. A többi világra nézve ők néma emberek voltak.

Utoljára is nem találva sehol az alagutat, visszafordultak, s levetkőztették magukat.

— De hát hova lett az alagút? — kiáltának haraggal. Haragjukban volt valami a párbajvívó hengegéséből, ki miután egész éjjel mind reggelig töprenkedett azon, hogy megszökjék, a kihívott bocsánatkérő levelét kapja. Miért hátrált meg előle a gyáva! (Ugyan jól tette!)

— Hová lett az az alagút?

— Be van tömve homokzsákokkal és befalazva! — felelé nekik a felügyelő.

— De hát miért van befalazva?

— Azt én nem mondhatom meg.

Az erősen csalatkozott vállalkozók siettek hárman háromfelé Berend Ivánt felkeresni. Mind a hárman rátaláltak a részvénytárna aknájánál. Ott tett holmi intézkedéseket.

— Szabad öntül megtudni, miért van betömve az alagút nyílása?

— Szolgálhatok vele! — mondá Iván a kérdezőnek. — Az eddigi tűzoltási kísérletek csak kémjáratok voltak, minő eredményt fejt ki a tűzoltó folyadék. Egyszerre ötven-hatvan akónál többet nem használtunk fel belőle: egy-egy nyílt folyosót eloltani az elég volt. Így nyitottunk magunknak utat a tűz középkatlanáig, ott már egy ember munkája, egy fecskendősugár hatástalan. Amit egy percben eloltott, a másikban újra meggyullad, s a forró gőzt, mely tömegesen kifejlődik, a mentőöltözéken át sem állhatja ki ember sokáig. Most tehát leraktuk a négy hüvelyk átmérőjű csöveket egész a tűzkatlanig. Amint visszamegyek, azonnal működésbe fogjuk hozatni a felső nyomású gőzgépet, mely a medencéből négy óra alatt tízezer akó folyadékot fog az égő tárnába lövellni. Ez lesz a döntő ütközet, uraim.

— Teringettét! — mondá Spitzhase úr. — Nem fog ez a tréfa azzal végződni, hogy a kifejlő gáz szédlöki az egész tárnát, s minket is vele együtt Herculanum és Pompéji lakosaivá tesz?

— Ne tartsanak önök semmitől! Éppen azt vizsgáltam most körül. A részvénytárna igazgatósága a tárnák minden

bejáratát betömte homokzsákokkal és befalaztatta. Az aknakút lejárátát pedig egy roppant vert vaskapuvál csukatta le, anire ismét vastag réteg agyag van terítve. Ha már most az égő tárnában, melyre tömegesen kezd rohanni az oltó folyadék, oly erőre fejlődik a gáztömeg, hogy kitörjön, akkor ez az aknakút vasajtaja a mentő szellentyű, ezt fel fogja rúgni, s kimenekül rajta.

A bizottsági uraknak összevacogott a foga erre a magyarázatra.

Egy kis földindulás van készülőben.

Iván nem beszélhetett tovább a három úrral.

Sok intézkedést kellett még tenni.

Elővigyázatra, óvatosságra volt szükség. Csak délfele tért vissza az őstárnához.

A déli harangszó után jelt adott a nagy szivattyúgép működtetésére.

Ő maga attól a perctől kezdve ott állt a gép mellett, s el nem mozdult tőle a munka bevégeztéig.

A bizottsági urak, dicséretükre legyen mondva, kiállták mindvégig, hogy vele maradjanak. És szóltanul. Ivánén kívül senki szavának nem volt szabad hallatszani.

A jeladás után halk zuhogás kezdett hangzani a föld alatt, mintha elszabadult ár rohanna a távolban, áttört zsilipjén keresztül.

A gép még csak félerővel működött.

Félóra múlva valami mély zúgás kezdett vegyülni e dobaj közé, olyanszerű zúgás, minő az utolsó harangkondulás után átremeg a légen, de nem mint a harangzúgás folyvást enyészetszen, hanem megfordítva: folyvást növekedő vibrációval.

A föld lázban volt.

Elkezdett remegni az emberek lába alatt.

S azok, akiknek a lába alatt reszketett a föld, együtt reszkettek vele. Minden emberi testtel közölve volt e láz.

Csak egy ember nem remegett: a mester.

Nyugodtan figyelt a percingára, a gép hévmérőjére, a légsúlymérő észrevehető változataira, az ózon, a villany mérlegeire, s jegyezgeté tárcájába észrevételeit.

Egy óra múlva jelt adott a gépésznek.

— Erősebben! . . .

És akkor elkezdődött a titánok csatája odalenn.

A földgyomor mély üregeiben tompa dörgés, mint az égzengés visszhangja, kezdett végiggördülni hosszasan, egyes taszító lökésben végződve.

Most már reszketett minden épület a föld színén, a jegenyefák hegyei, a tornyon a kereszt inogva, rázkódva hirdeték az egész völgy félelmét.

A föld alatt tombolt, harsogott, üvöltött az öltre kapott óriások tábora, vállaival emelgetve, fejeivel taszigálva az álló földet, a barlangba zárt orkán vijjongása, a láncát szaggató gigász üvöltése, Leviatán kínhahotája versengett odalenn.

Az emberek megnémulva, megkövülve tekintének Ivánra; merev tekintetük azt kérde tőle:

„Mit művelsz? Ellenünk lázítod az alvilág istenségeit?”

Az pedig fennkölt tekintettel néze le rájuk, mintha azt mondaná:

„Ne féljete! Rajta tartom a sarkamat Leviatán fején!”

Már három órája, hogy tart a földalatti harc.

Az emberek kábultan szédelegnek a tántorgó földön, s szidalmazták a mestert!

„De hát Isten vagy-e te, hogy nekünk földindulást csinálsz?”

Iván nem ügyel az ő félelmükre.

Újra jelt ad a gépvezetőnek.

— Teljes erővel! . . .

A gép az emberi hatalom egész istenerejével ront erre a pokol ajtajának.

A földalatti lökések gyorsulnak, erősülnek, a mély zúgás siketítő rengéssé fokozódik.

„Végünk!” — sikoltanak a völgyben asszonyok, férfiak.

Ekkor egy bömbölő ordítás harsogja át a léget. Mintha egy vulkánnak egyszer eszébe jutna, hogy füttyöt erresszen. Mennydörgés orgonásípon keresztül.

S a részvénytárna aknakútjából fehér gőzoszlop emelkedik ki rémséges gyorsasággal, mely amint eléri a lég hideg régióit, egy kerek felhőt támaszt a tiszta égen; felhőt, melyből rögtön permetezni kezd az eső. A hanyatló nap egyszerre szivárványt von körülötte.

S arra a földalatti lökések elmúlnak, csak az égre üvöltő bömbölés hangja kiált éktelen messzeségre. Az emberek még hat mértföldnyi távolban is megállnak és kérdezik: „Ki szól ott?”

Iván pedig körültekintő figyelemmel szól:

— Pálom. Az esőmérőben gyűjtsd meg a lehulló permetetget, meg kell tudnom, mit tartalmaz.

Azzal jelt adott a gépésznek, hogy megállhat a gép. Még csak a homloka sem volt veritékes ez ördögfeletti munkától.

Mikor tele volt az esőmérő, a meggyűlt vizet palackba öntötte, s eltette zsebébe.

— No, uraim, most mehetnek önök vacsorálni. A munka be van végezve.

— El van oltva a tűz? — kérdé Spitzhase.

— Minden bizonynal!

— S a gőzoszlop ott?

— Az eltart éjfélig, s még azután sokáig gőzölni fog. Menjenek önök vacsorálni! Nekem sietős dolgom van otthon.

Volt is kedve most valakinek vacsorálni! Hisz minden embernek olyan szűk volt a torka, hogy egy falatot be nem bírt rajta gyűrni.

A gőzoszlop az aknakútból még egyre tódult fölfelé, s most már nagy felhő támadt körülötte, összevonta a légkör párázatait, s szakadt belőle a zápor egyre. És szikrázott benne a *néma* villám. Hanem azért senki sem ment fedél alá, az uraság

felölté gumiköpenyét, a paraszt felvette szűrét, úgy bámulták a tüneményt, mely csak este tíz óra felé kezdett lohadni; akkor lassan lejjebb süllyedt, hangjával alábbhagyott, fehér gőzgomolya lefelé kezdett hömpölyögni, egyszer-egyszer még nagyot rikoltott, egyet villámlott koronás üstöke; a kerek felhő folyton villogott, de minden mennydörgés és cikázó sugár nélkül. Egyszer azután egészen visszaesett a gőzóriás, egész barlangja odújáig, s csak percek időközeiben lökte ki ismét fehér fürtös fejét, de már nem fenyegetett kiáltásaival senkit. A föld reszketése végképp megszűnt. A zúgás elmúlt oda alant. A távol templom körül hangzott valami ének. „Alleluja! Alleluja!” A nép zászlókkal és lámpásokkal járja az éjszakai búcsújárását.

A vendéglőbe visszatérő urak már ott találták Ivánt egyedül vacsorálva.

Ez tud most enni.

Eszébe jut neki e percben, hogy ő ember, s eszik húst burgonyával.

— Én már a vegytani kémletet is elvégeztem! — mondá Iván egy gyógyszerész közönyösségével. — S örvendetes hírül mondhatom önöknek, hogy a csapadékban 0,75 kötött szénsavanyt találtam.

Spitzhase úr ámultan kérdezé:

— De hát mire jó nekünk a 0,75 kötött szénsavany a csapadékban?

— Arra, hogy a tárnát holnap mind a két bejáratánál kinyithatjuk, s a legelső szellőztetés után belemehetünk dolgozni!

— — — — —
„Alleluja! Alleluja!”

A P O T E Ó Z I S

El volt már érve a küzdelem díja: vagyon, hírnév, közbecsülés.

A háladatos hír istenité az embert.

S nem volt-e méltán?

Aki megmentett egy roppant kincset, mely ezreké, egy országé, az iparé, az egész emberiségé volt;

aki megállított egy pusztító vést, mely új plútói alakítással fenyegetett egy egész vidéket;

aki ezernyi ezer koldusbotra jutott embernek visszaadta elejtett kenyérét, aki árvák és özvegyek könnyeit letörülte, nem érezheti-e magában az Istent?

Van abban valami! Hogy ez a mákszemnyi földgömb parányi lakója azt a hitet alkotta magának, hogy az egész ég, napok, tejutak, csillagköd-foltok mind az ő láthatlan csillaga körül forognak.

Ha vannak lakói a szomszéd csillagoknak — s én hiszem, hogy vannak — s ha bírnak azok eszközökkel a földnek nevezett csillagot közelből láthatni — s én hiszem, hogy bírnak — csodálattól eltelve jegyezhetik fel annak változatait.

Mióta az utolsó átalakulás a zöld szigeteket a kék tenger-alapból letörlé, s tarka világrészeket meríte fel újra az óceánból, mennyi új teremtés, melynek alkotója — Ember.

Kéklő mocsárfoltok eltűnnek a föld színéről, s helyeiket felváltja sárga kalászos mező.

Azokat ember szárítá ki.

Fénylő sivatagok közepett zöld pontok támadnak egyenes vonalban.

Azok artézi kutak, miket ember fúrt, s virányt erőszakolt ki a sívó homokból körülöttük.

Kígyózó folyamok idomulnak át mértani vonalakká, azoknak emberkéz adott új medreket.

Két tengert elválaszt egy földszoros, egyszer a két tenger összeér, a találkozást emberkéz szerezte.

A tengeren vitorlás kolosszok haladnak minden irányban; azok sem istenkéz szörnyei, hanem ember alkotta úszó óriások.

Sötétzöld rengetegek helyén tarka szőnyeg támad.

Ott emberkéz irtotta ki a vadont, s kihímezte helyét sárgával, kézzel, pirossal virágzó növények tábláival.

Hosszú, egyenes vonalak cikáznak egyik tengerparttól a másikig, s azokon tömör alakú kígyók vonulnak mértföldekről is látható sebességgel végig.

Azok a vasutak és gőzvonatok, miket emberész létesített.

És éjjel (vagy hiszen mi a szomszéd csillagnak a föld éjjele?), tehát mikor a föld közelbe jó feléjük, s mint a félhold, világítatlan oldalát fordítja a csillagok felé, ott ragyognak rajta az elszórt fénylő pontok.

Mik azok? Városok, miket a látni szerető ember éjente fényesen kivilágít.

Hát nem szebb világ-e ez, mint a mammutok világa volt?!

Nem büszkén járhat-e a törpe faj az óriások csontjai felett?

Ha látják ezt a szomszéd csillagok, tanúságot tehetnek róla.

De bizonylat látja az, aki teremté!

Aki egy kezével letörölte a földről egy olyan szép világot, amelyben a kőszén mint szálfá zöldült, s az őselefánt mint király uralgott, s más kezével új táblát takart rá, s megnépesíté

azt egy meztelen született fajjal, melynek nem adott semmit,
csak e parancsszót:

„Eddig teremtettem én, most teremts te tovább!”

S az ember folytatja az Istent!

Ez a jutalma.

S amellet megmarad embernek.

Ez a vigasztalása.

Mert Istennek lenni: hideg gondolat.

Szeretni és a vér melegét nem érezni hozzá.

Tudták ezt már a klasszikus kor istenei is, s amikor tehet-
ték, lejöttek az Olimpról érezni emberi szívvel.

Az ótestamentom Istene is felvette az újtestamentomban
az emberi érző alakot.

Semmi Istent nem tud képzelni az ész emberi arc, emberi
indulatok nélkül. Még a napimádók is kezét-lábat festenek a
napnak, úgy járattják az égen.

Az istenek keresik az antropomorfózist, hát az emberek
miért keresik akkor az apoteózist?

Mi van nekik abban?

Mikor valakinek azt mondják:

„Te csak szeresd az egész világot, de ne legyen benne sen-
kid, akit egyedül szeress!”

„Te csak tégy jót ezekkel, te csak teljél be dicsőséggel,
te csak hallgasd, hogy magasztal minden ember, te arasd a
koszorúkat, mikkél diadalszekered elhalmozzák, te légy
gazdag!”

„De ne legyen egy mosolygó arc, mely veled asztalhoz
üljön, ne hallj egy csevegő gyermekhangot, mely kér és
köszön, ne legyen egy violaszál gomblyukadban, mit egyesével
kaptál.”

„Koszorút, amennyiben elfűlsz, de egy szál virágot
senkitől!”

„Csókot hintsenek feléd ezeren, de egy ajk ne adjon azt
soha!”

„Járj az arany-esőben, mely reád hull, s ne tudja senki hogy epedsz — az alamizsna után!”

„A szeretet alamizsnája után.”

„Ami megvan a porban járó embernek, de neked nincs; a porban járó ember, aki megy haza az ünnepi mulatságból gyalog, elálmosodott kis porontyát ölében cipelve, mikor te hintódon elrobogsz mellette. Köszöntök egymásnak, mert te nagy ember vagy, ő meg kicsiny ember — és te — irigyled őtet; ő pedig nem irigyel téged!”

Ivánra minden oldalról hullott a bámulatos siker után a kitüntetés.

Kapott a kormánytól örök szabadalmat tűzoltó vegy-folyadékának titkára. A részvénytársulattól jutalmat. Az igazgatói állást monstre küldöttségek erőszakolták rá, kül- és belföldi tudós társulatok választák meg tagjuknak innen és túl az óceánon. Minden képes lapja a hírlapvilágnak közölte arc-képét, éleleírását. Minden falujában a Bonda-völgynek imád-ságaikba foglalák őt az egyszerű emberek, s mikor a legelső gőzvonat végigrobogott az új életre emelt bondavári vasúton, az első gőzmozdony „Berend” nevet viselt.

Csak az Isten őrzötte, hogy valami érdemrendet is nem kapott.

ANGELA IVÁNÉ LESZ

De mindannyi üdvözlő és hálálkodó irat között, amiket Iván kapott, legérdeklőbb volt az, melyet Bondaváry Angela grófnő írt neki saját kezűleg.

A grófnő elmondott neki őszintén mindent, ami utolsó találkozásuk óta történt.

Hogy férjhez ment Salista örgrófhhoz, és nem volt boldog.

Hogy nagyatyját, Tibald herceget Salista erőltetésére gondnokság alá vették, s ennek az lett a következése, hogy az egész bondavári dinasztai nagy vagyon csőd alá került.

Meg kellett ismerkedni a szűkölködés napjaival.

Theudelinda grófnő szerződött jövedelme is elmaradt a bondavári uradalomból.

A grófnőknek össze kellett húzni háztartásukat.

E balhelyzet sok régi barátot az igazi arcával mutatott be nekik. Többek közt magát Salistát. Az elment Mexikóba ezredesnek.

Ekkor jött Iván megmentő vállalata.

Ez kiüté legelőbb is Waldemár herceget a diadalszekérből.

Azután felemelte Tibald herceg kárba veszett millióját, mely a bondavári részvényekben feküdt.

Ezután Tibald herceg kibékült unokájával.

Kiszabadult hitelezői körmei közül, s viszonyai rendezve lesznek.

Theudelinda grófnő is kapja rendesen elmaradt birtoki haszonbérét.

A semmivé lételre ítélt nagyúri család megmenekült és újra él.

És életét köszöni egy fakó tudósnak, akit . . .

Itt megszakítá a levelet Angela grófnő.

Hanem mikor már a neve alá volt írva, még egy utóirat következett.

Az ebből állt:

„Küldjön nekem választ e levelemre. Csak egy sort kérek. Csak ennyit írjon: »Én önnek megbocsátok!«”

Iván rögtön válaszolt a grófnőnek.

Megírta neki, hogy igen köszöni, ha még róla megemlékezik. De őneki valóban semmi sem jut eszébe, amit a grófnőnek meg kellene bocsátania. Ellenkezőleg: igen nagy hálával emlékezik mindazon szíves jóindulatra, amivel őt a grófnő elhalmozta.

A levél iparkodott udvarias lenni és hideg.

Hanem erre egy új levele érkezett Angela grófnőnek.

„Ne kérdezze ön, mit vétettem ön ellen, mit nem — így szól a levél. — Elég, ha én tudom. Nem ön tesz nekem szemrehányást, de saját lelkem. Annak kell megnyugtató. Feleljen ön nekem őszintén, megbocsáthat-e valaha! Nekem nem úgy kellett volna önnel bánnom, ahogy tettem!”

Iván újra válaszolt a grófnőnek.

Most már hosszabban írt.

Elmondott neki rejtelmeket, vallomásokat, miket senki sem hallott még tőle. Nyugtassa meg a lelkét grófnő! Őt meg nem bántotta soha. S előtte a grófnő alakja most is azon magasan állt, amelyben állt az első pillanattól fogva.

Arra azután egy harmadik levelet is kapott a grófnőtől.

„Uram!

Írja ön nekem ezt a sort egy papírra:

Bondaváry Angela. Én önnek szívemből megbocsátok.

Ha teheti?

Egyebet semmit.”

Iván azután megírta neki ezt a sort — és egyebet semmit.

Egy este Iván lakása előtt egy utazóhintó és egy másik szekér állt meg. Iván akkor már a részvénytárna igazgatói épületében lakott földszint.

A kapus néhány szót váltott a hintóban ülővel, s azután két látogatójegyet vitt be Ivánhoz.

Iván meglepetve olvasá e neveket:

„Bondaváry Theudelinda grófnő.”

„Bondaváry Angela grófnő.”

Sajátságosnak találta, hogy a férj neve nincs mellékelve az utóbbihoz.

Iván mondá a kapusnak, hogy vezesse be a hölgyeket, készen áll elfogadásukra.

Mit akarhatnak tőle? Minő kínos megpróbáltatásnak vetik még alá szívét? Hisz ő nem bántotta őket soha. Mindig csak jót akart, jót tett velük. Miért nem hagyják már nyugodni?

Az ajtó nyílt, s Iván maga elé látott lépni „egy” hölgyet.

Egész gyászban volt, még arca is sűrű gyászfátyollal beburkolva úgy, hogy az arcához tapadó krepon mint egy szobrot, takarta vonásait.

Ez Theudelinda grófnő volt.

Hosszú, kettős gallérú útiköpeny volt rajta, az is fénytelen, fekete; amint Iván eléje sietett, a felső lebernyeg alul kiemelkedett egy fekete kesztyűs kéz, s ujjja hegyeit nyújtá Iván elé; Iván ajkához érteté a fekete ujjhegyeket.

— Üdv önnek! — suttogá a fátyolos alak.

— Hol az ögrófné? — kérdezé Iván szorongva.

— Mindjárt itt lesz. De nehezen tud jönni.

Iván a pamlaghoz vezeté a delnőt s kérte, hogy foglaljon helyet.

— Ne menjen eléje! — szólt a grófnő. — Idetalál ő magától is. Ön szívesen fogja őt fogadni, nemde?

— Óh, grófnő!

— Semmi frázisok! — vágott eléje a delnő. — Nem azért jöttünk önhöz. Nem szépeket mondani, udvariasságokat kicserélni. Mi rideg követeléssel jövünk. Egyszerű a felelet: „Oui ou non!” Angela itt akar maradni!

— Itt? — szólt megdöbbenve Iván.

— Igenis itt! Ijedjen meg! Itt az ön közelében. Örökké! Mindig itt lenni. Önnel együtt lakni. Önt soha el nem hagyni. Ezt kívánja, s joga van hozzá!

Iván egyre jobban bámult.

Künn a folyosón ezalatt nehézkes léptek közeledtek, több férfi topogása hangzott. Azután ismét nyílt az ajtó, s négy tárnalegény behozott rajta egy érckoporsót, annak a közepén vert ezüsből egy fehér koszorú volt, mely a bondavári címert köríté, s a koszorú alatt arany lapidár betűkkel a név: „Bondaváry Angela”.

A koporsót odatették a nagy tölgyfaasztalra.

Iván, mint a szobor, mozdulatlanul állt a névre és a koszorúra szegezve szemeit.

Theudelinda felállt és megfogta Iván kezét.

— Itt van Bondaváry Angela grófnő, és kér öntől, Bondavár urától ősei kastélyának sírboltjában egy kicsiny kis helyet, egy kis nyoszolyát, ahol várhassa a minden kiszzenvedett nők vőlegényét, a Jézus Krisztust.

— Hogy lehet ez? — rebegé Iván meghatottan.

— Hogy lehet? Igen könnyen. Dobjon egy rózsát a tűzbe, s kérdezze két perc múlva, hogy lehetett belőle hamu. Még hallottam a kacagását. Igen víg volt éppen. Bosszantották. Nevetett rajta. Közel ment a kandallóhoz. A másik percben sikoltását hallottam, s lángokban állt előttem.

— Megégett! — kiálta fel Iván összecsapott kezeit arcához emelve.

— Olyan gyémántot még nem látott ön elégni.

— Hát nem volt senki közel, aki segélyére sietett volna?

— Senki közel? — kiálta föl a delnő. — Hát ki az a senki?

Hát nem riadt ön fel a fekhelyéről, éjfél után egy órakor, mikor ezt a kiáltást hallotta: „Iván, segíts!” Nem hallotta nevét kiáltani? Nem látta maga előtt végigfutni ezt a lángbaborult tüneményt? Egy angyalt a pokollal testén! Hol volt ön akkor, hogy odaugrott volna hozzá, egy szőnyeggel elfojtotta volna égő öltönyeit, karjaival, kezeivel átölelte, itt tartotta volna, erőszakkal visszavette volna a halál kezéből? Ön az a „senki”! Most azután itt van ez a másik, azt mondja: „Most már én is senki vagyok. Legyünk ketten”.

Iván szívét vasmarokkal szorítá össze valami névtelen fájdalom.

— Két napig szenvedett: emberfeletti kínokat! — mondá Theudelinda. — Ha rágondolok: örült vagyok, pedig mindig rágondolok. Utolsó percéig eszméleténél volt és beszélt. Nem! Minek azt önnek megtudni, miről beszélt? Az utolsó órában irónt kért, s egy papírra valamit írt fel önnek. Az itt van e levélben. Ne bontsa fel, ne olvassa el addig, míg én itt vagyok, úgysem adnék önnek semmiről felvilágosítást. Ha kérdője van hozzá, kérjje meg magától. Itt az érckoporsó kulcsa. Ezt önnek adom.

Iván keze a megdöbbenés mozdulatával rándult vissza ez ajándéktól.

— Nos, mit ijed ön vissza? Mit fél felnyitni a zárat? Ne borzadjon tőle! Be van balzsamozva. És arcát nem érte a láng. Ön látni fogja, hogy még mosolyog.

Iván erőt vett magán, s felnyitotta a zárat, kitarta a koporsót, megnézte az arcot.

Óh, nem mosolygott többé, de hideg volt és nyugodt. Mint akkor, midőn a vágott erdőben aléltan fektetvé le a mohos fatörzsre.

Olyan nyugodtan feküdt fehér atlasz vánkosán, hogy

Iván azt hitte, ha most megszólítaná, miként akkor, egy percre felnytá szemeit, hogy büszkén azt mondja: „Nem kell semmi!” s azután hamvadna tovább.

Olyan szép volt e márványarc most is, mozdulatlan sugár szemöldeivel, s Iván megállhatta, hogy egy csókkal ne érintse azt, mint megállhatta *akkor!* Pedig talán nem is nehezteltek volna érte, mint nem neheztelnének most.

Amint akkor egy melltűvel, most a koporsófedéllel betakarta a szép titkot. Élve, halva, nem volt szabad neki azt kitálcálni.

— Tartsa ön meg a kulcsot! — szólt Theudelinda. — Öné a kulcs, öné a koporsó s a kincs, mi benne van. Ez így van rendelve. Ön a sírbolt gazdája. Az ön kötelessége őt eltemetni. Most már nem futhat el tőle.

Theudelinda a fátyolon át Iván égő szemébe nézett s az vissza.

Ha egyik közülök csak egy könnyet engedett volna szemébe lopózni, mind a ketten sírva fakadtak volna. De meg akarta mind a kettő mutatni, hogy milyen rettenetes erős ember! Még a szemeknek is tud parancsolni!

— Elvállalja ön e kötelességet? — kérde a grófnő.

Iván némán inte fejével.

— Akkor ön maga fogja őt eltemetni, mert én a bondavári sírboltba élve be nem térek. Ön tudja, miért.

Néhány percig hallgatott mind a kettő.

Azután ismét Theudelinda szólalt meg:

— Semmi papot! Nem akarok papot látni! Átkozott legyen az is, aki engemet ez odúból kicsalt, hol azt hinném most is: őseim kísérteteivel társalgom minden éjjel; nem mentem volna a nagy világba boldogtalanságot keresni, nem jött volna hozzám Angela, nem lett volna Tibald bátyám világ csúfjává, nem ásták volna ki a poklot a bondavári kastély alá. Nem ismerem volna meg önt soha! Nem történt volna mindez, ami történt! . . .

Nem akarok papot látni többet, nem akarok énekszót hallani!

Ismét elmélázott.

— Különbén is: minek ne tudná ön meg? Angela az utolsó napokban protestáns hitre tért, hogy férjétől elválhasson. Ön is protestáns, ugye? De hát mit tartozik ez önre? Semmi pap nem kell. Elviszik az emberek a koporsót a sírboltajtóig szép csendesen; ott elválok öntől, mert be nem megyek. Ön majd mond egy imádságot fölötte — ha tud imádkozni? — Én azt sem tudok, ott elválnék. Adieu. Ön helyére teszi a koporsót. S én visszatérek oda, ahol nem vár rám senki.

Iván visszahívta a négy tárnamunkást, azok ismét vállaikra emelék a koporsót, s a folyosón át a hátulsó ajtón keresztül kivitték a kerti útra.

Az angolkert választá el a kastélyt az igazgatói épülettől.

Amint az angolkert görbe utain végighaladtak, a búcsúzó fák sárga leveleiket hullaták a koporsóra. A pintyökék az ágakon énekelték hozzá a halotti dalt.

Iván hajdonfővel haladt utána; mögötte, nem vele egy sorban járult Theudelinda grófnő.

Mikor a sírbolt ajtajához értek, Iván letetette a koporsót, lehajolt hozzá, és sokáig úgy állt.

Talán az volt az imádság.

Az Isten meghallja azt, ha nem beszélnek is hozzá fennhangon. Meghallja, ha semmit sem mondanak is — akik éreznek.

Theudelinda odahajlott Ivánhoz, s a fekete fátyolon keresztül egy csókot nyomott homlokára.

— Köszönöm önnek, hogy fedetlen fővel kísérte idáig. Most már az öné.

Azzal visszautazott a kerti út tekervényein; mintha attól félne, hogy Iván még vissza találja neki adni, akit számára elhozott.

Iván levitette a koporsót a bondavári főurak családi sír-

boltjába, beleilleszteté azt szomorú ágyába, s azután elbocsátá embereit.

Maga még hátramaradt, s az utolsó viaszgyertya világánál elővéve a levelet, melybe a haldokló hölgy utolsó szavait jegyzé fel számára.

Ez utolsó szavak voltak:

„Hát én kire fogok majd várni az aurora borealis alatt?”

Iván nagyot sóhajtott:

„Hát énrám majd ki fog várni az aurora borealis alatt?”

Mire a sírboltból az igazgatói lakásra visszatért, Theudelinda grófnő úti kocsijának s a halottas szekérnek már porát sem lehetett látni.

KI HOGYAN GYÁSZOL?

Elment tehát mind a kettő: az úrhölgy is, a parasztleány is: oda, ahol nem szép senki többé, s nem bűnös senki többé.

Egyiket elvitte a kőszén, másikat elvitte a tűz. Bosszúálló két szellem! Amiért Iván őket legyőzte, amiért szolgálatába kényszeríté, megölték azt a két asszonyt, akikhez valami joga volt még a világon.

Joga volt rájuk keserűen emlékezni.

Most még e kínzó gyönyörtől is meg van fosztva.

Mert a szép asszony, aki megcsalt, s most másnak él: az még a tied.

S a szép asszony, aki szeretett s meghalt, eltemetted, még az is a tied.

De a szép asszony, aki másé lett, s másnak halt meg, abból semmid sem maradt. Az nem volt!

Iván érezte, hogy most van egyedül a világon.

Pedig egész dicsőségét odaadta volna érte, ha egyiket meg tudta volna menteni közülök.

Meggyászolta őket.

Nem ruhában; nem a kalapra kitűzött jellel. Mi az?

Az európai gyászol feketében, a kínai sárgában, a muzulmán szürkében, a régi klasszikus kor gyászolt fehérben, a régi magyar violaszínben, a zsidó meghasított köntösben; a filozóf — szívében.

Nem az a bölcs gyászolása, hogy szomorúságát közölje

mással. Az ellenkező. Az, hogy a maga örömeit odaadja másnak.

A Bonda-völgyi kunyhókban meghonosult a jólét. Nép támadt a pusztta erdők helyén.

Felvilágosodás foglalt tért az elhanyagolt szellemekben.

Tiszta erkölcs, jellemzilárdság népszerűvé kezdett lenni.

Iván saját költségén ifjakat küldött ki a külföldi gyárak tanulmányozására.

Hozatott be Svájcából képfaragókat, Holsteinből csipkekötő nőket, hogy tanítsák meg a vidék gyermekeit, asszonyait azokra a mulatságnak nevezhető munkákra, mik elfoglalják a léha lézengéstől az időt, s kenyeret adnak a semmiből. S a nép, melynek apraja-nagyja dolgozik, dolgozik szükségből, dolgozik mulatságból, mely megszokja a munkát mint élvezetet s nem mint sanyarú izzadást, az a nép megnemesül.

Gondja volt iskoláikra, emancipálta a népnevelőt a népszolgaság nyomorából, ösztöndíjakkal serkenté a tanuló sarjadékot, okos könyvekkel látta el a felnőtteket. Minden falunak könyvtárt, olvasóegyletet alapított.

Megszoktatta a népet, hogy nélkülözhető filléreit takarítsa meg. Megismerteté vele a kölcsönös segély jóltevő eszméjét. Takarékpénztárt, betegápolót alapított a Bonda-völgyben.

Saját tárnáját pedig, mely tulajdona marad, egészen átalakítá mintamunkásteleppé.

A munkás egyúttal gazda is volt abban, s a jövedelmet felezte a birtokossal.

Aki ebbe a telepbe akart fölvetetni, annak nagy bírálatot kellett kiállani, egy egész próbaévet; akár férfi volt, akár nő.

S e próba nem volt könnyű.

Különösen ifjú leányokra nézve.

Anyja szeme előtt, a zárdában, a növelében nem volt olyan jól megőrizve, oly figyelemmel kísérve egy ifjú leány,

mint a bondavári tárnában. Minden szava, minden lépése be lett neki tudva.

S aki nem vált be, aki megbukott a próbaéven, azt sem taszították el, nem lett megszégyenítve. Azt mondták neki:

„Előre lépsz! Átmégy a részvénytárnába. Ott több fizetést kapsz!”

Nem tudta meg, hogy ez degradáció.

Ott azután szabadabb az erkölcs, nem szigorú a törvény.

Aki pedig becsülettel megállta a próbaév minden kísérlétét, az szép csendben fel lett avatva a telep osztályosai közé, s részt kapott a nyereiményből.

És azután azon az évfordulón, amelynek napján Iván a tárnaégést eloltá, a legjobb erkölcsű, a legszorgalmasabb tárnamunkás hajadon részére erényjutalom volt kitűzve.

Iván ötven aranyat ajánlott e jutalomra, s a munkások maguk pompás mátkatálat ígértek hozzá.

Nem volt senkinek előre mondvá, hogy ilyen jutalom vár az elnyerőre. Azt öntudatlanul kellett kiérdemelni. A vének titka volt az.

Nem is volt az átadás semmi ünnepélyes parádéhoz kötve: egy munkanapon kellett annak végbemenni, mikor minden munkásnak kezében van az ásó és csákány, hogy lássa mindenki, hogy nem a szép arcot jutalmazták meg, hanem a jó szívet és szorgalmas kezét.

Milyen öröme lesz a népnek ezen a napon!

Így gyászolt Iván.

Eljött a tárnaégés eloltásának az évfordulója.

A vén Pál felkereste Ivánt, ki mióta a részvénytárna igazgatója lett, ott lakott a főtelepen. Nem volt már ideje elzárkózni remetelakába. Az igazgatói állás a világgal folytonos érintkezést követel.

Már útban volt e napon a tárna felé, s fölvette szekerére a vén munkást.

— Ma egy éve annak a nevezetes napnak — monda Pál.

— Tudom, Pálom. Az erényjutalmat ma fogjuk kiadni.

Odaitélte valakinek az esküdtszék?

— Egyhangúlag egy hajadonnak, aki kevéssel ma egy éve előtt állt be a tárnába.

— S érdemesnek találtátok?

— Minden tekintetben. A leány szorgalmas. Mindennap legelső, aki a munkánál megjelen, s legutolsó, aki azt elhagyja. S munka közben nem látszik meg rajta a munka elleni panasz, mint sok asszonyfélén, akinek a képe együtt nyikorog a talyigakerékkel. Ez úgy veszi a munkát, mintha gyönyörűség volna. Mikor talyigáját tetézik, még ő biztatja a lapátolót: „No még eggyel rája!” S aztán fut vele jókedvvel, s mikor visszajön, dalol, mintha mulatságból jönne. A pihenő óra végén ő sürgeti a többbit, hogy „Fogjunk újra hozzá!”

— Nem hivalkodó?

— Nem, uram. Az az ünneplő ruhája van most is, amiben

egy év előtt idejött, s az most is olyan tiszta, mint akkor volt. Csak egy sor klárist sem visel a nyakán, s a hajában csak egy vékony szalagot, mely éppen összetartja. Éjjel maga mossa ki fehér ruháit a zúgó alatt. Az az egy furcsaság van nála, hogy mindennap tiszta fehér ruhát szeret venni. De hát maga mossa ki. Az ő fáradsága.

— Takarékos-e?

— Segélypénztárunkban neki van legtöbb megtakarított forintja betéve. Még több is lehetne; de vasárnaponkint legalább egy napi keresményét kiosztogatja a templom körül ácsorgó koldusoknak. Pedig azok el vannak látva községünk részéről; de a pap azt tartja, hogy megkívántatik az istentiszteletre, hogy aki sánta, meg béna, ott üljön a templom küszöbén vasárnap, hogy a nép gyakorolhassa rajtuk az alamiznaosztás erényét.

— Szorgalmasan jár templomba?

— Minden vasárnap eljön velünk; de ami különös, nem ül be a többi leányok közé a padba, hanem letérdel félre egy szögletbe a mellékoltár elé, s ott marad arcát eltakarva egész mise alatt.

— Jó kedélye van-e?

— Sohasem bánt meg senkit, s sohasem haragszik meg semmiért. Egyszer egyik asszony valami sértő szót mondott neki. Az ilyenért mi szigorúan szoktunk büntetni. A többiek feladták. És ő eltagadta, hogy bántották volna. Nemsokára az az asszony megbetegedett. Nem volt senkije, mert özvegy, s ez a leány virrasztott mellette éjszakánkint, s este munka után ment be a gyógyszerárba elhozni számára az orvosságot.

— Nem tettető? Nem alattomos?

— Sőt inkább víg kedélyű és örökké tréfás. Tudja ön uram, a mi fajtánk beszéd közben pajkos, nem válogatja a szót. Jaj volna annak mi köztünk, aki nyers beszéd hallatára drágalátoskodnék. A parasztleánynak nem szabad ríva fakadni, ha durván enyelegnek vele, hanem vissza kell tromfolni az ostoba tréfálkozót, s jót kell húzni a kezére, ha a keze is jár hozzá.

Ez nálunk a virtus. — A ríva fakadó leány megsértené a mi paraszt együgyűségünket; de ha pofont ád, azt mondjuk: derék leány! Inkább *hirtelenkező* legyen, mint *hirtelensíró* „mécses cserép”. Csak olyankor látom őt könnyezni, mikor vasárnap délutánonkint az epreskert udvarán karikába ül a fiatalság, s ki tudja hányadszor, elmondatták velem azt a történetet, amikor ön uram, leszállt a tömlőt levinni a beomlott tárnába egyes-egyedül, s már azt hittük, ott vesz. Asszonyok, gyermekek visszatartott lélegzettel hallgatják elbeszélésemet, pedig tudják már a végét. Egyik sóhajt, másik csudálkozik. Némelyik előre örül a képével, hogy már jön az a történet, ahol az eltemetettek sírjaikból kihozatnak; másik összeborzong, mikor a tárnaégés fölfedezése jön; csak ez az egy könnyezik eleitől végig két tenyerébe temetve arcát.

— És jó erkölcsű-e?

— Erre nézve összehívtuk az asszonyokat, hogy mondják el, mit tudnak felőle. És, uram — nagy szó van vele mondva — egy mákszemnyi rosszat sem tudott egyik is felőle mondani. Azután sorba vettük a fiatalokat. Nem jár-e valamelyik az ablaka alá? Mind kitagadta belőle magát. Pedig hát mit tagadnának rajta, ha úgy volna? Parasztleány parasztleánynek való. Aki megszereti, majd elveheti.

— Jól van, Pálom.

Ezalatt megérkeztek az őstárnához. Kiszálltak a szekérből, s felmentek az őrlakba, mely az összekötő szárnyvasút mellett épült. (Volt már szárnyvasút is a hajdan tilalmazott téreken keresztül az őstárnáig.)

Ott már összegyűlve találta a munkások egy részét Iván s intézkedett, hogy a többieket is hívják elő, a munkát szüntessék meg mára.

Asszonyok, férfiak lassankint összeszededeztek, csak még egy csoport leány maradozott el a tárnában; fogadásuk tartá, hogy addig nem hagyják abba a munkát, míg egy, a tárnából most érkezett szekér tartalmát mind fel nem talicskázzák arra a

roppant nagy szénhalomra, mely a vasút oldalán tovaszállításra vár, s bár mindig hordják, mégsem fogy el soha.

A halom eltakarta a tárna nyílását az őrháztól, ahol Iván állt.

Csak a leányok vidám viháncolása hallatszott a halmon túl, amint egymást tüzeltek a gyorsított dologra.

Egy hang elkezdett valami népdalt énekelni.

A dallam olyan búsongó, melankolikus, mint a tót dallamok szoktak lenni, mintha sírva készítették volna.

S a hang, mely azt énekli, szép, csengő, érzelemteli. Szövege egyszerű:

„Mikor fészültelek,
Ugye nem téptelek?
Mikor mosdattalak,
Ugye nem szidtalak?”

Iván komor tekintetet váltott.

Minek éneklük még ezt a nótát? Minek veszi más is a szájára ezt a dalt? Hogy nem hagyják ezt is elmúlni, elfeledtetni?

— Most jön az a leány, uram — mondá a vén Pál. — Hallom a nótáját. Most jön fel a szénhalom tetejére.

Egy perc múlva megjelent a leány a fekete domb hegyén.

Futvást hajtotta fel terhes talyigáját, s odaérve ruganyos gyorsasággal ürité ki annak tartalmát. Az öreg szénhantok gurultak alá.

Egy fiatal, kifejlett hajadon alak volt az; kék mellénye, kurta piros rokolyája.

De az a piros rokolya nem volt feltűzve az övébe; csak karcsú bokáit, domború lábfejeit engedé láttatni.

Fejéről lecsúszott a tarka kendő, s fénylő fekete hajtekercsét feje körül csavartan engedé láttatni.

Arca poros volt a széntől, s ragyogó a jókedvtől. Földi szenny és túlföldi glória.

S amit nem takarhatott el a szénpor: az a két nagy fekete szem, az a két nagy fekete gyémánt. Csillagokkal teljes sötétség.

A leány egy percre mozdulatlanul állt a zénhalom tetején, bámulatosan tekintve le az összegyűlt sokaságra.

A másik percben ott állt mellette Iván.

Az öröm őrjöngő rémületével szökött át a vasútmélyedésen az őrház küszöbéről, s felrohant a szénhalomra.

— Evelina! — kiálta megragadva a leány kezét.

A leány ránézett, s azután csendesen ingatva fejét viszonzá:

— Nem! — Evila.

— Te itt vagy! Ide jöttél!

A leány szelíden válaszolt:

— Itt dolgozom, uram, az ön tárnájában *egy év óta*...

S ha megengedi ön: itt fogok dolgozni ezután is.

— Óh, nem! Te nőm fogsz lenni! — kiálta hevesen Iván, s keblére vonta a leány kezét.

Láthatta, hallhatta mindenki, aki ott körül állt.

A leány lehajtá fejét Ivánnak kezére, mit ajkához emelt.

— Nem! Nem, uram! Engedje, hogy cselédje legyek: szolgáló a házánál. Nejének szolgálója. Én ott is boldog leszek! Nem akarok én többet.

— De akarom én! Hozzám jöttél, hogy enyim légy. Hogy lehettél oly kegyetlen, egy évig ily közel lenni és nem szólni nekem?

— Óh, uram! Ön nem emelhet föl engem magához! — szólt a leány fájdalomtelt arccal, kínos vonakodással. — Ön nem bocsáthat meg nekem. Ön nem tudja, hogy én ki voltam.

— Mindent tudok! És mindent megbocsátok.

Ezzel a megbocsátó szóval tanúsítá Iván, hogy semmit sem tud. Mert ha mindent tudna, akkor nem ennek a leánynak kellene az ő lábánál térdepelni, hanem öneki a leány lába előtt és csókolni annak a kezeit, melyeket meg nem fertőzött az utálatos pézsmá, s megbecsült a szénpor!

Iván keblére szorítá a leányt.

Az pedig rebegeve mondá:

— Ön megbocsát nekem; de azt önnek nem bocsátja meg a világ soha!

— Világ! — kiálta Iván, úrtagadó büszkeséggel emelve föl fejét. — Az én világom itt van! — szólt mellére ütve. — A világ? Nézz szét e dombról. Aki e völgyben él, mind énnekem adósom halála órájáig! Minden fűszál nekem köszönheti, hogy tovább zöldülhet itt! Hegy, völgy tudja, hogy Isten után én tartottam meg őt! Egymilliót szereztem! És anélkül, hogy valakit megfosztottam volna tőle. Ahány fillért, annyi „Isten áldjon”-t kaptam hozzá. — A hercegi palotáktól az özvegyasszony kunyhójáig én szárítottam fel a kétségbeesés könnyeit. Kiástam ellenségeimet a sírból, s árváikról, özvegyeikről elvettem az árva és özvegy nevet. Magasztalva kürtölte híremet ország-világ, s én a föld alá bújtam, hogy ne halljam. A nők legszebbikét láttam rám mosolyogni, s e mosolyban volt az egész világ! S én csak koporsója kulcsát tartottam meg annak, akitől a világ olyan szép volt. Az én világom itt van belül. És abban sohasem lakott senki, és sohasem fog lakni senki, egyedül te. Szólj! Fogsz-e szeretni engem?

A *ledny* szemei homályosultak. A mennyországot érve fejére szakadni. Zeusz fénylő arca volt az, melyből egy pillantás Semelét megölte.

— Óh, uram — rebege —, ha most meg nem halok, . . . akkor szeretni fogom önt örökké; de én tudom, . . . hogy most meg kell halnom . . . .

Azzal Iván karjaiba rogyott élettelenül. Arca, néhány perc előtt még olyan piros, sárga lett, mint a viasz; szemei, az imént oly ragyogók, merevek lettek, mint a kő; termete, a múlt pillanatban ruganyos, mint a fakadó rózsa, lankadt lett, mint lehullt rózsalevél.

Iván ott tartá ölében a leányt, akiért annyit küzdött, annyit szenvedett, s aki azt mondá neki, „ha most meg nem halok, szeretni fogom önt örökké”, alétan, élettelen, szívdobbanatlan.

„De én tudom, hogy most meg kell halnom! . . . .”

De nem halt meg. . . . .

UTOLSÓ FEJEZET

Ami gyémánt volt, gyémántnak maradt.

J E G Y Z E T

Latinul nem értő olvasóim számára ide mellékelem az „Ördögűző” fejezetben előforduló gúnyvesperae fordítását.

A szövegben ez csak zavart okozott volna.

Egyúttal megjegyzem, hogy e kitűnő latin költemény egy valódi, régi, eredeti hagyomány, melynek szerzője a „vörös barátok” korszakában élt.

„Bacchus, készülj a pohártöltéshez!”

Más hang:

„És a nyakalásra siess!”

„Dicsőség Bacchusnak és leányának, a sörnek és a borszesznek, ki született Bacchusban, most és minden poharak poharain át.” „Stramen!” (Szalma.)

Antifóna:

„Adjatok nekünk a ti szeretkekből,
Mert a mi torkunk szomjazik ebből!”

Psalmus:

„Monda testvér testvérenek; (Fratер.)

Két poharat nem bírsz-é meg?

Ezt a kettőt, ezt a hármát, akár ötöt

Nyelvem szomja azért meg nem szökött.

Áldott légy Bacchus a szőlőszemben,

Hogy ne gyötörjön minket a szomj kegyetlenben.

Napkeltétől estig inni szép dolog.

A pénzzel én nem gondolok!

Ki nem iszik úgy, hogy háromszor, négyszer elessék,
Az nem olyan testvér, ki nekünk tessék.
Mi azért már korán reggel
Szokunk inni egy serleggel.
Délben a jóbul beveszünk,
Hogy Bacchusnak megtetszhessünk.
Vagyunk iszákos cimborák,
Megisszuk a világ borát,
Azért, aki velünk egyesülni akar,
Tanulja meg, mi a bakar!
Dicsőség Bacchusnak!”

Capitulum.

„Testvérek figyeljetek és serénykedjete, hogy a korcsmából hazajövet minden korsót megvizsgáljatok, s amit abban találnátok, azt azonnal kiigyátok. S ezt csináljátok minden poharak poharain át. Stramen! Bacchusnak hála!”

Kórus.

„Bacchus, atyja a sernek,
Hívna ivó lstennek,
Mi élünk kegyelmedből
Mi italunkat tedd föl,
Míg lefolyik italunk
Téged magasztalunk.
Dicsőség Bacchus neked!”

Papi hang.

„Bacchus veletek!”

Kórus:

„És a te kancsóddal!”

Oráció:

„Zabáljunk!”

„Bélfordító Bacchus. Ki a mi szövetségünket a te tisztele-
tedre alakítani engedted, add, kérünk, hogy ez a mi cimborasá-
gunk, minden, üldöztetéstől menten, kemény nyakalókkal
szaporodjék. Minden poharak poharain át. Stramen.”

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

BpSz	Budapesti Szemle
EPhK	Egyetemes Philologiai Közlöny
Etn	Etnographia
FL	Fővárosi Lapok
I. OK	A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei
HhM	Jókai Mór hátrahagyott művei 1–10. k. Bp. 1910.
H, Hon	A Hon
HSz	Huszedik Század
Ig	Igazmondó
IrUjs	Irodalmi Újság
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	Kézirat (a Fekete gyémántok kézírata)
MKrk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása
MNy	Magyar Nyelv
MNyr	Magyar Nyelvőr
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 1–100. k. Bp. 1894–98. — Fekete Gyémántok: 57. k. 1895.
OKtár	Olcsó Könyvtár
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PHim	Pesti Himök
PLI	Pester Lloyd
PN	Pesti Napló
Szinnyei	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1891–1914. 1–14. k.
VU	Vasárnapi Újság
VilFigy	Világirodalmi Figyelő

<ékszárójelben> a K-ból Jókai által törölt szöveg, <. . .> a K-ban olvashatatlan szövegrész, [szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítése. A Jókai-művek lapszámait, ha külön nem jelezzük, az NK-ból idézzük.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

(A JKK szövege sajtó alá rendezésének általános elveit l. a *Fekete gyémántok* első kötete szövegváltozatainak bevezetésében.)

Lap: Sor:

- 5 : 8 tablókba (H; 1870; 1878: *tableauxokba*)
 14 grófnők (H: grófnék)
 20 chase-ihez (H; 1870: *chaisseihez*)
- 6 : 2 egyáltalában (H: egyáltalában)
 3 okát (H; 1870: *urát* [elírás!])
 22 szülőinek (H: szüléinek)
- 8 : 14 hancúrozik (1878; NK: *hancurzik*)
 23 gyóntatópapja (H; 1870: *gyóntató-apja*)
- 9 : 7 sipka (1878; NK: *sipkás*)
 8 Turandot (H: *Turendoht*)
 15 Amalazuntha (H: *Amalezuntha*)
- 10 : 30 ez embert (H: *az embert*)
- 11 : 3 azután (H: *asztán*)
 4 felülkeríti (H: *felyül keríti*)
 6 hercegé; testvére a grófnő (H: *hgé testvére a grófnő* NK: *herczegé; Theudelinda grófnő*)
 34 azután (H: *asztán*)
- 12 : 11 *tündérpróbáira* (NK: *tündérpróbáira*)
 17 *tündérpróbáknak* (NK: *tündérpróbáknak*)
 18 ki szerződtetését (NK: *ki a szerződtetését*)
 21 *műértő* (NK: *műértő*)
szakértő (NK: *szakértő*)
 26 *tudvalevő okoknál fogva* (NK: *tudva levő okoknál fogva*)
- 13 : 8 *ilyen* (NK: *ilyen*)
 22 Atahualpa; az utolsó *inca királyi* nője (NK: *Atahualpának, az utolsó inkának* nője)
 33 *tökéletesült* (NK: *tökélyesült*)
- 14 : 18 *fején egy megérdemlett* (NK: *fején megérdemlett*)

Lap: or:

- 14 : 24 derekát *arannyal* áttört (H: derekát áttört)
31 *játszani* (NK: játszani)
- 15 : 10 férjhezmenendő (H: férjhezmenendő)
13 *azután* (H: aztán)
ahhoz határozza (NK: ahhoz *képest* határozza)
- 16 : 23 Turandot (H: Turendoht)
- 17 : 18 grófnő (H: grófné)
26 megkísértené (H: megkísérténé)
28 megkísérli (H: megkísérti)
- 18 : 1 hálóköntösből (H: hálóköntösbül)
- 19 : 14 fülemüledal (NK: fülemile dal)
31 *kerubim* (H: cherubin)
- 20 : 1 *a harminckettedik próbának vége van s csak* (1878; NK: ből hiányzik!)
18 *azután* (H: aztán)
30 megölje (H: megölte)
- 22 : 12 *hedvenkedni* (1870: *hedvenkedni*)
- 23 : 23 *velük* (H: velők)
feltételeket (H: föltételeket)
- 24 : 23 *sem jól, sem rosszul* (H: se jól, se rosszul)
32 *hosszában* (NK: hosszában)
keresztben (NK: keresztben)
34 „előre” (NK: „előre”)
- 25 : 5 *fejéhez* (1878; NK: *a fejéhez*)
24 *mondá* (H: monda)
- 26 : 1 *Ah!* (H: Aha!)
2 *számol* (NK: számít)
8 *Fel* (H: Föl)
11 *katona* (NK: katona)
17 *utolsó ember* (NK: utolsó ember)
22 *mondá* (H: monda)
25 *díga* (NK: diga)
- 27 : 8 *konvencionátus* (NK: *conventionalis*)
10 *valamit* (NK: valamit)
19 *monda* (NK: mondá)
- 29 : 12 *mondá* (H: monda)
- 30 : 6 *helybenhagyva* (NK: helybenhagyva)
7 *helyben hagyás és helybehagyás* (NK: helyben hagyás és helybe hagyás)
- 31 : 8 „*Ehren-Praeses*” (NK: „Ehren-Praeses”)
- 32 : 3 „*Mi a bolondot?*” kezd. rész (NK-ban kiemelés nélkül!)

Lap : Sor :

- 32 : 11 „*Akkor ketten megyünk*” (NK-ban kiemelés nélkül!)
16 *fait accompli* (NK: *fait accompli*)
31 „*Mich in den Bauerstand zu erheben.*” (NK-ban kiemelés nélkül!)
- 33 magányszobájában (H: magányszobájában)
- 33 : 14 *fel* (H: *föl*)
- 34 : 10 *felállt* (H: *fölállt*)
24 *felkelt* (H: *fölkelt*)
- 36 : 4 *fajtam* (H: *fajtáim*)
6 *szemtől szembe* (H: *szemtül-szembe*)
19 *önnel* (H: *önnél*)
21 *felkelt* (H: *fölkelt*)
26 *Akkor én is megyek!* (NK: *Akkor én is megyek!*)
30 *mondá* (H: *monda*)
31 *Holnap Tibalt herceg születésnapja van.* (NK-ban kiemelés nélkül!)
- 40 : 8 *gyászkreppfonallal* (H: *gyászkrepponnal*)
- 41 : 16 *Nem önnek* (NK: *Nem önnék*)
18 *válasz* (NK: *válasz*)
„*adieu*”-re (NK: „*adieu*”-re”)
21 *önre parancsolat* (1878; NK: *önre nézve parancsolat*)
22 *Családunkban* (NK: *Családunkban*)
- 42 : 9 *Azután* (H: *Aztán*)
25 „*tíz parancsolat!*” (NK: „*tíz parancsolat!*”)
27, 29 *öntől* (H: *öntül*)
- 43 : 17 *felkeresni* (H: *fölkeresni*)
21 *Néhány* (H: *Nehány*)
26 *amit neki az ő ura és hitves férje parancsolt* (NK-ban kiemelés nélkül!)
- 31 „*És így*” kezd. mondat (NK-ban kiemelés nélkül!)
- 44 : 10 *Sondershain* (H: *Sondersheim*)
- 45 : cím *A pénztudomány* (H: *Az előénekelte tallérok.*)
12 *van* (NK: *van*)
jön (NK: *jön*)
13 *dolog* (NK: *dolog*)
14 *szívességet* (NK: *szívességet*)
18 *mondá* (H: *monda*)
20 *mondá* (H: *monda*)
- 46 : 1 *azután* (H: *aztán*)
fellépése (H: *föllépése*)
16 *nem lehet* (NK: *nem lehet*)

Lap: Sor:

- 46 : 20 lehet (NK: lehet)
21 ezután (H: azután)
még esküdött (NK: megesküdött)
26 hiülök (H: süllök)
- 47 : 4 azután (H: aztán)
7 „*annularia longifolia*” (NK-ban kiemelés nélkül!)
- 33 üdvözülök (H: idvezülök)
- 48 : 5 feltéve (H: föltéve)
21 fennen (H: fennyen)
33 azután (H: aztán)
- 49 : 14 *szindikátust* (NK: *syndicatust*)
15 *mikor* (NK: *mikor*)
19 azután (NK: aztán)
20 coulissában *s a parquetten*. Verik (H: coulissában. Verik)
25 *igazi pénzt* (NK: *igazi pénzt*)
30 felfelé (H: fölfelé)
- 50:I, 51:13 azután (H: aztán)
- 51 cím Az előénekelte tallérok (H: * * *)
8 22 az a görög (NK: ez a görög)
- 52 : 28 tartja már a pap (NK: tartja a pap)
- 53 : 5,12 foly (H: folyik)
föül (H: felül)
27 *gyermekjáték* (NK: „*gyermekjáték*”)
29 töltényüket (H: töltényöket)
- 54 : 33 azután (H: aztán)
- 55 : 20 én *magam* magamat (NK: én *magamat*)
34 azután (H: aztán)
- 56 : 15 Nehány (NK: Néhány)
- 57 : 4 művelte (H: mívelte)
7 rosszat tanuljon (NK: rosszat *ne* tanuljon)
27 takarítva *szem elől*. (1878; NK: takarítva)
33 bosszantotta (H: boszontotta)
- 58 : 29 híni (NK: hívni)
- 59 : 16 előtte (NK: előtte)
18 feltétel (H: föltétele)
- 62 : 4 azután (H: aztán)
28 hunyorítva (NK: hunyortva)
- 65 : 5 Délután (NK: Délíg)
Csanta *uramnak* (NK: *Csantának*)
23 azután (NK: aztán)
- 66 : 11 adja bondavári (H: adja *a* bondavári)

Lap : Sor :

- 68 : 1 uramat (H: uramot)
71 : 16 építkezésekről (1878; NK: építkezéséről)
72 : 16 kiaknázni (H: kiaknászni)
21 titkoknak (NK: titoknak)
34 millióval (H: milliommal)
75 : 13 „Evila!” (NK: „Evila!”)
17 Evelina (NK: Eveline)
76 : 14 példázgatott (NK: példálózgatott)
15 talán (H: tán)
21 Félix volt (H: Felix *ur* volt)
22 ijedség (H: ijedség)
77 : 7 lánykákból (NK: lánykákból)
78 : 7 doktortól (NK: doktortól)
28 azután (H: aztán)
poharaikat: Szafrán Péter, (H: poharaikat Szafrán Péterrel)
34 bal felől (H: balfelül)
79 : 9 monda (NK: mondá)
83 : 1 mindig (H: mindég)
2 besöpörte (H: beseperte)
7 akarnak (NK: akarnak)
8 lehet (NK: lehet)
9 nem megy (NK: nem megy)
18 superos (NK: superos)
84 : 21 műveletlenek (H: műveletlenek)
31 mondá (H: monda)
85 : 15 fennhéjázó (H: fenhéjas 1878; NK: fenhéjázó)
28 közlekedési ügyének (NK: közlekedési ügyének)
33 Kivételes törvények (NK: Kivételes törvények)
86 : 11 nép által (NK: nép által)
87 : 27 hazaeresztették, mint hogy (NK: hazaeresztették *Ivánt*, mint hogy)
88 : 5 nevőkben (H: neviükben)
11 irányadó excellencia (NK: irányadó excellentia)
89 : 10 felébresztett (H: fölébresztett)
30 akitől elszöktette őt Kaulman (NK: akit elszöktetett *tőle* Kaulman)
90 : 20 hogy falun (H: hogy *az övé ott* falun)
23 sőr (H: ser)
91 : 26 dolgozik (NK: dolgozik)
92 : 6 alól (H: alul)
32 színházból. (1878; NK: színházból *haza*.)

Lap : Sor :

- 94 : 13 csokolhatna (H: csokolhatnék)
16 gémberedjenek (H: gimberedjenck)
- 95 : 2 mahagóni (H: mahoni)
31 csodálkozását (H: csudálkozását)
- 96 : 13 pillantást (H; 1870: pillanatot)
15 úrnője (H: urneje)
18 förtelmes (H: fertelmes)
31 bőrről (H: bőrül)
- 97 : 5 néhány (H: nehány)
9 alól (H: alul)
15 sem (H: se)
18 nálam ebéden (H: nálam *ma* ebéden)
azután (H: aztán)
- 98 : 34 visszaüzent (H: visszaizent)
- 99 : 23 átlátszóak (NK: átlátszók)
30 kétszarvú (1878; NK: *bogánccs*szarvú)
- 100 : 25 ellentmondani (H: ellenmondani)
- 101 : 1 gazdagság (H: gazdaság)
11 dolog (NK: dolog)
19 lány (H: leány)
barátnőm (H: barátném)
25 Azután (H: Aztán)
- 102 : 7 egy csókot (NK: egy csókot)
13 ettől (H: ettül)
csóktól (H: csóktul)
21 volna fogai (H: volna *a* fogai)
pokla (NK: pokla)
szomjtól (H: szomjtul)
27 monda (H: monda)
30 főzők számodra (1878; NK: főzők *a* számodra)
- 103 : 16 azután (H: aztán)
18 mázos (NK: mázas)
31 alól (H: alul)
32 előbb (H: elébb)
34 Méhsőr (H: Méhsér)
hűsítő (H: hűsítő)
- 104 : 3 odabelől (H: odabelül)
8 *Hadd zöldsüljön a szép fű a mezőn!* (NK-ban kiemelés nélkül!)
11 fogadtál (H: elfogadtál)
18 hát eldobott (1878; NK: hát *először* eldobott)
29 hosszát (H: hosszatt)

Lap: Sor:

- 105 : 1 „*Ne zöldüljön hát a fű azon a mezőn!*” (NK-ban kiemelés nélkül!)
- 3 és a szerelemfélést (1878; NK: és szerelemfélést)
- 106 : 17 azonnal hivatalos (NK: azonnal a hivatalos)
- 24 Sondershain (H: Sondersheim)
- 107 : 1 feltételekről (H: föltételekről)
- 29 bemandjon (H: megmondjon)
- 108 : 12, 18 azután (H: aztán)
- 109 : 7 meggyökkentek (H: megcsökkentek)
- 31 az elnök (H; 1870; 1878: a felnök [öröklődő sajtóhiba])
- 110 : 11 negyvenezer (NK: negyvenezer)
- 112 : 13 felkereste (H: fölkereste)
- 15 öntől (H: öntül)
- 27 kimíveltettek (H: kimíveltettek)
- 113 : 25 a vasút (H; 1870: az az ut)
- 29 börzebárok (NK: börzebárok)
- börzehercegek (NK: börzehercegek)
- 30 börzekirály (NK: börzekirály)
- 114 : 7 lument (NK: lument)
- 115 : 20 hívják (H: híják)
- 31 csőd (NK: pályázat)
- 116 : 2 amibe nekem kerül (NK: a mibe kerül)
- 118 : 5 hová (1878; NK: hova)
- 119 : 8 mentől (H: mentül)
- 32 korán (1878; NK: kora)
- 120 : 13 azután (H: aztán)
- 32 rendeztem (NK: rendeztem)
- 122 : 11 azután (H: aztán)
- 17 Sem a nagy ur, sem a köznép (H: Se a nagy ur, se a köznép)
- 123 : 21 erőlteti (H: erőteti)
- 28 Evila (H: Evile)
- 124 : 30 magányosan (H: magánosan)
- 126 : 18 alszom (NK: alszom)
- otthon (H; NK: itthon)
- 22 feléje (H: föléje)
- 25 erőlködött (H: erőködött)
- 127 : 21 Gomorához (H: Gomorához)
- 29 felrobbant (H: fölrobbant)
- 128 : 3 kiálta (NK: kiáltá)
- ordíta (NK: ordítá)

Lap: Sor:

- 129 : 6 végigvöröslött (H: végigvereslett)
14 előbbi (H: elébbi)
17 északi (H: éjszaki)
21 vulkán (H: volcán)
28 megkísérlé (H: megkísérté)
130 : 28 robbanás (H: rohanás)
131 : 16 enyém (H: enyim)
34 Húzzunk (NK: Húzunk)
132 : 12 kifacsarva (NK: kicsavarva)
15 végét (H: végít)
133 : 33 azt, ami (1878; NK: az, ami)
34 alatt végrehajtani (H: alatt *kellett* végrehajtani)
134 : 20 kohóból (H: kohóbul)
azután (H: aztán)
21 kemencéstől (H: kemenczéstül)
135 : 2 felülről (H: felyülről)
3 nyomról nyomra (H: nyomrul-nyomra)
14 azután (H: aztán)
136 : 28 alól (H: alul)
30 mondá (H: monda)
137 : 24 lassanként (H: lassankint)
30 víz hozta halált (H: víz halálát)
34 fekhelyükből (H: fekhelyökből)
138 : 11 feltételezé (H: föltételezé)
17 kinyitva (NK: kinyitva)
29 visszafizetem (NK: visszafizetem)
139 : 13 komédiásnő (H: komédiásné)
140 : 8 szénlég (NK: szénlég)
141 : 10 mondá (H: monda)
13 kétfelől (H: kétfelül)
143 : 6 „agent de change”-tól 386 : 19 „ott”-ig az összes kiemelések hiányzanak a NK-ból!
144 : 8 vagy a világon (H: vagy többé)
10 vagy többé (H: vagy senki)
16 feltéve (H: föltéve)
17 mondá (H: monda)
145 : 8 fürdőintézet (H: fürdő-intézet)
9 abban a kádban, abban a vízben (H: abban a vízben)
fürödhessék (H: förödhessék)
148 : 4 prófétái (1870; 1878; NK: prófétái [sajtóhiba])
6 ismerőik (H: őismerőik)

- Lap: Sor:
- 148 : 21 kétfelől (H: kétfelül)
 31 szenvedni (NK: szenvedni)
- 149 : 31 szegényekért (NK: szegényekért)
 33 szegény asszonyom (NK: szegény asszonyom)
- 150 : 20, 22 vörös (H: veres)
 20, 21 azon (H: rajta)
- 152 : 13 monda (H: monda)
- 154 : 5 felkeresé (H: fölkeresé)
- 155 : 1, 14 azután (H: aztán)
 7 erőlteté (H: erőteté)
 21 Ismerem én a viszonyokat (H: Ismerem e viszonyokat)
- 156 : 1 kedélyizgalomtól (H: kedélyizgalomtól)
 17 felpattant (H: föl pattant)
- 157 : 3 monda (H: monda)
- 158 : 3 felobbant (NK: felrobbant)
 6 fiókjában (1878; NK: fiókjaiában)
 19 enyém (H: enyim)
 21 feltétetni (H: föltétetni)
 23 katasztrófát (H: 1870; 1878: *catastrophot*)
 25 alól (H: alul)
- 159 : 3 vörös (H: veres)
 9 szeszélyeskedés (NK: szeszélykedés)
 10 Feltette (H: Föltette)
 13 monda (H: monda)
 19 *Én még leány vagyok!* (NK: *Én még leány vagyok!*)
 28 „*salon rouge*”-zal (H: „*salon rouge*”-al)
 30 a „Sphinx” (H: e „Sphinx”)
- 160 : 5 orcapirulását (H: arczipirulását)
 10 álmodozom (NK: áldozom)
 14 *Dirmák Éva* (NK: Dirmák Éva)
 24 láthatlan (1878; NK: láthatatlan)
- 161 : 3 felkereste (H: fölkereste)
 11 felmessen (H: föl messen)
 12 vörös (H: veres)
- 162 : 8 felkelve (H: fölkelve)
 30 felvette (H: fölvette)
 31 irónnal (H: irallal)
- 163 : 22 féltesi (H: föltesi)
- 164 : 5 köszénhalom (NK: köszénhalmaz)
 25 monda (H: monda)
- 165 : 18 arcán (H: arcának)

Lap : Sor :

- 165 : 26 enyém (H: enyim)
34 erényes (NK: erényes)
- 166 : 8 ezt az asszonyt (H: azt az asszonyt)
9 fényes (H: férjes)
20 micsoda? (NK: micsoda?)
21 ketten (NK: ketten)
micsoda? (NK: micsoda?)
22 hárman (NK: hárman)
33 alásan (NK: alásan)
- 167 : 3 estélyre (H: estélyére)
7 megbízottja (H: bizottja)
- 168 : 10 felhasználni (H: fölhasználni)
14 feltétetni (H: föltétetni)
- 169 : 6 Legelőbb (H: Legelőbb)
- 171 : 5 felfedezést (H: fölfedezést)
- 172 : 3 tarantula (H: tarantala)
7 mezőtűláb (NK: mezőtűláb)
10 demoiselle (NK: demoiselle)
- 173 : 19 élelmét (NK: élelmet)
- 175 : 8 felkeresni (H: fölkeresni)
11 egymástól (H: egymástul)
27 otthon lenni (NK: otthon lenni)
28 Erardi (H: 1870: Everardi [elírás])
- 176 : 4 Azután (H: Aztán)
- 178 : 2 autonómiát (NK: autonómiát)
14 lennie (H: lenni)
19 szemközt (NK: szemközt)
31 feltette (H: föltette)
- 179 : 12 enyém (H: enyim)
- 180 : 9 nekem (NK: nekem)
értem (NK: értem)
- 181 : 2 választani (H: választania)
5 két (NK: két)
17 virág (NK: virág)
- 184 : 16 senki (NK: senki)
17 valahova viszem (H: hazaviszem)
18 hotele (1878; NK: hotelje)
24 karosszékekben (NK: karosszéken)
- 185 : 25 vevő (NK: vevő)
- 186 : 8 mondd (H: monda)
- 187 : 10 az államférfi (NK: az az államférfi)

Lap : Sor :

- 188 : 29 lehunyva (H: lehunyta)
30 mondá (H: monda)
- 189 : 14 *És az a kőszén!* (NK: És az a kőszén!)
- 17 *apellál* (NK: apellál)
- 20 *utolsó pártfogóját* (NK: utolsó pártfogóját)
- 190 : 9 *kőszénhez* (NK: kőszénhez)
- 193 : 8 *al pari, bármikor* (NK: al pari bármikor)
- 31 kereslet (H: kereset)
- felülkerült* (H: felyülkerült)
- 194 : 25 *üzent* (H: izent)
- 32 *bújában* (H: buvában)
- 196 : 20 *pullus* (NK: pullus)
- 34 *időkből* (H: időkbül)
- papirosról* (H: papirosrul)
- 197 : 5 *vele* (1870: bele)
- 16 *öreg ember, mikor az öreg felesége* (H: *öreg mikor az öreg ember felesége*)
- 198 : 21 *hanem egy egészséges* (NK: hanem egészséges)
- 24 *vállalkozóknak* (1878; NK: vállalkozónak)
- 199 : 16 *menjen* (H: megyen)
- 201 : 6 *ért el vele* (1878; NK: ért vele)
- 27 *a víz és kén ízű* (H: a víz is kén ízű)
- 202 : 5 *duttweileri* (H: duttvieleri NK: duttweileri)
- 6 *planitzi* (NK: planitzi)
- 7 *epterodei és bilini* (NK: epterodei és bilini)
- 19 *alul* (NK: alább)
- 27 *verte* (H: veszté)
- 203 : 3 *felülkerült* (H: felyülkerült)
- 206 : 22 *fűtenivaló* (NK: fűteni való)
- 207 : 10 *bodzafa-malom* (H: bodzfa-malom)
- 17 *végighasalt* (H: végighatolt)
- 18 *bodzafa-malmot* (H: bodzfa malmot)
- 19 *bodzafakerék* (H: bodzfakerék)
- 27 *némult-e meg* (H: némult meg)
- repedezett-e össze* (H: repedezett össze)
- 28 *porhadt-e el* (H: porhadt el)
- 208 : 8 *szitakötőktől* (H: szitakötőktül)
- 10 *„Repülj fecském” nótáját* (H: *„repülj fecském” vad nótáját*)
- 15 *Még* (H: Meg)
- 16 *furulyázó* (H: furulyáló)

Lap: Sor:

- 208 : 17 bodzafa malmára (H: bodzfa-malmára)
23 magából (H: magából)
32 folyosóruul (H: folyosónál NK: folyosóról)
- 209 : 3, 11; 210 : 1 azután (H: aztán)
- 210 : 16 odaadtam (H: odadtam)
31 ezután (H: azután)
- 214 : 30 úszik (NK: fekszik)
- 217 : 18 összecukódásról (H: összecukódásrul)
- 218 : 8 imádta (NK: imádkozott)
9 Szüzet (NK: Szűzhöz)
- 219 : 12 lenni (1878; NK: lennie)
- 221 : 28 al pari (NK: al pari)
- 222 : 8 kötünk (NK: kötünk)
- 225 : 26 fölteszi (H: felteszi)
- 226 : 6 igényeiről (H: igényéről)
9 kimagyarázhatlan (NK: kimagyarázhatatlan)
29 nyomról nyomra (H: nyomrul-nyomra)
- 229 : 18 mondá (H: monda)
- 230 : 4 téríméjű (1878; NK: teriméjű)
16 faszénnel (H: fai-szénnel)
- 233 : 6 monda (NK: mondá)
- 235 : 25 mindenüve (NK: mindenüvé)
31 e rémek (NK: a rémek)
- 237 : 29 kiálta (NK: kiáltá)
- 241 : 21 uraim (H; 1870: uram [elírás])
34 néma (NK: néma)
- 243 : 14 láthatlan (NK: láthatatlan)
- 244 : 13 sárgával, kékkel, pirossal (1878; NK: sárgában, kékben, pirosban)
- 245 : 9 és a vér (NK: s a vér)
- 247 : 10 dínasztai (NK: dynastiai)
- 251 : 3 kiálta (1870: kiáltá)
- 252 : 6 akkor (NK: akkor)
17 közülök (NK: közülük)
- 253 : 21 letette (1878; NK: letétette)
- 257 : 5 több (NK: több)
- 258 : 8 monda (1878; NK: mondá)
- 260 : 3 hirtelenkező (NK: hirtelenkező)
hirtelenszó (NK: hirtelenszó)
- 261 : 10 mely azt (H; 1870: azt mely)
- 262 : 11 egy év óta (NK: egy év óta)

Lap: Sor:

263 : 3 kiálta (NK: kiáltá)

21 leány (1878; NK: leány)

265 : 2 az „Ördögűző” fejezetben (1870: a II-ik kötetben 1878:
az I-ső kötetben)

10 és a borszesznek (NK: és borszesznek)

266 : 34 1870; 1878: „J. M.” „Vége.”

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 5 : 8 *sarlatánkodik* — itt: szélhámoskodik
színi tabló — v. ö. : 1. k. 190 : 33
- 16 *massageta* — harcias nomád nép az ókorban, a Káspi-tengertől északra fekvő pusztákon élt
- 19 *pagát ultimó* — tarokkfigura, amelynél az utolsó ütést a pagát-tal viszik el
- 20 *steeplechase* — lovas akadályverseny
- 7 : 33 *elegzekevál* — végrehajt
- 8 : 3 *soi disant* — úgynevezett
- 19 *élève* — tanítvány
- 9 : 4 — Az itt következő felsorolást Jókai a fényképezés hőskorában divatozó színpadias, érzelmes, nemegyszer erotikus, hatásvadászó fényképsorozatok mintájára állította össze, mintegy jelezni akarván vele azoknak a köröknek az ízlését (pontosabban: ízléstelenségét), amelyek Evilát megkaparintották. A képsorozatot előre eltervezte, s felvázolta egyik noteszában (lásd: *Keletkezése, forrásai*). Egyes képek témája ismét a *Dictionnaire de l'amourra* utal.
1. *Loreley* — a hajósokat romlásba vivő rajnai tündér
  2. *Kleopátra* — a Ptolemaios dinasztiából származó egyiptomi királynő, Caesar, majd Antonius kedvese. Mérges kígyóval ölette meg magát. Halála a képzőművészet kedvelt témája volt.
  3. *A napkirályné* — Atahualpának, Peru utolsó inkájának (uralkodójának), akit a spanyol hódítók fejeztek le, felesége (lásd: 13 : 22)
  6. *Nourmahal szultána* — Dzsehángir arab szultán szerelmében legszebb feleségét, Nourmahalt egy napra országa uralkodójává tette. A szultána ez alkalommal szerelmüket megörökítő emlékpénzket veretett. A történetet Jókai a *Szerelem bolondjaiban* is elmondja (3–4.). Forrása a *Dictionnaire de l'amour* (vö.: Hankiss J. i. m.).

11. *Amalazuntha* — Nagy Theodorik keleti-gót király leánya, aki férje (Eutharich) halála után 526-tól 534-ig a gótok királynője volt. Második férje hatalmi vetélkedéstől indíttatva megfojtatta.
12. *Magdolna* — a megtérő bűnös asszony jelképe a Bibliában (Lukács VII. 36–50.)
13. *Ninon de Lenclos* (1616–1706) — a XVII. század híres francia szépsége; szalonját a kor szellemi kiválóságai is látogatták
14. *Az alvajáró* — Bellini (1801–35) azonos című operájának hősnője; menyasszony, aki holdkórosságában, tudtán kívül, idegen férfi lakásába is betéved
15. *Medea* — a görög mitológia szerint Medea szerelme, a hős Iason mellett minden viszontagságon keresztül kitarító, érte öccsét is feláldozó királyleány
18. *Hero kétségbeesése* — Hero ókori monda szereplője, Aphrodité papnője, Leander kedvese. Leander csak úgy juthatott hozzá el, hogy átúszta a Helleszpontosz tengerszorost. Egy viharos éjjel Leandert holtan sodorta Hero lábaihoz a tenger. (Erre a jelenetre vonatkozik a „Hero kétségbeesése” cím.) Hero a tengerbe ölte magát.
19. *A frigiai sipeás* — a frigiai sapka vörös színű, az ókorban a felszabadított rabszolgák viselete volt. A francia forradalom óta a szabadság jelképe.
20. *Turandot* — mesebeli királyleány. Története többféle (humoros és komoly) változatban igen elterjedt a különböző népek mesevilágában. Állandó eleme a mesének, hogy Turandot megfejthetetlen rejtvényeket ad fel versengő kérőinek. A komolyabb változatokban a sikertelenül kísérletező kérő büntetése halál. (Vö.: Katona Lajos: *Irodalmi tanulmányok* 1912. I. k. 278–79.)
24. *Ofélia* — Shakespeare *Hamlet*jának nőalakja, aki szerelmi boldogtalanságán és atyja halálán érzett fájdalomban megőrül
25. *Judit* — zsidó hősnő, aki a városát ostromló ellenséges vezért, Holofernest lerészegítette, majd megölte. Gyakori képzőművészeti téma.
26. *Zuleika Potifárné* — az ártatlan férfit bűnre csábító asszony szimbóluma
30. *Lukrécia* — Jókai valószínűleg Lukrécia Mazan alakjára gondolt, akiről novellát is írt (*Lukretia, Milyenek a nők*

L ap : Sor :

189.). Forrása a *Dictionnaire de l'amour* (Lásd: Hankiss J. i. m.).

- 9 : 32 *berekommendál* – beajánl
10 : 8 *sub titulo Kunstmaecen* – művészetpártoló jogcíme alatt
12 : 32 *en famille* – családiasan, meghitt körben
13 : 2 *matrice* -- *matrica* (minta); itt: fotonegatív
14 *Rénus* – a Rajna latin neve
18 *Tarsus* – ókori város Kisásziában
22 *Atahualpa* – Atahualpa aranytrónját Jókai *A jövő század regényében* is említi (2. k. 98.)
32 *Pradier, James* (1792–1852) -- svájci születésű francia szobrász. Kiváló műveit a legnevesebb gyűjtemények őrzik. Korának legkedveltebb szobrása volt.
Thorwaldsen, Bertel (1770–1844) – az antik szobrászat hagyományait, stílusát felújító, híres dán szobrász
14 : 4 *thyrsus* – fenyőtozobban végződő, szőlőlevelekkel és repkényel körülfont bot, a bacchánusok jelvénye
23 *tamburin* – csörgős kézidob
28 *Caracalla* – Marcus Aurelius Antonius Bassianus (188–217), féktelenségéről és vérszomjáról hírhedt római császár gűnyneve
15 : 17 *Maximilián utca* – utca Bécs belvárosában az Operaház közelében; előkelő családok lakónegyedében
16 : 15 *Duplex libelli dos est.* – Kettős haszna van a könyvnek.
30 *Grissac* – Jókai korábban *Risan*-nak nevezte az intézet igazgatónőjét (1. k. 181 : 7)
18 : 17 *akkompanyíroz* – előadóművészt zongorán kísér
19 : 16 *azálea* – színes virágú díszcserje, szobanövény
30 *endori boszorkány* – a próféták szerint Endorban, Palesztinában élt egy boszorkány, aki a szellemekkel cimborált, a halottakat is fel tudta támasztani. Jókai említi e boszorkányt *A három márványfejben* is (27.)
20 : 7 *Caliban* – szörnyeteg Shakespeare *Viharjában*, akit Prospero a szolgájává tesz. A költészet és a filozófia által kordába szorított durva realitás allegóriája. Jókainál a férfi-rútság, lelki deformáltság jelképe. Így szerepelteti a *Házasság gyűlöletből* c. elbeszélésében is (HhM I. k. 142.).
21 : 8 *parere* – szakvélemény
22 : 16 *terc* – a vívásban a kardlap felosztása szerint van prími, szekund, terc és kvart vágás, illetve szúrás
27 *teleszkópium* – távcső

Lap : Sor:

- 23 : 5 *vor* — előny
11 *ci-devant* — néhai, előbbi
14 *Fácán* — népszerű vendéglő az 1860-as években a Zugligetben; Jókai Kemény Zsigmondról szóló megemlékezésében is említi (*Emlékeimből* 140.). Korabeli leírását lásd: *A budai Zugliget* VU 1865. máj. 13. 228.
32 — a párbajozók testalkatának összehasonlítása azonos Karakán és Zárkány Napóleon összehasonlításával *Az élet komédiáisaiban* (I. 147.)
- 24 : 30 *vonat* — régi mértékegység, a hüvelyk tizenketted része, a párizsi vonat 2,25 mm
- 25 : 11 *a tempo* — a kellő időben (vívási műszó)
34 *kordialiter* — szívélyesen, barátságosan
- 26 : 9 *árnika* — gyógynövény; főzetét — ma már csak háziszerként — sebek borogatására használják
25 *diga civilista* — hitvány civil
- 28 : 22 *passzíroz* — vívásnál a vágást, szúrást elhárítja
- 31 : 8 *ehren-praeses* — tiszteletbeli elnök
15 *grison* — szürke; az utalás Sancho Panza szamarára vonatkozik (vö.: I. k. 247 : 33)
- 32 : 18 *Ha két Sziciliát elvehette egy ember ...* — célzás Garibaldi (1807–1882), aki vörösinges szabadságharcos csapataival többszörös túlerővel szemben két alkalommal is elfoglalta Sziciliát és Nápolyt (1859, 1862). (Vö.: Jókai: *Garibaldi ebédje* c. verse. *Költemények* I. k. 260.)
21 *enfin* — végre, elvégre
27 *partie égal* — döntetlen játszma
31 *Mich in den Bauerstand zu erheben.* — Magam a paraszti rendbe emeltetni. A nemesség kérelmezési formulájának tréfás-gúnyos kiforgatása.
- 34 : 22 *rudbeckia* — magasszárú dísznövény
- 35 : 3 „*Más világhoz szoktam*” ... kezd. 32 sort — I. szó szerint a *Negyven év visszhangjában* (373–74.)
- 37 : 15 *A sevillai borbély* — Beaumarchais (1732–1799) színműve, Rossini (1792–1868) közismert operája (1816)
- 40 : 3 *Cythere* — Aphroditének Kythera szigetéről vett mellékeve. Itt ugyanis nagy kultusza volt a szerelem istennőjének.
8 *gyászkrepp* — hullámos felületű fekete fátýolszövet
24 Az ötlet, hogy az öreg hercegi imádó pusztán atyai módon gondoskodik imádottjáról, megismétlődik az *Egy az Istenben* (I. k. 108.).

Lap : Sor :

- 42 : 33 *Theophrastus láthatatlanná tevő sipkája* — utalás a Paracelsus csodadoktori, varázslói hírnevéhez fűződő legendák egyikére (vö.: I. k. 234 : 1)
- 43 : 16 *conversations-lexicon* — a számos hasonló elnevezésű lexikon közül Jókai bizonyára a német Friedrich Arnold Brockhaus világhírű, számos kiadást megért, hatalmas kiadványára gondolt (első kiadása: 1809—11.)
- 45 : 7 *Beküldetett* — a korabeli hírlapok e rovatcím alatt közölték a különböző magánértesítéseket, felhívásokat, üzleti reklámokat
zsurnalisztikai — hírlapirodalmi
- 46 : 21 *Humboldt, Alexander v. (1769—1859)* — híres német természetdús és utazó (lásd: *Keletkezése, forrásai* c. fejezetünket)
- 24 *macropythecus* — óriás-őseMBER
- 27 *anthracothérium* — a párosujjúakhoz tartozó ásatag emlős, a víziló ősalakja; maradványai szentelepek különböző rétegeiben fordulnak elő
- 47 : 5 *verdiktum* — ítélet
- 7 *annularia longifolia* — a zsúrlók rendjébe tartozó ásatag növény, amelynek a kőszénképződmények létrejöttében jelentős szerepe van
- 19 *debüütroztat* — felléptet
- 48 : 12 *verbál injúriák* — szóbeli sértések
- 49 : 3 *kontremín* — a tőzsdei árak esésére alapított spekuláció
- 15 *szindikátus* — itt: az a központi intézkedő szerv (bizalmi csoport), amely az együttműködő vállalatok tevékenységét irányítja
- 20 *coulissa* — tkp.: coulisse; tőzsdei nyelven a tőzsdeteremnek az a része, ahol a tőzsdeközönség az ügynökök közvetítése nélkül köti üzleteit
parquett — a párizsi tőzsdén (és általában a tőzsdéken) a középső, sorompókkal körülzárt hely, ahová csak a tőzsdeügynököknek szabad belépniük
- 21 *certifikát* — igazolás, bizonyítvány
- 27 *arasziotór* — tőzsdei árfolyamfelhajtással foglalkozó üzér
- 33 *aranyborjú* — a Biblia szerint (Mózes II. 32) a zsidók bálványa volt, amelynek kultuszát Mózes törölte el; jelképes értelemben az anyagi öröme, a vagyon, a mindenható pénz jelképe
- 51 : 1 „X. városban...” — Komáromban (vö.: 52 : 7)
- 7 *ércvegy* — ötvözet

Lap : Sor :

- 22 *nagyéntek* — a Húsvét előtti péntek, amikor harangszó helyett fakereplő hangzik a templomban
kalakolni — (kalabolni) veregetni, kalapálni (tájszó)
- 52 : 7 *előénekes a „no gájá”-ban* — utalás a „Mnogaja leta . . .” (Számos évek . . .) kezdetű pravoszláv énekre, amelyet Jókai Komáromban hallhatott a görögkeleti vallású rác és görög kereskedők körében. Említi a Komáromban játszódó *A három királyok csillaga* című elbeszélésében (218.) és *A mi lengyelünk* c. regényében is (38.).
- 27 — A görögkeleti templom hívek nélkül maradása vissza-visszatérő motívum Jókai műveiben (vö.: *A mi lengyelünk* 319.).
- 53 : 28 *sipoyok* — (ang.: sepoy!) Jókai fanyar iróniával színleli, mintha maga is összekeverné a magyar szabadságharcot az indiai sepoy-lázadással. Ugyanis 1857–58-ban az angol gyarmatosítók kegyetlen erőszakosságának visszahatásaként véres felkelést robbantott ki egy viszonylag jelentéktelen eset: Indiában a hadsereg szolgálati előírásai ellenkeztek a bennszülött katonák (sepoyok) vallási szokásaival. A felkelést 1858-ban kegyetlenül leverték.
- 55 : 20 *Csak azon gondolkozom, hova akasszam magam . . .* — a pénzégetés motívuma és az uszorás alakja, aki emiatt fel akarja akasztani magát, több Jókai-műben előfordul, így *Az egyhuszasos leány* c. elbeszélésben is (NK 58. k. 61., *A mi lengyelünk* 178–80.)
- 56 : 20 *akó* — régi űrmérték; többféle volt. A pesti v. pozsonyi akó 50,8 l.
- 57 : 20 — A két gyermek, majd két szerelmes között vízen át papírhajókkal való kapcsolatteremtés motívuma Mikszáth *Különös házasságában* is felbukkan! Mikszáth Krk. 13. k. 82., 89., 91–94.)
- 60 : 23 *azsiotázis* — fokozott tözdespekuláció, amely az értékpapírok árának értékükön felül való felhajtására irányul
- 62 : 32 *ultimóban* — közvetlenül a kiszabott határidő lejárta előtt
- 66 : 31 *ich gebe! ich nehme!* — adok! veszek!
- 67 : 6 *wer will Puntafár?* — ki akar Puntafárt?
- 15 *dey* — török csapatvezér-elnevezés. A marokkói dey idővel a török szultán helytartójává lett, s címe hűbéres-uralkodót jelentett.
- 19 *pundzsábi nábob* — Pendzsab indiai tartomány területén régebben számos hűbéres fejedelemség volt, amelyeknek

Lap: Sor:

- uralkodóit náboboknak nevezték s az Indiáról szóló mesés hírek nyomán rendkívül gazdagoknak tartották
- 67 : 32 *kontreminőr* — aki a tőzsdén az árak esésére spekulál
baissier — aki a tőzsdei árfolyamokat szándékosan igyekszik lerontani
- 68 : 32 *aufschneider* — felvágó, nagyzoló
- 69 : 1 *Börzenbericht* — tőzsdei jelentés
- 73 : 7 Adorján Manasséhoz ugyanúgy hívek maradnak az értelmes munkások az *Egy az Istenben* (2. k. 171.).
- 79 : 17 *doctor philosophiae* — a filozófia doktora, bölcsészdoktor
- 80 : 3 *pátens* — parancs: abszolutista rendszerben a kormány törvényerejű rendelete
- 81 : 3 *figurál* — szerepel
- 83 : 3 *beneventál* — jókívánságait fejezi ki
18 *Flectere si nequeo superos . . .* — (. . . Acheronte movebo!) Vergilius Aeneiséből vett idézet: Ha az égietek meg nem indíthatom, a poklot fogom megmozgatni!
- 26 *saut[e]-en canot* — rövid, ujjas női köpeny (eredetileg tengerészviselés). Egy helyütt Jókai is magyarázza: „Ha nő viselte [ti. a felöltőt], akkor úgy hitták hogy „szótánkanó” (csónakba ugró)”. (*De kár megvénülni!* 6o.)
- 84 : 17 *a schottenthori palota* — a Birodalmi Tanács üléseinek színhelye Bécs belvárosában
25 *intimátum* — a féllal közölt hatósági rendelkezés
26 *katedra* — itt: szószék a templomban
29 *kurrens* — körlevél, körözvény
- 85 : 6 *gradus ad Parnassum* — lépcső a Parnassusra; előrelépés a dicsőséghez vezető úton
16 *behozni a halina-darócot a birodalmi törvényhozó testületbe . . .* — e politikai sakkhúzás terve szerepel az *Egy ember, aki mindent tudban* is. Ott Ottó gróf beszélt „. . . a rutén képviselőknak, megveregette a vállait, s kiszedegette a halinájukból a bennragadt bogáncsmaradványokat.” (NK 37. k. 292.)
- 86 : 22 *kaputos ember* — hosszú felsőkabátot viselő, tehát városi ember
- 88 : 11 *irányadó excellencia* — az *Egy ember, aki mindent tudban* is szerepel egy „irányadó miniszter”, akihez gyanús pénzügyekbe bonyolódott emberek fordulnak (NK 37. k. 291–93.)
- 89 : 6 *disszenterék* — itt: a Birodalmi Tanácsból kivonult képviselőcsoport
17 *vezérkapacitás* — vezető tekintély

Lap : Sor :

- 89 : 23 *Geheimrath* — udvari titkos tanácsos
26 *sperativ* — reménybeli
- 91 : 1 *Burg-színház* — Burgtheater, Theater an der Burg; az 1776-ban alapított bécsi császári színház
2 *Treumann-féle színház* — az 1860–61-ben épült Theater an der Wien, amelynek Karl Treumann (1823–1877) volt a vezetője
9 *staggione* — egy-egy idényre szerződő színtársulat
18 *Offenbach, Jakob* (1819–1880) — német származású franciaországi zeneszerző, kora leghíresebb operettkomponistája; társulata 1861-ben Pesten is járt (PN 1861. júl. 14.). — A darab, amelyben Evelina a regény szerint játszik, a *Szép Heléna*.
- 20 *Quirites* — teljes jogú római polgárok; itt gúnyos értelemben a császári főváros polgársága
- 95 : 21 *versailles-i mintára* — a XIV. Lajos király által építtetett versailles-i kastély rokokó bútorzatának mintájára
- 96 : 26 *Fidzsi-sziget* — (helyesen: szigetcsoport), angol gyarmat a Csendes-óceán délnyugati részében
- 97 : 33 *honőr* — a kinek-kinek kijáró, rang szerinti megbecsülés pl. vendégfogadáskor
- 98 : 17 *habitué a szoké-klubból* — törzsvendég az úrlovások klubjából
- 99 : 5 *raffinírozott imposztor* — agyafúrt gézengúz
- 102 : 10 *kasírozott* — utánzott, nem valódi
32 *haricska-puliszka* — tatárka, pohánka lisztjéből vagy kásátájából készült étel
34 *galvanikus* — a galvánáram jelenlétét mutató; itt kényszerezdetten görcsös
- 103 : 13 *otthonka* — házi ruha
- 106 : 3 *szenográf* — gyorsíró
- 107 : 12 *pszichológice dedukálható* — lélektanilag levezethető, következtethető
- 109 : 7 *meggyökentek* — megroskadtak (tájszóból)
28 *pozíció* — tétel
- 110 : 6 *instáns* — folyamodó, kérvényező
8 *gerolsteini hercegnő* — utalás J. Offenbach és L. Halévy ismert, népszerű operettjének címszerepére. A regény cselekménye a 60-as évek elején játszódik, így az 1867-ben először bemutatott operettben még nem szerepelhetett Evila.
- 111 : cím *corollarium* — fejlemény, folyomány
13 *condottieri* — zsoldosvezér, kalandor
- 113 : 5 *etablírozza magát* — berendezkedik

Lap: Sor:

- 115 : 33 *száztóli* — százalék
- 116 : 12 A versenypályázaton alkalmazott család e módszerét ismerteti Jókai az *Egy az Istenben* is (2. k. 178.).
- 18 *petrefaktum* — kövület, megkövesedett szerves anyag
- 31 *Ausschuss* — bizottsági, választmányi tag
- 117 : 14 *száda* — itt: a bánya tárnájának bejárata
- 120 : 18 *Boulevard Sebastopol* — a párizsi pénzarisztokrácia „korzója”
- 122 : 6 *Salamon* — Izrael legnevesebb királya (kb. i. e. 955–915 között)
- 18 *condra* — nyers, durva posztó
- 125 : 20 *gornyadozik* — gyengélkedik, nem érzi jól magát (tájszó)
- 130 : 16 *Voilà tout!* — Ennyi az egész!
- 136 : 5 *gyalogszekér* — kis kocsi, amelyet ember húz, vagy tol
- 139 : 5 *antikrisztusi jellem* — az Antikrisztus Krisztusnak az Újszövetség szerint a világ végén jelentkező, nagyhatalmú ellenfele. Az antikrisztusi jellem az ellentmondásra minden körülmények között kész, mindenre elszánt egyéniség.
- 141 : 32 *kénkovacs* — pirit; gyakran rezet, ónt, aranyat is tartalmazó vasszulfid
- 143 cím — A Jókai által a következő sorokban lefordított mondás kiegészítése: „... il n'y a qu'un pas!” — I. Napóleonnak tulajdonítják.
- 6 *agent de change* — tőzsdeügynök
- 11 *coulissier* — az, aki játékpapírokkal úgy üzérkedik a börzén, mintha a coulisse-hoz tartozna (vö.: 49 : 20)
- 12 *carnet* — a kereskedők, tőzsdejátékosok üzleti zsebkönyve
- 15 *pointage* — tőzsdei táblázat, ahol az árfolyamok esését vagy emelkedését jelzik
- 16 *passage de l'Opéra* — kis utca (átjáró) Párizsban a tőzsde közelében
- 18 *je prends! je vends!* — adok! veszek!
- 19 *fin courant* — tőzsdei műszó: ultimóban (62 : 32)
- fin prochain* — tőzsdei műszó: utolsó alkalom
- 20 *en liquid* — tőzsdei műszó: folyósítva
- 24 *bourse des femmes* — a nők tőzsdéje
- 145 : 27 *Lupus in fabula.* — szállóigévé lett Terentius-idézet: A farkas a mesében. Akkor mondják, ha valakiről beszélgetnek, s az illető váratlanul betoppan. (Farkast emlegetnek, a kert alatt jár.)
- 30 *blrói gond alá vétel* ... — ez a sorsa báró Rengeteghy Ottónak is az *Egy ember, aki mindent tudban* (NK 37. k. 305.)

Lap : Sor :

- 147 : 2 *Eugenia császárnő* — III. Napóleon francia császár spanyol származású felesége; előbb csak a párizsi divat irányítója, majd vakbuzgó katolicizmusával a francia politikát is befolyásolta: a pápai állam helyreállítását sürgette, ellenezte az olasz egység megteremtését, Garibaldi mozgalma ellen gyűjtést indított stb.
- 3 *Chigi, Flavio* (1810—1873) — herceg, bíboros, a Szentszék követe Párizsban
monsignore — a középkorból fennmaradt cím az olaszoknál: a katolikus főpapok megszólítása
- 148 : 1 *a Szentszék védelmére* — Garibaldi 1862-ben Sziciliában önkénteseket toborzott az Egyházi Állam felszabadítására. III. Napóleon és az olasz király ellenakciót szerveztek. Jókai a hazánkra is kiterjedő mozgalom ellen foglalt állást. (L.: *Keletkezése és forrásai* c. fejezetünket, továbbá *Toborzó pápai zuávoknak* Költemények 2. k. 171.)
- 149 : 13 *St. Eustache affiche-jei* — a szent Eustache-ról elnevezett, XVI. században épített híres párizsi templom kapujára kifüggesztett hirdetések
- 17 *entrée* — belépti díj
- 150 : 7 *Händel, Georg Friedrich* (1685—1759) — világhírű német zeneszerző, az oratórium-műfaj klasszikusa
- 152 : 14 *Merode, Xaver* (1820—1874) — belga nemesi család sarja. Katonatiszt, majd pap; 1860-tól 1865-ig az Egyházi állam hadügyminisztere
- 153 : 9 *Páris, François de* (1690—1727) — janzenista diakónus, aki azokról az állítólagos csodákról volt nevezetes, amelyek sírjánál történtek a „konvulzioner”-ekkel (2. k. 153 : 16)
- 13 *secourista nők* — segélyező társaság tagjai; olyan nők, akik a Saint Médard temetőben, Párizsban, a vonaglókkal együtt vezekeltek (lásd: konvulzioner 2. k. 153 : 16)
- 16 *konvulzioner* — a vallásos eksztázis hatására görcsösen vonagló
- 154 : 1 *chignon* — konty, a nyakszirtet eltakaró hajtincs a XIX. századi női hajviseletben
- 21 *fiszharmonika* — a harmónium elődje
- 22 *Stabat Mater* (dolorosa) — „Állt a fájdalmas Anya...”, a keresztfa tövében álló Mária szenvedéseiről szóló középkori költemény, melyet többen megzenésítettek. Jókai hősnői, hősei gyakran éneklék, játsszák (pl.: *Egy magyar nábob* 1. k. 215., *A mi lengyelünk* 9., *A barátfalvi lévita* 102.)

Lap : Sor :

- 155 : 18 *Napóleon-arany* — a „Napoleon d'or”; I. és III. Napóleon uralkodása idején vert húsfrankos francia aranypénz
- 159 : 3 *Angyalvár* — eredetileg Hadrián császár síremléke Rómában, a X. században erős fellegrárrá alakították. Ez időben mint a Vatikán egyik fő erődítménye szerepelt.
- 28 *talon rouge* — vörös sarok, a francia főnemesség kizárólagos divatja a vörös sarkú cipő viselése. Itt: képletes értelemben a könnyelmű élet szimbóluma.
- 32 *Saulust a villám nem tértette meg jobban . . .* — a Krisztus tanítványait üldöző Saulust a damaszkuszi úton mennyei világosság terítette földre, egy időre meg is vakította. Égi szót is hallott. Mindezek hatására megtért és Jézus igehirdetője lett. (*Apostolok cselekedetei IX. 3–20.*)
- 162 : 16 *sansculotte canaille* — forradalmár csöcselék
- 33 *compagnon* — társ
- 165 : 8 *Como* — Észak-Olaszország festői szépségű tava, partján számos fényűző üdülőhellyel
- 169 : 15 *duzmadt* — durcás, duzzogó (tájszó)
- 170 : 1 *expropriál* — kisajátít
- 6 *klakk* — taps
- 172 : 3 *tarantula* — mérges csipész a Földközi-tenger vidékén honos pókfajta (tévesen tarantellának is mondják!)
- 10 *demoiselle* — kisasszony
- 174 : 6 *decheance akta* — elbocsátási irat
- 7 *konstitucionális monarchia* — alkotmányos monarchia, amelyben az uralkodó az országgyűlés hozzájárulása nélkül nem intézkedhet fontosabb államügyekben
- 8 *diametriáliter* — átellenesen, szemben
- 32 *homöopátia* — az ún. hasonszenvi gyógy mód: olyan gyógyszerek minimális adagokban való alkalmazásán alapul, amelyek nagy adagokban egészséges szervezetben a gyógyítandó betegséghez hasonló tüneteket váltanak ki
- 175 : 4 *Montmartre* — Párizs 18. kerületének neve; a párizsi művészvilág romantikus hírfő lakónegyede
- 28 *Erardi, Sebastienne* (1752–1831), francia zongorakészítő, hangszergyáros; találmányaival tökéletesítette a zongora mechanikáját
- 33 *szokott ilyen bogara lenni mindenféle művésznek . . .* — Jókai maga is szívesen festetett, rajzolt és elefántcsontból szobrocskákat faragott
- 177 : 29 *ostábla* — sakkáblán játszsa két személy (trik-trak v. halma

Lap : Sor :

- néven ma is ismeretes játék). Jókai részletesen leírja *A három királyok csillaga* c. elbeszélésében. (216.)
hanzli — asztali tekejáték
- 178 : 24 *Demidov herceg* — a regény cselekményének idején valóban élt Párizsban a Demidov családnak egy tagja, Anatolij herceg (1813—1876), nagy irodalom- és művészet-barát, a francia akadémia tagja
- 179 : 3 *Champs Elysées* — Párizs leghíresebb útja
5 *Apolló felkentje* — művész; Apolló a görög mitológiában a művészetek pártfogója
6 *a Hypocrenét rúgott Pegazus* — a görög mitológiában a költészet szárnyalását jelképező szárnyas ló, a Pegazus pataútése nyomán fakadt a Hypocrene, a múzsák szent forrása. Hasonlóképpen említi a Pegazust Jókai a *Carinus*ban is (NK 37. k. 26.).
- 184 : 26 *Waldemár herceg és Evelina beszélgetése szoros rokonságban áll* — mint az erkölcsös művésznő ellenállása a csábításnak — Ellinor gróf és Fernandé szóváltásával *A krdóban* (187—88.).
28 *tourneur* — megjelenés, testtartás
- 186 : 2 *Calais* — jelentős kikötőváros és átkelőhely Franciaországban az angol partokkal szemben
14 *banqueroutier* — („bankrot”), csődbe jutott, tönkrement pénzember
- 187 : 5 *alteráció* — itt: változás, módosulás
193 : 13 *zegernye* — haragos, veszett (tájszó)
- 196 : 12 *magisztratuális perszóna* — városi hatósági személy
20 *pullus* — kölyök
- 199 : 25 *kartelvivő* — tárgyalásra felhatalmazott megbízott
- 200 : 18 *suffrage universelle* — általános szavazás
- 201 : 16 — Bányatűz okozta földkiégés Nógrád megyében is előfordult a XVIII. században (Tanárki Mihály: *Magyarország természeti ritkaságai* Pest 1814.), a Zsil völgyében XIX. században is (Ig 1873 márc. 2. 71.).
- 202 : 6 *planitzi kőszénbánya* — Csehszlovákia délnyugati részén, Jókai szóba hozza *A jövő század regényében* is
7 *Epterode* — németországi község; üdülőhely Alsó-Hessen tartományban
Bilin — ásványvizéről híres fürdőhely és bányavároska Csehszlovákiában
- 21 „*Szép játék volt*” kezd. résztől a 4. bekezdés végéig a *Negyven év visszhangjában* (262.)
- 203 : 28 *kondolencia* — együttérzés, részvét

Lap : Sor :

- 203 : 32 *hajadonjog* — az 1848 előtti magyar jogban a hajadon leányoknak az a jogi kedvezménye, amelynél fogva atyjuk halála után a férfiorököstől lakást, eltartást és kiházást követelhettek
- ösíség* — vagyoni jogi kérdésekben 1848 előtt rendkívül nagy szerepet játszó jogelv, amely szerint a nemzeti birtok jogilag közös, elidegeníthetetlen, s az utódok öröklik az örök-hagyó esetleges ellenkező értelmű végrendelete ellenére is (Jókai számos művében fontos motívum!)
- 33 *szolgalom* — jogi szakkifejezés; azt a jogot jelenti, amelynek alapján idegen személy más tulajdonában levő birtok felhasználása felől rendelkezhetik a tulajdonos akarata ellenére is
- 205 : 4 *Haydn, Joseph* (1732—1809) — világhírű zeneszerző. A klasszikus szonáta, vonósnégyes s főleg a szimfónia terén úttörő volt munkássága.
- 21 *massaaurator* — csödtömeggondnok
- preferánsz* — kártyajáték
- 214 : 29 *Lóth könyörgését meg nem hallgatom...* — a Biblia szerint nem Lóth, hanem Ábrahám könyörgött Istenhez Sodoma és Gomorra megkíméléseért
- Holt-tenger* — nagy sótó Palesztinában; vize sóval telített s ezért semmiféle élőlény nem található benne, környéke is kopár
- 216 : 25 *pentagrammaton* — ötágú varázscsillag, Salamou pecsétje; gyakori jelkép az ókori vallási szimbolikában, varázslatban, filozófiában. A néphit szerint a gonosz lelkek távoltartására alkalmas. (Vö.: *A magyar Faust* (NK 50. k. 60.))
- 26 *abraxas és meithras hatalma* — az isteni teremtő-hatalom elnevezése a zend mitológiában. Jókai *A drágakövek* c. írásában adja részletes értelmezését e teremtés-mítosznak (NK 37. k. 116—17.). Az „abraxas” szót „baljóslatrontó” igének nevezi a *Carinus*-ban (uo. 14.). Hatvani professzor is használja az „abraxas” és „meithras” szavakat mint varázsigéket *A magyar Faust*-ban (NK 50. k. 60.).
- 218 : 34 — Ugyanilyen csodás hatású szerrel oltja el a kandalló tüzeit az *Egy az Istenben* Caldariva márkinő (I. k. 166.) és Blanka grófnő.
- 220 : 13 *ekvivalens* — itt: egyenérték
- 17 „Mint E*** herceg...” — v. ö.: *A legdrágább öltöny* c. Jókai-novella (*Újabb elbeszélések* 88.)

Lap : Sor :

- 220 : 18 *Tizian* (1477–1576) — Tiziano Vecelli de Cadore a velencei reneszánsz egyik legnagyobb festője; a vagyont érő festményből készült ruha esetét Jókai más művében is felemlíti, így a *Kétszer kettő négy* című elbeszélésében (*Őszi fény* 44.), az arisztokrácia esztelenül hivalkodó fényűzésének jellemzésére.
- 221 : 26 *sorompó* — a tőzsdén, lásd parquett 49 : 20
- 225 : 28 *animíroz* — élénkít, bátorít, buzdít
- 226 : 20 *Techtl-Mechtl* — összejátszás
- 227 : 8 *epitheton* — jelző; „díszítő jelző” értelemben is
- 230 : 4 *terime* — köbtartalom
- 7 *kosztümfrozás* — beöltözés
- 17 *kőlen* — azbeszt
- 22 *icce* — úrmérték, 0,75 l.
- 232 : 10 *gerendely* — tengely (tájszó)
- 233 : 21 *font* — régi súlymérték, a magyar font 560 g
- 236 : 1 *a tengerbe süllyedező Péter* — az apostolok látták Jézust a tenger vizén járni; Péter kilépve a hajóból, követni akarta urát, de elmerült, s Jézus mentette meg kétségbeesett követőjét e szavak kíséretében: „Ó, kicsinyhitű! Miért kételkedtél?”
- 32 *Antiprométeusz* — Prométeusz ellentéte, a tűz megfékezője
- 33 *Szent Flórián* — a tűzoltók védőszentje
- 237 : 1 *auxezis* — stilisztikai műszó: költői felnagyítás
- 2 *retorikai képletek* — művészi szónoklatokban használatos szóképek
- 238 : 25 *hüvelyk* — régi hossz mérték, 2,5 cm
- 242 : 22 *szénsavany* — szénsav
- 244 : 8 *Két tengert elválaszt egy földszoros...* — az utalás minden bizonnyal az 1869 végén elkészült Szezi-csatornára vonatkozik
- 245 : 3 *Eddig teremtettem én, most teremts te tovább!* — a kitétellel egybevág *A kis királyok* e mondata: „Az ember folytatja a teremtés művét.” (2. k. 223.)
- 250 : 7 *oui ou non* — igen vagy nem
- 257 : 16 *mátkatál* — pütkösdí népszokás: a leány vagy legény kedvesétől mátkatálakat kap, amelyen édességek (cukor, mézeskalács stb.) és bor van virágdíszítéssel. Elfogadása azt jelenti, hogy a küldő vonzalma viszonzásra talál.
- 259 : 4 *zúgó* — vízimalmok vízgyűjtő gátján átvezető, a felesleges víz leeresztésére szolgáló csatorna
- 263 : 22 *Zeusz fénylő arca...* — Semele, a féltékeny Hera által félrevezetve, arra kérte Zeuszt, hogy abban az alakjában látogassa

Lap : Sor :

meg, amelyben Herát szokta ölelni. Zeusz villám alakjában való megjelenése Semele halálát okozta. — Jókai az *Egy az Istenben* is utal Semelére (2. k. 63.).

- 265 : 6 *vörös barátok* — vörös ruhát viselő szerzetesrend; régebben az ún. templomosokat, később a ferencrendieket nevezte így a népnyelv. Ilyen barát szerepel a *Rab Ráby* 50. fejezetében is.
- 266 : 10 *bakar* — másként: bakator; a valószínűleg nápolyi eredetű, régen meghonosodott magyar szőlőfajta és a belőle készült kiváló bor neve

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Részlet a kéziratból. (Dr. László Gyula magángyűjteményében Bp.)
- II. Az első kiadás címlapja (1870) az OSzK-ban.
- III. Vidacs János (1826–1873) gépgyáros, a főhős alakjának egyik mintája. (VU 1873. nov. 16.)
- IV. Danielik János (1817–1888) címzetes püspök, a regény Sámuel apátja. (VU 1860. aug. 19.)
- V. A litván kiadás borítéklapja (1958) az OSzK-ban.
- VI. A. Langrand-Dumonceau (1826–1900), a 60-as évek egyik Kaulman-típusú bankárja. (Jacquemyns könyvéből vett fénykép)
- VII. Tőzsdeterem az 1870-es években (Párizs) (VU 1874. szept. 13.)
- VIII. Somlay Artúr mint Berend Iván a regény némafilm változatában. (Filmszemle 1917. aug. 19.)

NÉVMUTATÓ

A második kötet lapszámait dőlt szedéssel jelezzük.

Ágoston, szent 394 Alexander Bernát 338 III. Alfonz, spanyol király 404 VI. Alfonz, spanyol király 404 Amalazuntha 283 Ampère, André Marie 309 Andrássy Gyula id. 295–96 Antonius, Marcus 282 Antonius Pius, császár 385 Aragoniai Izabella 385 Arany János 385 Ariosto, Lodovico 400 Arisztotelész 394 Armstrong, William 403 Atahualpa, inka 310, 282, 284 Augier, Émile 338 Aulich Lajos 408 Babay József 279 Bach, Alexander 296 Bacon, Roger 308 Baker, Samuel 407 Balassa Jenő 298 Barberousse Dsereddin 408 Barré, L. 398 Barrow, John 401 Barta János 347, 398 Beaumarchais, Pierre August 285 Belcher, Edward 313, 401 Bellini, Vincenzo 283 Benedek Marcell 337–38 Berend István 279	Bernadotte, marsall 384 Berzelius, Johann Jakob 381 Bethlen Gábor 396 Blumenbach, Johann Friedrich 387–88 Bocskai István 355, 396 Borgia, Cesare 385 Borgia, Lucrezia 385 Boros Gábor 330 Bosco, Bartolomeo 395 Bramah, Joseph 388 Brandl Gusztáv 381 Bruck, Karl Ludwig 296 Buday Dezső 334 Buddington, Sidney 402 Bunsen, Wilhelm Robert 381 Burmeister, Hermann 308, 320 Burns, Robert 400 Byron, George Noel Gordon 400 Cabet, Étienne 351 Cagliostro 397 Callier, A. 276 Campanella, Tommaso 308 Camper, Peter 396 Caracalla 284 Cassius, B. 276 Cellini, Benvenuto 397 Cenci, Beatrice 386 Cenci, Francisco 386 Cervantes, Miguel de 395, 407

- Chorinsky, Gustav 371
 Chigi, Flavio 291
 Chrétien de Troyes 380
 Cilley (Cillei) Borbála) 385
 Congreve, William 403
 Corneille, Pierre 404
 Corzan-Avendano Gábor 316
 Cuvier, Frédéric 387
 Cuvier, Georges 309, 313
 Czebríán Ferenc 289
- Császár Elemér 332
 Csengery Antal 307
 Csontos Gyula 279
- Damkier, Axel 276
 Danielik János 297–301, 317,
 344–45, 349, 391, 394
 Dante, Alighieri 295
 Darwin, Charles Robert 313
 Davy, Humphry 379
 Deák Ferenc 301
 Degré Alajos 319
 Demeter Tibor 276–78
 Demidov, Anatolij 355, 293
 Dickens, Charles 324–25
 Diocletianus, császár 396
 Diószegi Sámuel 377
 Dobsa Lajos 406
 Doré, Gustave 395
 Dryden, John 400
 Dumas, Baptiste André 314
 Dux Adolf 275, 321
- Ebergényi Júlia 306
 Engels, Friedrich 313
 Eötvös József 296, 298, 300,
 324
 Eötvös Károly 407
 Erardi, Sebastienne 292
 Erkel Ferenc 399
 Escrectis 278
- Eugenia, francia császárné 291
- Falk, Miksa 296
 Faustina, Annia 385
 Féja Géza 340
 Fénelon, François 308
 Fenyvessy Emil 278
 Ferenc József 291, 295
 Ferenczi Zoltán 276–78
 Figuier, Guillaume-Louis 316
 Forgách Antal 289–91, 293
 Forgách Ferenc 292
 Fourier, Charles 307–08, 351
 Forgách József 289, 291
 Földvári Aladár 287, 302–03,
 309, 317
 Franklin, Benjamin 403
 Franklin, John 313, 401
 Futó Jenő 352
- Galilei, Galileo 382
 Gál János 276–78, 311, 335
 Galuchet, Levrieux 395
 Gárdonyi Géza 353
 Gárdonyi József 353
 Gáspár Imre 327
 Garibaldi, Giuseppe 300, 405,
 285, 291
 Gerard, F. A. 277
 Geréb László 305
 Gerő Gyula 278
 Gerstmann, T. 277
 Giles, Cornelius 312
 Glatz, Eduard 275
 Goethe, Johann Wolfgang 404
 Gorove István 309, 319
 Greguss Ágost 327
 Greguss Zoltán 279
 Gulyás József 381
- György, szent 396
 Gyulai Pál 297, 332, 337

- Habsburg-Lotharingi János 384
 Hadrianus, Publius Aelius 292
 Halász Imre 295, 299, 301
 Halévy, Ludovic 289
 Hankiss János 316, 336, 338, 377,
 384, 398, 408
 Hantken Miksa 302–04, 317
 Hariri, Abu Muhammed 396, 401
 Harsányi Jenő 274–75
 Haydn, Joseph 294
 Haynald Lajos 292
 Haynau, Jakob Julius 297, 394
 Händel, Georg Friedrich 355, 291
 Heer, Oswald 316–17
 Hegedüs Géza 341–42, 345, 350
 Hegedüs Loránt 340
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
 346
 Herczeg Ferenc 352
 Herendi Mária 279
 Herman János 408
 Hermann Egyed 297, 394
 Herold, Louis 401
 Hídvégi Elek 279
 Hindrey, K. A. 278
 Hindy Árpád 290
 Holberg, Ludwig 404
 Hollósy Jusztinián 316, 382
 Horn Ede 285, 305, 307
 Hubay Miklós 287, 345
 Hugo, Victor 307, 332, 377, 400,
 407
 Humboldt, Alexander 309–10,
 382–83, 286
 Ignotus Hugó 331
 Jablonkay Gábor 336
 Jacquemyns, professzor 295
 Jávor Pál 279
 Jeanne la Folle 385
 Johanna, Nápoly királynője 385
 Julius Cæsar 382
 Kane, Elisha Kent 312, 316, 402
 III. Károly, császár 409
 Károlyi György 292, 297
 Károlyi Gyula 330
 II. Katalin, cárnő 363, 385
 Katolikus Ferdinánd 385
 Katona József 387
 Katona Lajos 283
 Katona Piroska 345
 Kautz Gyula 307
 Kecskeméthy Aurél 288
 Kemény Zsigmond 288, 297,
 300–01, 391, 285
 Kepler, Johannes 379
 Király István 345
 Kisfaludy Károly 387
 Kiss Laura 311
 Klapka György 304, 408
 Kleopátra 282
 Koháry Ágoston 289
 Kondor Viktória, M. 350
 Kovalovszky Miklós 380
 Kovács Dezső 330
 Kovács Gyula 317
 Kovács Lajos 299
 Kozocsa Sándor 341
 Környei János 330
 Kőrösi László 330
 Kunfi Zsigmond 331, 340
 XIV. Lajos 289
 Langrand-Dumonceau, André
 292, 294–97, 299, 300–01,
 345, 349
 László Gyula 269
 Lavater, Johann 406
 Lavoisier, Antoine Laurent 381
 Lederer Emma 288, 345
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 379
 Lenclos, Ninon de 283
 Lendvay Márton ifj. 394

- Lengyel Dénes 337, 349
 Lonkay Antal 391
 Lónyay Menyhért 294
 Loyola, Iñigo 395
 Ludvigh János 294, 299
 Lukács Béla 292, 346
- Mac Clintock, Francis 371, 404
 Mackintosh, Charles 404
 Mackintosh, James 404
 Macpherson, James 400
 Madách Imre 288
 Madarász Flóris 332
 Magrini, Elisabetta 277
 Mailáth György 291
 Mály Gerő 279
 Marcus Aurelius 385
 Margócsy József
 Marx, Karl 313
 Marsen Isa 278
 Marsh, John 381
 Martens Valéria 278
 Márton József 380
 Maury, Matthew 401
 Mazan, Lucrèce 283
 Mayerhoffer, Gustav Narcis 277
 Metastasio, Pietro 401
 Merode, Xaver 291
 Mihály István 279
 Mikszáth Kálmán 280, 303, 332,
 348, 287
 Milton, John 400, 404
 Molnár Antal 316, 402
 Morus, Thomas 308
 Moyzes, Štefan 294
- Nacsády József 308, 351
 Nádasdy Ferenc 292
 Nagy István 279
 Nagy Lajos, magyar király 385
 Nagy Miklós 274—75, 280, 287,
 303, 307, 317, 342—43, 345,
 347, 350, 352, 394
 Nagy Péter, cár 384
 Nagy Sándor 335, 337
 I. Napóleon 384, 290—91
 III. Napóleon 301, 313, 388, 291—
 92
 Nemes Dezső 286, 305
- Offenbach, Jakob 289
 Oken, Lorenz 310
 Oláh Gábor 352
 Orbók Attila 279
 Owen, Robert 307
- Paracelsus 372, 395, 286
 Páriz Pápai Ferenc 380
 Páris, François de 291
 Parry, William 402
 Patassy Tibor 279
 Péch Antal 303
 III. Péter cár 385
 Péterfy Jenő 286, 328—30, 332,
 334, 337
 Petruskas, V. 278
 Pintér Jenő 337
 Pitaval, François Gayot 387
 IX. Pius 295, 398
 Plateau, Joseph 382
 Platón 394
 Plochl, Anna 384
 Poe, Edgar Allan 325
 Politzer Zsigmond 305
 Pradier, James 284
 Prém József 330
 Prichard, James 388
 Prónay Albert 287
 Proudhon, Pierre Joseph 307
- Rajka László 387
 II. Rákóczi Ferenc 355

- Reményi Ede 394
 Reményi József 279
 Réthey Lajos 278
 Rogge, Walter 293—94
 Rossini, Gioacchino Antonio 285
 Rossmässler, Emil 308, 320
 Rozy, V. 277
 Rózsahegy Kálmán 279
 Rózsavölgyi Márk 406
- Saguna András 293
 Saint-Simon, Claude Henri 307—
 08, 351
 Sallay Géza 308
 Sand, George 383
 Sándor Kálmán 393
 Sáni Lajos 312
 Sargina, Ludmilla 351
 Sass Florence 407
 Schedel (Toldy) Ferenc 309
 Schneider Fülöpné 269
 Schmerling, Anton 292—93, 298
 Schmidt, Julian 324, 326
 Schulze-Delitzsch, Hermann 306
 Scitovszky János 398
 Shakespeare, William 404, 283—84
 Shelley, Percy Bysshe 386, 400,
 404
 Sina Simon 289
 Simoncsics Pál 318
 Ślaski, Jan 277, 350
 Solymossy Sándor 330
 Somlay Artúr 278
 Somody Sándor 313
 Somogyi Sándor 350
 Sőtér István 298, 339—40, 345,
 348—49, 380
 Spenser, Edmund 400
 Stendhal 386
 Strauss, Johann 293
 Stréssberg, Bethel Heinrich 398
 Sue, Eugoune 324, 338
- Szabó Aladár 334
 Szabó József 275
 Szabó László 303
 Szabó Magda 341
 Szana Tamás 326
 Szántó Piroska 275
 Szauder József 351
 Szebényi Géza 280, 287, 301,
 306—07, 309, 345, 350, 352
 Szécsi Ferenc 278
 Szederkényi Nándor 290
 Szegfi Mór 352
 Szelezky Zita 279
 Szelepcsényi György 407
 Szemző Piroska, D. 295
 Szendrey Zsigmond 392—93, 408
 Szerdahelyi Kálmán 366, 394
 Szinnyei József 268, 276, 279, 298
 Szombati László 322
 Szontagh Pál 288
 Szőregy Gyula 278
 Szűcs Ernő 278
 Szvorényi József 299
- Táncsics Mihály 305
 Tanárki Mihály 293
 Tasso, Torquato 400
 Temme, I. D. A. 384
 Terentius, Publius Afer 290
 Theoderik, keleti-gót király 283
 Tholdalagi Ferenc 292
 Thorwaldsen, Bertel 284
 Tiziano, Vecelli 355, 295
 Toldy István 352
 Tolnai Vilmos 380, 382, 388,
 403
 Tormay Cecile 336
 Török Tamás 278
 Törzs Jenő 279
 Treumann, Karl 289
 Turgenyev, Ivan 326
 Turóczi-Trostler József 307

Tycho de Brache 379
T. E. 341

Unger, F. 317
Unger, J. 276

Ürményi József 296

Vadnay Károly 394
Vajda Emil 304
Vajda László 279
Ványi Ferenc 337
Vergilius, Publius Maro 288
Verc, Jules 312, 317, 331, 351
II. Victor Emanuel, olasz király
388
Vidacs János 303—06, 317, 350
Vogt, Karl 313—16, 319, 396
Voinovich Géza 340

Volny József 288

Weber, Karl Maria 297
Wertheimer Ede 295, 298, 301
Wilhelm, Karl 278
Wobeser Oszkár 290
Wollaston, William 381
Wordsworth, William 400

Žeromski, Stefan 350
Zichy Ede 296
Zichy Ferenc 288, 292
Zimmermann, W. F. A. 308—09,
320
Zola, Émile 331

Zsigmond, magyar király 385
Zsigmond Ferenc 332—33, 337
Zsigmondy Vilmos 302—04, 311,
317

TARTALOM

A harmincháromféle asszony	5
Kettőt „előre”	21
Adieu!	27
A tizenharmadik próba	38
A pénztudomány	45
Az előénekelte tallérok	51
Nem! — Evelina!	71
A halina-tisztelet	82
A két imádó	94
Ahol a gyémánt nem fog	106
A Bonda-völgyi vasút corollariumai	111
A szegény jó herceg	118
Dies irae!	122
Du sublime au ridicule	143
Két gyermek	147
Immaculata	153
Férj és férfi	161
Dirmák Éva	168
Semmivé lenni	173
A köszén	182
A görög végrendelet	191
Mikor a föld ég a talpunk alatt	198
Gyermekjátékok	205
Heuréka!	212
Al pari!	220
Harc az alvilággal	228

Apoteózis	243
Angela Iváné lesz	247
Ki hogyan gyászol?	255
Nem! — Evila.	258
Utolsó fejezet	264
Jegyzet	265

Jegyzetek

Rövidítések.	268
Szövegváltozatok	269
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	282
A képmelléletekről	297
Névmutató	298

A kiadásért felel:
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1963. XII. 5.

Példányszám: 6.500

Terjedelem: 15,4 (A/5) ív + 4 oldal melléklet

✱

63.57398 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

1—H. Aret 55—W

